

CƏLAL ALLAHVERDİYEV

**QƏRBİ AZƏRBAYCAN
MƏTBUATI
TARİXİ**

Bakı – 2024

QƏRBİ AZƏRBAYCAN İCMASININ KİTABXANASI

Elmi redaktor:

Hikmət BABAOĞLU

siyasi elmlər doktoru, professor

Məsləhətçi:

Nəzim MUSTAFA

tarix üzrə fəlsəfə doktoru,

dövlət mükafatı laureatı

Rəyçilər:

Vüqar RƏHİMZADƏ

siyasi elmlər doktoru, professor

Cəbi BƏHRAMOV

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, professor

Akif AŞIRLI

tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Pərvanə İBRAHİMOVA

siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Cəlal Allahverdiyev. Qərbi Azərbaycan mətbuatı tarixi.

Bakı:2024 276 səh

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Cəlal Allahverdiyevin kitabında Qərbi Azərbaycanda 1914-1988-ci illər dövrünü əhatə edən, ictimai-ədəbi fikir tariximizdə mühüm yer tutan milli mətbuatın yaranma tarixi və onun keçdiyi mürəkkəb, lakin şərəfli inkişaf yolu araşdırılır.

Kitabda Qərbi Azərbaycanda ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mühitin inkişafında və formalaşmasında böyük rol oynamış anadilli mətbuat orqanlarının rolundan geniş bəhs edilir. Müəllif Qərbi Azərbaycanda nəşr olunan milli mətbuat orqanlarının meydana gəlməsində və onların fəaliyyətində böyük fədakarlıq göstərmiş, adları mətbuat tariximizə qızıl qələmlə yazılmış görkəmli ziyalıların fəaliyyətindən geniş söhbət açmışdır.

Araşdırılmış yeni mətbuat orqanları ilk dəfə olaraq elmi dövriyyəyə daxil edilmişdir. Oxuculara təqdim olunan bu tədqiqat mətbuat tariximizin ağır-acılı səhifələrindəki boşluğun doldurulması yolunda atılan ilk addımdır. Kitab ali məktəblərin jurnalistika fakültələrində təhsil alan tələbələr, bu sahədə çalışan jurnalistlər, Azərbaycan mətbuatı tarixi ilə maraqlananlar üçün faydalı mənbədir.

İSBN: _____ KOD:

“Səda” nəşriyyatı 2024

© C.Allahverdiyev

Biz tarixi torpaqlarımızı da unutmamalıyıq və unutmururuq. Bu, gələcək fəaliyyətimiz üçün istiqamət olmalıdır, necə ki, biz bu gün də bu istiqamətdə iş görürük. Bizim tarixi torpaqlarımız İrəvan xanlığıdır, Zəngəzur, Göyçə mahallarıdır. Bunu gənc nəsil də, dünya da bilməlidir. Mən şadam ki, bu məsələ ilə bağlı – bizim əzəli torpaqlarımızın tarixi ilə bağlı indi sanballı elmi əsərlər yaradılır, filmlər çəkilir, sərgilər təşkil olunur. Biz növbəti illərdə bu istiqamətdə daha fəal olmalıyıq və dünyanın müxtəlif yerlərində sərgilər, təqdimatlar keçirilməlidir. Çünki İrəvan bizim tarixi torpağımızdır və biz azərbaycanlılar bu tarixi torpaqlara qayıtmalıyıq. Bu, bizim siyasi və strateji hədəfimizdir və biz tədricən bu hədəfə yaxınlaşmalıyıq.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

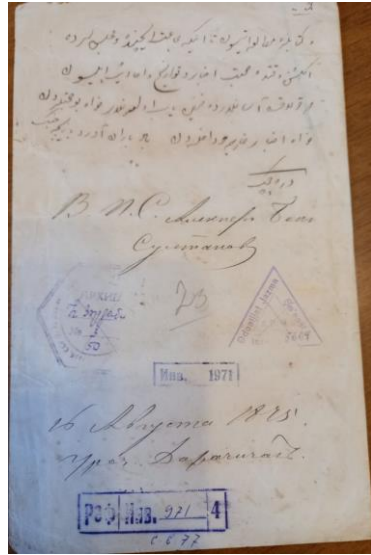
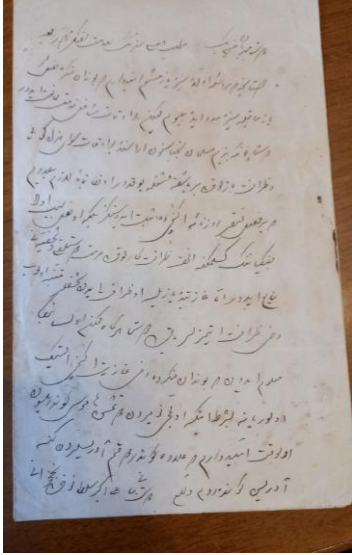
QƏRBİ AZƏRBAYCANDA DÖVRİ MƏTBUAT

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ictimai-siyasi, ədəbi-bədii fikri, elmi-nəzəri düşüncəsi, maarif və mədəniyyəti tarixində yeni bir milli intibaha geniş yol açdı. Yeni dövrün bəxş etdiyi bu imkan sayəsində Azərbaycan ictimai, ədəbi-mədəni həyatında bir sıra əlamətdar hadisələr baş verdi ki, bunlardan da biri böyük alim, maarifçi, milli mətbuatımızın patriarxı Həsən bəy Zərdabinin dörd illik mücadiləsi nəticəsində onun redaktorluğu ilə 1875-ci il iyul ayının 22-də “Əkinçi” qəzetinin ilk nömrəsinin işıq üzü görməsi idi. Milli mətbuatımızın ilk bünövrəsi olan, mövcudluğu dövründə cəmi 56 nömrəsi işıq üzü görən “Əkinçi” qəzeti mətbuatımızın inkişafına güclü təkan verməklə yanaşı, xalqımızın mənəvi mədəniyyət tarixinə şanlı səhifələr yazmış, ictimai-siyasi tərəqqisinə, maarifçilik hərəkatının inkişafına əhəmiyyətli töhfələr vermiş, qabaqcıl fikirlərin təbliğində, milli özünüdərkini formalaşmasında əhəmiyyətli şəkildə böyük xidmətlər göstərmişdir. “Əkinçi” qəzetinin uğurlu fəaliyyəti, qısa zaman ərzində artan nüfuzu onun yayılma arealını daha da genişləndirmiş, Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan İrəvan şəhərini və azərbaycanlılar yaşayan digər bölgələri də əhatə etmişdir. İrəvanda yaşayıb-yaradan, ictimai-mədəni həyatın önündə gedən, ədəbi-bədii sözün görkəmli xadimləri Məşədi İsmayıl Hacı Kazımzadə “Bəzmi” (1846-1888), Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə Axund Əhmədov “Mütəllə” (1832-1892), Hacı Seyid Rza Əmirzadə “Sabir” (1834-1894), Məhəmmədəli bəy Məşədi Əsədulla bəy oğlu Vəliyev “Məxfi” (1832-1892) kimi şair və ziyalılar “Əkinçi”nin İrəvan üzrə təmsilçiləri olmaqla yanaşı, həm də müxtəlif janrlarda yazdıqları dəyərli bədii nümunələrini onun səhifələrində çap etdirməyə nail olurdular.

*Məhəmmədəli bəy Məşədi
Əsədulla bəy oğlu Vəliyev*

Qərbi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən – İrəvandan Məhəmməd Xanlarov, Üçmüdəzindən Yaqub Mirzə Məmməd oğlu Əlibəyov, Dərəçiçəkdən Ələkbər bəy Sultanov və başqa ziyalılar “Əkinçi” qəzeti ilə əməkdaşlıq etmişdilər.

Ələkbər bəy Sultanovun Həsən bəy Zərdabiyə yazdığı məktublardan biri Dərəçiçək 1875

Amma “Əkinçi” qəzetinin taleyində Qafqaz Sensura Komitəsində çalışan erməni məmurları öz qara və məkrli rollarını çox ustalıqla oynamışdılar. 1877-ci ildə Rusiya-Türkiyə müharibəsinin qızgın dövründə Bakı quberniya mətbəəsinin mürəttibi, milliyətçə erməni olan Minasov “Əkinçi” qəzetini Rusiyaya etimadsızlıqda, Türkiyəyə isə açıq rəğbətini göstərməkdə təqsirləndirmiş, onun yazdığı əsassız donos nəticəsində bu mətbu orqanın nəşri dayandırılmışdı.

“Əkinçi” qəzeti bağlandıqdan sonra Azərbaycan ziyalıları bir an da olsun anadilli mətbuat uğrunda mübarizələrini dayandırmadılar. Azərbaycanlı ziyalıların milli iradəsi və fədakarlığı sayəsində Tiflisdə Azərbaycan dilində bir sıra qəzet və jurnallar nəşr olunmağa başladı. Səid Əfəndi Ünsizadənin redaktorluğu ilə “Ziya” (1879-1880), “Ziyayi-Qafqaziyyə” (1880-1884), Cəlal Ünsizadənin redaktorluğu ilə “Kəşkül”

(1883-1891), Məhəmməd ağa Şahtaxtının redaktorluğu ilə çıxan “Şərqi-rus” (1903-1905) qəzetləri, Cəlil Məmmədquluzadənin redaktorluğu ilə nəşr edilən “Molla Nəsrəddin” satirik məcmuəsi XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində milli mətbuatın ən parlaq nümunələri idi. Azərbaycanın ictimai-siyasi, ədəbi fikir tarixində, maarifçilik hərəkatının genişlənməsində bu mətbuat orqanlarının misilsiz xidmətləri məlumdur.

Bu mətbuat orqanları Azərbaycanın digər regionlarında olduğu kimi Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımız arasında da geniş yayılaraq oxucu rüpuruna çevrilmişdir. “Ziya” qəzetinin İrəvanda yayılmasında həmin bölgə üzrə təmsilçisi, təkcə Cənubi Qafqazda deyil, Yaxın Şərqdə istedadlı şair, alim,

pedaqoq, Azərbaycan, rus və fars dillərində şeirlər yazan, “Fars Abbas” adı ilə tanınan, Qərbi Azərbaycanda ilk azərbaycanlı jurnalistlərdən biri olan Abbas Razi Məmmədzadənin mühüm xidmətləri olmuşdur. Vaxtilə Tiflisdə çıxan “Ziya” qəzetinin nəşrinin elə ilk vaxtlarındaca üzləşdiyi maddi çətinliyi Abbas Razi Məmmədzadə böyük narahatlıq hiss ilə qarşılamışdı. Həmin vaxtlarda qəzetə maddi yardım göstərənlərdən, “Ziya”nın üzləşdiyi maliyyə problemini özü ilə bölüşmək istəyənlərdən ən birinci təşəbbüsü Abbas Razi Məmmədzadə göstərmişdir.

*Abbas Razi Məmmədzadə
(fars Abbas)*

Dövri mətbuatın xalqın maarif və mədəniyyətinin tərəqqisində oynadığı mütərəqqi rolunu aydın dərk edən bu maarifpərvər şəxsiyyət “Ziya” qəzetinə maddi dəstək üçün Qafqaz canişinliyinin Baş İdarəsinə 50 manat pul və mətbu orqanın naşiri Səid Ünsizadənin adına farsca yazılmış bir məktub göndərir. Səid Ünsizadə Abbas Razinin farsca yazılmış bu məktubunu qəzetin 13 sentyabr 1879-cu il tarixli sayında eyni ilə çap etməklə onun bu milli təəssübkeşliyini oxucuların nəzərinə çatdırmışdı. Qəzetdə dərc edilmiş həmin məlumatla tanış olan Seyid Əzim Şirvani Abbas Razinin mətbuat yolundakı bu fədakarlığını, xeyirxahlığını yüksək qiymətləndirib “Ziya” qəzetinə

“İrəvanlı Abbas Ağa haqqında” başlığı ilə ona xüsusi şeir həsr etmiş, onu “əhli-məna sərvəri”, “müini-əhli-ürfan” adlandırmışdır. S.Ə.Şirvani onun milli təəssübkeşliyini böyük hərarətlə alqışlayaraq başqalarına nümunə göstərmişdir. Qəzetin naşiri Səid Ünsizadə həmin şeiri “Ziya” qəzetinin 11 oktyabr 1879-cu il tarixli 38-ci nömrəsində dərc etdirmişdir.

Mərhəba, ey İrəvanın xaki-zibamənzəri –
Kim, gəlib səndən vücudə əhli-məna sərvəri.
Mərhəba, ey İrəvan, ey məcməül-bəhreyn-əsər,
Bəhrsən, Abbasi-namavər o bəhrin gövhəri.
Gövhəri-qabil, müini-əhli-ürfan, feyzi-həq –
Kim, olubdur zətə bir alicənabın yavəri.
Eyləyib himmət “Ziya” haqqında ol xurşidfər,
Ta “Ziya” olsun cahanda əhli-həqqin rəhbəri.
Aləmə acsın zəbani-pənd, töksün dürrlər,
Zöhrəvü Xürşidü Məh olsun o dürrə müştəri.
Mərhəba, ey sahibi-himmət Məhəmmədzadə kim,
Sən bu imdad ilə şad etdin dili-peyğəmbəri.
Çün qəzətdən şad olur əhli-səvadi-ruzigar,
Sən onu ehya edib, şad eylədin aləmləri.
Sən təkə bir beş nəfər qeyrətkeş olsaydı əgər,
Çəkməz idik aləm içrə minnəti-gavü xəri.
Gər qəzet qədrin hələ bilməzsə bu qövüm, eybi yox,
İbtidadə hər işi, ari, sanırlar sərsəri.
İbtida Musanı təkzib etdi qövmi-Qibtıyan,
Bildilər gövsaləni məbud qövmi-Samiri.
Aqibət öz nurini izhar qıldı ləmyəzəl,
Oldular ol zatlər hər eybü nöqsandan bəri.
Bilməsə nadan qəzet qədrin, əzizim, nəqsi yox,
“Qədri zər zərgər şünasəd, qədri cövhər cövhəri”.
Əhli-ürfanə müin olmaq kəmal istər özü,
Bikəmalın yox kəmal əhlilə meyli-xatiri.
Nükteyi-“mən ləm yərək ləm yörifə”*** ol qutəbər,
Ta sənə ol nükte açsın bir mütəvvəl dəftəri.
Sən qəzet tərcihinə aləmləri təhris edib,

Aləmi tutdun əziz, aləmdə xar etdin zəri.
Pul əziz olmuş cahan əhlinə ol qayətdə kim,
Ta sanıllar əskinası Cəbrəilin şəhpəri.
Puldurur məbudu bu xəlqin, nə lazımı mərifət,
Simi “ya səttar!” oxurlar, zərrə derlər təngəri***.
Seyyida, Abbasə qıl daim dua kim, ol cavan
Həzrəti-Əbbas ilə məşhur görsün məşəri.
Düşməni-Əbbas ola daim əbusən-qəmtərir,
Görməsin əhbabı üqbədə şərari-Azəri.

Qeyd etmək lazımdır ki, həmin dövrdə İrəvan ədəbi-mədəni mühitinin aparıcı nümayəndələrinin Abbas Razi Məmmədzadə başda olmaqla dövrü mətbuatdakı çıxışlarının sədaları təkcə Azərbaycan ədəbi mühitinə deyil, yaxın Şərqə də gedib çıxırdı. Bu illərdə Hüseyn Cavid, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq İrəvan ziyalıları ilə sıx dostluq və yaradıcılıq əlaqələrində olmuşdur. Araşdırmalardan aydın olur ki, Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin bir sıra nümayəndələrinin Cənubi Azərbaycan, Türkiyə və digər Şərq qəzetlərində dərc olunmuş əsərlərini və məqalələrini fars dilinə Abbas Razi Məmmədzadə tərcümə edirmiş. Bu vaxtdək Abbas Razi Məmmədzadənin və eləcə də başqa irəvanlı ziyalıların Azərbaycan və xarici Şərq mətbuatındakı ədəbi-maarifçi və publisistik fəaliyyətləri lazımınca tədqiqatə cəlb edilməmişdir. Halbuki onların ədəbi-maarifçi fəaliyyətlərinin işıqlandırılması olduqca vacib və zəruridir.

“Ziya”, “Ziyayi-Qafqaziyyə” qəzetləri də çar hakimiyyəti tərəfindən bağlandıqdan sonra 1883-cü ildə Tiflisdə “Kəşkül” adlı jurnal nəşr olunmağa başlandı. Həmin vaxtlarda Tiflisdə 26 adda qəzet və jurnal nəşr edilirdi. Rus dilində 14, erməni dilində 6, gürcü dilində 5, fransız dilində 1 mətbuat orqanı nəşr edildiyi halda, Azərbaycan dilində yalnız “Kəşkül” qəzeti çıxırdı. Cəlal və Kamal Ünsizadə qardaşlarının buraxdıqları “Kəşkül” (1883-1891) qəzeti müxtəlif şəhərlərdə, o cümlədən İrəvanda da özünə oxucu kütləsi qazanmışdı. İrəvan ziyalılarından, “şirin sözlər şairi” kimi tanınan, nəzm və nəsr ustası Hacı Seyid Rza Əmirzadə “Kəşkül”ün İrəvan üzrə təmsilçisi olmuş, onun səhifələrində “Sabir” təxəllüsü ilə çıxış etmişdir. Görkəmli yazıçı və mətbuat xadimi, pedaqoq Haşım bəy Vəzirov İrəvan Müəllimlər Seminariyasında oxuduğu illərdə (1884-

1889) “Kəşkül” qəzeti və başqa mətbuat orqanlarının səhifələrində günün vacib məsələləri ilə bağlı yazılar dərc etdirmişdir. Cəmi 123 nömrəsi işıq üzü görən “Kəşkül” qəzeti də Qafqaz Sensura Komitəsinin yerli və Şərq dilləri senzoru C.Məlik Mehrabovun 4 oktyabr 1891-ci il tarixli donosu nəticəsində bağlanmışdır.

Maarifçilik hərəkatının getdikcə genişlənməsi azərbaycanlı əhalinin günü-gündən qəzet və jurnallara, bədii ədəbiyyata olan marağını daha da artırırdı. Yerli ziyalıların təşəbbüsü ilə dünyanın müxtəlif yerlərindən alınan “Sürəyya”, “Pərvəriş” (Qahirə), “Həblülmətn” (Kəlküttə), “Tərcüman” (Bağçasaray), “Nasiri”, “Ənkəbud”, “Ədalət” (Təbriz), “Suri-İsrafil”, “Qanun” (Tehran), “Nəsimi şimal” (Rəşt), “Fəryad” (Urmiya), “Şeyda”, “Əxtər”, “Türk yurdu” (İstanbul), “Kafkaz”, “Novoye obozreniye” (Tiflis), “Peterburqskie vedomosti” (Sankt-Peterburq) və başqa mətbuat orqanları İrəvan maarifçiləri arasında yayılmış və oxunmuşdur. Müxtəlif ölkələrdə nəşr olunan mətbuat orqanları ilə tanış olan İrəvan ziyalıları həm də bu mətbu orqanlarda geniş yaradıcılıq imkanlarını sərgiləyirdilər. Abbas Razi Məmmədzadə, Cabbar Əsgərzadə, Mirzə Cabbar Məmmədzadə, Əkbər Əkbərov, Məhəmməd Axundov, Axund Məhəmmədbağır Qazızadə, Ələkbər bəy Sultanov, Məhəmməd Xanlarov, Yaqub Əlibəyov, Mirzə Hüseyn Həsənzadə İrəvani, Mirabbas Mirbağirov və başqaları belələrindən idi. Ümumiyyətlə, elmə, mədəniyyətə və mənəvi dirçəlişə ilk körpü olmuş mətbuat əlaqələri İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai mühitinin canlanmasına və milli tərəqqi üçün daha geniş imkanların ortaya çıxmasına çox əhəmiyyətli şəkildə təsir göstərmişdir. Bu mənada, XIX yüzilliyin sonlarında milli maarifçilik hərəkatının İrəvanda geniş vüsət almasında yerli ziyalılarla yanaşı, burada çalışan Firudin bəy Köçərli, Eynəli bəy Sultanov və başqalarının da özünəməxsus yeri və rolu vardır.

Xalqımızın böyük mütəfəkkir oğlu ədəbiyyatımızın yorulmaz tədqiqatçısı, dilimizin saflığı və varlığı uğrunda böyük mübariz Firudin bəy Əhməd bəy oğlu Köçərli Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirib İrəvan gimnaziyasına təyinat aldıqdan sonra müəllimliklə yanaşı, mətbuat aləminə atılmış, müxtəlif qəzetlərdə və jurnallarda məqalələrlə çıxış etmişdir. İrəvanda yaşadığı (1885-1895) dövrdə “Kəşkül”, “Tərcüman” və digər müxtəlif məsləkli və istiqamətli

mətbuat orqanlarında çıxışları ictimai-siyasi və ədəbi məsələlərə həsr edilmişdir. Firudin bəy məqalələrində dövrün ictimai-siyasi hadisələrinə açıq gözlü bir ziyalı kimi baxmış, zamanın təzadlarına öz münasibətini bildirmiş, mütərəqqi cəbhədən çıxış etmişdir.

Şair, dramaturq, tərcüməçi, pedaqoq, teatr xadimi Eynəli bəy Sultanov bir müddət İrəvanda yaşamış və buranın ədəbi-mədəni həyatında fəal iştirak etmişdir. O 1905-1908-ci illərdə “Kaspi” qəzetinin İrəvan quberniyası üzrə xüsusi müxbiri olmuşdur. Həmin qəzetin və digər dövrü nəşrlərin səhifələrində onun dövrün ictimai-siyasi hadisələrinə dair ardıcıl məqalələri, hekayələri, şeirləri və sair yazıları dərc edilmişdir.

Çarizmin apardığı müstəmləkəçilik və ayrı-seçkilik siyasəti Azərbaycan xalqına qarşı daha amansız idi. Çünki Cənubi Qafqazda yaşayan xalqların vəziyyəti azərbaycanlılarınki qədər çətin və dözülməz deyildi. 1900-cü ildə Cənubi Qafqazda rus dilində 33, gürcü dilində 9, erməni dilində 5 adda qəzet və jurnal nəşr edildiyi halda, Azərbaycan dilində isə hər hansı bir mətbuat orqanının nəşrinə icazə verilmirdi.

1891-ci ildə “Kəşkül” qəzetinin nəşri dayandırıldıqdan sonra anadilli mətbuat orqanlarında çıxış etməkdən məhrum edilmiş fikir sahibləri yazılarını Bakıda və müxtəlif şəhərlərdə rus dilində çıxan mətbuat orqanlarında dərc etməyə məcbur olurdular.

Mətbuat açlığı 1903-cü il “Şərqi-Rus” qəzetinin nəşrinə qədər davam etmişdi. Şübhəsiz ki, bu, milli intibahın, maarifin, mədəniyyətin, ədəbiyyatın inkişaf prosesinə də öz təsirini göstərirdi. Cəlil Məmmədquluzadə xatirələrində qeyd edir ki, “o vaxt sensor idarəsində türk şöbəsinə türklərdən bir kəs yox idi. Ancaq iki nəfər şəxs vardı: biri erməni Kişmişev, o biri yenə erməni Qaraxanov” (22, s.31). Azərbaycan dilli mətbuatın taleyini həll edən erməni məmurları düz 12 il azərbaycanlı oxucuları anadilli mətbuat orqanından məhrum etmişdilər.

1903-cü ilin əvvəllərində Məhəmməd Ağa Şahtaxtının təşəbbüsü və redaktorluğu ilə çıxan “Şərqi-rus” qəzeti də dərhal erməni sensorlarının hədəfinə çevrilmişdi. Kiçik sensor erməni Q.Qaraxanov “Şərqi-Rus” qəzetində Kazandan, Həştərxandan və digər bölgələrdən göndərilmiş materialların onun səhifələrində dərc

edilməsini qüsurlu hesab etmiş, onun donosu əsasında 1905-ci ilin yanvar ayında bu mətbuat orqanının da fəaliyyəti dayandırmışdı. Göründüyü kimi, Qafqaz Sensura Komitəsində çalışan Kişmişev və Qaraxanov kimi erməni senzorlar Azərbaycan mətbuatına qənim kəsilib, onun məhvinə çalışmışdılar.

“Şərqi-rus” qəzetində İrəvan həyatına dair yazılara geniş yer verilmiş, buradakı mühitin mənzərəsi bir sıra məqalə və məktublarda qeyd olunmuşdur.

“Şərqi-rus”un İrəvan üzrə ən fəal müxbiri Hacı Ağa Mirzə İrəvanlının oğlu Mirzə Əlixan Şəmsül Hükəma olmuşdur. O 1837-ci ildə İrəvan şəhərində dünyaya göz açmışdır. İrəvanda yazıb-yaradan şairlərdən biri və ən qüdrətli idi. Onun əsərləri növhə, qəzəl, qəsidə, həcv və rübailərdən ibarətdir.

Təbrizdə ərəb və fars dillərində mükəmməl təhsil almış “Ləli” nəinki İrəvanda, Yaxın Şərqdə böyük nüfuza sahib ziyalılardan idi. Uzun müddət Təbrizdə, Tehranda işləmiş, dövlət xidmətində çalışmış, İran şahı Müzəfərəddin şahın şəxsi həkimi olmuşdur. Mirzə Əlixan xidməti fəaliyyətinə görə Şəmsül-Hükəma (“Həkimlər günəşi”) adına layiq bilinmişdir. O eyni zamanda ədəbi yaradıcılığı ilə də böyük şöhrət qazanmışdır. Onun zamandan şikayət, təbiətə vurğunluq, elm və məhəbbət motivləri ilə zəngin olan poetik nümunələri çoxdur. “Ləli”nin qəsidə və növhələri Şərq poeziyasının bədii keyfiyyət etibarını ilə ən kamil nümunələridir. “Ləli”nin yaradıcılığında Qasım bəy Zakirin, Molla Pənah Vaqifin, Seyid Əzim Şirvaninin təsiri özünü göstərir. Onun şeirləri bütün Şərqdə geniş yayılmışdı. “Ləli”nin 1884-cü ildə növhə və qəzəllərdən ibarət “Divan”ı 1889-cu ildə Tiflisdə Azərbaycan və fars dillərində, mərziyə, qəsidə və mədhlərdən ibarət olan daha bir “Divan”ı isə 1898-ci ildə Azərbaycan və fars dillərində Təbrizdə daş basması üsulu ilə nəşr edilmişdir. “Ləli”nin şeirlərinin iki dildə nəşr edilməsi həm də onun tərcüməçilik imkanlarına və çox əhatəli yaradıcılığa malik olduğunu göstərir. Tanınmış alim Mirzə

*Mirzə Əlixan Şəmsül
Hükəma "Ləli"*

Əlixan Şəmşül Hükəma “Ləli” 1907-ci ildə İrəvanda vəfat etmişdir. Təəssüflər olsun ki, hələ də bu günə kimi “Ləli”nin yaradıcılığı lazımınca öyrənilib araşdırılmamışdır.

Qafqaz Sensura Komitəsi yarandığı vaxtdan – 1849-cu ildən 1906-cı ilə kimi bu qurumda bir nəfər olsun azərbaycanlı sensor olmamışdır. Həmin dövr ərzində Şərq dilləri sensoru funksiyasını erməni sensorlar Kaytmazov, Kazyanov, C.Məlik Mehrabov, 1899-cu ildən onu əvəz edən baş sensor A.Kişmişev və onun əlaltısı kiçik sensor Q.Qaraxanov həyata keçirirdi.

1906-cı ildən etibarən Qafqaz Sensura Komitəsində çalışan ilk azərbaycanlı sensor Mirzə Şərif Mirzəyev yazır ki, “komitənin gizli sənədləri ilə tanış olduqca mən türk dilində qəzet, kitab, yaxud pyeslərin nəşrinin qarşısını almaq üçün uydurulmuş böhtançı – provokasiya xarakterli süni və həyasız saxtakarlıqlara, ədalətsizlik hallarına çox tez-tez təsadüf edirdim” (26). Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Mirzə Şərif Mirzəyevə aid fond 6, 18735 şifrəsi altında qorunub saxlanılan “Qafqazda türk tarixi” adlı kitabında bu bərdə daha ətraflı məlumatlar verilmişdir.

Uzun on illiklər boyu Cənubi Qafqazda mətbuat və kitab nəşrinin erməni məmurlarının inhisarında olması mədəniyyətimizə də ağır zərbə vurmuşdur. Erməni şovinistləri azərbaycanlılara qarşı siyasi-mənəvi terroru hər zaman ardıcıl şəkildə davam etdirmişlər. Göründüyü kimi, Qafqaz Sensura Komitəsi və burada təmsil olunan ermənilərin məkrli məqsədi Cənubi Qafqazda üstünlük təşkil edən azərbaycanlıların ictimai-mədəni mühitdə nəzərə çarpan irəliləyiş meyillərinin ziddinə olaraq hər vəchlə inkişafın qarşısını kəsməyə yönəlmişdi.

Sözsüz ki, erməni sensorlarının milli mətbuatımıza qarşı apardıqları bu məkrli siyasət İrəvanda da Azərbaycan dilli mətbuatın yaranmasına öz təsirini göstərməyə bilməzdi. Azərbaycan mətbuatının Qafqaz Sensura Komitəsi tərəfindən üzleşdiyü problemlər bir tərəfdən İrəvanda milli mətbuatın yaranması prosesini ləngidirdisə, digər tərəfdən isə irəvanlı oxucular da ana dilli mətbuat orqanları ilə təmasdan məhrum edilirdi.

1906-cı ildə Qafqaz Senzura Komitəsinə Azərbaycan mətbuatı üzrə Mirzə Şərif Mirzəyevin sensor təyin olunmasından sonra milli mətbuatımıza qarşı məkrli münasibətin qarşısı bir qədər alınmışdı.

Tiflisdə və Bakıda nəşr edilən “Şərqi-rus” (1903-1905), “İrşad” (1905-1908), “Təkamül” (1906-1907), “Füyuzat” (1906-1907), “Tərəqqi” (1908-1909), “Həyat” (1905-1906), “Tazə həyat” (1907), “İqbal” (1912-1915), “Sovqat” (1912-1915), “Açıq söz” (1915-1918), “Hümmət” (1917-1918) və s. mətbuat orqanları İrəvan maarifçiləri arasında yayılıb, oxunub müzakirə olunmuşdur. İrəvanda fəaliyyət göstərən bir sıra jurnalistlər ilk peşə addımlarını məhz bu və digər mətbuat orqanlarında atmışdılar. İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin inkişafında xidmətlər göstərən Mirzə Əlixan Şəmsül Hükəma “Ləli” (1837-1907) “Şərqi-rus”, Mirabbas Mirbağirov “İrşad”, Cabbar Əsgərzadə “Molla Nəsrəddin”, “Zənbur”, “Kəlniyyat”, “Babayi-Əmir”, “Kafkaz”, “Məzəli”, Əli Məhzun “Molla Nəsrəddin”, Məmmədəli Nasir “Yeni İrşad”, “Tuti”, Mirzə Cabbar Məmmədzadə “Yeni İqbal” qəzetlərinin İrəvan bölgəsi üzrə xüsusi təmsilçiləri idi. Onların peşəkar fəaliyyəti həmin mətbuat orqanlarının həm bölgədə abunəçilərinin sayca artmasına, həm də adı çəkilən qəzetlərdə İrəvana dair xəbərlərin, məlumatların dərc olunmasına şərait yaratmışdır. İrəvanın tanınmış maarifçiləri, İrəvan rus-tatar məktəbinin Azərbaycan dili müəllimi Məmməd vəli Qəmərinski “Həyat”, Uluxanlı məktəbinin müəllimi Yusif Novruzov Türkiyənin Kars şəhərində çıxan “Kars” qəzeti ilə yaxından əməkdaşlıq etmişlər. İrəvan quberniyasında yaşayan azərbaycanlı ziyalılar bu qəzet və jurnallardan geniş istifadə edərək, onların vasitəsi ilə dövrün mədəni, sosial-iqtisadi, siyasi məsələləri ilə yaxından tanış olurdular. İrəvan ziyalılarının mətbuatla sıx əlaqələrinin yaranması və genişlənməsi həm də Qərbi Azərbaycanda milli maarifçilik hərəkatının inkişafına böyük təsir göstərirdi. İrəvan Müəllimlər Seminariyasının, İrəvan kişi gimnaziyasının müəllim və

Məmməd vəli Qəmərinski

Müəllimlər Seminariyasının, İrəvan kişi gimnaziyasının müəllim və

tələbələri bu mətbuat orqanlarının bölgədə yayılmasında böyük fəallıq göstərməklə yanaşı, eyni zamanda həmin mətbuat orqanlarında öz yaradıcılıq imkanlarını sərgiləyirdilər. Bu kütləvi informasiya vasitələri, həm də İrəvan ziyalıları üçün söz, fikir söyləmək baxımından bir tribunaya çevrilmişdi. Bütün bunlar isə bir tərəfdən milli şüurun oyanmasına, ictimai həyatın canlanmasına təsir göstərirdisə, digər tərəfdən isə bu mətbu orqanlar həm İrəvanda, həm də Azərbaycanda və digər ölkələrdə yaşayan, yazıb-yaradan sənətkarlar arasında qarşılıqlı ədəbi-mədəni əlaqələrin, yaradıcılıq əməkdaşlığının yaranmasında mühüm rol oynayırdı.

Ümumiyyətlə, İrəvan Müəllimlər Seminariyası və İrəvan kişi gimnaziyasının məzunlarından bir çoxu İrəvan ədəbi-mədəni, ictimai mühitində qızgın fəaliyyət göstərmiş, görkəmli maarif, ədəbiyyat, və mədəniyyət xadimləri olmuşlar.

İrəvanda ana dilində mətbuat olmadığından demokratik ruhlu azərbaycanlı yazıçı-publisistlər çox vaxt rusdilli mətbuat orqanlarında çıxış edirdilər. 1881-ci ildən başlayaraq XX əsrin 20-ci illərinə kimi Qafqaz Tədris Dairəsi tərəfindən rus dilində “Сборник материалов описание местностей и племени Кавказа” adlı məcmuə nəşr edilmişdi. Həmin məcmuənin nömrələrini ardıcıl izlədikdə İrəvan Müəllimlər Seminariyası və İrəvan gimnaziyasının müəllim və tələbələrinin dərc etdirdiyi məqalələrə rast gəlinir. Həmin məcmuənin səhifələrində İrəvan Müəllimlər Seminariyasının müəllimi Rəhim Xəlilovun, seminariyanın tələbəsi Haşım bəy Vəzirovun yazıları dərc edilmişdi. “Сборник материалов описание местностей и племени Кавказа” adlı məcmuədə İrəvan quberniyasından toplanmış çoxlu atalar sözləri, nağıllar, rəvayətlər, tapmacalar, aşıq şeiri nümunələri verilmişdir. Bu yazılar həm də İrəvan folklor nümunələrini öyrənmək üçün çox əhəmiyyətlidir. Tiflisdə “Закавказия”, “Кавказ”, “Закавказская речь”, “Новости Закавказии”, “Новое обозрение”, Bakıda “Каспи”, “Искра” kimi rusdilli nəşrlər və başqa dillərdə olan dövrü mətbuat orqanları da İrəvanda yayılmış, bölgəyə dair ən mühüm mövzular, ictimai-sosial problemlər işıqlandırılmışdır. İrəvanda rus dilində çıxan həftəlik ictimai-ədəbi “Ериванский вестник” (1910-1914), “Ериванская обявление” (1900-1917), “Ериванская Губеринская ведомости” kimi qəzetlər də nəşr olunurdu ki, İrəvanda

yaşayıb-yaradan azərbaycanlı ziyalılar da həmin mətbu orqanlarla əməkdaşlıq edir və yeri gəldikcə onların səhifələrində yazılarını dərc etdirirdilər.

1906-cı il aprel ayının 7-də mətbuatımızın tarixində əlamətdar bir hadisə baş verdi. “Molla Nəsrəddin” jurnalının işıq üzü görməsi xəbəri geniş əks-səda doğurdu. Bu həm də Azərbaycan mətbuatı, ictimai-siyasi və bədii fikrinin inkişafı tarixində yeni bir mərhələ təşkil etdi. “Molla Nəsrəddin”-in böyük xidmətlərindən biri də sonra onun təsiri altında çıxan “Bəhlul” (1907), “Zənbur” (1909-1910), “Arı” (1910-1911), “Kəlniyyat” (1912-1913), “Mirat” (1910), “Məzəli” (1914-1915), “Babayi-Əmir” (1915-1916), “Tuti” (1914-1917) və s. bu kimi satirik jurnalların meydana gəlməsi idi. Bu jurnalların əksəriyyəti “Molla Nəsrəddin” platformasında dayanır. Onun yoluna, üslubuna və ideyasına sadıq qalmağa çalışırdılar. Azərbaycan dövrü mətbuat orqanları içərisində İrəvanda “Molla Nəsrəddin” və “Tuti”dən sonra geniş yayılmış mətbuat orqanlarından biri də “İrşad” qəzeti olmuşdur. “İrşad” qəzetinin maliyyə problemi səbəbindən bağlanması İrəvanda qabaqcıl azərbaycanlı ziyalılar, müəllim və tələbələrdə böyük narahatçılıq doğurmuşdu. Hətta bir qrup İrəvan ziyalıları “Бакинский день” qəzetində “Müsəlman ziyalıları haradadır?” adı ilə dərc etdirdikləri yazıda bu barədə bildirirdilər: “İrşad”ın İrəvan oxucuları “zülmət içində olan müsəlman kütləsinin maariflənməsi eş-qinə” Əhməd bəy Ağayevdən “İrşad”ın nəşrini davam etdirməyi inadla xahiş edirlər. Əhməd bəy Ağayevin qaranlıq müsəlman kütləsinə məhəbbət bəslədiyinə heç kəsin şübhəsi yoxdur... Həmçinin bəllidir ki, Ağayev bütün qüvvəsini, gənclik illərini, qəlbinin şirəsini və enerjisini xalqının düşməni olan cəhalətə və avamlığa qarşı mübarizəyə həsr edib”(5). Hətta İrəvan ziyalıları “İrşad”a maliyyə dəstəyi də göstərməyə belə hazır olduqlarını bildirirdilər ki, tək qəzet bağlanmasın. “İrşad”ın İrəvanda geniş oxucu auditoriyasına malik olmasında onun bölgə üzrə müvəkkili Mirabbas Mirbağirovun böyük zəhməti olmuşdur. Ümumiyyətlə, M.Mirbağirovun İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin təşəkkülündə çox böyük xidmətləri olmuşdur. Onun İrəvanda açdığı milli qiraətxana azərbaycanlı əhalinin maariflənməsində mühüm rol oynamışdı. Mətbuata həvəs oymaq, qəzet, kitab və jurnal oxumaq vərdişi təlqin

etmək baxımından bu xidmətin qiyməti əvəzsiz idi. Qiraətxana Təbriz, Urmiya, Türkiyə, Peterburq, Misir, Qahirə, Tehran və müxtəlif ölkələrdən 25 addan artıq qəzet alırdı. 1907-ci ilin yanvar ayında Mirabbas Mirhüseynzadə Mirbağirov İrəvanda təsis etdiyi kitabxananın açılışı münasibəti ilə nəşr etdirdiyi “Ümid kitabxanası” adlı 15 səhifəlik kitabçada qiraətxananın xaricdən aldığı bütün kitab, qəzet və jurnalların siyahısını vermişdir.

İrəvan ziyalılarının müntəzəm çıxış etdikləri jurnallar sırasında Bakıda nəşr edilən “Tuti”ni (1914-1917) xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan ictimai-ədəbi fikri mətbuatı tarixində görkəmli yer tutan “Tuti”də Cabbar Əsgərzadənin, Əli Məhzunun gizli imzalarından əlavə “Cik-cik”, “Müsəlman qəbristanlığı”, “Yatağan”, “Bitərəf”, “Danaburun” və başqa imzalarla İrəvandan xeyli sayda yazılar çap olunmuşdur. Cabbar Əsgərzadə və Əli Məhzunun “Tuti” məcmuəsinin səhifələrində Naxçıvan haqqında felyetonlarına da rast gəlinir. Adlarını qeyd etdiyimiz bu mətbuat orqanlarında da İrəvanın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni həyatından bəhs edən xeyli felyetonlar, məqalələr, xəbərlər, satirik şeirlər, elanlar və başqa səpgili yazılar dərc edilmişdir. Demək olar ki, bu satirik jurnalların əksəriyyəti İrəvanda azərbaycanlı ziyalıların müntəzəm istifadə etdikləri mətbuat orqanlarına çevrilmişdir. Amma bu mətbuat orqanlarının heç biri İrəvanda “Molla Nəsrəddin” qədər özünə möhkəm yer tuta bilməmişdi. “Molla Nəsrəddin” təkcə İrəvanda deyil, Zəngibasar, Vedibasar, Ağbaba, Basarkeçər, Gorus, Sisiyan və digər bölgələrdə də özünə geniş oxucu kütləsi tapmışdır. “Molla Nəsrəddin” özü də etiraf edir ki, jurnalın ən çox yayıldığı və abunəçisi olduğu bölgələrdən biri İrəvan regionu olmuşdur. Bunun da ən başlıca səbəblərindən biri “Molla Nəsrəddin”in mühərriri və naşiri Cəlil Məmmədquluzadənin vaxtilə həyatının, ədəbi-bədii fəaliyyətinin başlanğıcının bilavasitə müəyyən bir dövrünün qədim İrəvan şəhəri ilə bağlı olmasıdır. O, İrəvanda ilk pedaqoji və mətbuat fəaliyyətinə başlamış, buradan daha geniş üfüqlərə baxmışdır. Mirzə Cəlil “Kaspi”, “Kafkaz” qəzetlərinə ilk məqalələrini həmçinin buradan yazmışdır. Onun “Kafkaz” qəzetində məqalələri “DM” imzası ilə çap edilmişdir. “Kaspi” qəzetinin 1902-ci il 53-cü nömrəsində, “Kafqaz” qəzetinin 1902-ci il 82-ci nömrəsində C.Məmmədquluzadənin məqalələri dərc olunmuşdur.

Həmin məqalələr əsasən İrəvan quberniyasındakı hadisələrdən və əhvalatlardan bəhs edir. Ədibin “Kaspi” qəzetinin 7 mart 1902-ci il tarixli 53-cü nömrəsində dərc edilmiş “Dəlmə bağlarında” adlı məqaləsində əhalinin torpaq alqı-satqısı sahəsindəki pozulmuş hüquqları müdafiə edilmişdir. “İrəvan müxbirimizdən” rubrikası adı ilə verilən həmin məqalədə əhalinin ağır həyatından bəhs edilmiş, ciddi sosioloji və hüquqi məsələlərə toxunulmuşdur. Onun “Kafkaz” qəzetinin 22 mart 1902-ci il tarixli 82-ci nömrəsində çap olunmuş məqaləsində İrəvan şəhər dumasının növbəti yığıncağında su kəməri məsələsinin müzakirəsindən bəhs olunur.

Ədibin jurnalın başqa bir nömrəsində “İrəvan Seminariyası və qazının nitqi” adlı bir felyetonu verilmişdir. Bu felyetonda seminariyanın şəriət dili müəllimi Axund Məhəmmədbağır Qazızadənin azərbaycanlı tələbələr üçün əlverişli tədris şəraitinin yaradılmaması və bura daha çox başqa millətlərin cəlb edilməsinə görə gileyləndiyindən bəhs olunur.

İrəvan mühitini yaxından tanıyan Cəlil Məmmədquluzadə burada olduğu dövrlərdə və ondan sonra da bu mühitdən alınmış xeyli hekayə, felyetonlar və maraqlı məqalələr yazmışdır. O hər dəfə İrəvanda olarkən ədəbiyyat, mətbuat, teatr həvəskarlarının əhatəsində olar, İrəvanlı mollanəsrəddinçilərlə və oxucuları ilə görüşlər keçirirdi. Cəlil Məmmədquluzadə 1906-cı ilin yayında – jurnalın nəşrindən iki ay sonra İrəvanda olmuş, İrəvan Müəllimlər Seminariyasında bu təhsil ocağının azərbaycanlı qrupunun rəhbəri Axund Məhəmmədbağır Qazızadənin iştirakı ilə azərbaycanlı ziyalılarla, müəllim və tələbələrlə görüş keçirmiş, “Molla Nəsrəddin” barədə geniş fikir mübadiləsi aparmışdır.

Həmidə xanımın xatirələrində də bu barədə qeydlər vardır. “İrşad” qəzetinin 1906-cı ildəki 137, 164, 206, 257-ci nömrələrində “Molla Nəsrəddin”in səhifələrində İrəvan mühiti ilə əlaqəsinə və münasibətinə dair yazılar dərc olunmuşdur.

Cəlil Məmmədquluzadə xalqın ictimai-mədəni şüurunun formalaşması və inkişafında İrəvan ədəbi-ictimai mühitinin oynadığı rolun əhəmiyyətini və çəkisini bütün aydınlığı ilə gördüyü üçündür ki, “Molla Nəsrəddin” jurnalının materiallarında İrəvan həyatına, onun

sosial-mədəni mühitində cərəyan edən mənəvi-psixoloji proseslərə də xüsusi yer ayrılırdı.

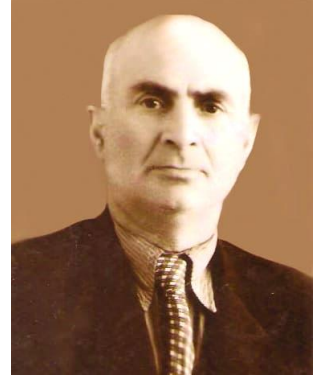
Qərbi Azərbaycanın, xüsusilə də İrəvanın ictimai-ədəbi və mədəni həyatından soraq verən, o çaği səciyyələndirən müxtəlif məzmunlu xəbərləri, məlumatları “Molla Nəsrəddin” səhifələrində dərc olunmuş yazılar vasitəsilə əldə edə bilərik.

“Molla Nəsrəddin”in səhifələrində rast gəldiyimiz İrəvan mühiti ilə bağlı yazıların əksəriyyətini Cəlil Məmmədquluzadə, Əliqulu Qəmküsar, Qurbanəli Şərifov, Əli Məhzun Rəhimov, Cabbar Əsgərzadə və başqaları yazmışlar. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev öz xatirələrində göstərir ki, “1908-ci ildə Molla Nəsrəddin” redaksiyasında Ömər Faiq Nəmanzadə, Salman Mümtaz və Mirzə Cəlil söhbət edirdik. Mirzə dedi ki, “Mozalan bəyin səyahətnaməsi”ni genişləndirmək üçün onu hər yerdə gəzdirmək, işə qarışdırmaq lazımdır. Mirzə Mozalan bəyin İrəvan səfərlərini Qurbanəli Şərifova həvalə etdi. O da Mozalan barəsində duzlu felyetonlar yazıb göndərdi (70). Beləliklə, Qurbanəli Şərifov İrəvandan və Naxçıvandan “Molla Nəsrəddin” üçün sərrast tənqid hədəfləri seçmiş, jurnalda bu mühitin dolğun işıqlandırılmasında çox xidmət göstərmişdir. Jurnalın Qərbi Azərbaycanda nüfuz dairəsinin genişlənməsində və özünə möhkəm yer tutmasında Qərbi Azərbaycandan olan molla-nəsrəddinçilər və başqa ziyalıların xidmətləri danılmazdır. İrəvandan Mirzə Cabbar Əsgərzadə “Anaş qurbağa”, “Noxtasız”, “Hacileylək”, “Hop-hop”, Əli Məhzun “Yetim cücə”, “Yeniyetmə” gizli imzaları ilə çıxış edirdi. Əli Nəzmi də 1944-cü ildə yazdığı, memuar əbiyyatının dəyərli örnəklərindən olan “Keçmiş günlər” adlı xatirələrində “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə yaradıcı ünsiyyət qurmuş, xeyli sayda yazarlardan bəhs etmiş və ad, soyad, gizli imzalar göstərilən səhifənin sonunda “Bunlar “Molla Nəsrəddin”ə az-çox yazanlardandırlar ki, mən ancaq onları tanırdım” – deyə konkret izah vermişdi:

Qələm silahını aldılar ələ,
Köhnə yığıncağa düşdü vəlvələ.
İlk dövrdə Həqqi, Həbib, “Naümid”,
Sabir, Nəzmi, Razi, Məhəmməd Səid,
Məhzun, Haqverdiyev, həm Salman Mümtaz,

Şövqi, Əsgərzadə, Natiq, “Binamaz”,
Sidqi, Hacinski, Nəmət, Qəmküsar,
Rüstəm, Məhəmməd Səid, Xuraman, Memar,
Hətta qocalardan Mirzə İsmayıl,
Olmuşdu şadlıqla orduya daxil (83).

Göründüyü kimi, Əli Nəzminin “Keçmiş günlər” adlı mənzum xatiratında tanınmış mollaəsrəddinçilərdən olan Məmmədəli Nasirin adı çəkilməmişdir. “Molla Nəsrəddin”in fəaliyyət göstərdiyi müddətdə onun məqsəd və məramına, tutduğu yola sadıq qalan, mütərəqqi fikirli ziyalılar dəstəsi sırasında İrəvan ədəbi-mədəni mühitinin yetirmələri olan bir çox məşhur nümayəndələrin imzaları öz zamanında oxucu kütləsinə tanış idi. Bu gün də çoxlarının adı, soyadı və təxəllüsünü dəqiqləşdirməyə, zərurət duyulan tanımadığımız Qərbi Azərbaycandan olan mollaəsrəddinçilərin araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır.

Məmmədəli Nasir

Azərbaycan mətbuatı tarixində müstəsna xidmətləri olan ziyalılardan, mollaəsrəddinçilərin görkəmli irəvanlı nümayəndələrindən biri də Məmmədəli Nasir Hacı Məmmədzadə olmuşdur. O da başqa mühərrirlər kimi “Molla Nəsrəddin”dən ilham almış, onun məfkurəsinə sadıq qalmışdır. 1914-cü ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalında Məmmədəli Nasirin “Əlhəm qıraətxanası” adlı bir məqaləsi çap olunmuşdur. “Qarınqulu” imzası ilə dərc olunan həmin yazıda mömin müsəlmanların bir seyidin evinə toplaşib “namaz dərəsi” öyrəndiklərindən bəhs edilir. Cəlil Məmmədquluzadənin “Balaca Molla Nəsrəddin” adlandırdığı on səkkiz yaşında bir uşağın belə cəsarətli çıxışı dindarları çox qəzəbləndirmişdi. Məqalədə tənqid olunan Seyidin qardaşı oğlu bir gün gənc müxbiri küçədə yaxalayıb xəncərlə yaralamışdır.

Bu barədə Bakıda çıxan “İqbal” qəzeti 22 may 1914-cü il tarixli sayında yazmışdır: “Nasir İrəvanini “Molla Nəsrəddin” jurnalında bir

məqalə ilə çıxış etdiyi üçün İrəvanda xəncərlə yaralamışlar”. Bu xəbəri “İqbal”dan Moskvada tatar dilində buraxılan “El” qəzeti də götürüb çap etmişdir. Cəsarətli çıxışı üçün gənc Nasirin yaralanması barədə həmin dövrdə İrəvanda nəşr edilən “Lək-lək” jurnalının 26 may 1914-cü il tarixli 8-ci nömrəsində Cabbar Əsgərzadənin “Yuvadibisi” imzası ilə dərc olunan “Nəsihət” adlı şeirində də qeyd olunmuşdur.

Məmmədəli Nasir 1899-cu ildə xalqımızın elm, ədəbiyyat, mədəniyyət tarixinə böyük şəxsiyyətlər bəxş etmiş İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. Mükəmməl təhsilə yiyələnmiş Məmmədəli Nasir gənclik illərindən mətbuatla maraqlanmış və bu sahəyə böyük maraq göstərmişdir. Onun mətbuat aləminə, o cümlədən “Molla Nəsrəddin”ə gəlişində ona istiqamət verən, məsləhətçisi, yaxın qohumu Əli Məhzun olmuşdur. Şərq ədəbiyyatı, xüsusilə Türk klassiklərinin əsərlərinə dərinləndən bələd olan Məmmədəli Nasir onların poetik üslubunda bir sıra şeirlər yazmış və dövrü mətbuat orqanlarında dərc etdirmişdir.

Məmmədəli Nasirin “Molla Nəsrəddin”də “Bir nəfər”, “İqbal” qəzetində “Əli Səidi İrəvani”, “M.Ə.Nasir”, “Nasiri İrəvani”, “Sitareyi-Azərbaycan” qəzetində “M.Hilali”, “Sədayi-həqq” qəzetində “Səid”, eləcə də başqa qəzet və jurnallarda müxtəlif gizli imzalarla xeyli məqalə və şeirləri dərc olunmuşdur. O, “Məzəli”, “Zənbur”, “Dirilik”, “Tuti”, “Şeypur”, “Məşəl”, “Yeni fikir”, “Kommunist” kimi qəzet və jurnallarda müxtəlif səpkili yazılarla çıxış etmişdir. Məmmədəli Nasir 1913-cü ildə “Millətpərəstlikmi, şərabxorluqmu?” adlı dram əsəri yazmışdır. Onun “Hümmət” qəzetinə yazdığı məqalələr də xüsusilə əhəmiyyətlidir. Məmmədəli Nasir sovet dövründə də mətbuatımızın fədaisi kimi böyük xidmətlər göstərmişdir.

“Molla Nəsrəddin” jurnalının səhifələrində gizli imzalarla çıxış edən yazarlardan biri də tanınmış şair Rafiq Yusifzadənin babası, şair Qasım Qasımzadənin müəllimi olmuş Nuşirəvan Kərimov idi. “İstot” gizli satirik imzası ilə “Molla Nəsrəddin”də maraqlı yazılar çap etdirən Nuşirəvan Kərimov dövrünün tanınmış ziyalılarından biri idi. Onun 1930-cu illərdə “İstiot” imzası ilə “Molla Nəsrəddin” jurnalının müxtəlif nömrələrində “Molla Lətif”, “Ağlaşma”, “Zəhmətkeşlərə” şeirləri, eləcə də “Aşiq” imzası ilə yazdığı “Yeni pir”, “Fırıldaqqı

molla” felyetonları dərc olunmuşdur. “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Qubadlıdan” rubrikası ilə müxtəlif tapmacalar da verilmişdi ki, bunlar Nuşirəvan Kərimova məxsusdur. O xalqın maariflənməsi yolunda fədailik etmiş bir müəllim kimi pedaqoji fəaliyyəti ilə bölgədə böyük nüfuz sahibi idi. O 1898-ci ildə Zəngəzur mahalının Qarakilsə (indiki Sisian) bölgəsinin Sofulu kəndində məşhur bəy ailəsində anadan olmuşdur. Nuşirəvan Kərimov 1931-ci ildə Şuşa Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən Qubadlıya qayıdaraq Xocamisaxlıda ibtidai məktəbin açılmasına nail olmuşdur. O, pedaqoji fəaliyyətinə görə respublikanın Əməkdar müəllimi adına layiq görülüb, Lenin ordeni, Qırmızı Əmək bayrağı, “Şərəf” nişanı ordenləri, medalları, müxtəlif fəxri fərmanlarla təltif edilib. Nuşirəvan Kərimov 1966-cı ildə Xocamisaxlı kəndində vəfat etmişdir (42).

İrəvanda mətbuat uğrunda mübarizə aparan ziyalılardan biri də Cabbar Əsgərzadə idi. Lakin rəsmi şəkildə olmasa da İrəvanda belə bir qəzetin nəşrinə ilk dəfə 1905-ci ildə Cabbar Əsgərzadə təşəbbüs edir. O uzun illər həyata keçirmək istədiyi bu arzusunı reallaşdıraraq 1905-ci ildə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri qətliamlar, qırğınlar zamanı öz xalqının hüquqlarını qətiyyətlə müdafiə etdiyinə görə bir neçə aylığa saxlandığı həbsxanada “Molla Nəhib” və “Mollabaşı” adlı həftəlik dərgilər buraxır. Bütün istedadını, yaradıcılıq qüvvəsini İrəvanda yeni ədəbi-mədəni hərəkatın inkişafına sərf edən həmin dərgilərə yazıları özü yazar, rəsmləri də özü çəkərmiş. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, onun yaradıcılığına nəzər saldıqda rəssamlıq sahəsində də çox güclü istedad sahibi olduğu da diqqəti cəlb edir. Hətta dərgilərin bir neçə nüsxəsini müxtəlif vasitələrlə həbsxanadan çıxarıb, satışını da təmin edir. O, həbsxanada olduğu müddətdə “Molla Nəhib” dərgisinin iki, “Mollabaşı” dərgisinin isə bir nömrəsini çıxarmağa müvəffəq ola bilir. Bu Qərbi Azərbaycanda Milli mətbuatın yaranması istiqamətində ilk addımlar olub. Cabbar Əsgərzadə özü də xatirələrində bu haqda məlumatlarda xüsusi qeyd etmişdir. Bundan əlavə Məmmədriza Ələrdəbilinin “Mirzə Cabbar Əsgərzadə “Bağçaban” və onun ana dilimizdə yaratdığı bədii əsərlərdən örnəklər” adlı irihəcmli əsərində yer alan faktlarda İrəvanda Azərbaycan mətbuatının yaranması tarixinə bir daha aydınlıq gətirir. Onu da qeyd edək ki, Cabbar Əsgərzadənin son dövrlərə qədər qızı

Səminə xanım tərəfindən mühafizə edilən zəngin arxivindəki materiallar da bunu bir daha təsdiq edir.

Əminliklə qeyd etmək olar ki, əldə etdiyimiz bu faktlar mətbuat tariximizin öyrənilməmiş səhifələrinin araşdırılmasına, öyrənilməsi yoluna yeni bir işıq saçacaqdır. Eyni zamanda həmin faktları İrəvanda milli mətbuatımızın yaranması tarixinə gedən yolun ilkin hazırlıq mərhələsi də adlandırmaq olar.

Göründüyü kimi, XIX əsrin sonunda İrəvanda ədəbiyyata, incəsənətə, mədəniyyətin başqa növlərinə maraq çox yüksəlmiş, qabaqcıl fikirlər yayılmış, əhali arasında mənəvi tərəqqi özünü qabarıq şəkildə göstərmişdir. Bu sahədə İrəvanda yazıb-yaradan ziyalıların fəaliyyətini, maarifçilik sahəsində görülən işlərin səmərəsini xüsusi qeyd etmək lazımdır. XIX əsrin 80-90-cı illərində teatra, incəsənətin başqa sahələrinə marağın güclənməsi, kitab nəşri, xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanıb çap edilməsi, tərcüməçilik sahəsində ilk təcrübələr, dərsliklərin yaradılması kimi səmərəli işlər XIX əsrin sonunda baş verən intibahın nəticəsidir.

QƏRBİ AZƏRBAYCANDA İLK MİLLİ MƏTBUAT ORQANI: “LƏK-LƏK”

Qədim mədəniyyətə, zəngin ədəbi irsə malik olan İrəvanda milli mətbuatın yaranması ictimai-ədəbi fikir tariximizin inkişafında özünəməxsus yer tutur. XIX əsrin sonlarında İrəvanda yaşayan azərbaycanlı ziyalılar maarifi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı inkişaf etdirməyin yolunu ilk növbədə məhz mətbuatda – ana dilli mətbuatın yaranmasında görürdülər. Onlar bu yolda ardıcıl mübarizə aparır, əvəzsiz xidmətlər göstərirdilər. İrəvanda Azərbaycan mətbuatının, maarifçilik hərəkatının, ictimai-bədii fikrinin aparıcı simaları Mirzə Ələkbər Elxanov, Məşədi İsmayıl Hacı Kazımzadə, Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə, Axund Əhmədov, Mirzə Əlixan Şəmsil Hükəma, Hacı Seyid Rza Əmirzadə, Axund Məmmədbağır Qazızadə, Abbas Razi Məmmədzadə, Cabbar Əsgərzadə, Əli Məhzun Rəhimov, Mirabbas Mirbağirov, Mirməhəmməd Mirfətullayev, Məmmədveli Qəmərinski, Mirzə Cabbar Məmmədzadə, Axund Əbülhəsən

Qazızadə, Həsənzadə Mirzə Hüseyn İrəvani, Asəf bəy Şəfibəyov, Məmmədəli Nasir, Həsən bəy Qaziyev, Əkbər Rizayev və burada yaşayıb-yaradan onlarla bu kimi maarifpərvər ziyalılar öz səslərini xalqa çatdırmaq üçün ana dilində qəzet, jurnal təsis etməyin vacibliyini aydın dərk edib, bu ideyanın gerçəkləşdirilməsinə ciddi səy və təşəbbüs göstərir, bu yolda qələmləri ilə mübarizə aparırdılar. İrəvanda ana dilli mətbuat orqanının yaranması isə günün ən vacib məsələsinə çevrilmişdi. Bunu həm də mövcud dövrün ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni proseslərində baş verən mütərəqqi dəyişikliklər də zəruri edirdi. Lakin İrəvanda Azərbaycanın ictimai, ədəbi-mədəni həyatının ən mühüm hadisələrindən olan milli mətbuatın yaranması XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. İrəvan şəhərində yaşayıb-yaradan ziyalılarımız XX əsrin ikinci on illiyində bu böyük missiyanı, məsuliyyəti öz üzərlərinə götürdülər və Azərbaycan dilində fəaliyyət göstərəcək mətbuatın əsasını qoydular. İrəvanda milli mətbuatın yaranması ideyasını gerçəkləşdimək ilk dəfə artıq nəinki İrəvanda, bütün Cənubi Qafqazda, hətta onun hüdudlarından kənarında tanınmış, yetkin qələm sahibi, jurnalist, şair Cabbar Əsgərzadə və Mirməhəmməd Mirfətullayevə nəsis olmuşdur.

Jurnalın nəşri ilə onlar, əslində bir vətəndaş olaraq xalqın qarşısında yaranmış problemləri aradan qaldırmağa, onları həll etməyə və ideyalarını həyata keçirməyə çalışmışdır. Onların əsas məqsədlərindən biri də soydaşlarımızın əksəriyyətinin düçar olduğu dini fanatizm bəlasına və cəhalətə qarşı satirik üslub ilə mübarizə aparmaq idi. “Lək-lək” və onun səhifələrində çıxış edənlər çətinliklə də olsa bu məqsədlərinə uğurla nail olurdular. Hələ “Lək-lək”in nəşrinə icazə alınmamışdan xeyli əvvəl Cabbar Əsgərzadə İrəvanda jurnal buraxmaq barədə yaxın dostu, görkəmli ziyalı və mühərrir Məmmədəli Sidqi ilə məsləhətləşmiş və məktublaşmışdı. Cabbar Əsgərzadənin Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Məmmədəli Sidqiyə aid fondada ona ünvanladığı 40-dan artıq məktubu saxlanılır. Cabbar Əsgərzadənin yazdığı məktublar Azərbaycan dilində ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Bu nümunələrin hər birində Sidqiyə hörmət, qardaş məhəbbəti duyulur. “Lək-lək”lə bağlı müəyyən məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün bu epistolayar nümunələr fakt və sənəd olaraq çox qiymətlidir. Cabbar Əsgərzadə məktublarında

yayılması, başqa əlaqədar məsələlərlə bağlı məsləhətləşmələr və fikir mübadilələri də öz əksini tapmışdı. Məktublaşmalardan aydın olur ki, “Lək-lək”in meydana gəlməsində və yayılmasında Cabbar Əsgərzadənin ən yaxın məsləhətçisi və istiqamətvericisi Məmmədli Sidqi olmuşdur.

1905-ci ildə noyabr ayının 24-də çar hökuməti mətbuat və nəşriyyat haqqında yeni qanun imzaladı. “Yeni qayda”ya görə qəzet və jurnal çıxarmaq istəyən şəxs yerlərdə qubernator, yaxud da qəza rəisindən (qradonaçalnik) icazə ala bilərdi. İcazə alma müddəti isə iki həftə müəyyən olunmuşdu. Qabaqcıl ziyalılar çar hökumətinin bu güzəştindən bacarıqla istifadə etməyə çalışmış, qəzet və jurnallar nəşr etmək sahəsində fəaliyyətə keçmişlər.

1913-cü ilin noyabr ayının əvvəlində Cabbar Əsgərzadə İrəvan qubernatoru Tizenhauzen qraf Vladimir Fedoroviçə ərizə ilə müraciət edərək Azərbaycan dilində “Lək-lək” adlı həftəlik məcmuə dərc etməyə icazə verməyi xahiş edir. O ərizə ilə birlikdə jurnalın məramnaməsini də İrəvan qubernatoruna təqdim etmişdi. Amma Cabbar Əsgərzadənin və Mirməhəmməd Mirfətullayevin nəşr etmək istədiyi jurnala icazənin verilməsi İrəvanda mətbuat müfəttişliyinin yaratdığı əngəl səbəbindən bir qədər gecikdirilmişdi. İrəvanda milli mətbuatın yaranması ilə bağlı Tiflis Mərkəzi Dövlət arxivinin 480-ci fondunda “İrəvanda tatar dilində qəzet nəşr etmək haqqında” fondun siyahısının 968 nömrəli qovluğunda 6 vərəqdən ibarət olan işdə İrəvanda ilk Azərbaycan dilli mətbuat barədə məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Cabbar Əsgərzadənin epistolyar nümunələrindəki bəzi fikirlərindən aydın olur ki, o, jurnalın müdiri – məsulu olmaq istəməmiş, Mirməhəmməd Mirfətullayevin redaktorluğu ilə nəşr edilməsini daha məqsədəuyğun hesab etmişdir. O, bu barədə yazır: “Mən heç vaxt müdir adını üstümə götürmək istəmiyordum və istəmərəm də. Ancaq o razı olmadı. Hərgah mən də razı olmasaydım, o bu fikrindən vaz keçəcəkdə. O cənab hər xərçi öz öhdəsinə olaraq “Lək-lək” adına bir məzhəkə jurnalı çıxarmaq istiyor” (26). Bu fikirlərdən həm də aydın olur ki, məcmuənin nəşri Mirməhəmməd Mirfətullayev tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. Amma Mirməhəmməd Mirfətullayevin təkidindən və onların arasında razılıq əldə olunduqdan sonra Cabbar Əsgərzadə jurnalın redaktoru vəzifəsini öz öhdəsinə

götürüb, hər iki tərəqqipərvər ziyalı bir cəbhənin döyüşçüsü kimi eyni ideyalar uğrunda, İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin inkişafında öz qələmi və əməli fəaliyyətləri ilə çiyin-çiyinə yaxından iştirak etmişdilər.

Məlumat üçün onu da qeyd edək ki, “Lək-lək” satirik jurnalının 2, 4-8, 10-12-ci nömrələri Əlyazmalar İnstitutunun Dövri mətbuat fondunda “9M-637” şifrəsi altında, Mirzə Fətəli Axundov adına Milli Kitabxananın arxivində isə jurnalın cəmi 2 nömrəsi mühafizə olunur.

Uzun sürən mübarizələrdən sonra “Lək-lək” satirik məcmuəsinin nəşrinə İrəvan qubernatoru tərəfindən 21 yanvar 1914-cü il tarixdə jurnalın öz proqramına uyğun olaraq icazə verilmişdir. Məcmuənin proqramında 10 – 1. baş məqalələr; 2. Şeirlər; 3. şəhər işləri; 4. Qafqaz xəbərləri; 5. teleqramlar; 6. felyetonlar; 7. poçt qutusu; 8. elanlar; 9. xarici xəbərlər; 10. Daxili xəbərlər şöbəsindən ibarət olmaqla hər həftə nəşr olunacağı bildirilirdi. Belə aydın proqramla mətbuat aləminə qədəm qoyan “Lək-lək” satirik jurnalı sonadək öz proqramına sadıq qalmışdır. “Lək-lək”in nəşri İrəvanda fəaliyyət göstərən mətbuat müfəttişliyi tərəfindən nəzərdən keçirilirdi. “Lək-lək”in yaranma prosesinə nəzər saldıqda onun nəşrinə Cabbar Əsgərzadə, Mirməhəmməd Mirfətullayev və İrəvanın açıq fikirli, qabaqcıl ziyalılarının hələ neçə ay əvvəlcədən hazırlaşdığını görürük. Hətta onlar “Lək-lək”in məslək və ideya, tərəqqipərvər istiqamətini də əvvəlcədən müəyyən etmişdilər. Hələ “Lək-lək”in nəşrindən bir müddət əvvəl Cabbar Əsgərzadə jurnal barədə, onun abunəsi üçün “İqbal” qəzetində və digər mətbuat orqanlarında elan vermişdir. “Lək-lək”in nəşrindən iki ay əvvəl Cabbar Əsgərzadə 4 dekabr 1913-cü il tarixdə İrəvandan Bakıya məslək və yaxın dostu Məmmədəli Sidqiyə göndərdiyi məktubunda jurnalın ideya istiqaməti barədə yazırdı: “Məsləkimiz gərək məlumunuz olsun “Molla Nəsrəddin”dir. Amma səliqəmiz ayrı-ayrı vəziyyətlərdir” (27). Cabbar Əsgərzadənin Məmmədəli Sidqiyə yazdığı məktublar və yazışmalar həm də onlar arasında olan ibrətamiz məfkurə, ideal dostluğun möhkəmliyinə və səmimiliyinə aydın şahidlik edir. 1914-cü ilin fevral ayının 22-də Qərbi Azərbaycan mədəniyyəti və mətbuatı tarixində əlamətdar bir hadisə baş verdi. Həmin gün İrəvan ziyalılarının illər boyu həsrətlə gözlədikləri ilk mətbuat nümunəsi meydana çıxdı. Cabbar

Əsgərzadənin redaktorluğu və Mirməhəmməd Mirfətullayevin nəşirliyi ilə çıxan “Lək-lək”in ilk nömrəsinin işıq üzü görməsi xəbəri İrəvan quberniyasında böyük əks-səda verdi, nəşrinin sorağı bütün Cənubi Qafqaza yayıldı. “Lək-lək”in nəşrini ilk alqışlayanlardan biri Məmmədəli Sidqi olmuşdur. O, Bakıda yaşamasına baxmayaraq, jurnalın ən fəal oxucularından biri olub. Həyata vəsiqə alan “Lək-lək”in nəşrinə qədər İrəvanda ana dilində qəzetçilik ənənəsi olmasa da, amma çox yetkin yazıçılıq, publisistika ənənəsi var idi. Məşədi İsmayil Hacı Kazımzadə, Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə Axund Əhmədov, Mirzə Əlixan Şəmsül Hükəmə, Abbas Razi Məmmədzadə, Hacı Seyid Rza Əmirzadə, Abbas Razi Məmmədzadə, Cabbar Əsgərzadə, Mirabbas Mirbağirov, Əli Məhzun Rəhimov, Məmmədəli Nasir, Məhəmməd Axundov, Əkbər Əkbərov, Mirzə Cabbar Məmmədzadə, Əkbər Rizayev və başqaları İrəvanda Azərbaycan jurnalistikası və publisistikasının görkəmli nümayəndələri idi. Onların jurnalistlik və publisistik fəaliyyəti nəinki İrəvanda, o cümlədən Cənubi Qafqazda, Şərqdə və müxtəlif ölkələrdə böyük şöhrət tapmışdı.

“Lək-lək”in ilk nömrəsinin işıq üzü görməsi İrəvan ziyalıları və oxucular tərəfindən böyük sevincə qarşılanmışdı. Jurnalın ilk nömrəsinin son səhifəsində “İdarədən” başlıqlı bir qeyd dərc olunub. Həmin qeyddə göstərilir ki, “bu nömrə üçün hürufat başqa bir kitaba işləndiyindən naşi kifayət verməyib, mündəricatın azlığına səbəb oldu. Bu barədə oxucularımızdan üzr istəyirik?!” (27). Jurnalın ilk nömrəsinin cəmi 60 nüsxə ilə işıq üzü görməsi həm də onun maddi-texniki çətinlikləri ilə bağlı idi. Bu barədə jurnalın müdiri Cabbar Əsgərzadənin 2 mart 1914-cü ildə Məmmədəli Sidqiyə ünvanladığı məktubunda da məlumata rast gəlinir: “Əfəndim, hələ ki, “Lək-lək”imiz qanad bağlayıb o cür zülmün elçi quşlarına. Hər halda işıqlı qaralarınızla üzü ağ olmağı təmənna edir. Müzayiçənizi əsirgəyib də necə ki, vədələr vermişdiniz kömək ediniz.

Bir də bu dəfəlik mürəttil və mətbəə cəhətdən görülən bir çox nöqsanları güzəşt ediniz. Hamınıza bir “Lək-lək” Əmircana uçdu” (27). Həm də bu fikirlərdən aydın olur ki, Cabbar Əsgərzadə “Lək-lək”in ilk nömrəsini Bakı nəşri-maarif cəmiyyətinin tabeliyində olan məktəbdə müəllimlik edən yaxın dostu Məmmədəli Sidqiyə göndərmişdir.

Hələ jurnalın nəşrindən iki ay əvvəl Cabbar Əsgərzadə “Lək-lək”in 15 gündən bir çıxacağı haqqında Məmmədli Sidqiyə yazdığı məktubunda məlumat verir və bildirir ki, “əgər müvəffəq olsaq, sonralar həftədə bir dəfə çıxıb və müsəvvər olacaq”. Jurnalın nömrələrini ardıcıl izlədikdə məlum olur ki, mətbəə problemi və mətbuat müfəttişliyinin əngəli səbəbindən fasilələrlə, iki ayda cəmi 3 nömrəsi çıxmışdı. Bununla əlaqədar “Lək-lək”in müxtəlif nömrələrində bu bərdə oxuculara üzrxahlıq yazıları da verilmişdir. Jurnalın üzleşdiyi problemlər aradan qaldırıldıqdan sonra 4-cü nömrəsindən etibarən nəzərdə tutulduğu kimi həftədə bir dəfə nəşr edilmişdi. “Lək-lək”in nəşri İrəvanda Azərbaycan ictimai-siyasi fikir tarixində ciddi bir hadisə olmaqla yanaşı, eyni zamanda ədəbi-mədəni mühitin inkişafında da bir dönüş nöqtəsi oldu. Cabbar Əsgərzadə başda olmaqla dövrün ən yaxşı ədəbi qüvvələri – Əli Məhzun Rəhimov, Məmmədli Nasir, Məmməd Səid Ordubadi, Əliqulu Qəmküsar və başqaları “Lək-lək” jurnalının ətrafına toplanmışdı. İrəvanlı molla nəsrəddinçilər digər molla nəsrəddinçilərlə çiyin-çiyinə verib öz fəaliyyətləri ilə jurnalın mövzu dairəsini və ideya-bədii səciyyəsinə inkişaf etdirmiş, xeyli zənginləşdirmişlər. Jurnal İrəvanda “Lys” mətbəəsində nəşr edilirdi. “Lək-lək” də “Molla Nəsrəddin” kimi səkkiz səhifəlikdir. Lakin “Molla Nəsrəddin”də olan rəngli şəkillər onda yoxdur, yalnız birinci səhifəsinin başı şəkillidir. Yalnız ilk səhifəsində səhrada quru sünbüllə yanaşı duran Leylək şəkli verilmişdir ki, hər dəfə də bu təsvir təkrar edilmişdir. Jurnalın 3-cü nömrəsində Orta Asiyanın Mərv şəhərində cəhalətpərəstlər tərəfindən öldürülmüş maarifçi Yusif Heydərzadənin şəklindən başqa heç bir şəkilə rast gəlinmir. Hər nömrəsinin başında “Türk dilində həftəlik məzhəkəli məcmuədir” sözləri yazılırdı. Hər nömrəsinin qiyməti 7 qəpik idi. Jurnalda verilən elanlardan başqa, bütün materialların hamısı satirikdir. Cəmi beş ay sürən ömrü müddətində “Molla Nəsrəddin” platformasına, onun mübarizəsinə sadıq qalan “Lək-lək” çox aydın bir yol tutmuşdur. O hələ ilk nömrəsində öz yolunu müəyyən edərək yazırdı: “...Məsləkimizin əvvəli budur ki, biz “Molla Nəsrəddin” kimi hər kəsin eyibini və iradını açıq söyləyib, onun kimi sadəcə yazıb, ana dili tərəfdarı olmayıb, bəlkə “Şəlalə” kimi lütlərin cibini töküşdürüb ən qiymətli soğatlar çıxardacayıq!

Xanla, bəylə, molla ilə, müqəddəslə, yol kəsənlə, qumarbazla, çaxır içənlərlə heç işimiz olmayacaq...

Müqəddəslərimizin zahiri qiyafələrini yaxşı gördüyümüz kimi yaxşı yazacaq, daha nə işimiz doşab içindən siçan çıxardağ və mürəbbə deyib hamının ağzını şirin edək.

... Qaldı xanlar, bəylər, ağalar... bunları da allah özü hörmətli yaratıbdır. Borcumuzdur, hörmət eləyək. Onlarda nə qədər hümmərsizlik, rəhmsizlik, cinayətsizlik görsək gözümüz kor, qulağımız kar olacaq. Danışmaq istəsək dilimiz lal olacaq.

Qaldı yol kəsən, dam dələn, adam öldürənlərimizə bunların hörmətləri necə ki, xana, bəyə və mollaya, mömünə vacibdi. Biz də elə...

Və qaldı maarif məsələsi, qızların oxuması, hicabın atılması biz bunlara pasu deyib, özümüzə küfrdən nicat öyrədəcəyik” (33).

Jurnalın birinci nömrəsində “Baş məqalə” adı altında istehza ilə yazılmış bu məqalə jurnalın tutduğu yolu çox aydın işıqlandırır. Buradan görüldüyü kimi “Lək-lək” “Molla Nəsrəddin” yolu ilə getməyi özünə məqsəd təyin etmiş; mövhumata, cəhalətə, qadın əsarətinə, nadanlığa qarşı çıxdığı kimi, mürtəce qüvvələrə qarşı mübarizə aparmağı da özünün əsas qayəsi seçmiş, maarifi, məktəbi, qadın azadlığını təbliğ etmişdir. “Lək-lək” elə ilk nömrəsində oxucularının milli şüurunun inkişafına, qabaqcıl ideyaların təbliğinə əngəl törədən cəhalətpərəst qüvvələrə qarşı qaldırılmış zəhmli bir yumruğa çevrildi. İrəvan quberniyasında mütərəqqi ideyaların carçısı və tribunası olan “Lək-lək” elm, maarif və mədəniyyətin, incəsənətin, ədəbiyyatın inkişafına, yeni tipli məktəblərin açılması, maarifçiliyin inkişafında qabaqcıl təcrübənin təbliği, təlim-tərbiyə üsullarının yaxşılaşdırılması və pedaqoji prinsiplərə əsaslanmasının zəruriliyinə aid məqalələr dərc edir və bu məsələləri öz səhifələrində geniş işıqlandırır. Jurnalda ticarətə və İrəvanda keçirilən ictimai-mədəni tədbirlərə dair elanlar, kiçik təmsillər, “Molla Nəsrəddin” janrlarında felyetonlar, şeirlər, müsahibə və sorğular verilmişdir. Jurnal özünün işinə dair elanları əsasən birinci səhifədə çap edirdi. “Lək-lək”in bütün nömrələrində bir elan həmişə təkrar edilmişdir. “Məsələkimizə müvafiq və millətimizə mənfəətli olan hər cür təhriat üçün məcmuəmizin səhifələri açıqdır. İmzasız yazılar dərc olunmadığı

kimi, markasız göndərilən məktublar da qəbul olunmaz. Yazılar açıq Türk dilində olmalıdır” (61). “Lək-lək” qısa zaman ərzində oxucular arasında böyük şöhrət qazana bilmişdi. Jurnal ziyalılar üçün böyük bir ədəbi məktəb, mübarizə tribunası olmuşdu. “Lək-lək” həyata vəsiqə alan gündən İrəvanda Azərbaycan həyatının ən müxtəlif sahələri haqqında ardıcıl, məqsədyönlü yazılar dərc etmişdir. Onun səhifələrində dərc olunan yazıları diqqətlə nəzərdən keçirdikdə ilk saylarında yalnız İrəvandan və Naxçıvandan gələn yazılar verilmişdisə, sonralar Gəncə, Bakı, Şamaxı, Tiflis, Cənubi Azərbaycandan da redaksiyaya daxil olan yazılar dərc edilmişdi. Qısa zaman ərzində “Lək-lək”in mübarizə sədasi, üsyankar səsi Cənubi Qafqazı aşaraq onun yayılma arealını daha da genişləndirmiş Orta Asiya və Türkiyəyə də gedib çatmışdır. Bu baxımdan tədqiqatçı Zahid Əkbərovun “Lək-lək” jurnalının xalq qarşısında xidmətinə verdiyi dəyər olduqca təqdirəlayiqdir. O yazır: “Lək-lək” nəşr olunduğu müddətdə Azərbaycan ictimai-siyasi və ədəbi fikrinin inkişafına müəyyən kömək göstərmiş, tərəqqi və demokratik ideyalarına xidmət etmişdir. O anlaşıqlı dili və demokratik məzmunu sayəsində Zaqafqaziyada, ümumən Qafqazda olan azərbaycanlılar içərisində çox yayılmış nəşrlərdən biri olmuşdur” (22, s.3). “Lək-lək”in səhifələrində İstanbulda “Şahbal” məcmuəsinin, Daşkənddə “Sədayi-Türküstan” qəzetinin abunə şərtləri ilə bağlı elanların təkrar-təkrar verilməsi də bunun əyani sübutudur. Eyni zamanda həmin mətbuat orqanları da İrəvan ziyalıları arasında yayılmış və maraqla oxunmuşdu. “Lək-lək”in daha geniş arealda yayılmasında Salman Mümtaz, Seyid Hüseyin və başqa görkəmli ziyalılarımızın da fəaliyyəti təqdirəlayiqdir. Jurnalda İrəvan ziyalıları ilə birlikdə molla nəsrəddinçilər sırasında fəxri yer tutmuş Məmməd Səid Ordubadi də yaxından iştirak etmişdir. O, həmin dövrdə sürgündə olmasına baxmayaraq jurnalla əməkdaşlıq etmiş, felyeton və məqalələr göndərmişdir. Onun “Lək-lək”in 12 may 1914-cü il tarixli 6-cı nömrəsində “Hərdəmxəyal” imzası ilə verilmiş şerində xalqın ağır vəziyyəti təsvir edilmişdir. M.S.Ordubadinin jurnalda “Hərdəmxəyal” imzası və “Ədəbiyyat” başlığı adı ilə verilmiş

Hissim dağılır gərđişi dövranı görəndə,
Dünyadakı nadan olan insanı görəndə.

– beyti ilə başlayan şeiri forması etibarı ilə Füzulini, ruhu etibarı ilə Sabiri xatırladır. Məmməd Səid Ordubadinin “Lək-lək”də satirik yazıları ilə yanaşı didaktik şeirləri də çap olunmuşdur ki, bu şeirlərdə də nəsihətçilik, ritorik mükəlimə vardır. M.S.Ordubadinin və digər bu kimi tərəqqipərvər ziyalıların şeirlərinin və məqalələrinin “Lək-lək”in səhifələrində dərc olunması həm də jurnalın əsas qayəsinin azərbaycanlı əhalisi arasında maarifçilik ənənələrini gücləndirmək olduğunu sübut edir.

Ana dilinə böyük önəm verən jurnalda dilimizin saflığı, əlifbanın sadəliyi, cəhalətin yaratdığı ağır həyat tərzini haqqında da maraqlı yazılar verilmişdir. “Lək-lək” yeni əlifbanın zəruriliyi haqqında xüsusilə cəsarətli fikirlər söyləmişdir. Jurnalda dərc olunmuş materillərdə döndə-döndə göstərilir ki, xalqın maariflənməsində çətinlik törədən əsas səbəblərdən biri də ərəb əlifbasıdır. Milli mədəniyyət və milli dil məsələsinə “Lək-lək”in obyektiv münasibəti dilimizin yad ünsürlərdən qorunması, saflığı, zənginləşməsi və inkişaf etdirilməsi jurnalda çap olunmuş “Dil məsələsi” və “Təzələşmək” adlı felyetonlardan aydın görünür. Jurnal həmin felyetonlarda Azərbaycan dilini yad təsirlərə uğratmaq istəyənlərə qarşı çıxırdı. Dolaşq yazılara, ərəb-fars təsirinə, azərbaycanlıların çətin anladığı və mənimsədiyi ərəb əlifbasına qarşı sadə dil və yazını qoruyurdu. Ana dilinə xor baxan, onu korlayan ziyalılar, məmurlar ciddi tənqid atəşinə tutulurdu.

5 may 1914-cü il tarixli 5-ci nömrəsində “Dul toyuq” imzası ilə verilmiş “Dil məsələsi” adlı yazının jurnalın 19 may 1914-cü il tarixli 7-ci nömrəsində dərc olunmuş davamındakı felyetonda maraqlı bir müsahibə vardır. Lakin kəndlinin söhbəti məmur üçün, məmurun söhbəti kəndli üçün anlaşılmazdır.

Jurnalda materiallar sadə və təmiz bir dillə yazılmaqla bərabər orada Azərbaycan dilinin saflığı uğrunda ardıcıl mübarizə aparılmışdır. “Lək-lək”də Ada, Abaska, dünən başım elə krujit olurdu ki, çesnti slova az qalırdım rastrelitsa olam. Lap oni mənə nadayela” deyə danışan, ana dilinə etinasızlıq edənlər tənqid olunursa, digər tərəfdən də “bəraderəm, ərzi salam izhari-sənayi-ehtiram və ifayipəyaniş, ərzi-bəndəgi və məhəbbəti-bəraderanədən sonra ifadəyi-

mətləb və mərami-məğzi-kitabe və kəlame-həzər bahirünmur zati-züleh tışamınıza...” (33) və s. bu kimi heç bir mənaya malik olmayan, cəfəngiyyatı yazan molla-nümaların həcv və ifşasına rast gəlirik. “Lək-lək” jurnalı və onun yazarları heç də əcnəbi dillərin öyrənilməsinin əleyhinə deyildir. Onlar əcnəbi dilin təsirinə məruz qalıb, doğma ana dilinə etinasızlıq edənlərə, dili eybəcərləşdirənlərə zidd idilər. Göründüyü kimi, “Lək-lək” jurnalı Ana dili uğrunda mübarizə aparmaqla, ilk övbədə hər bir azərbaycanlıyı öz vətəndaşlıq haqqına qovuşdurmaq istəyirdi. “Lək-lək”in qazandığı ən böyük uğurlar ilk növbədə onun xalq dilinə yaxın, sadə, anlaşılıqlı və səlis olması idi. “Lək-lək”də Azərbaycandakı mətbuat orqanları kimi xalqın maariflənməsinə, onun elminin daha da inkişafına səy göstərirdi.

“Lək-lək” jurnalı özündən əvvəlki satirik mətbuatın ənənələrini hər tərəfdən inkişaf etdirməyə çalışmışdır. “Molla Nəsrəddin”in əsasını qoyduğu gizli imzalarla yazmaq ənənəsi müxtəlif satirik jurnallarda olduğu kimi, “Lək-lək” tərəfindən də davam etdirilmişdir.

“Lək-lək” jurnalı əməkdaşları, onların yazılarının dil-üslub baxımından zəngin və çoxcəhətlidir. Bəzi müəlliflər “Lək-lək”də bir neçə gizli imzalarla çıxış etmişdi. Bu cür gizli imzalar sırasında jurnalın müdiri Cabbar Əsgərzadəni, jurnalla əməkdaşlıq edən Əli Məhzunu, Məmmədəli Nasiri, Məmməd Səid Ordubadını və b. göstərmək olar. Jurnalın ağırlığı məhz bu satiriklərin çiyinə düşürdü. “Lək-lək” cəmi 5 ay fəaliyyət göstərmiş və jurnalda 43-dən artıq gizli imzadan istifadə edilmişdir. Əlbəttə, bu qədər geniş və zəngin imzaların arxasında kimlərin durduğunun, onların şəxsiyyətinin müəyyənəşdirilməsi çox çətin olduğu kimi, həm də bu istiqamətdə fundamental araşdırmalar aparılmasını tələb edir.

“Lək-lək”də verilən materialların mühüm bir qismi nadanlıq, cəhalət, dindən sui-istifadə edən ruhanilərə qarşıdır və bu yazıların çoxu “Molla Nəsrəddin” jurnalında rast gəldiyimiz yazıların ruhunu xatırladır. Jurnalın səhifələrində Sabir satirasının təsiri altında yazılan çoxlu mənzum parçaya da təsadüf edirik. Buradakı “Təbrizdə söhbət”, “Sənə”, “Oğlum”, “Qəzəl” və sair mənzum parçalar öz forması və ruhu etibarını ilə “Molla Nəsrəddin”dəki yazılara yaxındır. Xüsusilə Əli Məhzun Rəhimova məxsus olan “Yazıq”, “Şeytan”, “Yetim cüce” imzalı şeirlər həm məzmun, həm də üslubu etibarını ilə dəyərli

əsərlərdir. Jurnalın səhifələrində elə gizli imzalar vardır ki, bu gün də onların dəqiqləşdirilməsinə böyük ehtiyac vardır. Əli Məhzun Rəhimovun ədəbi fəaliyyətinin, o cümlədən satirik şeir yaradıcılığının mühüm bir qolu da “Lək-lək” jurnalı ilə bağlı olmuşdur. Jurnalın səhifələrində Əli Məhzun Rəhimovun “Yetim cücə” imzasıyla “Cünənbər noğulu”, “Çəkiç”, “Kamal paşanın ruhuna ithaf” kimi maraqlı satirik şeirləri ilə rastlaşırıq. “Kamal paşanın ruhuna ithaf” şeiri o dövrdəki Türkiyə həyatının müəyyən bir səhifəsini canlandırır. Bu kimi şeirlər o zamankı mövcud dövrün müəyyən xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir və həmin analogi nümunələrə digər satiriklərin əsərlərində də rast gəlinirdi. “Lək-lək”də “Şeytan”, “Yetim cücə” və digər gizli imzalarla çıxış edən Əli Məhzun Rəhimov jurnalda Mirzə Ələkbər Sabirin satira ənənələrini uğurla davam etdirirdi. O Sabirin satirik şeir formasından, taziyanə və epigramlarından məharətlə istifadə etməyə çalışmışdır. Əli Məhzun jurnalda öz kiçik satirik taziyanələrini “Taqqıltı” başlığı ilə çap etdirirdi. Jurnalda “Taqqıltı” başlığı və “Şeytan” imzası ilə çap olunan dördlüklərin hamısı Əli Məhzuna məxsusdur. “Taqqıltı” başlığı altında verilmiş dördlüklər özlüyündə geniş bir mövzunu əks etdirməsə də, oxucuların diqqətini cəmiyyətdə mövcud olan ictimai qüsurlara yönəldir. Həmin poetik nümunələrə diqqətlə nəzər saldıqda o bədii qayəni konkret və yığcam ifadə edə bilmişdir. Məsələn, “Lək-lək”in 1914-cü il 2-ci nömrəsində Əli Məhzunun “Taqqıltı” başlığı ilə verilmiş şeiri bu baxımdan olduqca səciyyəvidir.

Qərç olmalı olsan da, dənizlərdə boğulsan,
Heç olmasa da mümkün əgər sahilə çıxmaq,
Namərd əlinə vermə əlin, tərki-həyat et,
Namərd əlini tutmadan əfzəldi boğulmaq.

Göründüyü kimi, bu şeirin əsas məzmunu məşhur atalar sözü olan “Keçmə namərd körpüsündən qoy aparsın sel səni” ifadəsindən alınmışdır. “Taqqıltı” adlı şeirdə şair namərd əlindən tutub xilas olmaqdan, suda boğulmağı mərd üçün daha əfsəl saymışdır. Əli Məhzunun bir şair kimi sənətkarlıq bacarığı həm də ondadır ki, şeirdə namərdin real poetik təsvirini yarada bilmişdir.

“Lək-lək”in müəllifləri Cabbar Əsgərzadə və Əli Məhzun Mirzə Ələkbər Sabirə yalnız nəzirə və bənzətmələr yazmaqla, onun satira ənənələrini uğurla davam etdirməklə kifayətlənməyib, böyük xalq şairinin zəngin ədəbi irsini İrəvanda təbliğ etmiş, onun əsərlərinin çapına köməklik göstərmişlər. İstər “Lək-lək”də, istərsə də digər jurnallarda Cabbar Əsgərzadəyə və Əli Məhzuna məxsus olan şeirlərin mövzu dairəsi çox genişdir. Mövzularının rəngarəngliyinə görə də onları Mirzə Ələkbər Sabirin ləyaqətli xələfi saymaq olar.

“Lək-lək”də və başqa mətbuat orqanlarında dəfələrlə “İrəvan xəbərləri” başlığı adı altında burada keçirilən ədəbi-mədəni tədbirlər haqqında məlumatlar verilmişdir. Mirzə Ələkbər Sabirin yaradıcılığını söylə öyrənən “Lək-lək” müəllifləri ona bir sıra parodiyalar çap etmişlər. Sabirin məşhur “İki həpənd” və “Bir məclisdə 12 kişinin söhbəti” satiralarına yazılmış bənzətmələr bu cəhətdən səciyyəvidir.

Jurnalda xeyli şeirlər, felyetonlar çap olunmuşdur. “Lək-lək”in 5 may 1914-cü il tarixli 5-ci nömrəsində “Balaca felyeton” başlığı ilə verilmiş yazıda molla, hacı, artist, student, jurnalist və başqa tiplər öz xüsusiyyətlərindən söhbət açmışlar. Cabbar Əsgərzadə Sabir ruhunda şeirlər yazmış, “Lək-lək”dən başqa Bakıda nəşr edilən satirik jurnallarda da çap etdirmişdir. “Lək-lək”in 19 may 1914-cü il tarixli 7-ci sayında “Ədəbiyyat” başlığı ilə verilmiş şeir Sabirin “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1908-ci il 41-ci nömrəsində “Əbunəsr Şeybani” imzası ilə verilmiş məşhur “Nə yazım” şeirini xatırladır.

Şairəm, fikrimdə var hər çür hekayələr yazım,
Bir həqiqətçün yalandan min rəvayətlər yazım.
Bu avam ünnas üçün ağı qaradan seçməyə,
Göz verim, alət tapım qıl körpülərdən keçməyə,
Varmasınlar turp əkilmiş yerdə buğda biçməyə,
Getməsin meyخانələrdə abi-heyvan içməyə,
Millətə meyخانələrdən min qəbahətlər yazım,
Min fəlakətlər, rəzalətlər, şəmaətlər yazım.

Bu sətirlər həm də “Lək-lək”in hansı məsələlərdən yazmaq istəyini, hansı yazılara toxunmağa cəhd etdiyini göstərir. “Lək-lək” İrəvanın o çağki, qaranlıq sosial həyatının və ictimai-mədəni

mühitinin işıqlanmasında cəmiyyətin yeniliyə doğru inkişafında mühüm rol oynamışdır.

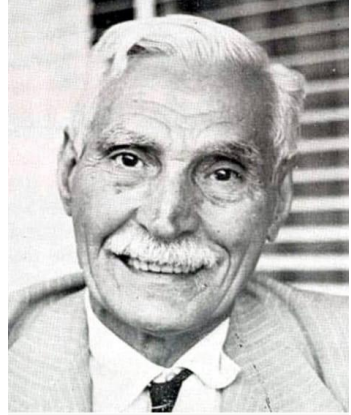
Jurnalın 12 iyun 1914-cü il tarixli 10-cu nömrəsində Əli Məhzunun “Şeytan” imzası ilə verilmiş “Ana və qız” adlı satirik şeirində qadınların hüquqsuzluğu təsirli bir dillə təsvir olunmuşdur. Ana ilə qızın kədərli söhbəti dövrün xüsusiyyətlərini göstərən bir hekayətdir.

“Lək-lək” ədəbiyyat və sənət adamlarına sadə, təvazökar, öz işinə tələbkər olmağı dönə-dönə tövsiyə etmiş, aktyorlar, teatr həvəskarları haqqında tənqidi qeydlər çap etmişdir. Burada Cənubi Azərbaycan mövzusu da müəyyən qədər yer tutmuş, “Təbrizdən xəbərlər” başlığı altında yazılar verilmişdir.

“Lək-lək” jurnalı birinci nömrəsindən axırıncı nömrəsinə qədər “Molla Nəsrəddin” platformasında dayanmış, onun yoluna, üslubuna sadıq qalmışdır.

Jurnalın 30 iyun 1914-cü il 12-ci nömrəsində Mirməhəmməd Mirfətullayev tərəfindən “Lək-kək”in müdiri və nəşiri vəzifəsindən istefa verdiyi barədə belə bir məlumat dərc olunmuşdur. Həmin məlumatdan Mirməhəmməd Mirfətullayevin “Lək-kək”in müdiri və nəşirliyindən azad olunması ilə bağlı İrəvan qubernatoruna ərizə ilə müraciət etdiyi aydın olur. Məlumatda bildirilir ki, “bəzi səbəblərə görə bir neçə nömrədən sonra daha “Lək-lək” məcmuəsi çıxmayıb və “Lək-kək” müştərilərinə “Çınqı” namində məcmuə göndəriləcəkdir. Bu yeni nəşr olunan “Çınqı” məcmuəsi Əli Məhzun Hacı Zeynalabdinzadə və Cabbar Əsgərzadənin təhti-müdiriyyətlərində olub və İrəvanın bir neçə maarifpərvər cavanlarının maddi və mənəvi köməkliyi ilə nəşr olunacaq”. Amma hansısa səbəblərdən “Çınqı” məcmuəsinin nəşri mümkün olmamışdır. “Lək-kək”in 30 iyun 1914-cü il tarixdə işıq üzü görən 12-ci nömrəsi onun söz, fikir tribunasında və auditoriyasında son çıxışı oldu. Çox az ömür sürmüş olan “Lək-kək” jurnalının Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatı tarixində özünəməxsus fəxri yer tutmasında onun müdir və nəşirlərindən biri, məharətli satirik, böyük şair, görkəmli maarif və mətbuat xadimi Cabbar Əsgərzadənin misilsiz xidmətləri olmuşdur. İrəvan quberniyasında milli mətbuatın yaranması məhz onun adı ilə bağlıdır. Mirzə Cabbar 1885-ci ildə Azərbaycanın qədim mədəniyyət

mərkəzlərindən biri olan İrəvan şəhərində doğulmuşdu. İrəvan quberniyasında mədəni həyatın dirçəlməsinin, teatr tamaşalarının və müsəmirələrin keçirilməsinin aktiv təşkilatçısı və iştirakçısı idi. Ümumiyyətlə, “Molla Nəsrəddin”in meydana gəlişi digər molla nəsrəddinçilər kimi Cabbar Əsgərzadənin də yaradıcılıq yolunu dərhal müəyyən edir, mövzu, ideya üslub axtarışları uzun sürmür. Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əli Nəzmi, Məmməd Səid Ordubadi, Əliqulu Qəmkəsar, Mirzə Əli Möcüz, Ömər Faiq Nemanzadə, Əli Razi Şəmçizadə və Molla Nəsrəddin ədəbi məktəbinin başqa yaradıcı ziyalıları ilə bir sırada addımlayan görkəmli satirik sənətkar Cabbar Əsgərzadənin “Molla Nəsrəddinin”in Qərbi Azərbaycanda

Mirzə Cabbar Əsgərzadə

geniş şəkildə yayılmasında, geniş oxucu rüporuna çevrilməsində, abunəçi sayının artırılmasında misilsiz xidməti var idi. O istər “Molla Nəsrəddin”də, istərsə də Cənubi Qafqazda nəşr edilən ayrı-ayrı mətbuat orqanlarında İrəvanın ictimai, ədəbi-mədəni həyatının işıqlandırılmasında fikri aydın, mühakimələri cəsarətli bir jurnalist kimi tükənməz enerji ilə çalışmışdır. Milli intibaha qayğı yükünün hünərli şələçisi kimi tanınan Cabbar Əsgərzadə “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Kəblə dostu xanım xala”, “İrəvanlı Zakir”, “Məhkəmə pişiyi”, “Gülgəz”, “Eşşək dağlayan”, “Dilicanlı”, “Zənbur” jurnalında “Qurbağa”, “Noxtalı”, “Lək-lək” jurnalında “Lək-lək”, “Leyləyin yuva dibisi”, “Məhkəmə pişiyi”, “Noxtalı”, “İmza: müqəllid yaxud noxdalı”, “C.Ə.zadə”, “Hoş-hoş”, “Məlumat” qəzetində “C.Aciz”, “C.Ə.zadə”, “Şəlalə” jurnalında “C.Aciz”, “Məhkəmə pişiyi”, “Tuti” jurnalında “Boynu yoğun”, “Məhkəmə pişiyi”, “Babayi-Əmir” jurnalında “Mürid-əyyar”, “Kəlniyyat” jurnalında “Molla haray”, “Məhkəmə pişiyi”, “Eşşək dağlayan”, “Yeni İrşad” qəzetində “Cabbar”, “Tazə xəbər” qəzetində “İrəvanlı”, “Açıq söz” qəzetində “C.Ə”, “Günəş” qəzetində “C.Ə.zadə İrəvani”, “Sovqat” qəzetində “C.Əsgərzadə”, “Həqiqəti-əfkar” qəzetində “Cabbar Əsgərzadə Aciz”

imzaları ilə çap olunmuşdur. Cabbar Əsgərzadənin gizli imzaları və iştirak etdiyi mətbuat orqanları bununla bitmir. Bakıda nəşr edilən “Tuti”, “Məzəli” jurnallarının redaksiya heyətinin üzvü olmuşdur. XIX əsrin ilk illərindən başlayaraq Cənubi Qafqazda mətbuat səhifələrində cəhalətə və mövhumata qarşı mübarizə aparan açıq fikirli ziyalıların, mühərrirlərin sırasında Cabbar Əsgərzadənin özünəməxsus fəxri yeri var. 1918-ci ilə kimi İrəvanda yaşayıb yaratmış bu böyük tarixi və ədəbi şəxsiyyətin yaradıcılığı xalqımızın ictimai-siyasi taleyi ilə bağlı olub, onun ictimai-pedaqoji, ədəbi fikri tarixində ayrıca bir mərhələ təşkil edir. Cabbarın sadə ana dilində yazdığı şeirlər, felyetonlar, hekayələr el dərdi, xalq həyatı və təfəkkürünün parlaq ədəbi güzgüsü olmuşdur. Ədəbiyyatımızda Mirzə Ələkbər Sabir satirasının və didaktikasının təsiri altında yaradıcılığa başlayıb bir sıra şeir nümunələri yazmış Cabbar Əsgərzadənin mühərrirlik və yazıçılıq fəaliyyəti, keşməkeşli həyatı, zəngin yaradıcılıq yolu, milli fikrin, mətbuatın inkişafındakı xidmətləri lazımı səviyyədə araşdırılıb öyrənilməmişdir.

Cabbar Əsgərzadənin uşaqlar üçün yazdığı ilk əsərləri – “Qızıl yarpaq, yaxud zəkali Ənvər” kitabı 1913-cü ildə İrəvanda “Kultura” mətbəəsində, “Cocuqlara bayramçalıq” kitabı isə 1915-ci ildə İrəvanda “Lys” mətbəəsində “Aciz” təxəllüsü ilə nəşr edilmişdir. 1918-ci ildə ermənilərin İrəvanda və yerlərdə azərbaycanlılara qarşı törətdikləri total qırğınlar zamanı o da İrəvanı tərk edib Türkiyənin İğdır şəhərinə köçməyə məcbur olur. Bir müddət burada yaşadığından sonar həyat yoldaşı Səfiyə xanım Mirbabayi ilə birlikdə Naxçıvanın Noraşın (indiki Şərur) rayonuna qayıdırlar və burada uşaqlar üçün bir məktəb təşkil edir. Bir müddət burada yaşadığından sonra Cənubi Azərbaycanın Mərənd şəhərinə köçür və buradakı “Əhmədiyyə” sonralar isə Təbrizdə “Daneş” adlı məktəbdə müəllimlik edir. 1924-cü ildə Cənubi Azərbaycanın maarif rəisi Əbülqasım Füyuzatın dəstəyi ilə Təbrizdə ilk uşaq bağçasını və eyni zamanda ilk qız-oğlan məktəbini yaradır. Cabbar Əsgərzadə bundan sonra “Bağcaban” ləqəbini daşımağa başlayır. 1925-ci ildə Təbrizdə “Müəllimlər birliyi” və “Teatr” cəmiyyətlərini yaradır. 1933-cü ildə Tehrana gəlir və burada “Lallar və karlar” məktəbini açır. 1935-ci ildə lal və karların eşidə bilməsi üçün bir cihaz ixtira edir. 1943-cü ildə Tehrandə “lallar

və karlar üçün himayə cəmiyyəti”ni yaradır. 1944-cü ildə müəllimlər üçün “Zəban” adlı aylıq dərgi buraxır. Onun teatr, şeir, uşaq nağılı və hekayələrindən ibarət 12 cild əsəri çap olunmuşdur. Xalqımızın böyük oğlu, görkəmli mətbuat və maarif xadimi, şair Cabbar Əsgərzadə 1966-cı ildə Tehranda vəfat etmişdir.

“Lək-lək”in digər müdir və naşiri Mirməhəmməd Hacı Mir Əsədullazadə Mirfətullayev İrəvanda milli intibahın önündə gedən, mütəfəkkir qələm sahibləri ilə çiyin-çiyinə xalqına xidmət göstərən, maarifpərvər ziyalılarımızdan biri olmuşdur. O 1882-ci ildə İrəvanda anadan olmuşdur. Dramaturq, publisist, naşir Mirməhəmməd Mirfətullayev İrəvanda maarifpərvər, yüksək təhsilə malik, ərəb və fars dillərini mükəmməl bilən, xeyirxah ziyalı və böyük nüfuz sahibi kimi tanınırdı. Onun 1911-ci ildə

Mirməhəmməd Mirfətullayev

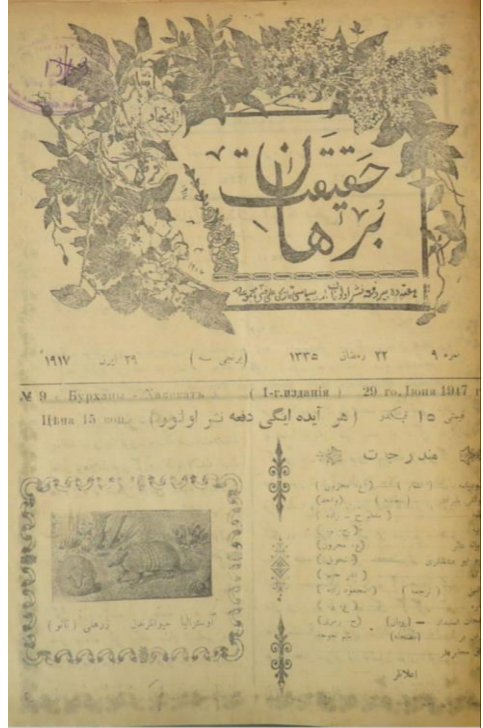
Bakıda Orucov qardaşlarının elektrik mətbəəsində 3 pərdəli “Qaradan artıq boyaq olmaz”, “Kərbəlayi Güzəməlinin övrəti” dram əsərləri, 1916-cı ildə İrəvanda “Lyus” mətbəəsində “Kefcil və kefcillər” 4 şəkili musiqili komediyası çap olunmuşdur. Mirməhəmməd və qardaşı Mirfətulla Mirfətullayev həm də İrəvanda böyük imkanlara malik iş adamı kimi tanınırdılar. Onların İrəvanda bir neçə şəxsi mükləri, dükənləri vardı. “Lək-lək”in səhifələrində Mirfətullayevin dükənlərində satılan mallarla bağlı tez-tez elanlar verilirdi. Görünür, “Lək-lək”də bu elanların mütəmadi verilməsi məcmuənin müdiri və naşiri arasında fikir ayrılığına səbəb olmuşdur. Həm də bunu “Lək-lək”də dərc olunmuş “Mirfətullayev bəradərlərinin fruktovı mağazası” adlı yazıdan da aydın görmək olar. “Dönə-dönə elanlar vermək, başqa mağazalara nisbətən bu mağazanın üstünlüklərini nəyi varsa hamısını təbliğ etmək, xalqın mənafeyindən daha çox şəxsi mənfəəti üstün tutmaq meyindən gəlməmişdirmi?” Deməli, “Lək-lək”in bağlanmasına bir tərəfdən yaranmış çox gərgin və çətin şərait, digər tərəfdən həm də məcmuənin müdir və naşiri arasındakı fikir ayrılıqları da müəyyən rol oynamışdır. Amma buna baxmayaraq, Bu yazı

Mirfətullayevin narazılığına səbəb olmuşdu. Göründüyü kimi, Cabbar Əsgərzadənin fikirlərində hər hansı bir şəxsi qərəzçilik hissi yox idi. O, sadəcə “Lək-lək”in nəşri imkanlarından təkcə özü üçün deyil, həm də ümummilli maraqları önə çəkməyi daha məqbul hesab edirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, İrəvanda ana dilində ilk mətbuat orqanı olan “Lək-lək” Mirməhəmməd Mirfətullayevin maddi və mənəvi dəstəyi ilə işıq üzü görmüş, jurnalın bütün ağırlığını əməl dostu Cabbar Əsgərzadə ilə birlikdə öz çiyində daşmışdır. Qərbi Azərbaycanın mətbuatı tarixinə nəzər yetirərkən İrəvanın görkəmli ziyalıları tərəfindən yaradılmış “Lək-lək” satirik jurnalı həmin dövrdə xalqımızın, onun milli məfkurəsinin, ideologiyasının, mədəniyyətinin inkişafında özünəməxsus rola malik olmuşdur. “Lək-lək” bağlanandan sonra İrəvanda yaşayan azərbaycanlı ziyalıların ciddi səylərinə baxmayaraq, 1917-ci ilə kimi heç bir qəzet və jurnal nəşr edilməmişdir.

“BÜRĦANI-HƏQİQƏT” MƏCMUƏSİ

1914-cü il iyun ayının 30-da 12-ci nömrəsi çıxdıqdan sonra İrəvan quberniyasında ədəbi-mədəni, ictimai mühitin əsas hərəkətverici qüvvələrindən olan “Lək-lək” nəşrini dayandırdı. “Lək-lək”in nəşri dayandırılsa da, İrəvanda yaşayıb-yaradan azərbaycanlı ziyalılar ana dilində yerli mətbuat orqanının nəşri uğrunda mübarizəni dayandırmadılar. Təxminən iki ildən artıq çəkən fasilədən sonra 1917-ci il yanvar ayının 1-də böyük maarifpərvərlər Əli Məhzunun (Əli Hacı Zeynalabdin oğlu Rəhimov) redaktorluğu və Həsən Mirzəzadə Əliyevin nəşirliyi ilə “Bürhani-həqiqət” adlı jurnalın ilk nömrəsi çapdan çıxdı. Həmin dövrdə ictimai-siyasi həyatda mövcud proseslərin gərgin şəkildə tüğyan etdiyi, bir-birinin ardınca mürəkkəb hadisələrin baş verdiyi bir şəraitdə “Bürhani-həqiqət” məcmuəsi meydana göründü. Bu, İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai mühitində, həm də mətbuatı tarixində yeni bir əlamətdar hadisə idi. “Bürhani-həqiqət” Cənubi Qafqazda çıxan anadilli mətbuat orqanları və Əli Məhzunun əməl dostları tərəfindən böyük sevinc hissi ilə

"Bürhani-həqiqət"

Əli Məhzun

qarşılanmışdır. Jurnalın 1-ci və 2-ci saylarında hissə-hissə dərc edilmiş “Həqiqət” adlı redaksiya məqaləsində “həqiqət” sözünün hansı anlayışları ifadə etməsi izah olunur və nə üçün bu mətbu orqana “Bürhani-həqiqət” adının verildiyi qeyd edilir. “Bürhani-həqiqət” həqiqətin dəlil və isbatı deməkdir. Buna görə də məcmuəmizə “Bürhani-həqiqət” namı verərək isminin müsəmma ilə mütabiq olub və həqq-həqqaniyyət tərəfdarı olmağına qeyrət edib, həqiqətən bürhani-həqiqət olacağını gələcək nömrələri möhtərəm qarelərimizə (oxucularımıza) isbat edəcəyinə ümidvarız. Filvaqe həqiqət hankı maddədə olacaqsansa olsun, mənəviyyatda bir nurdur ki, ona yaxınlaşanları cəhalət və zillət zülmündən uzaqlaşdırıb şahrahi-nicata çatdırır”. Fəaliyyəti dövründə cəmi 9 nömrəsi işıq üzü görmüş jurnalın bütün nömrələrini ardıcıl izlədikdə həqiqətən də onun adı ilə əməlinin sıx bağlılığı aydın şəkildə yuxarıdakı fikirləri təsdiq edir. Jurnalın bütün nömrələri Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda “DM-341” şifrəsi altında Dövri mətbuat fondunda qorunub saxlanılır.

“Bürhani-həqiqət” “Lək-lək”dən fərqli olaraq ayda iki dəfə şəkilli çıxıb. O da “Lək-lək” kimi 8 səhifədən ibarət olmaqla İrəvandakı “Lyus” mətbəəsində çap olunmuşdur. Jurnal 6-cı nömrəsindən etibarən 12 səhifədən ibarət çıxmışdır. Mətbu orqanın İrəvanda və başqa şəhərlərdə illik abunə qiyməti 7 manat, altı aylığı 4 manat, bir nüsxəsinin qiyməti isə hər yerdə 15 qəpik olub. İllik abunə yazılanlara isə 3 cild kitab hədiyyə edilirdi. Jurnalın birinci səhifəsində dərc olunan elanın hər sətirinin qiyməti 20 qəpik, sonuncu səhifədə isə 15 qəpik idi. “Bürhani-həqiqət” 2-ci nömrəsindən etibarən elanlar bölməsində müəyyən dəyişiklik etmiş, jurnalın 2-ci səhifəsində hər sətirnin qiyməti 6 qəpik, sonuncu səhifəsində isə 5 qəpik olduğunu bildirir. Jurnalın abunə şərtlərinə aid elanlar, məlumatlar həmişə ilk səhifəsində dərc olunmuşdur.

5 iyun 1917-ci il tarixli nömrəsinin sonuncu səhifəsində jurnal Daşkənddə həftədə iki dəfə çıxan milli, ictimai, siyasi “Turan” qəzeti, Səmərqənddə həftədə iki dəfə nəşr edilən siyasi, ədəbi, elmi “Hürriyyət” qəzetinin abunə şərtlərini dərc etmişdir. Həmin elanlar bir daha göstərir ki, “Bürhani-həqiqət” ədəbiyyatın, maarifin, mədəniyyətin təbliğatçısı olmaqla yanaşı, həm də geniş coğrafiyada yayılmış, Cənubi Qafqazın hüduqlarından çox-çox uzaqlarda olan

mətbuat orqanları ilə də əlaqə saxlamış, öz səsini Orta Asiyayadək çatdırıb bilmişdir.

İrəvanda Azərbaycan mətbuatının, ictimai-bədii fikrinin canlanması üçün yeni bir səhifə açan jurnal və onun redaktoru Əli Məhzun bu mətbu orqanın olduqca məzmunlu çıxmasında, əhəmiyyətli yazılarla xalqın xidmətinə yaramasında dövrün həqiqətpərəst qələm sahiblərini, tərəqqipərvər ziyalıları – İrəvan ədəbi-mədəni, ictimai mühitinin əsas yaradıcı və aparıcı qüvvələrindən, görkəmli nümayəndələrindən olan, tanınmış mətbuat xadimi, şair, pedaqoq Cabbar Əsgərzadə, İrəvan Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan dili müəllimi, müxtəlif dillərdə nəşr edilmiş bir sıra dərsliklərin müəllifi, böyük alim Mirzə Cabbar Məmmədzadə, tanınmış jurnalist, ictimai xadim Məmmədəli Nasir, İrəvanın maarifpərvərlərindən olan Türk dili (Azərbaycan dili) müəllimi Təhvil (Əli Məhzun), təbabət və təbiət elmləri mövzusunda maraqlı məqalələrlə çıxış edən fədakar maarifçi Rəhim Naci, Əli Səid, Məşədi Zeynalabdin İbrahimov, riyaziyyat müəllimləri Vahid Muğanlı və Məmmədağa Şeyxülislamov və başqa mütərəqqi ziyalıları cəm etmişdi. XX əsrin əvvəllərində İrəvanda yaşayıb-yaradan azərbaycanlı qadınların da səsi mətbuat səhifələrindən gəlməyə başladı. İrəvanın aparıcı maarifpərvərlərindən, mübariz qadınlarından, şairə xanımlardan Müfidə, Səriyyə, Z.Şöhrət, Əbdülhəqq Mehrənnisə, Rəmziyyə, Fatimə və başqaları “Bürhani-həqiqət”də çeşidli mövzularla vaxtaşırı çıxış edirdilər. İrəvan ədəbi-mədəni mühitinin fəal nümayəndələri Məşədi Zeynalabdin İbrahimov, Ə.Səid və başqaları da jurnalda təmsil olunmuş, mətbu orqanla əməkdaşlığı müntəzəm surətdə davam etdirmişlər.

Jurnalın əsas aparıcısı olan bu ziyalıları həm də ümumdemokratik meyllər birləşdirirdi. “Bürhani-həqiqət”in bu mötəbər heyətində təmsil olunan ziyalıların əksəriyyəti kifayət qədər püxtələşmiş qüdrətli qələm sahibləri idi. Onların qələmindən çıxan bədii nümunələr, müxtəlif səpgili yazılar jurnala rəngarənglik gətirməklə yanaşı, həm də oxucu marağını və rəğbətini artırırdı. Onlar “Bürhani-həqiqət”dəki yaradıcılıqları ilə ədəbiyyatımızın və mətbuatımızın tarixdə qalmış səhifələrini yaratmışlar. Beləcə,

“Bürhani-həqiqət” jurnalı bu ədəbi şəxsiyyətlərin işığından nur aldı, şöləsi bütün Cənubi Qafqaza, hətta ondan daha da uzaqlara yayıldı.

Araşdırmalardan aydın olur ki, jurnala daha çox abunə yazılanlar da elə məhz İrəvandakı təhsil ocaqlarının azərbaycanlı müəllim və tələbələri olmuşdur. İrəvan Müəllimlər Seminariyası və İrəvan Gimnaziyasının azərbaycanlı müəllim və tələbələri bu proseslərdə xüsusi fəallıq göstərmişlər. Çünki jurnalın geniş arealda yayılmasında dövrün ziyalıları daha çox maraqlı idi. Bu həm yaradıcı ziyalılar arasında ədəbi-mənəvi, həm də informasiya mübadiləsi baxımından olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Ümumiyyətlə, jurnalın geniş oxucu auditoriyasını formalaşdırmaq üçün təkcə İrəvanda, Cənubi Qafqazda deyil, daha geniş coğrafiyada abunə kampaniyası aparılırdı.

“Bürhani-həqiqət”in ilk nömrəsində “Bürhani-həqiqət”in məsləki” adı ilə dərc olunan redaksiya yazısında jurnalın oxucular qarşısında öhdəliyi, bir növ proqramı açıqlanır. Jurnal birinci nömrəsinin ilk səhifəsində öz ideya və məramını, tutduğu yolu aydın bəyan edərək yazırdı: “Haqq və həqqaniyyət tərəfdarı olaraq, həqiqətə bürhan olmaqdır. Qarelərinə (oxucularına) bacardıqca elmi, ədəbi, fənni, tarixi, siyasi, iqtisadi və tibbi məlumat verərək ümum nafe (faydalı) məsələlərdən bəhs ediləcəkdir”. Məqalələnin başlanğıcından aydınca məlum olur ki, redaktor müxtəlif mövzulara əhəmiyyət verməklə, həm də həqiqətləri çatdırmağı əsas vəzifə kimi qarşıya qoyur. Demək lazımdır ki, “Bürhani-həqiqət” proqram xarakterli məqalədəki prinsiplərə axıradək əməl etmişdir.

Xalqımızın ictimai fikir və bədii şüur tarixinə milli düşüncənin ədəbi sənədi və abidəsi kimi daxil olmuş “Bürhani-həqiqət” “Molla Nəsrəddin”, “Lək-lək” jurnallarının ənənələrini davam etdirmiş, milli-mədəni problemlərimizlə bağlı materiallar dərc etməklə Azərbaycan mətbuatı və jurnalistikasını daha da zənginləşdirməyə, ədəbi arenada mövcud olan dəst-xətti qoruyub saxlamağa çalışmışdı.

Elə ilk nömrəsindən jurnalın redaktoru Əli Məhzun yeni tarixi şəraitdə “Bürhani-həqiqət”in səhifələrində milli səciyyəli tarixi əhəmiyyətli məsələləri qaldırır və onları milli mənafe baxımından işıqlandırır. Əli Məhzunun ictimai mövqeyi, vətəndaşlıq keyfiyyətləri bu gün də öz böyük tarixi əhəmiyyətini saxlamaqdadır.

Vətənpərvər ziyalı, qəlbi xalqına xidmət amalı ilə döyünən Əli Məhzun xalqımızın tarixi, mənəvi taleyi üçün çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən sosial-siyasi mətləblərə də toxunmuşdur. Bu baxımdan onun “Bürhani-həqiqət”in ilk nömrəsində İrəvandakı “Göy Məscid” barədə “Təhvil” imzası ilə dərc etdirdiyi məqalə xüsusi maraq doğurur. Bu tarixi-etnoqrafik məqalə böyük əhəmiyyət kəsb etmiş və demək olar ki, jurnalın ən yadda qalan yazılarından biri olmuşdur. Həmin məqalədə Göy məscidin şəkli də oxuculara təqdim olunur.

Məqalədə xalqımızın tarixini özündə əks etdirən qədim abidələrimizdən olan bu məscidin tikilmə tarixi barədə ətraflı məlumat verilir. Onun hicri tarixi ilə 1178-ci, miladi tarixi ilə isə 1756-cı ildə İrəvanda hakimlik edən Nəcəfqulu xanın oğlu Hüseynəli xan tərəfindən tikildiyi, el arasında “Hüseynəli xan məscidi” kimi adlandırıldığı nəzərə çatdırılır. Əli Məhzun nankor bir erməninin bu tarixi abidəyə məkrli münasibət bəslədiyinə diqqəti yönəlmiş, bir erməni rəssamın rus mətbuatında həmin məscidin şəklini çəkərək Sankt-Peterburqda rus dilində nəşr edilən “Солнце России” (1910-1917) jurnalında “Van məscidi” kimi təqdim etdiyini vurğulamışdır. Burada erməni rəssamın jurnalda məkrli məqsədi İrəvanın tarixi türk diyarı olmasını saxtalaşdırmaq və burada xalqımızın tarixini özündə əks etdirən qədim möhürlərin izini itirməkdən ibarət idi. “Солнце России” jurnalının hərbi müxbiri və fotoqrafı erməni Teryanın bu məkrli və uydurma əməlinə Əli Məhzun “Bürhani-həqiqət”in çap olunduğu ilk nömrəsindəcə “İrəvan məscidi” adı ilə dərc etdirdiyi məqalədə əsl vətənpərvər ziyalı kimi bütün kəskinliyi və ciddiliyi ilə öz ifşaedici etiraz səsinə ucaldaraq yazırdı: “Həmin fəvqdə basılmış məscid əski İrəvanda əski binalardan ədd olunan “Məscidi-came” “Göy məscid”in əksidir. Həmin məscid 1178 sənəyi-hicridə bina olunmuşdur. İrəvan şəhəri hənzuz İran hökumətinin təht-idarəsində olduğu zaman 1756-cı sənəyi-miladidə İrəvanda hakimlik edən Nəcəfqulu xan Qacarın oğlu tərəfindən həmin məscid bina olunmuşdur. Lihaza bina etdirən şəxsın adı ilə “Hüseynəli xan məscidi” dəxi təsniyə olunur. Deməli ki, Rusiya hökuməti İrəvanı müsəxxəl etmədən 72 il müqəddəm həmin məscid bina olunmuşdur. Hal-hazırda yaşayıb durmaqdadır. “Солнце России” jurnalının 279-cu nömrəsində həmin məcmuənin xüsusi müsəvviri Teryanın

bədayeyi-sənayeyindən hesab olunaraq, həmin İrəvan məscidinin fəvqədəki qərarı ilə əksi basılaraq “Van məscidi” adlanmışdır. “Солнце России” jurnalının həmin hərbi müxbir və müsəvviri Teryan qomşuun bişmiş toyuğu güldürəcək belə müsəvvirliyi məcmuənin mətnindəki nə qədər doğru olduğuna, qarelərinə (oxucularına) əksisuş teryanlardan alınmış ən “müvəssəq” xəbərlər oxutdurduğuna və idinnən alınmış həmin məscid kimi fotoqraf əksləri tamaşa etdirdiyinə şübhə buraxmıyor. Əcəba! Teryan qomşunun atkırıklar üzərində basılmış, bütün Qafqaz və Rusiyada nəşr olunmuş şu İrəvan məscidi fotoqrafını “Van məscidi” deyər “Solnçe Rossii”nin sütununda ənzari-ümüm tamaşasına qoyması ümum Rusiya əhalisini, daha doğrusu, Rusiya müsəlmanlarını kor hesab etmək deyil, bəs nədir? Zənnimcə, Teryan qomşu Vanı yuxusunda belə görməmiş ki, İrəvanın əvvəlki hecasını bəl edərək Van yazmışdır” (18). Teryan İrəvandakı Göy məscidi «Солнце России» jurnalında bilərəkdən, məqsədli şəkildə “Van məscidi” kimi dərc etdirdikdən sonra həmin məkrli və məqsədli səhvini 1917-ci ildə rus dilində nəşr edilən «Огонёк» jurnalının 12-ci nömrəsində yenidən təkrar etmişdir. Əli Məhzun bu məqaləsində xalqın maraq və mənafeyinə qarşı yönəldilən məkrli erməni siyasətini ifşa etməklə, həm də özünün bütöv məslək sahibi olduğunu sübut edir. Bu məqalə həm də jurnalın ideya istiqamətinin bədii-publisistik ruhunun demokratik, milli mahiyyətinin əsas göstəricilərindən biri kimi də olduqca əhəmiyyətlidir. Amma “Bürhani-həqiqət”in oxuculara təqdim olunan ilk sayındaca onun barəsində Bakıda nəşr edilən “Tuti” satirik jurnalının və Əli Razi Şəmçizadənin fərqli münasibəti aşkara çıxdı. “Tuti”nin 1917-ci il ikinci nömrəsində Əli Razi Şəmçizadənin “Bürhani-həqiqət”in və onun redaktoru Əli Məhzuna qarşı istehza dolu tənqidi bir məqaləsi dərc olunmuşdur. Həmin məqalədə onun ünvanına haqsız, əsassız iradlar və “Bürhani-həqiqət”in ilk nömrəsi haqqında tənqidi fikirlər vardır. “Tuti”nin “Bürhani-həqiqət” haqqında tənqidi qeydlərində göstərilir ki, “Dirilik” jurnalı rəhmətə gedəndən sonra çoxları ahu-zar edirdi ki, bizdə müqtədir qələm sahibləri ola-ola nə üçün bir ciddi məcmuəmiz olmasın. Ancaq “Bürhani-həqiqət”un ilk nömrəsini görüb çox sevindik. Üstündə “hələlik iki həftədə bir nəşr olunan siyasi, tarixi, elmi, fənni bir məcmuədir” sözlərini oxuyanda daha da xoşhal olduq.

Sonra başdan “Bürhani-həqiqət”n məsləki” yazını oxumağa başladıq. Səkkiz sətir oxuyandan sonra gördük ki, altında “məbədi var” sözlərini oxuyub keçdim başqa bir vərəqə. Burada bir əhvalatın altından “Bitmədi” yazılmışdı. Xülasə nə qədər sağa-sola baxdımsa bitkin bir yazıya rast gəlməyib pərt oldum. “Bürhani-həqiqət” haqqındakı tənqidi qeydlərdə həm də jurnalın poliqrifik baxımından səliqəsiz buraxılması qeyd edilmişdir. Əslində “Tuti”nin qeydlərində böyük mübaliğə vardır. Jurnal İrəvandakı poliqrafiya imkanları daxilində kifayət qədər yüksək səviyyədə buraxılmış, ilk nömrədən ictimai, siyasi, elmi mövzularda maraqlı yazılar, ədəbiyyata, incəsənətə dair mülahizələr çap edilmişdir. Bu tənqidi qeydlərdən aydın olur ki, sanki “Tuti” çox böyük səbirsizliklə “Bürhani-həqiqət”in işıq üzü görməsini gözləyirmiş. Görünür, “Tuti” jurnal haqqında münasibətini bildirməyə tələsmişdir. Ən azından jurnalın bir neçə nömrəsinin çıxmasından sonra öz münasibətini bildirməsi daha obyektiv görünərdi. “Tuti”nin “Bürhani-həqiqət”in ilk nömrəsindənə belə tənqidi münasibəti ədalətsiz idi. Görünür, “Tuti”nin öz səhifəsində belə bir yazını dərc etməkdə məqsədi vaxtilə Əli Məhzunla aralarında olan çoxdankı mübahisəni bu yolla çözmək istəmişdir. Onu da qeyd edək ki, “Tuti”də ən fəal iştirak edənlərdən biri Əli Məhzun olmuşdur. 1914-1916-cı ildə Əliabbas Müznibin redaktorluğu ilə Bakıda nəşr edilən “Dirilik” jurnalı bağlandıqdan sonra bu yöndə belə bir məcmuə buraxmaq zərurət idi və bunu da İrəvan ziyalıları, xüsusilə də Əli Məhzun nə qədər çətinliklə yaratmışdılar. “Tuti”nin “Bürhani-həqiqət”i elə ilk nömrəsindənə məqsədli və yaxud başqasını gözdən salmağa, qara yaxmağa yönəlik cəhdi düzgün deyildi. Müxtəlif vaxtlarda “Tuti”nin “Bürhani-həqiqət”in redaktoru Əli Məhzuna qarşı bir neçə dəfə bu cür haqsız, qərəzli hücumları olmuşdur. Onun bu qərəzli münasibətinə İrəvan ziyalıları və ayrı-ayrı şəxslər müxtəlif mətbuat orqanlarında öz etirazlarını bildirmişlər. İrəvan Müəllimlər Seminariyasının müəllimi Mirzə Cabbar Məmmədzadənin “Yeni İqbal” qəzetində “Yazıcılarımızın hörməti” adlı məqaləsi dərc olunmuşdur (104). O, məqaləsində Əli Məhzunun tənqid edilməsinə cavab vermiş, onun illərdən bəri mətbuat səhifələrində, o cümlədən “Molla Nəsrəddin” jurnalında iştirak etdiyini və cəmiyyət işlərində də aktiv çalışdığını qeyd edərək “Tuti”nin haqsız olduğunu bildirmişdir.

Bu qərəzli böhtanlara baxmayaraq, “Bürhani-həqiqət” heç vaxt tutduğu yoldan, məsləkindən dönməmiş, öz fəaliyyətini inamla davam etdirmişdir. Qətiyyətlə demək olar ki, Əli Məhzun jurnalın tək cə redaktoru olaraq ona istiqamət verməklə kifayətlənməmiş, həm də ən məhsuldar müxbirlərindən biri olmuşdur. Onun yazılarında İrəvanın sosial-mədəni mühitində cərəyan edən mənəvi-psixoloji proseslər də xüsusi yer tuturdu. “Bürhani-həqiqət”də Əli Məhzunun publisistikasından maraqlı nümunələr vardır. Jurnalın 2, 3, 6 və 7-ci nömrələrində onun “Təhvil İrəvani” imzası ilə dərc olunmuş “Qan soranlar”, “Ümumi millətlərin düşmənləri” dini məqalələri elmi-publisistik səciyyəsi ilə seçilir. Əhalini elmi biliklərlə maarifləndirmək baxımından bunlar dövr üçün olduqca əhəmiyyətli idi.

“Bürhani-həqiqət”in nəşri bu yolda çox böyük əziyyət çəkmiş Əli Məhzunun tale payına düşmüş nailiyyəti idi. Şübhəsiz ki, “Molla Nəsrəddin” deyəndə Cəlil Məmmədquluzadə, “Lək-lək” deyəndə Cabbar Əsgərzadə nəzərə gəldiyi kimi, “Bürhani-həqiqət” adını çəkərkən də Əli Məhzun yada düşür. Əli Məhzun jurnalın bütün ağırlığını, maddi və mənəvi əziyyətini çəkərək qısa zaman ərzində onu İrəvan quberniyasında yaşayan soydaşlarımızın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni, fəlsəfi-estetik rüporuna çevirə bilmişdi. Əli Məhzun 1886-cı ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini İrəvanda almış, burada dünyəvi elmlərlə yanaşı ərəb, fars və rus dillərini də öyrənmişdir. Əli Məhzun ilk əmək fəaliyyətinə çox gənc yaşlarında müəllim kimi başlamışdır. Gənc pedaqoq dərin elmi və dünyagörüş səviyyəsi ilə qısa zamanda bütün İrəvan ziyalıları arasında tanınmışdır. XX əsrin əvvəllərində ictimai, ədəbi fikrin təşəkkülünə böyük töhfələri ilə tanınan Əli Məhzun 1913-cü ildə İrəvan İslam Dram Şirkətini yaratmışdı. İrəvanda Azərbaycan teatrının inkişafına hər zaman yardım göstərməklə yanaşı onun səhnəsində özünün və başqalarının əsərlərini tamaşaya qoyub, bir sıra rolları böyük məharətlə ifa edib. Həmin dövrdə İrəvanda fəaliyyət göstərən “Cəmiyyəti-xeyriyyə” maarif cəmiyyətlərinin işində fəal iştirak edib, onların rəhbər orqanlarında təmsil olunmuşdur. Xalqın maariflənməsində kitabxanaların əhəmiyyətini aydın dərk edən Əli Məhzun İrəvanda zəngin kitabxana yaratmışdı.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda və müxtəlif şəhərlərdə nəşr olunan mətbuat orqanlarında “Sədayi-həqq” qəzetində “Ə.Məhzun”, “İqbal” qəzetində “Təhvil”, “Məlumat” qəzetində “Əli Rəhim”, “Yeni Gəncə” qəzetində “Y.C.”, “Yetim cüce”, “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Yetim cüce”, “Yeni cüce”, “Yeniyetmə”, “Müridil-məşayix”, “Pəjmürdə”, “Həmişəki”, “Kəlbiyyat” jurnalında “Yetim cüce”, “Ləklək” jurnalında “Şeytan”, “Yetim cüce”, “Yeni kənd”, “İrşad”, “Yeni irşad” qəzetlərində “Yetim cüce”, “Bürhani-həqiqət” jurnalında “Təhvil”, “Təhvil İrəvani”, “Ə.H.zadə” və başqa imzalarla çıxış etmiş, dövrün ictimai, mədəni və siyasi həyatını əks etdirən onlarla maraqlı satirik şeirləri, ciddi məzmunlu lirik, publisistik və müxtəlif mövzulu yazıları dərc olunmuşdur. Azərbaycanda nəşr edilən müxtəlif mətbuat orqanlarında “Müsəlman qəbiristanlığı” imzası ilə bir çox yazılar dərc olunmuşdur ki, həmin imzalı yazılar İrəvandan göndərildiyi üçün, yazıların üslubuna və satirik keyfiyyətlərinə görə Əli Məhzuna məxsus olduğunu demək olar. Onun bu gün də ədəbi ictimaiyyətə məlum olmayan bir çox poetik, publisistik əsərləri, gizli imzaları üzə çıxarılıb öyrənilməmişdir. Gizli imzaların tədqiq edilib öyrənilməsi ədəbiyyatşünaslıq elminin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri kimi bu gün də aktualdır. İrəvanda onun redaktorluğu ilə nəşr edilən “Bürhani-həqiqət”ə kimi artıq onun imzası nəinki Cənubi Qafqazda, onun hüdudlarından kənar da tanınırdı. Sankt-Peterburqda rus dilində nəşr edilən “Мусульманская газета”nın İrəvan üzrə müvəkkili olmuşdur. Ümumiyyətlə, Əli Məhzunun həyatında jurnalistika mühüm yer tuturdu.

Xalqımızın görkəmli ziyalısı Əli Məhzun yorulmadan, usanmadan bütün ömrünü xalqın maariflənməsi, cəhalət girdabından xilas olması və dünyanın inkişaf etmiş xalqları ilə ayaqlaşa bilməsi yolunda xərcləmişdir. Əli Məhzun böyük bir Molla Nəsrəddinçilər nəslinin nümayəndəsi idi. İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında jurnalistlik fəaliyyətinə başlayan Əli Məhzun çox keçmədən onun ən sadıq dostlarından birinə çevrilir, onun yaradıcılığında yeni üfüqlər açılır. Müxtəlif vaxtlarda bir sıra ədəbiyyatşünaslar da onun bu sahədəki xidmətlərini vurğulamışlar. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında müstəsna xidmətləri olan böyük alimlər, filologiya elmləri doktorları, professorlar Mir Cəlal və Firudin Hüseynovun “XX əsr

Azərbaycan ədəbiyyatı” adlı dərslində “Yetim cüce” imzası ilə yazan Əli Məhzunun adının “Molla Nəsrəddin” səhifələrində öz satirik əsərləri ilə fəal iştirak edən müəlliflər sırasında çəkilməsi təsadüfi deyil (23). Böyük ədəbiyyatşünas alim, akademik İsa Həbibbəyli isə molla nəsrəddinçi ədəbi cəbhəni daha da genişləndirərək Bayraməli Abbaszadə, Məmməd Səid Ordubadi, Salman Mümtaz, Əliqulu Qəmküsar, Əliabbas Müznib, Əli Razi Şəmçizadə, Əli Nəzmi, Cabbar Əsgərzadə və başqaları ilə bir sırada Əli Məhzunun da fəaliyyətini dəyərləndirmişdir.

Əli Məhzun həm mətbuat, həm satirik poeziya, həm dramaturgiya, həm də tərcüməçilik sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərmişdir.

Əli Məhzunun yaradıcılığının əsas bir qolu da ədəbiyyatşünaslıqla bağlıdır. Araşdırmalardan məlum olur ki, Əli Məhzun yaradıcılığı dövründə ədəbiyyatşünaslıq məsələləri ilə bağlı davamlı və sistemli nəşğul olmuş, diqqətəlayiq əsərlər yazmışdır. Bu baxımdan, onun redaktoru olduğu “Bürhani-həqiqət” jurnalının 2-ci nömrəsindən başlayaraq sonuncu – 9-cu sayınadək olan nömrələrində hissə-hissə dərc etdiyi “Ədəbiyyata dair” başlıqlı silsilə məqalələri xüsusi maraq doğurur. Bütün bunlar ədibin geniş elmi erudisiyasından, nəzəri mütaliəsindən xəbər verir. Əsər boyu ayrı-ayrı elmi məsələlərin elmi şərh zamanı Müəllim Naci, Rəcəzadə Mahmud Əkrəm, Ürfan Paşa, Namiq Kamal, Asim Əfəndi, İbrahim Şünasi və başqa bu kimi Türk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin bədii əsərlərindən parçalara istinad bu baxımdan diqqəti cəlb edir. Bütün bunlar həm də Əli Məhzunun Osmanlı türk ədəbiyyatına yaxından bələd olduğunu bir daha sübut edir.

“Lək-lək” və “Bürhani-həqiqət”in ilk araşdırmaçılarından olan, görkəmli tarixçi alim İsrəfil Məmmədov “Ədəbiyyata dair”i və onun dəyərini, tədqiq zərurətini nəzərdə tutaraq yazmışdır: “Əli Məhzunun bir-birinin ardınca yazdığı məqalələr ədəbiyyat nəzəriyyəsinə, ədəbi tənqidə dair bir dərsliyi xatırladır”. “Bürhani-həqiqət”in bu mövzuda dərc etdiyi yazılar filologiyamız üçün bu gün də əhəmiyyətlidir. Ümumiyyətlə, ədibin həyat və yaradıcılığının araşdırılması, əsərlərinin bir araya toplanması mətbuat, ədəbiyyat və mədəniyyət tariximiz üçün çox əhəmiyyətli olardı.

1918-ci ildə erməni şovinistlərinin İrəvanda, eləcə də yerlərdə azərbaycanlılara qarşı törətdikləri total qırğınlar aksiyaları zamanı doğma yurdlarını tərk etmiş soydaşlarımızdan biri də Əli Məhzun idi. O 1918-ci ildə Gəncə şəhərinə köçməyə məcbur olmuşdur. Gəncədə yaşadığı vaxtlarda şəhərin ədəbi-mədəni həyatında yaxından iştirak etmiş, yaradıcılıq və müəllimlik fəaliyyətini burada da davam etdirmişdir. 1927-ci ildə onun tanınmış şair Hacı Kərim Sanılı ilə birlikdə uşaqlar üçün yazılmış “Meymun və ilan” adlı kitabçası nəşr edilmişdir. Əli Məhzunun 1927-ci ildə “Şəriət xadimi” adlı ikinci bir kitabı nəşr olunmuşdur. Bir müddət Gəncədə yaşadıqdan sonra Bakı şəhərinə köçüb, uzun müddət Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında işləmişdir. 1934-cü ildə Bakı şəhərində dünyasını dəyişmişdir. Yorulmaz maarifçi, istedadlı qələm sahibi, dramaturq və ədəbiyyatşünas Əli Məhzun bir çox məşhur müasirlərindən fərqli olaraq günümüzdə geniş tanınmasa da, onun XX əsrin əvvəllərində ictimai-mədəni həyatda oynadığı rol danılmazdır.

“Bürhani-həqiqət” İrəvanda yaşayıb-yaradan azərbaycanlı şairlərin, ədəbiyyat həvəskarlarının şeirlərinə öz səhifələrində vaxtaşırı yer ayırmışdı. İrəvan ədəbi mühitinin tanınmış görkəmli nümayəndələri “Bürhani-həqiqət” jurnalında fəal şəkildə təmsil olunmuş, bu mətbu orqanla əməkdaşlığı müntəzəm surətdə davam etdirmişlər. Ədəbi-bədii sözün gənc nümayəndələri Z.Şöhrət, Səriyyə, Fatma Müfidə, Əbdülhəqq Mehrənnisə, Rəmziyyə, Fəridə kimi xanım şairələrin bu sahədəki fəaliyyəti xüsusilə diqqətəlayiqdir. Ədəbiyyat yollarında məşhur İrəvanlı molla nəsrəddinçilərlə çiyin-çiyinə çalışan, ədəbi mühitin təmsilçilərindən olan Səriyyə xanım qələmə aldığı “Mənzumə” adlı şeirini “Bürhani-həqiqət”də çap etdirməsi, görünür, heç də təsadüfi deyil.

Fəraqət istəməm, canı cahandan xəsmi-canandır,
Nə bilsin mehribanlıq rəsmi, ol kim, əsli nadandır?
Fələk dilxahın üzrə dönmədi, bərgəştə dövrandır,
Nəhali-nazəmindən cüda, halım pərişandır.
Mənim könlüm qızılgül qönçəsivəş dopdolu qandır,
Açılmaq ixtiyar etməz, əgər yüz min bahar olsa (18).

Şairin bu şeirini yeni erməni fitnəkarlığının və qanlı hadisələrin təkrarlanacağına işarə etməsi, azərbaycanlıları ayıq olmağa çağırışı kimi də mənalandırmaq olar.

İrəvan ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndələrindən olan, satirik şair Cabbar Əsgərzadə “Bürhani-həqiqət” jurnalında dərc olunmuş, molla nəsrəddinçi ruha köklənmiş çoxsaylı, müxtəlif forma və məzmunu malik şeirləri, felyetonları ötən əsrin əvvəllərində İrəvanın ictimai-siyasi, mədəni həyatının mənzərəsini rəngarəng çalarlar və yüksək poetik vüsətlə canlandırırdı. Şairin jurnalda “C.Aciz” imzası ilə dərc etdirdiyi “Məni aldatı bir mələksima” adlı şeirində işıqlı fikirləri, yeni arzu və istəkləri, yeni dövrün gələcəyinə və səadət bəxş edəcəyinə inam özünü göstərir. Yeni həyatı necə görmək istədiyi haqqında öz arzu və fikrini oxucuya çatdırırdı.

Edər pişi çeşmimdə dəm-dəm təcəlla,
Mənim bir fərəhbəxş, müzhətli sevda...
Nə dadlı təsəvvür, nə ləzzətli xülya,
Mücəlləl, mütəntən, müəzzəmü kübra,
Gülümsər mənə sanki ikvan sərəpa.

Yapıb şaxi güldən özünə bir övrəng,
Olub murğilərlə şeyda, həmahəng.
Çalar bağça-bağlarda nay, dəf, çəng,
Cocuqlar geyinmiş həp əvvani hər rəng,
Olub şad-xəndan hamı pir-bürna... (17).

Bahar bayramı və bahari-hürriyyət münasibəti ilə İrəvan ali-ibtidai məktəbinin müəllimi Məşədi Zeynalabdin İbrahimovun yazdığı “Təbrik” adlı şeirində zülmətin dağılması, baharın gəlişi, təbiət təsviri gənc şairin təqdimatında əsl poetik tabloya çevrilir.

İşıqlandı cahan, ruyi-günəş ta aşkar oldu,
Qış istibdadı getdi, lələ güllər tacdar oldu.
O qış ki qəlbimi təzyiq edirdi müstəbidanə,
Baharın gəlməsindən puçlanıb biiqtidar oldu (42).

Gənc şair Əli Səid “Təhəssüratı-qəlbdən bir nümunə” başlığı ilə verilmiş şeirində o, təbiətdən aldığı ilhamı estetik duyumun təsiri ilə öz poetik istedadını bacarıqla birləşdirir ki, bunun nəticəsində oxucuda güclü emosional əhval və ovqat yarada bilir:

Çəkil, ey pərdeyi-zülmət, günəş qoy tamam açsın,
Cahan müştərək ənvər olub, həp feyziyab olsun.
Üfüqlər oxşasın ümidi, dağlar lələzar olsun,
Zəmiri-qəruzədən şad olmağa üzdən hicab açsın (18).

Jurnalın səhifələrində təbiətin təsviri, baharın vəsfi ilə yanaşı siyasi motivli şeirlər də az deyildir. Təəssüf ki, jurnalın “Ədəbiyyat” və “Müntəxəbat” bölmələrində dərc edilmiş silsilə şeirlər ədəbiyyatşünaslarımız tərəfindən tədqiq və təhlilə cəlb edilməmiş, gizli imzalarla dərc olunmuş şeirlərin müəlliflərinin kimliyi dəqiqləşdirilməmiş, onların şəxsiyyəti və yaradıcılığı fundamental tədqiqatlar əsasında kifayət qədər dəqiq-düzgün araşdırılmamışdır.

Xalq həyatından seçilmiş bir çox lövhələr və uyğun mövzular, o cümlədən müsəlman xeyriyyə cəmiyyətlərinin fəaliyyətinə dair məqamlar “Bürhani-həqiqət” jurnalının ideya ruhunu müfəssəl əks etdirməklə yanaşı bu ovqata köklənmiş yazılar dərin ictimai məzmunu ilə fərqlənirdi. “Bürhani-həqiqət” jurnalının 1 yanvar 1917-ci il tarixli sayında “İrəvan müsəlman Cəmiyyəti-xeyriyyəsi” tərəfindən 1916-cı ilin sentyabr ayının 25-də “Qardaş köməyi” adı ilə keçirilən xeyriyyə aksiyasında toplanan ianələrin (yardımların) hesabatı dərc edilmişdir. Həmin hesabatdan aydın olur ki, xeyriyyəçilik məqsədi ilə keçirilən aksiyada cəmiyyətin sədri Həsən Əliyevin adına göndərilən ianələr 204 manat, ümumi toplanan ianələrin miqdarı isə 2477 manat 44 qəpik olmuşdur. Xeyriyyə aksiyasında iştirak edənlərin siyahısında adlısanlı nəsillərin nümayəndələrindən olan Abbasəli Hacı Kərimzadə, Tağı Axundov, Məşədi Yunis Süleymanov, Nəcibə xanım Məmmədova, Abbas Ramazanov, Əkbər Əmircanov, Həsən və Rza Fərəcov, Həsənağa Şeyxülislamov, Asəf Şəfibəyov, Kərim bəy Qaziyev, Rüksarə və Xanım Qulaməliyeva, Abbas Tağıbəyadə, Məşədi Kərim Qulaməliyev, Məmmədbağır Allahverdiyev, İsmayıl Fərəcov, Miribrahim, Mirhüseyn və Mirağa Mirfətullayevlər, Rəşid

bəy Topçubaşov, Arif Hacıbəylinski, Məşədi Rəsul Dalqılıcov və başqalarının adına rast gəlirik. Əli Məhzun və Cabbar Əsgərzadə də cəmiyyətin fəal təəssübkeşləri arasında xüsusilə fərqləndirilə.

Cəmiyyət topladığı ianələr hesabına kitabxanalar, pulsuz və azad satış üçün kitab mağazaları açır, kasıb uşaqların orta və ali təhsil müəssisələrinə qəbul olunub orada oxumalarına himayədarlıq edir, yetim və kasıb uşaqların ibtidai təhsil almalarını təşkil edirdi.

Yenə jurnalın 5 mart 1917-ci il tarixli sayından məlum olur ki, “İrəvan müsəlman cəmiyyəti-xeyriyyəsi” Novruz bayramı ilə əlaqədar İrəvandakı “Məscidi-came”də müsəlman “Kimsəsiz uşaqlar evi”nə yardım aksiyası keçirmişlər. Xeyriyyə aksiyasında 409 manat 50 qəpik vəsait toplanmışdır ki, bu da Novruz bayramı ərəfəsində kimsəsiz uşaqlara və ehtiyacı olanlara xərclənmişdir. İanə toplantısında yardım edən hər bir kəsin adı və verdiyi yardımın miqdarı jurnalda dərc edilmişdir.

“İrəvan müsəlman cəmiyyəti-xeyriyyə” və “Bürhani-həqiqət” jurnalı keçirilən ianə aksiyalarında iştirak edən ziyalıların, nüfuzlu şəxslərin, hər bir şəxsin xalqın tərəqqi və inkişafına yönəlik bu xeyirxahlığına öz razılıqlarını ifadə edərək yazırdı: “Cəmiyyəti-xeyriyyə idarəsi həmin xeyir işdə iştirak edən, ianə verən və ianə toplayan cənabların cümləsinə ən səmimi təşəkkürünü izhar edir”.

Jurnalın 2-ci və 9-cu nömrələrində “Hikmətli sözlər” başlığı altında yazılar verilmişdi. Bu sözlər Azərbaycan və dünya xalqlarının tanınmış mütəfəkkirlərinin müxtəlif mövzuda söylədikləri qiymətli müdrik kəlamlardan toplanıb dərc edilmişdi. Bu müdrik deyimlərdə istehza, kinayə deyil, ciddi fikirlər üstünlük təşkil edir: “Bir əsərin ki yaradanı insan ola, mümkünmüdür ki, onda heç bir eyib və nöqsan olmaya?” (Sinan Paşa). “Bədbəxt ona derlər ki, əlində cühəlanın, qəhr olmaq üçün kəsb-i kamalı hünər eylər” (Şinasi). “Adamın heyvaniyyəti yemək ilə, insaniyyəti oxumaq ilə qaimdir” (Sami Paşa). “Hər dində və hər millətdə, hər tərbiyə və hər mədəniyyətdə hübbi-vətən ən böyük fəzilətlərdən, ən müqəddəs vəzifələrdəndir” (Əflatun). “Sevdiyin qüsurlarını sevməyən həqiqi aşıq deyildir” (Qaldrin). “Könül məhəbbətə qarşı daima bir cocuqdur” (Sami Paşa). “Məhəbbət kimsəyə mərhəmət etməyən bir zalımdır” (Qorneri). “Yazı yazan hər bir mühərrir əfkari-anuiyyəyə hörmət etməlidir” (Sinan Paşa).

“Bəşərdə daim olan kamaldır, camal mütəhəvvil olur, əsərdə qaim olan məqaldır, mal müntəqil olur” (Sami Paşa). “Gözəllik davamı az olan qorxulara bənzər ki, insanın burnu alışınca hiss edilməz” (Madam Dolambr).

Həcmcə yığcam, lakonik, bitkin, sadə hikmətli sözlər mövzuca zəngin, orijinal və düşündürücüdür. “Hikmətli sözlər” adlandırılan bu rubrikanın hər bir sözü, cümləsi böyük mətləbləri, ibrətamiz fikirləri, müsbət çalarları özündə əks etdirən həqiqi mənalı aforizmlərdir.

Jurnalda “Tərbiyə”, “Hükəmanın məişət barəsində fikirləri” başlıqları adı altında materiallar dərc olunmuşdur. “Hükəmanın məişət barəsində fikirləri” başlığı altında dərc olunan bu yazılar “Müəllim” imzası ilə verilmişdir.

Jurnalın bütün saylarında “Tərbiyə” başlığı altında dərc olunmuş məqalələrin müəllifi görkəmli ziyalı, fədakar maarif xadimi, İrəvan Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan dili müəllimi Mirzə Cabbar Məmmədzadədir. Bütün ömrünü uşaqların tərbiyəsinə, maariflənməsinə, gənc nəslin elmə, təhsilə yiyələnməsinə həsr edən Mirzə Cabbar jurnalda tərbiyə mövzusunda dair məsləhətlərlə dolu məqalələr dərc edir, cəhalət və nadanlıq mənbəyi olan xurafata qarşı cəsərlə çıxış edərək uşaqlara qayğını, xidməti hər cür ilahiyyətdən üstün tutmuşdur.

Əsasən, bədii-publisistik, tarixi materialların təqdim olunduğu jurnalda çıxış edən müəlliflərin əksəriyyəti İrəvanın tanınmış ziyalıları idi. “Bürhani-həqiqət” dövrün qabaqcıl adamlarını düşündürən, mövcud dövrün tələbi olan ən vacib məsələləri oxucularına çatdırmaq istəyirdi.

“Bürhani-həqiqət”in daha böyük məqsədləri, amalı var idi və geniş fəaliyyət dairəsi nəzərdə tutmuşdu. Bununla bağlı jurnalın redaktoru Əli Məhzun, nəşiri Həsən Mirzəzadə Əliyev jurnalı 16 səhifəlik çıxarmağa çalışsalar da buna nail ola bilmədilər. Jurnalın nəşr olunduğu altı ay ərzində cəmi 9 nömrəsi çıxmış və mətbuat tariximizdə silinməz iz qoymuşdur. Azərbaycan mətbuatı tarixində özünəməxsus yeri və rolu olan “Bürhani-həqiqət” XX əsr bədii, mənəvi sərvətimizin zəngin xəzinəsidir.

“CAVANLAR ŞURASI”

XX əsrin əvvəllərində – 1917-ci ilin fevralında mütləqiyyət quruluşunu devirmiş inqilab xəbəri müxtəlif yerlərdə, şəhərlərdə olduğu kimi İrəvanda da ictimai-siyasi qüvvələri hərəkətə gətirdi. İrəvanın həyatında yeni bir dövrün başlanması uğrunda mübarizə başlandı. İrəvan şəhər dumasına keçirilən seçkilərlə yanaşı, yeni hakimiyyət qurumları yaradıldı. Dövrün mütərəqqi fikirli azərbaycanlı ziyalılarının səyi və iradəsi nəticəsində İrəvanda səkkizədək təşkilat və cəmiyyət yaradıldı. Bunlardan “İrşad”, “İttihad”, “Yeni firqə”, “Nicat”, “Nəşri-maarif”, “Müdafiəyi-məzluman”, “Müsəlman komitəsi”, “İrəvan müsəlman xeyriyyə cəmiyyəti” kimi bir sıra ictimai qurumlar yaranaraq fəaliyyət göstərmişdi.

“Müdafiəyi-məzluman” təşkilatının fəaliyyətinə gəldikdə isə 1917-ci ilin ortalarında parçalanaraq onun sol qolu “İrəvan sosial-demokratik təşkilatı” adını almış oldu. Məlumdur ki, bu təşkilatın tərkibinə azərbaycanlılarla yanaşı, başqa millətlərin nümayəndələri, o cümlədən ermənilər də daxil olmuşlar. Məmmədli Nasir İrəvani, Mirzə Cabbar Məmmədzadə, Cəlil Həsənoğlu, Hüseynağa Şaxtaxlı, Rza Tağıyev, Mirməhəmməd Mirfətullayev və başqaları “Müdafiəyi-məzluman”ın ən fəal üzvləri idi. Təşkilatın ətrafında birləşən bir qrup ziyalı, xüsusilə gəncləri siyasi mübarizəyə cəlb etmək məqsədilə “Beynəlmiləl Gənclər Şurası” adlı qurumun yaradılmasına təşəbbüs etmişdi. Adından da göründüyü kimi, Şuranın əsas məqsədi aparılan siyasi mübarizədə gənclərin fəallığını təmin etmək və ən əsası, İrəvanın azərbaycanlı və erməni gənclərinin qüvvələr birliyini təmin etməklə milli zəmində baş verən qanlı toqquşmaların qarşısını almaqdan ibarət idi. İrəvanın “Beynəlmiləl Gənclər Şurası” “Cavanlar Şurası” adlı mətbuat orqanını da yaratmışdı. Mətbuat tariximizin araşdırmaçılarından, professor Nazim Axundov “Azərbaycanda dövrü mətbuat (1832-1920)” adlı bibliografik məlumat kitabında 1920-ci ildə İrəvanda azərbaycanlı ziyalıların milli şurası tərəfindən “Cavanlar şurası” adlı həftəlik siyasi-ictimai, ədəbi qəzetin nəşr olunduğu barədə məlumat vermişdir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda görkəmli araşdırmaçı jurnalist Qulam Məmmədliyə aid fondada “Yoldaş” jurnalından götürülmüş “Cavanlar şurası” adlı qısa qeyddə

də bu mətbu orqanın 1919-cu ilin sonlarında, 1920-ci ilin əvvəllərində İrəvanın mütərəqqi gənc ziyaları tərəfindən nəşr edildiyi barədə məlumatla rast gəlinir. Qəzetin tələbə Rza Tağıyev, Məmmədli Nasir, Mirməhəmməd Mirfətullayev tərəfindən redaktə olunduğu bildirilir. Lakin “Cavanlar şurası” adlı qəzetin nəşri barədə verilən məlumat mübahisə doğurur (5; 6; 27). Qəzetin nömrələri əldə olmadığından bu barədə qəti fikir yürütmək bir qədər çətinidir. Milli mətbuatımızın həmin dövrünün araşdırmaçısı, tanınmış alim İsrəfil Məmmədov isə İrəvanda “Cavanlar şurası” adlı mətbuat orqanının 1920-ci ildə deyil, 1917-ci ildə nəşr edilməsi barədə verdiyi məlumat daha inandırıcıdır. 1918-1920-ci illərdə erməni şovinistlərinin İrəvanda və eyni zamanda yerlərdə azərbaycanlılara qarşı törətdikləri qətliaamlar zamanı əhalinin bir qismi amansızcasına qətlə yetirilmiş, bir qismi isə qəddarcasına qətlə yetirilməkdən xilas olmaq üçün Azərbaycana və müxtəlif ölkələrə köçməyə məcbur olmuşdular.

1918-1920-ci illərdə Qərbi Azərbaycanda barmaqla sayıla biləcək qədər azərbaycanlı qalmamışdır. İkincisi, qəzetin redaktorları Məmməd Əli Nasir, Rza Tağıyev, Mirməhəmməd Mirfətullayev və qəzetin nəşrində yaxından iştirak edən Mirzə Cabbar Məmmədzadə həmin qanlı olaylar zamanı İrəvanı tərk edib Gəncə və Naxçıvan şəhərlərində məskunlaşmağa məcbur olmuşdular. Bu baxımdan da 1918-1920-ci illərdə İrəvanda yaranmış vəziyyət burada nəinki “Cavanlar şurası” adlı qəzetin nəşrini, Azərbaycan dilində hər hansı bir mətbuat orqanının belə çıxmasını mümkün edirdi. Bu faktlara istinad edərək belə bir nəticə hasil olur ki, “Cavanlar şurası” adlı qəzet 1920-ci ildə deyil, 1917-ci ildə çıxmışdır. Qəzetin “Beynəlmiləl cavanlar şurası”nın orqanı olduğundan onun yalnız Azərbaycan dilində çıxması bir qədər mübahisə doğurur. Çox ehtimal ki, qəzet Azərbaycan, rus və erməni dillərində nəşr edilmişdir.

1920-ci il noyabr ayının 29-da Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistan) sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra burada da ictimai-mədəni mühit kommunist ideologiyasının təsiri ilə yeni forma və məzmun almağa başladı. Hakimiyyət başına kommunist-beynəlmiləlçi cildinə girmiş daşnaklardan daha məkrli, daha siyasətbaz adamlar gəldi. Onlar özlərinin anti-türk siyasətini bolşevik maskası altında daha incə üsullarla həyata keçirməyə başladılar. Amma iqtisadi cəhətdən Azərbaycandan tam asılı olduqları üçün çirkin məqsədlərini açıq şəkildə həyata keçirə bilmirdilər. Bunu sosial, siyasi həyatın bütün sahələrində görmək olardı.

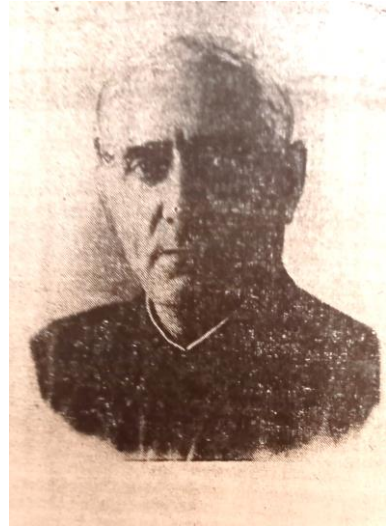
Bütün respublikalarda olduğu kimi, Qərbi Azərbaycanda da sovet hakimiyyətinin güclənməsi, kommunist-bolşevik ideologiyasının təbliğini həyata keçirmək üçün ilk növbədə mətbuat orqanının yaradılması günün ən vacib məsələlərindən idi. Bu məqsədlə 1921-ci il yanvar ayının əvvəlində İrəvanda Azərbaycan dilində Ermənistan İnqilab Komitəsinin orqanı olan ilk bolşevik mətbuatı – “Kommunist” qəzeti nəşr olunmağa başladı. Qəzet ərəb əlifbası ilə 150-180 nüsxə çap edilirdi. Bu istiqamətdə apardığımız davamlı araşdırmalardan sonra aydın olur ki, qəzetin redaktoru Məmmədli Nasir olmuşdur. Bunu Məmmədli Nasirin irsini araşdıran nəvəsi, tədqiqatçı alim Şəfəq Nasirin bizə təqdim etdiyi babasının əmək kitabçasının surəti də təsdiq edir. “Kommunist” qəzeti 1921-ci ilin fevral ayının 8-nə qədər nəşr olunmuşdur. Qərbi Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasının ilk ilində millidə “Kommunist” qəzetinin nəşr olunması haqqında “Zəngi” qəzeti 1927-ci il 47-ci nömrəsində bu barədə yazmışdı: “Ermənistanda Şura hökuməti qurulandan sonra İrəvanda türkcə həftəlik “Kommunist” qəzetəsinin nəşrinə başlandı, qəzetə bir ay davam etdikdən sonra bir para səbəblərə görə qapandı”. 1937-ci il oktyabrın 2-də yenidən Azərbaycan dilində “Kommunist” adı ilə nəşrə başlayan qəzet də bu barədə məlumat verərək yazmışdı: “Sovet hökumətinin ilk günlərində partiyamız Ermənistanda Azərbaycan dilində “Kommunist” adına qəzetə çıxarmağa başlamışdır”. Bir aya yaxın ömür sürən qəzetin cəmi üç nömrəsi çıxmışdır. 1921-ci il fevral ayının ortalarında erməni daşnakları İrəvanda yenidən tüğyan edərək terror, qətliamlar, total qırğınlar və dağıntılar törədərkən “Kommunist” qəzetinin redaksiya-

sını yandıraraq məhv etmişlər. Bununla da qəzetin fəaliyyəti dayandırılmışdır. “Kommunist” qəzetinin nömrələri arxivlərdə qorunmadığından bu mətbu orqanın fəaliyyəti barədə ətraflı fikir söyləmək çətindir.

1921-ci il iyul ayının əvvəlində azərbaycanlı ziyalıların, xüsusən də Azərbaycandan İrəvana Xalq Daxili İşlər Komissarının müavini vəzifəsinə göndərilən, Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin və Ermənistan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin Rəyasət heyətinin üzvü, xalqımızın böyük oğlu Bala Əfəndiyevin, Ermənistan Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində fəaliyyət göstərən “Xırda millətlər şurası”nın sədri Cahangir Ələkbərbəyovun təşəbbüsü və fədakarlığı ilə EK (b) P MK tərəfindən “Rəncbər” adlı yeni bir qəzetin nəşrinə icazə verilmişdir.

Bala Əfəndiyev

Cahangir Ələkbərbəyov

Vaxtilə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru olmuş, ictimai xadim Cəfər Vəlibəyov İrəvanda sovet dövrü ana dilli mətbuat orqanının əsasının qoyulması barədə yazır: “1921-ci ilin xoşqədəmli isti yay günlərindən birində axşamçağı İrəvanda azərbaycanlılar klubunda iclas çağırılmışdı. Bu klubun 150 nəfərlik iclas-tamaşa salonu dərnək məşğələləri və cürbəcür oyunlar təşkil etmək üçün iki otağı və geniş eyvanı adamlarla dopdolu idi. İclasda Ermənistan SSR Maarif

Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən “Xırda millətlər şurası”nın sədri Cahangir Ələkbərbəyov çıxış etdi. O göstərdi ki, respublikada tezliklə Azərbaycan dilində qəzet çıxacaqdır. Sonra isə natiq oxumağı bacaranların hamısını qəzetə abunə yazılmağa çağırırdı. Bu çağırışa orada “hamımız yazılarıq!” nidaları və sürəkli alqışlarla cavab verdilər” (118; 48).

Araşdırmalardan məlum olur ki, toplantıda iştirak edən azərbaycanlı ziyalılar, maarifçilər və müxtəlif sahələrdə çalışan peşə-sənət adamlarından 300 nəfərə qədəri “Rəncbər” qəzetinə abunə yazılmışlar. Çox keçmədən abunəçilər 1921-ci il iyul ayının 22-də “Rəncbər” qəzetinin ilk nömrəsini alırlar. Qəzetin nəşri Qərbi Azərbaycanda soydaşlarımız arasında geniş əks-sədaya səbəb olmuşdu. “Rəncbər” qəzetinin ilk çıxan sayında onun əsas vəzifələri, bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi, partiya, sovet, komsomol təşkilatlarının, bütün zəhmətkeşlərin və ziyalıların qəzetə yaxından köməklik göstərmələri, rəhbər işçilərin, fəhlə və kəndlilərin rəy və arzuları, bölgələrdən qısa məlumatlar, respublika xəbərləri və bir neçə xarici xəbərlər dərc olunmuşdu.

“Rəncbər” qəzetinin ilk nömrəsinin nəşri tarixi haqqında bir sıra mənbələrdə yanlış faktların təkrarına – onun 1922-ci ildə çıxması barədə məlumatlara rast gəlmək mümkündür. Bu, ən çox qəzetin özü ilə, orijinala bilavasitə tanışlığın olmamasının nəticəsidir.

Qəzetin Azərbaycandakı arxivlərdə nümunə üçün heç bir nüsxəsi qorunub saxlanmamışdır. Moskvadakı Mərkəzi kitabxanada bütün nömrələri olmasa da, 1-3 və 46-55 və 78-ci nömrələri Dövrü mətbuat fondunda mühafizə olunur. “Rəncbər” qəzetinin əldə etdiyimiz həmin nömrələri bu mətbu orqanla bağlı elmi dövriyyəyə daxil edilmiş bir sıra yanlış məlumatların dəqiqləşdirilməsinə aydınlıq gətirmiş oldu. Bütün mənbələrdə “Rəncbər” qəzetinin 1922-ci ildə nəşr edildiyi göstərilir və təəssüf ki, bu məlumatlar onun nəşri tarixi ilə bağlı həqiqəti əks etdirmir. Qəzetin ilk nömrəsi 1921-ci il 22 iyul tarixində çap olunmuşdu. Ermənistan Kommunist firqəsi mərkəzi və İrəvan komitələrinin nəşr əfkarı olan “Rəncbər” qəzeti ilk vaxtlar bir sıra problemlər və kağız qıtlığı ilə əlaqədar olaraq kiçik həcmdə – 2 səhifədən ibarət ərəb əlifbası ilə nəşr olunmuşdur. Həftəlik çıxan “Rəncbər” qəzeti 1922-ci il 30 sentyabr 47-ci nömrəsinə kimi 2 səhifə-

dən ibarət 500 tirajla çıxmışdır. 8 oktyabr 1922-ci il tarixli 48-ci nömrəsindən etibarən 4 səhifədən ibarət çap olunmuşdur. Qəzetin yalnız iki – 8 oktyabr 1922-ci il tarixli 48-ci və 15 oktyabr 1922-ci il tarixli 49-cu nömrələri 600 tirajla nəşr edilmişdir. “Rəncbər” qəzeti 8 oktyabr 1922-ci il 48-ci nömrəsinə kimi “Heyyəti-təhriyyə” (Redaksiya heyəti) imzası ilə çıxıb. 15 oktyabr 1922-ci il tarixdən – 49-cu nömrəsindən etibarən qəzetin ilk rəsmi redaktoru vəzifəsinə Bala Əfəndiyev təyin edilmişdir. Bu iş ona ictimai vəzifə kimi həvalə edilmişdi.

Bala İbrahim oğlu Əfəndiyev 1893-cü ildə Qaraqoyunlu mahalının Çaykənd kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini kənd mollaxanasında almış Bala 1907-ci ildə Çaykənddə açılan rus-tatar məktəbinin hazırlıq sinfinə daxil olur. O, bir il bu məktəbdə oxuduqdan sonra təhsilini 1907-ci ildə Qazaxdakı dördsinfli rus məktəbində davam etdirib. Bala təhsil aldığı illərdə ərəb, rus və digər dillərə də yiyələnir. O, 1912-ci ildə bu məktəbi uğurla başa vurduqdan sonra Bakıya gəlmiş və Sabunçudakı “Molot” zavodunda fəhlə kimi çalışmağa başlamışdır. 1914-cü ildə Şubanı neft mədənlərində fəhlə, sonra isə iş icraçısı vəzifəsində çalışmışdır. Bakının ictimai mühiti Bala Əfəndiyevin dünyagörüşünün və ictimai düşüncələrinin formalaşmasına, sonrakı siyasi fəaliyyətinə böyük təsir göstərmişdir. Böyük ictimai xadim XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda bir sıra partiyaların olmasına baxmayaraq, o zaman xalq həyatına daha yaxın görünən hümmətçiliyə üstünlük vermiş və “Hümmət” təşkilatına qoşularaq bolşevizm ideyaları uğrunda mübarizə aparmış və bu hərəkatın fəallarından biri olmuşdur. O, sidq-ürəkdən hümmətçilik-bolşevizm ideyalarına inanmış və bu siyasi təşkilatın elan etdiyi “fəhlə-kəndli hökuməti” qurmaq prinsiplərini Azərbaycanda əhalinin mütləq əksəriyyətini əhatə edən aşağı təbəqənin, hüquqları əlindən alınmış savadsız kütlənin həyatındakı qaranlıqların aydınlığı kimi qəbul etmişdi. Bala Əfəndiyev 1917-ci ilin oktyabr ayından, 1918-ci ilin mart ayına qədər Bakı Soveti İcraiyyə Komitəsinin yanında fəaliyyət göstərən “Məlumat bürosu”nun üzvü və Bakı Partiya Komitəsinin təbliğatçısı vəzifəsində çalışmışdır. O 1918-ci il yanvar ayının 31-də “Hümmət” bolşevik təşkilatı tərəfindən təşkil edilmiş “Qırmızı qvardiya”nın heyətində çalışmış və həmin ilin aprelində

Bakı qəza komissarı təyin edilmişdir. Azərbaycanın Müvəqqəti Hərbi-İnqilab Komitəsi 1920-ci il may ayının 6-da Bala Əfəndiyevi Gəncə quberniyasının quberniya komissarı Həmid Sultanovun müavini və eyni zamanda fəvqəladə komissarı təyin edir. O, 1921-ci ilin sentyabr ayından həmin ilin aprelinədək Şamaxor (indiki Şəmkir) qəzasının İnqilab Komitəsinin sədri vəzifəsində işləmişdir. Bala Əfəndiyev öz əqidəsinə sadıq, milli maraqlara xidmət edən bir şəxsiyyət olmuşdur. Onun şəxsi keyfiyyətləri Bala Əfəndiyevin karyerasının inkişafında başlıca faktorlardan biri olmuşdur.

1921-ci il iyul ayının əvvəlində Zaqafqaziya Ölkə Komitəsi mürəkkəb və ziddiyyətli bir dövrdə Bala Əfəndiyevi Qərbi Azərbaycana (indiki Ermənistana) Xalq Daxili Komissarının müavini vəzifəsinə işə göndərir.

O, 1925-1926-cı illərdə isə Ermənistan KP MK-nın nəzdində fəaliyyət göstərən “Azsaylı xalqlar şöbəsi”nin müdiri vəzifəsində çalışır. Azərbaycanın görkəmli oğlu, ictimai xadim Bala Əfəndiyevin bu bölməyə rəhbər təyin olunmasından sonra onun fəaliyyəti daha da gücləndirilmişdi. Onu da qeyd edək ki, “Azsaylı xalqlar şöbəsi” Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların hüquqlarının qorunmasında, onların qarşılaşdıqları problemlərin həll edilməsində çox böyük rol oynamış, bir növ soydaşlarımızın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mərkəzinə çevrilmişdir. Azərbaycanlılara qarşı təqib və təzyiqlər qismən səngimiş, münasibətlərdə müəyyən dərəcədə nisbi və zahiri həlmlilik yaranmışdı. Bala Əfəndiyev təkcə İrəvan şəhərinin deyil, Qərbi Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etmiş, burada yaşayan azərbaycanlıların mənəvi atası olmuşdur. 1921-ci ildən 1929-cu ilə qədər İrəvanda işlədiyi dövrdə Ermənistan KP MK-nın, Ermənistan MİK-in üzvü, Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistanın) İctimai Təminat Naziri vəzifələrində çalışmışdır. Bala Əfəndiyevin yüksək vəzifələrdə çalışması ona dövlət idarələri qarşısında Azərbaycan türklərinin problemlərini qoymağa və bu problemlərin həllinə nail olmağa imkan yaratmışdır.

O, Azərbaycanda başlanan latın əlifbası hərəkətinin İrəvanda rəhbəri olmuş, 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci türkoloji qurultayda Ermənistan nümayəndə heyətinin başçısı kimi iştirak etmişdir. Bala Əfəndiyev qurultayın 15-ci iclasında İrəvanda Azərbaycan

məktəblərinin də yeni Türk əlifbası əsasında ana dili tədrisinin bəzi məsələlərindən danışmış və bu haqda qurultayın qərar layihəsini hazırlayan komissiyanın tərkibinə daxil edilmişdi. O, Yeni Türk əlifbasının tətbiq edilməsi uğrundakı mübarizədə Bala Əfəndiyev ön cəbhədə dayanırdı. İrəvanda yaşadığı müddətdə xalqımızın savadlanmasından tutmuş, hüquqlarının qorunmasına qədər səriştəli bir rəhbər işçi kimi çalışmış, həmçinin İrəvanda Azərbaycan dilində əvvəlcə “Rəncbər”, sonralar isə “Zəngi” adı ilə nəşr olunan qəzetin redaktoru olmuşdur.

Bala Əfəndiyev İrəvanda teatrın, türkdilli mətbuatın, azərbaycanlıların savadlanması və yeni türk əlifbasının həyata keçirilməsi işində tükənməz bir enerji ilə çalışmışdır. 1929-cu ilin ortalarında Bala Əfəndiyev Azərbaycan KP MK-da məsul vəzifəyə dəvət edilir. Burada o, 3 il ərzində Azərbaycan KP MK Mərkəzi Nəzarət Komissiyasının katibi vəzifəsində işləyir. 1933-1934-cü illərdə Sabirabad, 1934-cü ildə Lənkəran rayon İcraiyyə Komitələrinin sədri, 1935-ci ildə isə Zaqatala rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifələrində çalışmışdır. Bala Əfəndiyev İrəvanı tərk etdikdən sonra da soydaşlarımızın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni həyatı ilə hər zaman yaxından maraqlanmış, onlardan diqqət və qayğıni əsirgəməmişdir.

Azərbaycan DTK-na doluşmuş erməni müstəntiqləri repressiya dövründə digər ziyalı azərbaycanlılar sırasında onu da əks-inqilabçı, pantürkist kimi məhv etmişlər. O, 1937-ci ilin avqust ayında həbs edilmiş, 1938-ci il yanvar ayının 8-də güllələnmişdir. Bəzi məlumatlara görə həbsindən bir az əvvəl Azərbaycanın Yüngül Sənaye naziri təyin edilibmiş. Bala Əfəndiyev yaşayıb-ışlədiyi mürəkkəb bir dövrdə öz xalqına doğma övladlıq borcunu layiqincə yerinə yetirmiş, bu gün də böyük hörmət və minnətdarlıqla yad edilən tarixi şəxsiyyətlərdəndir.

“Rəncbər” qəzeti onun redaktoru Bala Əfəndiyevin və əməkdaşları Məmmədəli Nasirin, Mustafa Hüseynovun, Mehdi Kazımovun, Cahangir Ələkbərbəyovun böyük əzmkarlığı və səyi ilə araya-ərsəyə gəlirdi. Redaksiyada cəmi 5 nəfər – redaktor, makinaçı, mətbəədə isə üç nəfər – iki mürəttib və bir çapçı işləyirdi. Qəzetin ümumi tirajı 500 nüsxə olduğundan geniş oxucu kütləsini əhatə edə bilmirdi. Bütün bunlara baxmayaraq, qəzet ziyalılar tərəfindən

izlənilir, onun hər yeni nömrəsi əldən-ələ gəzir, sevilə-sevilə oxunurdu. “Rəncbər” qəzetinin ilk oxucularından və əslən irəvandan olan əmək veteranı Əsgər İbrahimov bu mətbu orqanın ilk nömrəsinin işıq üzü görməsi barədə oxucularla öz fikirlərini və xatirələrini bölüşərək 1980-ci ildə yazırdı: “Mən cavanlıqdan bədi əsərlər oxumağa, qəzetləri mütaliə etməyə həvəs göstərirdim. İnqilabdan əvvəl İrəvanda bir nəfər Məhəmmədsadiq Axundov adlı ziyalı var idi. O, müxtəlif şəhərlərdə çıxan qəzetləri alardı. Biz cavanlar da ondan qəzet götürüb oxuyardıq. Elə bil ki, o vaxt ruznamə adlanan bu kağız parçaları dünyaya pəncərə idi və biz də bu pəncərədən baxırdıq. Şəhərdə qırmızı bayraqlar dalğalanan vaxtlarda Körpü qulağına çoxlu adam toplaşmışdı. Baxıb gördüm ki, ərəb əlifbası ilə çap olunmuş bir qəzeti əldən-ələ ötürürlər. Soruşanda dedilər ki, “Rəncbər” qəzetidir. İrəvanda çıxır. Çox sevindim. Elə o gündən qəzetə könül bağladım. “Rəncbər”in isə hər bir nömrəsini diqqətlə izlədim” (94).

Bala Əfəndiyevin qəzetə redaktor təyin olunmasından sonra bu mətbu orqanın həyatında dönüş nöqtəsi yaradılmışdır. Onun böyük zəhməti nəticəsində qəzet 22 oktyabr 1922-ci il tarixdən – 50-ci nömrəsindən etibarən 1000 tirajla nəşr olunmağa başlayır. Qəzet nəşrə başladığı ilk gündən mövcud dövrün tələblərindən irəli gələn ideologiyanın təbliği sahəsində aparılan işləri ön plana çəkmiş və ətraflı işıqlandırmışdır. Qəzetin sonrakı nömrələrini ardıcıl izlədikdə onun səhifələrində Kommunist Partiyasının, sovet hökumətinin başlıca məqsədləri, vəzifələri, xalq təsərrüfatını bərpa və inkişaf etdirmək, zəhmətkeşlərin həyat və mədəni səviyyəsini durmadan yüksəltmək üçün onların gördüyü mühüm tədbirlər geniş işıqlandırılırdı. Hökumətin qəbul etdiyi qanun və qərarlar çap edilirdi. “Rəncbər” qəzetinin səhifələrində partiya və komsomol həyatına aid olan məqalə və materialların demək olar ki, hamısı redaksiyanın əməkdaşları tərəfindən yazılmışdır. Qəzetin bir sıra daimi rubrikaları var idi. Bir qayda olaraq qəzetin səhifələrində verilən materiallar və xəbərlər “Kənd təsərrüfatı”, “Pambıq cəbhəsində”, “Zaqafqaziya federasiyonunda”, “Qəzalarda”, “Teleqraf xəbərləri”, “Şuralar İttifaqında” və s. rubrikalar altında dərc edilirdi.

Qəzetdə məktəb və maarif məsələləri diqqət mərkəzində saxlanmış, “Maarif işləri”, “Maarifə bir nəzər”, “Müsəlmanlar

arasında məktəb işləri” rubrikaları altında bir neçə məqalə dərc edilmişdir. “Maarifə bir nəzər” rubrikası adı altında verilən yazıda Qərbi Azərbaycanda daşnakların hakimiyyətə gəlməsi nəticəsində Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin tənəzzülə uğraması, Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra milli maarifçilik və təhsil məsələləri ilə bağlı ümumi vəziyyət, ictimai-siyasi mühit şərh edilir: “Əski zamanlarda burada (İrəvanda) güclü ziyalı kütləsi lazımı qədər var idi. Fəqət keçmiş daşnak hakimiyyətinin apardığı milli və dağıdıcı siyasət bu ziyalıları Ermənistandan, xüsusilə İrəvandan Azərbaycana, İrana və Türkiyəyə dağıtdı. Nəinki ziyalılar, öylə də məktəblər daşnak hökuməti tərəfindən dağıdıldı. Bu saat İrəvanda ancaq 5 nəfərə kimi müəllim qalıb. Bu qədər qüvvə ilə məktəb və maarif ocaqlarının Ermənistanda artması bu vaxtlarda qeyri-mümkündür. Ermənistanda maarif və tərəqqi işlərinin irəli getməsi üçün Şura Azərbaycanda yaşayan İrəvanlı ziyalı yoldaşların buraya gəlməsi ilə maarif işlərimizə kömək etməsi ilə ola bilər” (82). Onu da qeyd edək ki, 1918-1920-ci illərdə erməni daşnaklarının hökmranlığı dövründə azərbaycanlılara qarşı törədilən qırğın aksiyaları zamanı ölkəni tərk etmiş İrəvan ictimai, ədəbi-mədəni mühitinin tanınmış nümayəndələri, Azərbaycanın ictimai və pedaqoji fikir tarixində ad qoymuş Mehdi Kazımov, Bülbül Kazımova, Bilas Şadlinski, Əşrəf Bayramov, Əkbər Rizayev, Abbas ağa Fərəcov, Qulam Fərhadov, Rza Şeyxzadə, Əli Yüzbaşıyev, Rəhim Allahverdiyev, Həbib Məhəmmədzadə, Mustafa Hüseynov, Mirzə Əsgər Rizazadə, Fatma Qədimova, Miryusif Mirbabayev, Əsgər Əsgərzadə və onlarla bu kimi ziyalılar Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra öz doğma vətənlərinə geri dönüb milli maarifin və mədəniyyətin inkişafına öz töhfələrini vermişlər.

1922-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda yeni əlifbaya keçmək haqqında geniş hərəkət başlanmışdı. “Rəncbər” qəzeti müxtəlif nömrələrində əhali arasında savadsızlığı ləğv etmək və milli-mədəni tərəqqiyə nail olmaq üçün həyata keçirilən mühüm məsələlərdən olan əlifba islahatı ilə bağlı bir neçə məqalə dərc etmişdir. “Rəncbər” qəzetinin 30 sentyabr 1922-ci il 46-cı sayında “Yeni türk əlifbası haqqında” adlı dərc olunmuş məqalədə ərəb əlifbasının dilimizə yaramadığından və yeni əlifbanın üstünlüklərindən ətraflı bəhs edilir.

Məqalədə Yeni Türk Əlifba Komitəsinin İrəvan şöbəsinin təşkili və Bala Əfəndiyevin sədr, Mustafa Hüseynovun katib, Cəfər Əliyevin isə şöbənin işçisi təyin edilməsi ilə bağlı məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Qəzet İrəvanda Azərbaycan incəsənətinin inkişafı məsələlərinə də böyük qayğı ilə yanaşırdı. 1922-ci ildə İrəvan Azərbaycanlı dram dərnəyi adı ilə yenidən bərpa olunmuş teatrın ilk tamaşası haqqında qəzetdə dərc olunan “Müsəlman teatrosunda” adlı məqalədə müəyyən məlumatlar verilmişdir. Qəzet sovet hökumətinin incəsənətin inkişafına göstərdiyi qayğının təzahürü kimi təqdim edilən məqalədə yeni təşkil olunmuş İrəvan dram dərnəyi tərəfindən ilk dəfə İrəvan fəhlə klubunun səhnəsində “Türk inqilabı” və “Kərbəlayi Güzəməlinin övrəti” tamaşasının göstərildiyini böyük fərəh hissi ilə oxucuların diqqətinə çatdırır və teatr həvəskarları Kərim Əhmədov, Yusif Mehdiyev, Sultan Sultanov, Yaqub Məşədiyev, Məşədi Vəli, Məhəmməd İbad oğlu və başqalarının tamaşada ifa etdikləri rolları yüksək dəyərləndirmişdir (89). “Rəncbər” qəzetinin nömrələrini ardıcıl izlədikdə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq məsələlərinə, şeir, nəsr, dramaturgiya, bədii tərcümə, müxtəlif janrlara, o cümlədən felyetonlara demək olar ki, rast gəlinmir.

“Rəncbər” qəzeti mövcud dövrün şəraitinə baxmayaraq, yeri gəldikcə çeşidli hadisələri və məsələləri də öz səhifələrində işıqlandıрмаğa çalışırdı. Qəzet 1922-ci il 29 noyabr tarixli sayında xalqımızın milli oyanışına, azadlıq ideyalarına böyük töhfələr vermiş “Molla Nəsrəddin” satirik məcmuəsinin yenidən fəaliyyətə başlamasını böyük sevinc hissi ilə müjdə verərək yazırdı: “Aldığımız məlumata görə bu yaxın günlərdə yenə də Mirzə Cəlil Məmməd-quluzadənin təhti-müdiriyyətində olaraq ümumtürk aləminin sevgili məcmuəsi “Molla Nəsrəddin” yenidən nəşrə başlamışdır. Əskidə müvəffəqiyyət göstərən, yenidən nəşrə başlayan “Molla Nəsrəddin” rəfiqəmizə milli müvəffəqiyyətlər diləriz” (81). Qəzetin “Molla Nəsrəddin”in yenidən nəşr olunmasına belə həssaslıq göstərməsi həm də bu satirik jurnalın XX əsrin əvvəllərində yarandığı gündən İrəvan şəhərinin ictimai-mədəni həyatında fəallığı ilə özünə möhkəm yer tutması və mənəvi bağlılığı idi.

1918-1920-ci illərdə Qərbi Azərbaycanda erməni şovinistləri tərəfindən azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən soyqırım aksiyası

zamanı bölgədə Azərbaycan ədəbi-mədəni həyatı da demək olar ki, tamamilə tənəzzülə uğramışdı. “Rəncbər” qəzetinin nəşri Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ədəbi-mədəni həyatının yenidən canlanmasında nəsilər arasında qırılmış yaradıcı əlaqələrin bərpasında həm də ilk körpü rolunu oynamışdır.

Ümumiyyətlə, “Rəncbər” qəzeti haqqında çox az məlumat mövcuddur. İlk dəfədir ki, bu mətbu orqan haqqında bizim tərəfimizdən aparılan araşdırmalar nəticəsində müəyyən məlumatlar verilmişdir. 1921-ci il iyul ayının 22-dən 1922-ci il dekabr ayının 31-nə kimi qəzetin 59 nömrəsi nəşr olunmuşdur. Cəmi 78 nömrəsi işıq üzü görün “Rəncbər” qəzeti davamlı nəşr oluna bilməmiş, 1923-cü ilin may ayından fəaliyyəti dayandırılmışdı.

Zaqafqaziya Ölkə partiya Komitəsi və respublikaların Mərkəzi Komitələri milli dillərdə nəşr edilən qəzet və jurnalların işinə müntəzəm nəzarət edirdi.

Ermənistanın ilk Maarif Komissarı, sonralar isə EK (b) P MK-nın katibi olmuş Aşot Ohanesyan heç bir obyektiv səbəb olmadan abunəçi azlığını bəhanə gətirərək “Rəncbər” qəzetinin bağlanmasına sərəncam vermişdir. “Zəngi” qəzeti nəşr olunmasının iki illiyi münasibətilə “İki bayram” adlı redaksiya məqaləsində yazırdı: “Ermənistanda şura hökuməti qurulduqdan sonra İrəvanda türkcə həftəlik “Kommunist” qəzetəsi nəşrinə başlandı. Qəzetə bir neçə ay davam etdikdən sonra bir para səbəblərə görə qapandı və bir neçə ay sonra “Rəncbər” qəzetəsi nəşrinə başlandı. O da bir neçə ay davam etdikdən sonra qapandı” (9; 108).

Ermənistanın şovinst hakim dairələri İrəvanda yaşayan azərbaycanlıların qəzet nəşr etdirmək iqtidarında olmadıqlarını və ən azı 500 abunəçi vermək lazım olduğunu bəhanə gətirərək azərbaycanlı oxucuları uzun müddət ana dilində mətbuat orqanından məhrum etdilər. Halbuki, qəzetin abunəçilərinin sayı 1000-dən artıq idi. İkincisi isə UİK (b) P Zaqafqaziya Ölkə Partiya Komitəsi və onun mərkəzi orqanı olan “Заря Востока” (“Şərqi şəfəqi”) qəzeti göstərir ki, “Azərbaycan mətbuatı öz kəmiyyət keyfiyyətinə görə Zaqafqaziyada birinci yeri tutur” (9). Çünki 1920-ci ildən Bakıda “Бакинский рабочий” (rus dilində), “Kommunist” azərbaycanca, “Kommunist” (erməni dilində) qəzetləri nəşr edilirdi. Bu azmış kimi

Şuşada ermənicə “Гюхнацакан коммуна” (“Kəndli kommunası”) qəzetləri çap olunurdu. Bu iki tutarlı fakta baxmayaraq, yenə Zaqafqaziya Ölkə Partiya Komitəsi 1922-ci ilin sonunda İrəvanda və Batumidə Azərbaycan dilində nəşr olunan qəzetlərin nəşrinin dayandırılması haqqında qərar qəbul etdi. Lakin qərarın icrası ilə əlaqədar olaraq Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Rəncbər” qəzetinin fəaliyyəti dərhal deyil, qərarın qəbulundan 6 ay sonra, 1923-cü ilin may ayının əvvəlində dayandırılmışdır. Uzun onilliklər boyu Zaqafqaziyada mətbuat və kitab nəşrinin erməni məmurlarının inhisarında olması mədəniyyətimizə də ağır zərbələr vurmuşdur. Erməni şovinist dairələri azərbaycanlılara qarşı siyasi-mənəvi terroru hər zaman ardıcıl şəkildə davam etdirmişlər.

Bütün bunlara baxmayaraq, “Rəncbər” qəzetinin də mətbuat tariximizdə özünəməxsus rolu və yeri olmuşdur.

1922-ci ilin sonlarında Zaqafqaziya Ölkə Partiya Komitəsi İrəvanda və Batumidə, Azərbaycan dilində nəşr olunan qəzetlərinin nəşrinin dayandırılması haqqında qərar qəbul etdi. Erməni şovinist dairələrinin məkrli siyasəti və donosu nəticəsində 1923-cü ilin may ayında Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mətbuat orqanı olan “Rəncbər” qəzetinin fəaliyyəti dayandırıldı. Bununla da azərbaycanlı oxucular yenidən anadilli mətbuat orqanından məhrum edildi. İrəvanda və bölgələrdə yaşayan azərbaycanlı əhalinin isə qəzet nəşrinə olan tələbatı gündən-günə artırdı. İrəvan ziyalıları mədəni həyatda köklü dirçəlişin həyata keçirilməsi üçün anadilli mətbuatın yaranmasının zərurət olduğunu isə aydın şəkildə dərk edirdilər.

Bir qrup İrəvan ziyalıları, xüsusən EK (b) P MK-nın yanında fəaliyyət göstərən “Azsaylı xalqlar şöbəsi”nin müdiri Bala Əfəndiyev erməni şovinist dairələri qarşısında Azərbaycan dilində mətbu orqanın nəşrinə icazə almaq üçün dəfələrlə rəsmi şəkildə müraciət etsələr də, qəzetin nəşrinə icazə verilməmişdi. Amma milli düşüncəli, qeyrətli azərbaycanlı ziyalılar Bala Əfəndiyev, Mustafa Hüseynov, Əkbər Rizayev, Murtuza Muradov, Mehdi Kazimov bu çətinliklərin öhdəsindən gələrək ana dilində qəzet nəşr etdirməyə nail olub, bununla da Azərbaycan mətbuatı tarixində mühüm bir vəzifəni yerinə yetirmiş oldular. Onların təşəbbüsü, milli və siyasi iradəsi, qətiyyəti, uzunmüddətli gərgin mübarizəsi sayəsində Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi tərəfindən 1924-cü ilin noyabr ayının ortalarında Azərbaycan dilində “Zəngi” adlı qəzetin nəşr olunmasına icazə verilir. “Zəngi” qəzeti bununla bağlı yazır: “Ermənistanda şura hökuməti qurulandan sonra İrəvanda “Kommunist”, bilaxirə “Rəncbər” adında qəzetlər çıxmaqda idi. Fəqət qəzetlərin davam etdirilməsi üçün ən ziyadə maddi cəhətin olmaması ikinci məsələyə də mane olurdu. Cümhuriyyətimizin təsərrüfatı artmış və bu yolda qazandığımız müvəffəqiyyət Ermənistanda yenidən bir türk qəzetinin çıxmasını meydana atmışdır. Buna görə də Ermənistan K(b) P MK əfkarı naşiri olmaq üzrə “Zəngi” adında qəzeti nəşrə başlamışdır. Qəzetin fikri və məqsədi yalnız şura türk kəndlərini xəbər dar etmək və qəzalarda olan türklərin yaşamasına yardım etməkdir” (89; 9).

Araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, bu qəzetin də nəşr edilməsinə 1922-ci illərdə Ermənistanın Xalq Maarif Komissarı,

1924-cü ildən isə EK(b) MK-nin katibi olmuş, Aşot Ohanesyan mane olurmuş. Amma “Zəngi” qəzeti bu haqda yaza bilmirdi. “Zəngi”nin xələfi olan “Qızıl şəfəq” qəzeti 1937-ci ildə bu barədə yazır: “Ölkənin siyasi-iqtisadi inkişafı, kütlələrin və o cümlədən azərbaycanlı kütlələrin siyasi aktivliyinin yüksəldilməsi türk (Azərbaycan) dilində qəzet nəşr etmək məsələsini yenidən irəli sürmüşdür. ÜİK(b) P Zaqafqaziya Ölkə Komitəsi millətçi konturrevolusioner Aşot Ohanesyanın millətçi fikrini rədd edərək, 1924-cü ildə “Zəngi” qəzeti nəşr etməyi qərara aldı” (89; 9). Sonralar qəzetin redaktoru olmuş Mustafa Hüseynovun İrəvanda anadilli bolşevik mətbuatının yaranması haqqında yazılarından da məlum olur ki, xaricdəki erməni lobbisi Azərbaycan dilində qəzetin nəşr edilməsinə müxtəlif vasitələrlə maneçilik törədirmiş. Xaricdəki erməni daşnaklarının proqramı əsasında fəaliyyətlərini müəyyənləşdirən Ermənistanın bolşevik cildinə bürünmüş daşnak rəhbərləri qeyrətli Azərbaycan ziyalılarının təkidlə tələbindən sonra məcburiyyət qarşısında qalaraq “Zəngi” adlı qəzetin nəşr edilməsinə icazə vermişdi. Qəzetə “Zəngi” kimi milli-mənəvi mənə kəsb edən uğurlu bir adın verilməsində Bala Əfəndiyevin çox böyük təsiri olmuşdur. Erməni şovinist dairələri qəzetə “Zəngi” adının verilməsini heç bir vəchlə istəmirdilər.

“Zəngi” qəzetinin nəşrinə icazə verilməsinə baxmayaraq onun işıq üzü görməsi heç də asan olmamışdır. Qəzetin nəşrini təmin etmək üçün mətbəə, şrift, bir sıra texniki avadanlıqların əldə olunması, işçi qüvvəsinin toplanması, məqalə yazmaq və s. bu kimi meydana gələn problemlərin həll edilməsi günün ən vacib məsələlərindən idi. Mətbəədə türkcə şriftin az olması, onun da “Rəncbər” qəzetinin nəşri vaxtından qalması bunun da yalnız 2-3 səhifəyə kifayət edəcəyi Ermənistan Kommunist bolşevik partiyası Mərkəzi Komitəsinin yanında fəaliyyət göstərən “Azsaylı xalqlar şöbəsi”nin müdiri Bala Əfəndiyevi və qəzetin digər işçilərini çətinlik qarşısında qoymuşdu. Mətbəədə texniki və mütəxəssis çatışmazlığına baxmayaraq, qəzetin nəşri məsələsi, ilk nömrəsinin çıxması nəzərdə tutulduğu vaxtda 1924-cü ilin noyabr ayının 29-da çıxa bilmişdi. Bala Əfəndiyevin redaktorluğu ilə 29 noyabr 1924-cü ildə 2 səhifədən ibarət olan “Zəngi” qəzetinin ilk sayı işıq üzü görür. “Zəngi” qəzetinin nəşri tarixi ilə bağlı mübahisə doğuran məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki,

qəzet “Zəhmətkeş” imzası ilə çap edilmiş “İki bayram” adlı məqalədə və bəzi mənbələrdə “Zəngi”nin nədənsə 1925-ci il noyabr ayının 29-da işıq üzü görməsi haqda məlumatlar öz əksini tapmışdır. Amma “Zəngi” qəzetinin əldə etdiyimiz ilk nömrəsi bu mətbu orqanın nəşri tarixinə aydınlıq gətirərək sübut edir ki, qəzet 1925-ci ildə deyil, 29 noyabr 1924-cü ildə işıq üzü görmüşdür (125). Qəzetin üz səhifəsində “Ermənistan Kommunist (b) firqəsi Mərkəzi Komitəsinin həftəlik çıxan orqanıdır” sözləri yazılmışdır. Qəzetin ilk və sonrakı bir neçə nömrəsi Bala Əfəndiyevin, Mustafa Hüseynovun, Murtuza Muradovun böyük əməkdarlığı və səyi ilə araya-ərsəyə gəlir və bütün redaksiya işləri bu üç nəfər tərəfindən görülürdü. Onlar bütün qüvvə və bacarıqlarını qəzetin vaxtılı-vaxtında, yüksək keyfiyyətlə çıxmasına sərf edirdilər. Yeri gəlmişkən, onu da qeyd etmək ki, Murtuza Muradov qəzetin ilk müxbiri, fotoqrafı (rəssamı) olmaqla yanaşı həm də bu mətbu orqanın texniki şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışırdı. Sonralar isə qəzetin kütləvi və gənc müxbirlər şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləmişdir. Ümumiyyətlə, Murtuza Muradovun da İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin tərəqqisindəki fəaliyyəti təqdirəlayiqdir. Qəzetin səhifələrində onun xeyli sayda felyetonları, məqalələri dərc olunmuşdur. O, 1930-cu ildə amansız repressiyadan xilas olmaq üçün Gürcüstana köçməyə məcbur olmuşdur. Öz doğma İrəvan şəhərini tərk etdikdən sonra vaxtilə çiyin-çiyinə çalışdığı həmkarları ilə sıx təmasda olmuş, yaradıcılıq əlaqələrini daim davam etdirmişdir. Murtuza Muradov Tiflisdə nəşr edilən “Yeni qüvvə” qəzetində (1930-1939) çalışmış və bu mətbu orqanın səhifələrində “M.Murad” imzası ilə çıxış etmişdir. 1956-1958-ci illərdə “Şərqi şərəfi” qəzetinin redaktor müavini, Azərbaycan variantının müdiri olmuşdur. 1960-cı ilin avqust ayından “Sovet Gürcüstanı” qəzetinin redaktoru təyin edilmişdir.

Ermənistanda sovet hakimiyyətinin qurulmasının 4-cü ildönümü günü nəşrə başlayan “Zəngi”

Murtuza Muradov

qəzetinin ilk bir neçə nömrəsi ərəb əlifbası ilə nəşr edilmişdir. Sonralar isə “Zəngi” qəzeti Bakıda nəşr olunan qəzetlər kimi yarı ərəb əlifbası, yarı latın qrafikası ilə nəşr olunmuşdu. Qəzetin “redaktor” qrafası yerində “heyyyəti-təhririyyə” yazılırdı. “Zəngi” qəzetinin nəşr olunduğu 29 noyabr 1924-cü ildən 7 mart 1928-ci il 109-cu nömrəsinə kimi “redaktor” qrafası yerində “Heyyyəti-təhririyyə” yazılsa da, qəzetin məsul-müdiri vəzifəsi ictimai əsaslarla Bala Əfəndiyevə həvalə edilmişdi.

Bu mətbu orqanın ilk nömrəsinin işıq üzü görməsi münasibəti ilə Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin sədri Qəzənfər Musabəyov, Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Qafar Babayev, Zaqafqaziya Kommunist Universitetində təhsil alan irəvanlı tələbə Rza Vəlibəyov və başqaları “Zəngi” qəzetinə təbrik məktubları göndərmişdilər. Qafar Babayevin təbrikində deyilirdi: “Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi minlərcə şərqin qapısında yaşayan zəhmətkeş kütlələrin adından “Zəngi” qəzetinin 1-ci nömrəsinin işıq üzü görməsi münasibəti ilə səmimi qəlbdən təbrik edir, türk zəhmətkeşləri arasında maarif və mədəniyyətin təbliğində böyük rol oynayacağına əminik” (105).

İlk növbədə qəzetçilik ənənəsini formalaşdırmaq, yüksək keyfiyyətli qəzet çıxarmaq böyük zəhmət tələb edirdi. Geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmaq üçün redaksiya heyəti böyük əzmkarlıqla çalışırdı. Qəzetin qarşısında duran ən başlıca məqsədlərindən biri də onun yayılma arealını genişləndirmək, oxucu kütləsi ilə təmasını gücləndirmək idi. Bu istiqamətdə qəzetin təşviqat şöbəsi çox böyük rol oynayırdı. 1924-cü ildə qəzet 400 tirajla nəşr olunmağa başlayır. Qəzetin ahəngdar fəaliyyətini təmin etmək üçün əlverişli şəraitin olması vacib şərt idi. Qəzet müstəqil binaya sahib olmadığından ilk vaxtlar EK (b) P MK-nın nəzdində fəaliyyət göstərən “Azsaylı xalqlar şöbəsi”nin idarəsində heç bir əlverişli şəraiti olmayan darısqal bir otaqda yerləşirdi. “Zəngi” qəzetinin maddi-texniki bazası o qədər də ürəkaçan deyildi. Hətta qəzetin qəzalarda satışını və yayılmasını təmin edən müvəkilləri aylarla əmək haqqı belə ala bilmirdilər.

Redaksiyanın daimi binası olmadığı üçün ünvanlar tez-tez dəyişir, kağız problemi ortaya çıxır, həm də onun abunəçi məsələsi çox vaxt problemə çevrilirdi. İlk vaxtlarda Ermənistan Mərkəzi Komitəsi

yanında “Azsayılı xalqlar şöbəsi”nin yerləşdiyi otaqda “Zəngi” qəzeti sonralar Ermənistan Mərkəzi Komitəsinin erməni dilində mərkəzi mətbuat orqanı olan “Xorhurtayın Hayastan” qəzetinin binasına köçürülmüşdü. Redaksiyanın və mətbəənin vəziyyəti olduqca ağır idi. Mətbəə avadanlığı çatışmır, işçi qüvvəsi isə azlıq edirdi. Buna baxmayaraq qəzetin redaktoru və əməkdaşları əzmlə çalışırdı.

“Zəngi” qəzeti nəşr olunduğu ilk günlərdən çox da böyük olmayan 4-5 nəfərdən ibarət fədakar kollektivinin səmərəli fəaliyyəti nəticəsində qısa zaman ərzində azərbaycanlı oxucularda böyük maraq doğurduğundan, bu mətbu orqanın ətrafına çoxlu sayda müxbirlər, yaradıcı ziyalılar toplaşmağa başlayır. Mövcud dövrün bir sıra ziddiyyətləri ilə dolu olan həmin illərdə müxbirlik etməyin olduqca çətin və məsuliyyətli bir iş olmasına baxmayaraq qısa zaman ərzində Əkbər Rizayev, Əli Heydarov, Əli Şabanov, Hüseyn Münşiyev, Qulam Fərhadov, Mehdi Kazımov, Əsgər Əsgərzadə, Məhəmməd Əzimzadə, Məcid Sultanov, Əli Rəhimov, Qəşəm Şahbazov, Həbib Məhəmmədzadə, Bilas Şadlinski, Əhməd Əhmədov, Feyzullah Əzimov, Qasım Əliyev, Lütfullah Muğanlinski, Mirzə Əsgər Rizadə, Heydər İsmayılov, Məhərrəm Əliyev, Cabbar Əliyev, Manaf Abbasov, Əbdil Zeynalov, Nəriman Fəxri, Kərim Əhmədov, Əşrəf Yusifzadə və başqa ziyalılar qəzetin işində fəal iştirak edərək, onun ən aktiv müxbirlərinə çevrilmişdilər. Bütün bu imzalar və müxtəlif mövzulu məqalələr bir daha sübut edir ki, yaranmasından qısa zaman keçməsinə baxmayaraq, qəzet öz ətrafına yetərli yaradıcı heyət toplamış, gücünü səfərbər edə bilmişdir.

Qəzetlə əməkdaşlıq edən fəhlə-kəndli müxbirlərdən, ziyalı və müəllimlərdən Məmməd İsgəndərov, Fətəli Eyvazov, Cəbrayıl İsgəndərli, Əbdül Əhəd, Allahverdi Vəliyev, Umud Süleymanov (Zəngəzur), İsmayıl İsmayılov, Həbib Atayev (Razdan nahiyəsi üzrə), Əli Ramazanov (Loru-Pəmbək), Həsən İbrahimov, Teymur Süleymanov (Dilican), Adil Paşayev, Lentroş Süleymanov, Adil Cəlilov, Bilas Şadlinski, Nəzər Paşayev, Məhəmməd Paşayev, Dadaş Sadıxov (Vedibasar), Əsgər Musayev, Əbülfət Rəhimov, Əbdüləziz Hacı, Kərəm Həsənzadə (Basarkeçər), Məhəmmədəli Kazımov (Qəmərli), Baba Hüseynzadə (Kolanlı kəndi), Qasım Əliyev, Məhəmməd Məmmədov, Cavad Axundov (Zəngibasar),

Məhəmmədəli Şabanov (Başgərnə nahiyəsi, Göləysar), Əli Heydərov (Allahverdi), Abbas Rəcəbli (Amasiya) və başqalarının imzalarına da rast gəlmək olar.

Müxbirlərinin sayını artırmaq, onların bilik səviyyəsini yüksəltmək üçün müntəzəm olaraq tədbirlər keçirilirdi. Bu mənada, qəza müxbirlərinin zona konfranslarının və müşavirələrinin keçirilməsi ənənəyə çevrilir. Bu cür tədbirlərdə qəzetin məsul şəxsləri, müvafiq qurumların nümayəndələri fəhlə-kəndli müxbirləri qarşısında məruzə edir, müxbirlərin qarşısında duran vəzifələri izah edir, öz tövsiyələrini verirdilər.

Ümumiyyətlə, belə müxbir konfransları və müşavirələrindən sonra nümayəndələr xatirə şəkli çəkdirir və o, qəzetdə dərc olunurdu. Bu dövrdə qəzetdə gənclərlə bağlı məlumat xarakterli yazıların dərc olunması və fotolarının verilməsi onların yeni həyat quruculuğu uğrunda mübarizələrini daha da artırır.

“Zəngi” qəzetinin redaktoru Bala Əfəndiyev, redaksiya heyətinin üzvləri Mustafa Hüseynov, Mehdi Kazımov, Əkbər Rizayev, Murtuza Muradov və başqaları qəzetin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi, səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün böyük əzmkarlıq göstərirdilər.

Qəzetin keyfiyyətli və qüsursuz, sanballı nəşri üçün təcrübəli mütəxəssis kadrlara isə böyük ehtiyac olduğundan Bala Əfəndiyevin, Mustafa Hüseynovun şəxsi təşəbbüsü və dəstəyi sayəsində redaksiyanın əməkdaşları peşə ixtisasını artırmaq məqsədi ilə Moskva, Sankt-Peterburq, Xarkov, Rostov və başqa şəhərlərdə nəşr olunan “Pravda”, “İzvestiya” kimi qəzetlərin redaksiyalarında iş təcrübəsi keçməyə göndərilirdilər.

“Zəngi” qəzetinin nömrələrini ardıcıl izlədikdə burada “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalının təsiri daha çox nəzərə çarpır. “Molla Nəsrəddin” jurnalındakı “Lağlağ”, “Mığmığa”, “Bacadan baxan”, “Cırcırma”, “İki müxbir” “Hərdəmxəyal”, “Ruça” və s. bu kimi imzalara “Zəngi” qəzetinin səhifələrində tez-tez rast gəlinməsi, felyetonların, karikaturaların oxşarlığı, satirik məzmunlu yazıların üslubu özünü daha çox göstərir. Görünür, vaxtı ilə “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalının İrəvanda özünə daha möhkəm yer tutmasından irəli gəlirdi. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, vaxtı ilə İrəvanda

çalışmış və “Kaspi” qəzetinin İrəvan üzrə müxbiri olmuş görkəmli yazıçı, publisist Eynəli bəy Sultanov bir müddət “Zəngi” qəzetində tərcüməçi kimi çalışmışdır.

Qəzetin sütunlarında həkim məsləhətləri, kənd təsərrüfatının yeni üsullarla qurulması, aqronom məsləhətləri və s. kimi məsləhət və göstərişlər verən məqalələr demək olar ki, müntəzəm dərc olunurdu. Qəzet Qərbi Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlı əhəlinin qarşılaşdığı problemlərin həll edilməsində, hüquqlarının qorunmasında çox böyük rol oynayırdı. “Zəngi” qəzeti azərbaycanlı əhali arasında savadsızlığın aradan qaldırılmasına, maarif və təhsilin inkişafına, yeni türk əlifbasının təbliğinə və tətbiqinə xüsusi diqqət yetirirdi.

İrəvanda və bütün Ermənistanda azərbaycanlı məktəblərinin üzləşdiyi problemlər, məktəblərin dərs kitabları, tədris proqramları, müəllim kadrlarına olan tələbatının ödənilməsi haqqında “Zəngi” qəzeti səhifələrində müntəzəm olaraq yazılar çap olunurdu. Hətta qəzet müvafiq qurumlar qarşısında həmin problemlərin həll edilməsini kəskinliklə tələb edirdi. “Zəngi” qəzetində “Nöqsanların nə zaman qabağı alınacaq” (128) adlı məqalədə Qəmərlinin Kotanlı, Çatma, Kəhrizlər kəndində, Razdan nahiyəsinin Həməzəli, Cəbəçəli, Xarratlı, Şöllü, Dəmirçi kəndlərində, Axta nahiyəsində Qabaxlı, Dədəqışlaq, Zəngibasar nahiyəsinin Qarğabazar, Zəngəzur qəzasında və qəzanın Qafan nahiyəsinin bir sıra kəndlərində hələ də məktəblərin açılmadığı, bir çox kəndlərdə isə təməli qoyulan məktəblərin tikintisinin dayandırılması, 1-ci dərəcəli məktəblərin dərs kitabları və proqramlarla təmin edilməməsi, İrəvan əmələ fakültəsinin türk şöbəsində, İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji məktəbində və İrəvan 7-illik azərbaycanlı məktəbində ixtisaslı müəllim kadrlarına olan tələbat, müəllimlərə lazımı şəraitin yaradılmaması və onlara verilən aylıq normaların aylarla gecikdirilməsi, Azərbaycan Maarif Komissarlığı tərəfindən İrəvanda azərbaycanlı məktəblərində dərs demək üçün göndərilmiş müəllimlərə dözülməz şərait yaradıldığı üçün onların da bir müddətdən sonra geri döndüyü barədə və sair bu kimi məsələlər qəzet səhifələrində müntəzəm işıqlandırılırdı. Hətta qəzet Ermənistan Xalq Maarif Komissarlığının və müvafiq qurumların erməni məktəblərindən fərqli olaraq azərbaycanlı məktəblərinə olan bu laqeyd münasibətini cəsarətlə kəskin şəkildə tənqid edirdi.

Qəzet öz səhifələrində partiyanın, hökumətin qarşıya qoyduqları vəzifələri müntəzəm işıqlandırır. İstər İrəvanda, istərsə də başqa şəhərlərdə çıxan dövrü mətbuat hər halda sovet mətbuatı idi. Buna görə də mətbuat yalnız kommunist-bolşevik ideologiyasını təbliğ etməli və bu prinsiplərdən kənara çıxmamalı idi.

“Zəngi” qəzeti ilk nömrələrindən başlayaraq İrəvan Yeni Türk Əlifba Komitəsinin fəaliyyətini, yeni əlifba islahatı ilə bağlı məsələləri daim işıqlandırmışdır. Qəzet 1926-cı il fevral ayının 22-də 163 nəfər nümayəndənin iştirakı, Bala Əfəndiyevin sədrliyi və Səməd Ağamalı oğlunun fəxri sədrliyi ilə İrəvan YTƏK-in konfransının keçirildiyi və konfransın işi ilə bağlı geniş məlumat dərc etmişdi.

“Zəngi” qəzetində Türkoloji Qurultayın yekunları 7 səs əleyhinə 101 səs lehinə olmaqla yeni əlifbanın qəbul edilməsi ilə bağlı yazılar da öz əksini tapmışdır. Onu da qeyd edək ki, Türkoloji Qurultayda iştirak etmək üçün Bakıya gəlmiş Bala Əfəndiyev burada olarkən “Zəngi” qəzetini bütünlüklə latın əlifbası ilə çap etmək üçün Səməd bəy Ağamalı oğlunun və başqalarının köməyi ilə 15 pud latın şrifti çap dəzgahı alaraq İrəvana gətirmişdir (128; 9).

Qəzətdə 1927-ci ildə Azərbaycanın Yeni Türk Əlifba Komitəsi əsasında Ümumittifaq Mərkəzi Yeni Türk Əlifba Komitəsinin yaradılması və daimi yeri Bakı olan komitədə əksər türk xalqlarının nümayəndələrinin təmsil olunması haqqında məlumatlar da verilmişdi.

“Zəngi” qəzeti Türkiyədə yeni əlifbanın həyata keçirilməsi işinə Atatürkün bilavasitə rəhbərlik etməsi haqqında da geniş yazılar dərc etmiş, bu prosesi öz səhifələrində daim işıqlandırır. Belə xəbərlərin birində deyilir: “Bu günlərdə Mustafa Kamalın sədrliyi ilə jurnalist nümayəndələrin, ictimai işçilərin, mütəxəssislərin iştirakı ilə yeni əlifbanın qəbulu üçün seçilmiş komissiyanın məruzəsi eşidildi və qəbul olundu” (126).

Əslində “Zəngi” qəzeti Türkiyədə latın əlifbasına keçidin dövlət səviyyəsində müdafiə edildiyini yazmaqla İrəvanda bu işin sürətlənməsinə kömək etmiş olurdu. Ümumiyyətlə, “Zəngi” qəzeti Qərbi Azərbaycanda latın əlifbasına keçid uğrunda mübarizəni sona qədər davam etdirmiş, latın qrafikalı yeni əlifbaya keçirilməsində nəşrə başladığı ilk gündən mübarizə aparmışdır. “Zəngi” qəzeti

fəaliyyəti dövründə öz səhifələrində ərəb əlifbasının yazımızdan çıxarılmasının zəruriyyəti, yeni türk əlifbası ilə bağlı yazılara geniş yer verirdi. Qəzet səhifələrində ərəb əlifbasının tənqidinə, Azərbaycan dilinin saflığı uğrunda mübarizəyə həsr olunmuş Səməd Ağamalı oğlunun “Yeni əlifba ilə silahlanacağıq”, M.Nəzminin “Türk dili və latın hürufatı”, Mehdi Kazımovun “Yeni Türk əlifbasının müvəffəqiyyətləri” və başqalarının bu kimi xeyli sayda məqalələri dərc olunmuşdur. İrəvan ziyalıları Bala Əfəndiyev, Mehdi Kazımov, Miryusif Mirbabayev, Əkbər Rizayev, Qulam Fəhradov, Nəriman Fəxri, Mirhüseyn Mirbağirov və başqaları yeni əlifba islahatı ilə bağlı “Zəngi” qəzetində müntəzəm çıxış edirdilər. Qəzet səhifələrində yeni əlifbanı öyrənmək üçün yeni türk əlifbasının ərəb əlifbası ilə müqayisəli şəkildə cədvəl kimi verirdi. Belə cədvəllər qəzetin 78, 79, 80, 81-ci saylarında verilmişdi. Qəzetin səhifələrində işıqlandırılan məsələlərdən biri də yazı və ədəbi dil məsələləri idi. Qərbi Azərbaycanda milli maarifçilik mühitinin aparıcı parlaq simalarından olan Mehdi Kazımov “Zəngi” qəzetində “Yazımız və dilimiz” adlı məqalə ilə çıxış edərək bu barədə obyektiv və dəyərli fikirlər bildirmişdir. O məqalədə dilimizdə ərəb və fars sözlərinin işlədilməsinə heç bir zərurət olmadığını və dilimizin lüzumsuz ərəb-fars sözlərindən təmizlənməsinin vaxtı çatdığını göstərirdi. O cümlədən nəşr edilən qəzet və məcmuələrin dili haqqında da öz tənqidi fikirlərini bildirərək, xüsusilə müxbir kimi fəaliyyət göstərmiş müəllimlərin bu kimi hallara yol verməmələrini diqqətə çatdırırdı.

Sosial həyatın elə bir sahəsi yox idi ki, “Zəngi” qəzeti həmin sahəyə nüfuz etməsin. Azərbaycan dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan bu qəzet İrəvanda yaşayıb-yaradan azərbaycanlı ziyalılar üçün bir növ tribun rolunu oynayırdı.

Lakin qəzetin gündən-günə artmaqda olan nüfuzu, geniş oxucu kütləsinin rüporuna çevrilməsi, onun kiçik formatda, həftədə bir dəfə çıxması, azərbaycanlı əhalinin mətbuata artan tələbatını ödəyə bilmirdi. Bu tələbat qəzetin böyük formatda gündəlik çıxmasını labüd etsə də, redaksiyanın kollektivi tərəfindən EK (b) P MK-ya edilən müraciətlər öz həllini tapmırdı. Qəzetin 8 sentyabr 1927-ci il sayında “Qəza müxbirləri və və onların vəzifələri” adı ilə dərc olunmuş məqalədə bu mətbu orqanın oktyabr ayından etibarən həftədə iki dəfə

çıxacağı barədə məlumat verilmişdir. Belə bir məlumatın qəzetdə dərc olunmasına baxmayaraq, araşdırmalardan məlum olur ki, “Zəngi” qəzeti 29 noyabr 1924-cü ildən 1927-ci ilin dekabr ayının sonuna qədər həftədə bir dəfə nəşr olunmuşdur.

1928-ci il mart ayının 8-dən etibarən qəzetin məsul-müdiri vəzifəsinə Mustafa Hüseynovun təyin olunması bu mətbu orqanın fəaliyyətində yeni bir dönüş yaradır. Mustafa Hüseynov əslən Türkiyədən idi. O, 1898-ci ildə anadan olmuşdur. Moskva şəhərində ali təhsil almışdır. Yaşadığı qısa ömrünün böyük bir hissəsini ictimai fəaliyyətə, siyasi mübarizələrə, İrəvanda Azərbaycan

Mustafa Hüseynov

ədəbi-mədəni mühitinin inkişafına sərf etmişdir. 1923-cü ildə İrəvanda Azərbaycanlı Qadınlar Klubunun, 1924-cü ildə İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumunun, İrəvanda Azərbaycan teatrının, milli məktəblərimizin yaradılması və uğurla fəaliyyətə başlanmasında da onun müstəsna xidmətləri olmuşdur. 1922-ci illərdə Qəmərli nahiyəsinin Çiləxanlı kənd məktəbində savadsızlığın aradan qaldırılması ilə bağlı açılmış hazırlıq kurslarında müəllim kimi böyük səylə çalışmışdır. O, 1923-cü ildə İrəvanda təşkil edilmiş Yeni Türk Əlifba Komitəsinin katibi və büro üzvü olmuşdur. 1924-cü ildə İrəvanda Azərbaycan dilində nəşr edilən “Zəngi”, sonralar isə “Qızıl Şəfəq” qəzetinin uzun müddət redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Onun redaktorluq fəaliyyəti bir qədər uzun çəksə də yaxşı sonluqla bitməyib. Qərbi Azərbaycanda milli mətbuatımızın zəngin ənənələrini yaşadıb, onun inkişaf etdirilməsində Mustafa Hüseynovun böyük xidmətləri olmuşdur. Ana dilimizdə çıxan həmin mətbuat orqanlarında onun tariximiz, mədəniyyətimiz, maarifimiz, ədəbiyyatımız və teatr sənətimizə dair xeyli məqalələri dərc olunmuşdur. Mustafa Hüseynovun qəzetdə çalışdığı və bu mətbu orqana redaktorluq etdiyi dövrü diqqətlə nəzərdən keçirdikdə onun bir jurnalist kimi özünəməxsus fərdi üslubu qabarıq şəkildə özünü göstərir. Kəskin ictimai məzmun, nüfuzeducu

məntiq, əsaslı dəlillər Mustafa Hüseynovun qələminin və publistikasının başlıca xüsusiyyətləri idi. O, erməni şovinizmi əhatəsində əyilməz iradəsi, dönməz əqidəsi, əzmkarlığı və mübarizliyi ilə məkrli və xəbis qonşuları hiddətə gətirən türk ziyalı kimi tanınırdı. Bu səbəbdən də ona İrəvanda “Türk Mustafa” deyə müraciət edirdilər. O, qəzetin redaktoru olduğu vaxtlarda daha çox xalqın həyatından, üzləşdiyi problemlərdən yazmağa, qəzetin səhifələrində onların dərdlərini, qayğılarını əks etdirməyə çalışıb.

1937-ci ildə Mustafa Hüseynov qəzetin erməni əməkdaşı Mihatsahakyanın donosu əsasında “türk casusu” kimi repressiyaya məruz qalaraq güllələnmişdir. Bu, ilk növbədə onunla bağlı idi ki, Mustafa Hüseynovun qəzetdə məsul redaktor olduğu dövrlərdə azərbaycanlıların ədəbi-mədəni yüksəlişinə hər vasitə ilə süni əngəllər yaratmağa çalışan, erməni şovinst rəhbər dairələrini kəskin tənqid edən, onların iç üzünü açan, azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vəhşiliklərə dair kifayət qədər ifşaedici materiallar çap etdirməsi, Türkiyənin iqtisadi-siyasi uğurları, Atatürkün, o cümlədən digər türk dövlət xadimlərinin haqqında qəzetin sütunlarında yazılar dərc etdirməsi, Türkiyə haqqında intensiv informasiyaların bu mətbu orqanın səhifələrində müntəzəm dərc olunması erməni şovinst dairələrini qıcıqlandırmaya bilməzdi. Mustafa Hüseynovun siyasi və milli iradəsi sayəsində qəzet 1928-ci ilin fevral ayının 4-dən – 105-ci nömrəsindən etibarən həftədə iki dəfə kiçik həcmdə 4 səhifədən ibarət olmaqla yüksək tirajla nəşr olunmağa başlayır. Bu da qəzetin səviyyəsinin əvvəlki illərə nisbətən yüksəlməsinə səbəb olur. Hər həftə bazar və cümə günləri çıxan “Zəngi” qəzetinə olan ictimai tələbat onun tirajının ildən-ilə artmasında da özünü göstərir. İlk nəşr ilində – 1924-cü ildə qəzetin tirajı 400, 1926-cı ildə 550, 1927-ci ildə 1040, 1928-ci ilin martında 2400-ə, dekabr ayında isə qəzetin tirajı 2500-ə çatmışdı. “Zəngi” qəzetinin tirajının ildən-ilə sürətlə artması həm də bu mətbu orqanın yayılma arealının genişləndirilməsi ilə bağlı idi.

Qəzet tirajının artırılmasında xüsusi səy göstərmiş şəxslərin şəklini öz səhifələrində verməklə onları müxtəlif hədiyyələrlə də mükafatlandırır. Qəzet İrəvan qəza icraiyyə komitəsinin təlimatçısı Əli Şabanovun, 7 illik Türk məktəbinin və gecə savad kurslarının müəllimi Əsgər Əsgərzadənin, Məhəmməd Əzimzadənin,

tələbələrdən Tərifə İsmixanovanın, Surə Salahovanın, Qasım Hüseynovun “Zəngi”nin abunə toplanışında fəal iştirak etdiklərini xüsusi qeyd etmişdir. “Zəngi” qəzetinin tirajının artırılması və yayılması kampaniyasının daha çox uğurla həyata keçirilməsində fəallıq göstərən İrəvan, Dərəçiçək, Vedibasar, Gümrü, Ağbaba, Dilican, Qırmızı kənd, Üçmüədzin, Zəngibasar və Zəngəzur bölgələrini xüsusi qeyd edərək, digər qəza və nahiyyələri də bu işdə fəal olmağa çağırırdı.

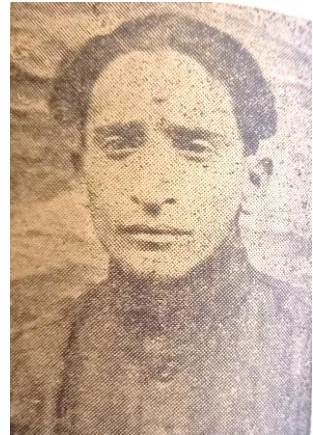
Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mətbuat orqanı olan “Zəngi” qəzetinin azərbaycanlı kütlələri arasında yayılmasında və tirajının artırılmasında və İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumunun müəllim və tələbə heyəti çox böyük rol oynamışdı. “Zəngi” qəzetinin ən aktiv müxbirləri, təbliğatçıları da məhz bu təhsil ocağının müəllim və tələbələri idi. Müəllimlərdən – Mehdi Kazımov, Ələşrəf Bayramov, Miryusif Mirbabayev, tələbələrdən Tağı Camalov, Adil Axundov, Musa Qafarov, Mirzə Bəşirov, Abbas Tahir, Abdulla Mirzəyev, Əbül-fət Rəhimov, Nəriman Fəxri, Mirzə Mirzəyev, Murad Tağıyev, Cəlil Quliyev, Paşa Makinski və başqaları “Zəngi” qəzetinin ən fəal müxbirləri idi. “Zəngi” qəzetinin Azərbaycanlı Pedaqoji Texnikumunda 40-dan artıq müxbiri var idi.

“Zəngi” qəzetinin redaksiya heyəti və fəal müxbirləri (İrəvan 1927-ci il)

“Zəngi” qəzetinin bütün bölgələrdə – Uluxanlı, Ağbaba, Vedibasar, Üçmüədzin, Basarkeçər, Qaraqoyunluda və digər regionlarda müxbir məntəqələri fəaliyyət göstərirdi. Bölgələrdə isə mətbuat yayım şöbələrinə əsasən ermənilərin təyin olunması, qəzetin vaxtlı-vaxtında abunəçilərinə çatdırılmaması xeyli narazılıq törədir və bu da çox vaxt abunəçilərin haqlı iradlarına səbəb olurdu. Burada erməni şovinist dairələrinin əsas məkrli məqsədi müxtəlif çirkin vasitələrlə azərbaycanlı oxucunu anadilli mətbuatla canlı təmasdan məhrum etmək idi. Erməni şovinist dairələrinin yaratdıqları maneələrə baxmayaraq, azərbaycanlı oxucular kütləvi şəkildə qəzetə abunə yazılmalarını davam etdirirdilər. Bu isə qəzetin dərin məzmunlu və oxunaqlı çıxması üçün onun fədakar kollektivini daha da ruhlandırır. Redaktordan tutmuş mürəttibə kimi hamı fədakarlıqla çalışır, əlindən gələni edirdi ki, qəzet müntəzəm nəşr olunsun. Bunun üçün redaksiya heyəti Bakı, Naxçıvan, Şəki və başqa şəhərlərdən də abunəçilər cəlb edirdi. Məsələn, “Zəngi” qəzeti “Həlli çatmış məsələ” rubrikası adı altında “Şərqi qapısı” (Naxçıvan), “Şəki fəhləsi” (Şəki) qəzetlərinin işi haqqında və onların məqalələrini təkrar verirdi. Hər üç qəzet “Gənclər səhifəsi” açaraq bir-biri ilə əlaqə yaradırdılar. Bu ənənəni sonrakı illərdə də qəzetlər davam etdirdi. “Zəngi” qəzeti Bakıda “Kommunist”, “Yeni yol”, Türkiyədə “Cümhuriyyət”, “Hakimiyyəti milliyə”, Rusiyada “Pravda”, Tbilisidə çıxan “Zarya Vostoka” və müxtəlif şəhərlərdə nəşr edilən qəzetlərdəki aktual məqalələri çap etməklə İrəvan ziyalılarını elm, maarif, mədəniyyət sahəsində, o cümlədən dünyada və müxtəlif ölkələrdə gedən proseslərlə öz oxucularını tanış edirdi. Digər tərəfdən isə qəzet müxtəlif problemlərə həsr olunmuş məqalələri öz səhifələrində çap etməklə həm də oxucularının intellektual inkişafına kömək etmiş olurdu.

“Zəngi” qəzeti Azərbaycanla əlaqələrə çox böyük önəm verirdi. Buna görə də bu qəzet ilk növbədə Naxçıvanda özünə geniş və daimi oxucu auditoriyası tapmışdı. Bakıda Məhəmməd Zəki,

Qulam Səfərov

Naxçıvanda Qulam Səfərov, Hüseyn Əsədli, Şərurda İbrahim Qazıbəyov, Cəmil Ağayev, Məhəmməd Abbasəliyev, Cəfər Əsgərzadə, Səməd Fərzəliyev, Ordubadda Səfa Əylisli, İsmayıl Hüseynzadə, İmamverdi Nağızadə, Gəncədə isə Məhərrəm Əliyev, Əhməd Cəfərzadə qəzetin ən fəal müxbirləri və təbliğatçıları idilər. Belə ki, qəzetin 1928-ci ildə Naxçıvanda hökumət kinoteatrında 23, istehlak cəmiyyətində 83, Ordubadda 27 abunəçisi var idi. Bu abunəçilər İrəvanda və bütün Qərbi Azərbaycanda baş verən hadisələrdən xəbərdar olurdular. Bundan əlavə naxçıvanlılar özləri də bu qəzetin daimi müxbirləri idilər. Başqa sözlə, naxçıvanlılar da öz növbəsində öz problemləri haqqında qəzetə yazır və “Zəngi”nin köməklili ilə həmin problemləri həll edirdilər. Fəhlə-kəndli müxbirləri, müəllimlər, ziyalılar dövlət işçiləri abunə kampaniyalarında fəal iştirak edirdilər. Onların fəaliyyətini tənzimləyən qəzet qarşılıqlarına konkret vəzifələr qoyur və hamısını yarışa çağırırdı. Yarışların nəticələri isə qəzetin səhifələrində işıqlandırılırdı. Məsələn, qəzetin Gəncə şəhəri üzrə müvəkkili və Gəncə firqə məktəbinin tələbəsi Əhməd Cəfərzadənin fəallığı nəticəsində həmin dövrdə Gəncə firqə məktəbinin müdiri Paşa Ələkbərov, müəllimlərdən Səməd Vurğun, Manaf Quliyev, Mahmud Nəbiyev, Əli İsgəndərov, Vəli Axundov, tələbələrə Xeyrulla Musayev, Məhəmməd Mahmudov, Əli Quliyev, Meyrəstə Hüseynova, Şəmdin Hüseynov, Məcid Abdullayev, Gəncə Pedaqoji Texnikumundan Cəfər Xəndan, Hüseyn Cəfərov, riyaziyyat müəllimi Əliş Cavadlinski və başqaları “Zəngi” qəzetinə abunə yazılmışlar. İrəvan qəza İcraiyyə Komitəsinin təlimatçısı vəzifəsində çalışan Əli Şabanov qəzetə 80, İrəvan 7 illik türk məktəbinin və savad kurslarının müəllimi Əsgər Əsgərzadə 40, qəzetin müxbiri Murtuza Muradov 100, Üçmüədzin qəza İcraiyyə Komitəsinin təlimatçısı Hüseyn Münşiyev 70, İrəvan əmələ fakültəsinin tələbələri Qədim Əhmədov, Rza Ələkbərov, Qarakilsə nahiyəsinin müəllimləri Məhəmməd Əfəndiyev, Kərim İsmayılov, nahiyənin katibi Məhəmməd Yusifov, firqə təlimatçısı Kərim Əhmədov, Üçmüədzin nahiyəsinin Nərimanov adına məktəbinin müdiri Qasım Əfəndiyev, həmin məktəbin müəllimi Cavad Axundov, İrəvan firqə məktəbinin tələbəsi Əsgər Salmanov, Dərələyəzdən Ələyöz kənd müəllimi Bayram Səttarov, Gülüdüz kənd müəllimi İsgəndər Həsənzadə, Vedi-

basardan Məhəmməd Paşayev, Adil Paşayev, Bilas Şadlinski və başqaları abunənin təşkilinə, qəzetin kəndli kütlələri arasında yayılmasına yaxından kömək edirdilər. Qəzətdə dərc olunmuş “Zəngi”nin intişarı” adlı məqalədən aydın olur ki, bu mətbu orqan İrəvan, Dərəçiçək, Vedibasar, Gümrü, Ağbaba, Dilican, Qırmızı kənd, Üçmiədzin, Zəngibasar, Zəngəzur qəza və nahiyələrində daha yaxşı yayılmışdır. Qəzetin daimi müxbirlərinin əksəriyyətini müəllimlər təşkil edirdi. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək ki, “Zəngi” qəzetinin bölgədə yayılmasında fəal iştirak edənlərdən biri də bölgənin tanınmış maarif xadimi Bilas Şadlinski olub. Onun “Zəngi” qəzetinin bölgə müxbiri kimi fəaliyyəti sayəsində Vedibasar, Qəmərli nahiyəsində qəzetin abunəçi sayı 68 nəfərdən 279 nəfərə çatmışdır. Bilas müəllimin təqdirolunması fəaliyyətindəki məqamlardan biri də ictimai fikir tarixində mühüm rol oynayan milli mətbuatımızın Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlı ziyalıların yeganə ən böyük söz tribunası olan “Zəngi” qəzetinin yüksək tirajla nəşr olunması, yayılma arealını genişləndirərək digər bölgələrdə də oxunması üçün böyük şövqlə çalışmışdır. Qəzetin vaxtılı-vaxtında oxucularına çatdırılması üçün heç bir nəqliyyat vasitəsi olmadığından Bilas müəllim çox vaxt at arabası ilə və bəzi hallarda isə pay-piyada qəzetləri İrəvandan Vedibasara apararmış. 1931-ci ildə nəşr edilən Vedibasar partiya və icraiyyə komitələrinin Azərbaycan dilli mətbuat orqanı olan “Böşevik surəti” qəzetinin ahəngdar fəaliyyətinin təmin edilməsində, onun azərbaycanlı oxucu kütləsi ilə sıx təmasının qurulmasında Bilas müəllimin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Bilas Şadlinskinin və onunla ilgili nəslə mənsub olan Nəzər Paşayevin, Məhəmməd Paşayevin, Adil Cəlilovun fədakarlığı nəticəsində “Zəngi” qəzeti digər bölgələrlə müqayisədə Vedibasar, Qəmərli və Zəngibasar rayonlarında daha çox yayılıb oxunmuşdu. “Zəngi” qəzeti səhifələrində Bilas müəllimin mövcud dövrün ictimai-mədəni prosesləri və anadilli məktəblərin fəaliyyəti və onların

Bilas Şadlinski

üzləşdikləri problemlərlə bağlı bir sıra məqalələri dərc olunmuşdur. “Zəngi” qəzeti səhifələrində Şadlinski imzası ilə dərc olunan bu yazılar həm də onun Qərbi Azərbaycanda milli maarifin və mətbuatın inkişafındakı yeri və rolu haqqında aydın təsəvvür yaradır. Azərbaycan maarifinin görkəmli simalarından olan Bilas Şadlinskinin pedaqoji fəaliyyətinin təhsil tariximizdə özünəməxsus yeri vardır. 1920-ci illərdən başlayaraq Bilas müəllim və onun tərcümeyi-halı Qərbi Azərbaycanda milli maarifimizin sovet dövrü tərcümeyi-halının bir hissəsinə çevrilmişdir. Bilas müəllim tanınmış maarifçilər Mehdi Kazımov, Nəzər Paşayev, Mustafa Hüseynov, Həbib Məhəmmədzadə, Cəfər Əsgərzadə, Adil Axundov və başqaları ilə Qərbi Azərbaycanda milli maarifin inkişafında çiyin-çiyinə çalışmışdır. Vedibasov və Qəmərli bölgələrində bir sıra məktəblərin təşkilində Bilas Şadlinskinin xidmətləri bu gün də böyük minətdarlıqla xatırlanır.

“Zəngi” qəzeti 1927-ci ildə İrəvan yazıçıları cəmiyyətinin nəzdində yaradılmış azərbaycanlı bölməsinin ətrafında toplaşan ədəbi qüvvələrin yaradıcılıq istiqamətlərinin müəyyənlişməsinə və inkişafına da öz təsirini göstərirdi. Belə ki, nəzərdən keçirdiyimiz həmin dövrdə “Zəngi” qəzeti səhifələrində artıq Azərbaycan dilində şeir nümunələri görünməyə başladı. Bu səbəbdən də İrəvanda Azərbaycan poeziyasının aparıcı qüvvələri gənc ədəbiyyat həvəskarları olan Nəriman Fəxri, Əbülfət Rəhimov, Adil Axundov, Abbas Tahir, Telman Nəzərli, Əli Əliyev, Cəlal Sərdar, başqa gənc şair və yazıçılar “Zəngi” qəzeti səhifələrində siyasi məzmunlu şeirlər dərc etməyə başladılar. Keçmiş gecəyə, sovet hakimiyyəti illərini günəşli gündüzə bənzətmək o dövri şeirdə ən geniş yayılmış metafora idi. İnkilab qəhrəmanları “26-lar” haqqında yazmaq daha çox dəbdə idi. Həmin mövcud dövrün tələblərinə uyğun olaraq İrəvan şairlərinin çoxu da həmin mövzuda yazmağa meyl edirdilər. Məhz bu mövzu yaxın keçmişdə bolşevik daşnaklarının Azərbaycan türklərinə qarşı etdiyi cinayəti ört-basdır etməyə, kommunist ideologiyasını safə çıxartmağa, ermənilərlə türklər arasında mövcud gərgin münasibətlərə qardaşlıq və beynəlmiləçilik libası taxmağa imkan verirdi. Həmin illərdə “Zəngi” qəzeti səhifələrində satirik şeirlərin dərc olunmasına da üstünlük verilirdi. “Vulkanlı”, “Atey”, “Tənqidçi”, “Çırdaqxan”, “Bacadan baxan”, “Görən”, “Sijimqulu”, “Nadürist”, “Lağlağı”,

“Mücvir” imzalarına həmin illərdə “Zəngi” qəzeti səhifələrində tez-tez təsadüf olunur. Bu da mövcud dövrün ədəbi proseslərini izləmək və öyrənmək baxımından imkan verir.

“Zəngi” qəzetinin nəşrinin 3 illiyi ilə bağlı xüsusi buraxılış nömrəsində “Zəngi” başlıqlı məqalədə qəzetin təməlinin 1925-ci il dekabrın 25-də qoyulduğu fikri irəli sürülərək bir fakt kimi önə çəkilir. Qəzetin fəaliyyətini dəyərləndirən müəllif “Zəngi” qəzetinin yaranma tarixini 1924-cü il noyabr ayının 29-u deyil, 1925-ci il dekabrın 25-nə aid edir və bu mətbu orqanın nəşrinin 3 illiyinin tamam olduğunu qeyd edir.

“Zəngi” qəzetinin əldə etdiyimiz ilk sayından məlum olur ki, o 1925-ci il dekabrın 25-i deyil, 1924-cü il noyabr ayının 29-da Ermənistanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasının 4 illiyi münasibəti ilə işıq üzü görmüşdür. Bu fakt “Zəngi” qəzetinin nəşrinin 3 illiyinin deyil, 4 ilinin tamam olduğunu təsdiq edir. Amma nədənsə “Zəngi” qəzeti 28 dekabr 1928-ci il tarixli sayında özünün 4 illik fəaliyyətini deyil, 3 illik fəaliyyətini qeyd etmişdir. Qəzet özünün 3 illik fəaliyyətinə 6 səhifədən ibarət xüsusi buraxılış həsr etmişdir. Qəzetin həmin nömrəsi nəfis tərtibat və rəngarəng informasiya zənginliyi ilə seçilir. “Zəngi” qəzetinin həmin sayında təbrik və şəkillər dərc olunmuşdur. Qəzetin yaranmasında xüsusi xidməti olmuş məsul-müdiri Bala Əfəndiyevin, sonralar məsul-müdiri olmuş Mustafa Hüseynovun, məsul katibi Əkbər Rizayevin, qəzetin rəssamı və gənc müxbirlər şöbəsinin müdiri Murtuza Muradovun şəkilləri verilmişdir.

Əhməd Əhmədov

Mehdi Kazımov

Hüseyn Münşiyev

İsmayıl Babayev

Cəfər Vəlibəyov

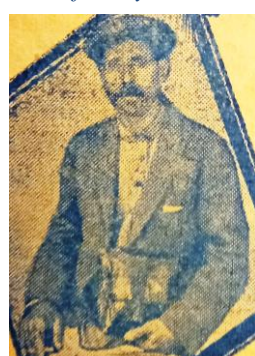
Cəfər Seyidov

Məhəmməd Məhəmmədov

Kərim Əsgərov

Cəfər Cəfərov

Qəzetdə onunla daim əməkdaşlıq edən müxbir və yazıçıların – Əhməd Əhmədovun, Mehdi Kazımovun, Hüseyn Münşiyevin, İsmayıl Babayevin, Cəfər Vəlibəyovun, Əsgər Əsgərzadənin, Heydər İsmayılovun, Məhərrəm Əliyevin, Umud Süleymanovun, Məhəmməd Mamedovun, Kərim Əsgərovun, Cəfər Seyidovun, Cəfər Əsgərzadənin, Cəfər Cəfərovun, Həbib Məhəmmədzadənin, Abdulla Kərimovun, Nəsib Əfəndiyevin, qadın müxbirlərindən Kübra İbrahimovanın, Bəyim Kazımovanın, mürəttiblərdən Xəlil Rəhimovun, Əli Əliyevin, Yusif Fətullayevin və başqalarının yazıları çap olunmuşdur. Dərc olunan yazılarda qəzetin keçdiyi keşməkeşli və mübariz yolu əks olunmuşdur. Qəzetin 3 illik nəşri tarixi və ideya istiqaməti haqqında dərc olunan məqalələrdən, təbrik məktublarından bir daha aydın olur ki, “Zəngi” qəzetinin nəşri təkcə milli mətbuat

“Zəngi” qəzetinin gənc müxbirlərindən bir qrupu (İrəvan 1928)

“Zəngi” qəzetinin Zəngibasər müxbirlərindən bir qrupu (İrəvan 1928)

tarixində deyil, xalqımızın ictimai-siyasi, maarif və mədəniyyət həyatında da əlamətdar hadisə olmuşdur. Qəzetin fəaliyyətinin 3 ili ilə bağlı maraqlı faktlardan biri Cənubi Qafqazın tanınmış mətbuat orqanlarının qəzetə göndərdiyi təbrik məktublarıdır. Tiflisdə nəşr

*“Zəngi” qəzetinin mürəttiblərindən Xəlil Rəhimov,
Əli Əliyev, Yusif Fətullayev və başqaları, İrəvan 1928*

edilən “Zarya Vastoka”, “Yeni kənd”, “Yeni yol” (Bakı), “Şərq qapısı” (Naxçıvan) və digər mətbuat orqanları qəzeti təbrik etmişdir. Zaqafqaziya Ölkə Komitəsi, vaxtilə qəzetin çıxmasına əngəl törədən Ermənistanın hakim şovinist dairələrinin rəhbərləri də ələcsizlikdən qəzeti təbrik etməyə məcbur olmuşdular. Bu təbriklər “Zəngi” qəzetinin ümumittifaq səviyyədə yüksək nüfuzundan xəbər verirdi. Ermənistan MK-nın yanında “Azsayılı xalqlar şöbəsi”nin müdiri Əhməd Əhmədov, Vedi, Basarkeçər, Zəngibasar, Amasiya rayonlarının müxbir büroları da qəzeti təbrik etmiş, ona uğurlar arzulamışdılar. Həmin nömrədə dərc olunan Riza Əli Əkbərovun “Zəngi nahiyəsində müxbirlər hərəkatı”, Əhməd Əhmədovun “Mətbuat və firqə işləri”, İsmayıl Babayevin “Hökumət və mətbuat”, Qasım Əsgərovun “Yeni türk əlifbası cəbhəsində “Zəngi” qəzetinin fəaliyyəti” kimi məqalə və təbriklərdə “Zəngi” qəzetinin yaranması və fəaliyyətinin üç ili ərzində keçdiyi inkişaf yolu haqqında çox dəyərli məlumatlar vardır. “Zəngi” qəzetinin üç illik dövrü münasibəti ilə “Müəllim” imzası adı altında dərc olunmuş “Zəngi” qəzetəsi və gənclər” adlı məqalədə müəllif qəzetin qazandığı uğurlardan söz açır

və bu nailiyyətləri qoruyub saxlamaq üçün bu işdə gənclərin fəal iştirak edəcəklərinə ümidvar olduğunu bildirərək yazır: “Zəngi”nin sütunları geniş ictimai işlərdə mübarizə meydanıdır. Qəzetimiz əksəriyyət ilə gənclər arasında günü-gündən intişar edib böyük bir rəğbət qazanmaqdadır. “Zəngi” cavanların təşkilatı, mərkəzi orqanıdır. Bütün pioner, komsomol, zəhmətkeş gənclər “Zəngi”nin ətrafına toplaşmalıdır”. İrəvanda yaradıcı mühitin inkişafında xidmətləri olan şairlərdən və qəzetin müxbiri Nəriman Fəxrinin qəzetə ithaf etdiyi “Zəngi” qəzetinin üç illiyinə xatirə”, Abbas Tahirin “3 illik “Zəngi” adlı şeirləri də maraq doğurur. Nəriman Fəxrinin qəzetin 3 illiyinə həsr etdiyi həmin şeir, bədii cəhətdən kamil görünməsə də, səmimi və böyük vətənpərvərlik hissi və qələminin dili ilə təbrikini belə ifadə edir.

Sədalara bu gün düşüb dağlara,
Yaşılı-yarpaqlı o şən bağlara.
Şadlıqlar yaraşır cavan çağlara,
Köksündə şənliklər quralı “Zəngi”.
Könül quşu kimi çalırsan qəh-qəh
Təbrik sevdaları şad fəhlə-kəndli
Oxuyurlar səni hey sevə-sevə,
Düşməz fikirlərin düyünə “Zəngi”.

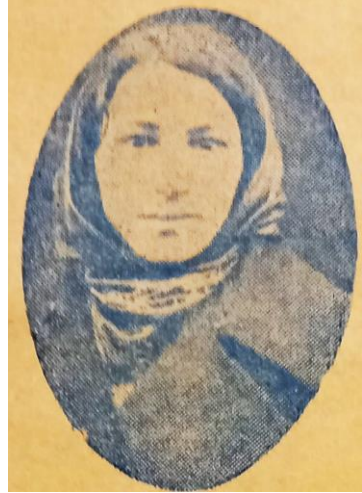
Qəzetin 1928-ci il 83-cü nömrəsində “Zəngi”nin üç illik fəaliyyətinə yekun” başlığı ilə verilmiş məqalədə bu mətbu orqanın üç illik fəaliyyətinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaq haqqında məlumat verilmişdir. Məqalədən aydın olur ki, 1928-ci il dekabr ayının 27-də İrəvan maarif işçiləri klubunda qəzetin üç illik fəaliyyəti ilə bağlı təntənəli yığıncaq keçirilmişdir. Əkbər Rizayev, Mehdi Kazımov, Məhəmməd Məhəmmədov, Bala Əfəndiyev, Abdulla Kərimov, Əli Əliyev, Əsgər Rizadə, Cəfər Cəfərov və başqalarından ibarət rəyasət heyəti seçilmişdi. Toplantıda Ermənistan ictimaiyyətinin nümayəndələri, mətbuat işçiləri, Bakı, Naxçıvan, Tiflis və başqa şəhərlərdən gəlmiş mətbuat nümayəndələri də iştirak etmişdi. Dövri mətbuatda dərc olunmuş məlumatlardan aydın olur ki, bir sıra qurumların və mətbuat orqanlarının, o cümlədən Naxçıvanda çıxan “Şərq qapısı” qəzetinin işçi-kəndli müxbirlərinin nümayəndələri toplantıda çıxış et-

miş, “Zəngi” qəzetinə öz arzularını ifadə etmişlər. Toplantıda əsas məruzə ilə çıxış edən qəzetin məsul katibi Əkbər Rizayev bu mətbu orqanın üç il ərzində keçdiyi yola nəzər salmış və 1 yanvar 1929-cu ildən “Zəngi” qəzetinin “Qızıl şəfəq” adı ilə çıxacağını bildirmişdir. Toplantının sonunda qəzetin üç illik fəaliyyətini əks etdirən sərgiyə baxış keçirilmişdir. Qəzetin üç illik fəaliyyət dövrünə həsr olunmuş şeir, xatirə və təbriklərdə bu mətbu orqanın yaranması, üç illik bir zaman ərzində keçdiyi inkişaf yolu haqqında çox dəyərli məlumatlar vardır. Ümumiyyətlə, “Zəngi” qəzetinin meydana çıxması, üzləşdiyi problemlər, çətinliklər, qazandığı uğurlar, müxbirlərin fəaliyyəti haqqında 1928-ci illərdə çap olunan nömrələrində kifayət qədər materiallar dərc olunmuşdur. Bu baxımdan qəzetin 3 illik fəaliyyətinə həsr olunmuş nömrəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

“Zəngi” qəzetinin ilk qadın müxbirləri İrəvanda mədəni inqilabın eninə və dərininə inkişaf etməsində böyük və danılmaz xidmətləri olan İrəvan Türk Qadınlar Klubunun fəaliyyətini “Zəngi” qəzeti daima öz səhifələrində işıqlandırır. Bu klub bütün Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlı qadınlar arasında geniş təbliğat, səmərəli maarifçilik işi aparır. Klubun ətrafında toplaşmış tərəqqipərvər və fəal ziyalı qadınlar bu mədəni maarif ocağının imkanlarından maksimum dərəcədə istifadə etməyə çalışırdılar. Onlar aydın dərk edirdilər ki, azərbaycanlı qadınlar arasında geniş miqyasda təbliğat, təşviqat, səmərəli iş aparmaq üçün mətbuat müstəsna əhəmiyyətə malikdir və bu tribunadan bacarıqla istifadə etmək lazımdır. Bu məqsədlə Qadınlar klubunda müxbirlər dərnəyi yaradılmışdır. Dövrün ziyalı qadınları həmin müxbirlər dərnəyinin fəal üzvləri idi. Qadınlar klubu İrəvanda Azərbaycan mətbuatının inkişafına da öz töhfəsini vermiş, onlarla azərbaycanlı qadın müxbirin yetişməsində böyük rol oynamışdır. Klub nəzdində qadınlardan ibarət yaradılmış gənc müxbirlər dərnəyinin fəalları “Zəngi” qəzetində müxtəlif mövzulara aid məqalələr dərc etdirir, özlərinin mətbuata olan maraq və həvəslərini daha da artırırdılar. Bu da öz növbəsində gənc qadın müxbirlərin jurnalistika sahəsində müəyyən təcrübə əldə etmələrinə kömək edirdi. Gənc müxbirlər dərnəyinin fəal üzvləri mətbuat sahəsində müəyyən təcrübə əldə etdikdən sonra onlardan bəziləri “Zəngi” qəzetinin aparıcı müxbirlərinə çevrilirdilər. “Zəngi” qəzetinin

1925-1928-ci il nömrələrini nəzərdən keçirdikdə Bülbül Kazımova, Fatma Əfəndiyeva, Kübra İbrahimova, Bəyim Kazımova, Ənvər Rizayeva, Şaman Süleymanova, Mənzərə Axundova, Qeyis Münşiyeva, Nəbat İbrahimova, Siddiqə Babayeva, İrbaba Bağirova və başqalarının “Zəngi” qəzetinin ən aktiv qadın müxbirləri kimi adlarına rast gəlirik. 1920-ci ildən sonra Qərbi

Azərbaycanda milli mətbuatın ətrafında cəm olan bu tərəqqipərvər qadınlar mətbuat, mədəniyyət və maarif tariximizdə özünəməxsus yer tutur. Onların “Zəngi” qəzeti səhifələrində mübariz ruhda məqalələri ictimai-mədəni fəaliyyətləri bir sıra marifçi qadınların yetişməsində böyük rol oynayıb. “Zəngi” qəzeti səhifələrində dərc olunan məqalələrin əsas məzmununu qadın azadlığı mövzusu, iş, savadsızlıq, hüquqsuzluq, azyaşlı qızların ərə verilməsi, çadra əleyhinə mübarizə, qadınların geri qalmasının səbəbləri, onların inkişaf yolu və qarşılarında duran vəzifələr təşkil edirdi. Yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz müxbirlər Azərbaycan qadınlarının bu gerilikdən qurtulub öz azadlıqlarına qovuşmasını, yalnız onların təhsilə, elmə yiyələnməsində görürdülər və məqalələrində bu barədə xüsusi bəhs edirdilər. Bu istedadlı və fədakar qadınların İrəvanda Azərbaycan mətbuatının təbliğində və inkişafında da böyük xidmətləri bu gün də böyük minnətdarlıqla xatırlanır.

Kubra İbrahimova

Həmin illərdə “Zəngi” qəzetinin səhifələrində “Azad qadın”, “Talibə”, “Azad qız”, “Şərqli qızı”, “Qadın” və s. imzalı qadın müəlliflərin yazılarına da rast gəlmək olur.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində ictimai həyata atılan bu maarifpərvər qadınlar Qərbi Azərbaycanda qadınlar hərəkatında fəal iştirak etməklə digər müasirlərindən fərqlənirdilər. Onların bəhs edilən dövrdəki fəaliyyətləri haqqında müxtəlif mənbələrdən bəzi məlumatlar əldə edə bilmişik. Görkəmli ictimai-siyasi xadim Bala

Əfəndiyevin həyat yoldaşı **Fatma Məhəmməd qızı Əfəndiyeva (1906-1990)**

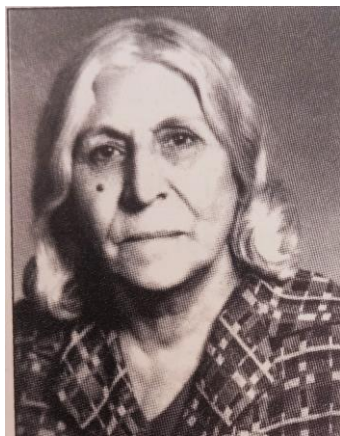
Dilican qəzasının Çaykənd kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini ikisinfli Çaykənd məktəbində almışdır. 1921-ci ilin sonlarından 1929-cu ilin ortalarına qədər İrəvan şəhərində yaşamışdır. İrəvanda yaşadığı müddətdə azərbaycanlı qadınlar arasında çox böyük mədəni-maarif işləri aparmışdır. İrəvanda azərbaycanlı qadınlar klubu, teatr, mətbuat, mədəni-maarif və s. sahələrdə fəal iştirak etmişdir. İrəvan azərbaycanlı qadınlar klubunun nəzdindəki gənclər özəyinin katibi və "Zəngi" qəzetinin ilk qadın müxbirlərindən biri olmuşdur. 1938-ci ildə repressiyaya məruz qalaraq sürgün edilmişdir.

Fatma Əfəndiyeva

"Zəngi" qəzetinin digər qadın müxbirlərindən biri də Qərbi Azərbaycanın tanınmış maarif xadimi Mehdi Kazımovun həyat yoldaşı **Bülbül Kazımova (Muradova)**

olmuşdur. İrəvanda ilk azərbaycanlı qadın müəllimlərindən biri olan Bülbül Hacı Məmmədağlı qızı (1887-1976) İrəvan şəhərində anadan olmuş, 1914-cü ildə İrəvan rus-müsəlman qız məktəbini bitirmişdir. Bülbül xanım 1917-ci ildə İrəvan oğlan məktəbinin nəzdində qızlar üçün açılmış bir sinifli məktəbdə müəllim işləmişdir. Amma gənc müəllimin bu fərəhli həyatı uzun sürməmiş, yeni alışdırmağa başladığı maarif çırağı 1918-ci ildə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vəhşiliklər zamanı söndürülmüşdür. Bülbül Kazımova 1918-ci ildə erməni daşnaklarının qanlı zülmü nəticəsində İrəvandan didərgin düşərək Gəncə şəhərinə üz tutmuşdur. Sonra tale onu Gədəbəyə çəkib aparmış, burada ilk qız

Bülbül Kazımova

məktəbini təşkil etmişdir. 1921-ci ildə Şəmkirdə, Dəllərdə müəllimlik etmişdir. O, Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində, o cümlədən Naxçıvanda və Qərbi Azərbaycanda neçə-neçə məktəbin, klub və mədəniyyət evinin əsasını qoymuşdur. 1923-cü ildə İrəvana qayıdan Bülbül Kazımova gərgin ictimai və pedaqoji fəaliyyətini daha da genişləndirmiş, uğurla davam etdirmişdir. Görkəmli maarif işçisi, ictimai xadim Bülbül Kazımova bir çox orden və medallarla təltif edilmişdir. O, 20 ilə yaxın İrəvan azərbaycanlı qadınlar klubuna rəhbərlik etmiş, Qərbi Azərbaycanın ilk maarifpərvər qadınlarından biri idi. Bakıda nəşr edilən “Şərq qadını” jurnalında və digər mətbuat orqanlarında yazıları dərc edilirdi.

Bəyim Kazımova İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. 1926-cı illərdə İrəvan Azərbaycanlı Qadınlar Klubunda açılmış savad kurslarında dərs demişdir. Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlı qadınlar arasında savadsızlığın aradan qaldırılmasında fəal iştirak etmiş, İrəvanda çadrasını atan ilk qadınlardan idi.

İrbaba Bağirova 1901-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. 1916-cı ildə İrəvan ikinci şəhər qızlar məktəbində təhsil almışdır. 1926-cı ilin oktyabr ayında Bakıda keçirilən Zaqafqaziya qadın klub işçilərinin 2-ci konfransında İrəvan azərbaycanlı qadınlarını təmsil etmiş, İrəvan Azərbaycanlı Qadınlar Klubunun fəaliyyəti və qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsi haqqında məruzə ilə çıxış etmişdir.

“Zəngi” qəzetinin qadın müxbirlərindən biri də **Qeyis Münşiyeva** olmuşdur. Ümumiyyətlə, İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi mühitinin təşəkkülünə və formalaşması

Bəyim Kazımova

İrbaba Bağirova

na öz töhfələrini vermiş ziyalı nəsilər arasında Münşiyevlərin öz yeri və rolu vardır. Qeyis Münşiyeva Qərbi Azərbaycanda tanınmış ictimai xadim, 1937-ci ildə repressiyanın qurbanı olmuş Hüseyn Münşiyevin bacısı idi. İrəvanda fəaliyyət göstərən azərbaycanlı dram dərnəyinin işində fəal iştirak edən ilk qadınlardan biri olmuşdur. Çox gənc ikən, 1929-cu ildə 27 yaşında İrəvan şəhərində vəfat etmişdir.

Nabat İbrahimova Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlı qadınlara savadsızlığın qarşı mübarizə hərəkatında fəal iştirak edən qadınlardan biri idi. “Zəngi” qəzetində yazıları çox vaxt “İbrahimova” imzası ilə dərc olunurdu. İrəvan Azərbaycanlı Qadınlar Klubunun nəzdində fəaliyyət göstərən “Qadın müxbirlər” dərnəyinin rəhbəri olmuşdur.

Ənvər Rizayeva İrəvanda 2-ci rus-tatar qızlar məktəbində təhsil almışdır. İrəvanda fəaliyyət göstərən Azərbaycanlı dram və qadınlar klubundakı qadın müxbirlər dərnəyinin fəal üzvü olmuşdur.

Şaman Süleymanova, Siddiqə Babayeva, Mənzərə Axundova da Qərbi Azərbaycanın ədəbi-mədəni, ictimai həyatında fəal iştirak edən qabaqcıl qadınlar olmuşlar.

Yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz bu ziyalı qadınlar azərbaycanlı qadınlara elmə, təhsilə cəlb edilməsində, Qərbi Azərbaycanda milli maarifimizin, mədəniyyətimizin inkişafında böyük rol oynamışlar.

Bu ziyalı qadınlara hamısının diqqəti cəlb edən bir fəaliyyəti də “Zəngi” qəzeti ilə əməkdaşlığı və həmin qəzetdə günün aktual problemlərinə həsr olunan məqalələr dərc etdirmələri idi.

1924-1928-ci illərdə “Zəngi” qəzetində çap olunan qadın müəlliflərin məqalələrinin siyahısına – tam da olmasa bir neçəsinin adına nəzər salmağı məqsəduyğun hesab edirik.

Bülbül Kazımova: “Qadın azadlığı” (1926, №7), “8 Mart və qadınlar” (1927, №6), “Qiraətxananın halı (1926, №8); **Fatma Əfəndiyeva:** “Qadınlar klubunda qadınlara qəzetəyə cəlb edilməsi” (1926, №5); **İrbaba Bağirova:** “İrəvan qadınlar klubunda artel (1927, №16), “8 Mart və türk qadını” (1928, №110), “Mətbuat və əməkçi qadınlar (1928, №32), “İstifadə olunmur” (1928, №54); **Şaman Süleymanova:** “Uşaq evi lazımdır (1928, №32); **Nabat İbrahimova:** “Toxum artelinin işlərinin canlandırılması lazımdır” (1928, №32), “Qadın həyatı” (1928, №3), “İrəvan Türk Qadınlar Klubunda” (1928,

№37); **Kübra İbrahimova:** “Qadın azadlığı (1926, №4), “Oktyabr inqilabı və Şərqi qadını” (1925, №2), “Çadra çağırışı” (1928, №74). Sərlövhlərindən görüldüyü kimi, qadın müxbirlərin yazıları müxtəlif məsələlərə həsr olunsa da, onların əsas leytmotivini qadın azadlığı mövzusu təşkil edir. Bu yazılarda mədəni-ictimai həyat üçün xarakterik olan maarif, mədəniyyət, kitabxana, klub və buradakı dərnəklərin işi, qadınlar arasında savadsızlığın aradan qaldırılması, qızların təhsilə cəlb edilməsi kimi problemlərə toxunan müəlliflər qaldırdıqları məsələləri özünəməxsus tərzdə oxuculara çatdırır və özlərinin mövqelərini nümayiş etdirə bildirdilər. Qadın müəlliflərin məqalələrinin mövzusu təkcə İrəvan şəhəri ilə məhdudlaşmırdı, bu yazılarda Qərbi Azərbaycanın müxtəlif yerlərində – Zəngibasar, Vedibasar, Amasiya, Sisiyan, Qafan, eləcə də digər rayon və kəndlərinə də qadın həyatı ilə bağlı məsələlərə toxunulurdu. Haqqında bəhs etdiyimiz “Zəngi” qəzetinin ilk qadın müxbirləri kimi şərəfli bir vəzifənin öhdəsindən layiqincə gəlməsi ilə yanaşı, eyni zamanda XX əsrin əvvəllərində İrəvan ədəbi mühitində yeni meydana çıxan publisistikanın ilk nümunələrini yaradanlardan və ilk qadın publisistlərdən olmuşlar.

Göründüyü kimi, qəzet yalnız Qərbi Azərbaycanda ictimai, ədəbi-mədəni mühitin inkişafına xidmət etməmiş, eyni zamanda yaradıcı insanların üzə çıxmasında, jurnalistika üzrə kadrların hazırlanmasında fundamental baza rolunu oynamışdır.

Getdikcə Cənubi Qafqazda aparıcı mətbuat orqanlarından birinə çevrilən bu qəzet 1928-ci ilin dekabr ayının 31-nə kimi “Zəngi” adı ilə fəaliyyət göstərmişdir. Müxtəlif vaxtlarda Bala Əfəndiyevin və Mustafa Hüseynovun redaktorluğu ilə işıq üzə görən “Zəngi” qəzeti fəaliyyəti dövründə öz vəzifəsini şərəflə yerinə yetirməyə çalışıb, ictimai-siyasi və mədəni həyatımızın salnaməsi olub.

*Əli Şabanov “Zəngi”
qəzetinin müxbiri*

“Zəngi” qəzetinin redaksiya heyəti və müxbirlərindən bir qrupu (İrəvan 1928). Oturanlardan sağdan 2-ci qəzetin redaktoru Mustafa Hüseynov, 2-ci sıra sağdan 1-ci qadın müxbirlərdən Fatma Əfəndiyeva, 3-cü Bala Əfəndiyev, 3-cü sıra sağdan 2-ci Mehdi Kazımov və başqaları.

Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Zəngi” qəzeti adında və fəaliyyətində böyük milli-mənəvi mənalara ifadə etdiyi üçün, bu adı heç cür həzm edə bilməyən Ermənistanın şovinist dairələri müxtəlif bəhanələr gətirərək onun adını dəyişdirib “Qızıl şəfəq” qoydular. Qəzetin adı dəyişdirilsə də, bu mətbu orqanın yaradıcı kollektivi sələfinin ənənələrini qoruyub saxlamış və daha da inkişaf etdirmişdir.

“Zəngi” qəzeti 1 yanvar 1929-cu ildən “Qızıl şəfəq” adı ilə nəşr olunmağa başladı. “Qızıl şəfəq” qəzeti Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin və Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin rəsmi mətbuat orqanı idi. Qəzet 4 səhifə həcmində, kiçik formatda, əsas hissəsi latın əlifbası ilə, sonuncu səhifəsi isə ərəb əlifbası ilə həftədə 2 dəfə nəşr edilirdi. Qəzetin redaktoru vəzifəsi isə müvəqqəti olaraq bu mətbu orqanın məsul katibi Əkbər Rizayevə həvalə edilmişdi. 7 aprel 1929-cu il tarixindən – 25-ci nömrəsindən qəzetin məsul redaktoru vəzifəsinə Mustafa Hüseynov təyin edilmişdir. Qəzet 19 yanvar 1929-cu il tarixindən – 5-ci nömrəsindən etibarən bütünlüklə latın əlifbası ilə nəşr olunmuşdu.

Qeyd etdiyimiz kimi, Rusiyada başlanmış fəhlə-kəndli müxbirləri hərəkatı keçmiş ittifaqın hər yerində olduğu kimi, Qərbi Azərbaycanda da yayılmışdı. Fəhlə-kəndli müxbirləri hərəkatı 1923-cü illərdə daha geniş vüsət almağa başladı. 1924-cü ilin dekabrında Moskvada fəhlə-kəndli müxbirlərinin II və 1929-cu il yanvarın əvvəlində isə IV Ümumittifaq müşavirəsi keçirilmişdi. Bu müşavirədə təmsil olunmaq üçün ermənidilli mərkəzi mətbuat orqanlarının nümayəndələrindən fərqli olaraq Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mətbuat orqanı olan “Qızıl şəfəq” qəzetinin nümayəndələrinə təmsil olunmaq üçün yer verilməmişdi. Buna baxmayaraq həmin müşavirədə fəhlə-kəndli müxbirlərinin fəaliyyətini gücləndirmək və həmin hərəkatı kütləviləşdirmək məqsədilə müxbir dərnəklərinin ləğv edilməsi, yoxsul və muzdurların kəndli müxbirləri sıralarına qəbul edilməsi, kənd müxbirlərinin hərbi vəziyyəti və ictimai tərkibi, müxbirlərin təqib edilməsinə qarşı aparılan mübarizə haqqında, o cümlədən bütün milli cümhuriyyətlərdə fəhlə-kəndli müxbirləri üçün müvafiq ədəbiyyatın nəşrini təşkil edib, onun yayılması və bir sıra məsələlər haqqında da qərarlar qəbul edilmişdir. Sözsüz ki, keçmiş

ittifaqdakı dövrü nəşrlər kimi “Qızıl şəfəq” qəzeti də fəhlə-kəndli müxbirlərinin IV Ümumittifaq müşavirəsinin qəbul etdiyi qərarlardan irəli gələn məsələlərin həyata keçirilməsinə çalışmışdır.

“Qızıl şəfəq” qəzetinin bir sıra daimi rubrikaları var idi. Bu rubrikalardan bir neçəsinin adını sadalamaq yerinə düşərdi. “Həftə içərisində”, “Teleqraf xəbərləri”, “Xarici xəbərlər”, “Qəza və kəndlərdə”, “Maarif cəbhəsində”, “Məktəblərdə”, “Şura Ermənistanında”, “Zaqafqaziya Federasiyonunda”, “Təhqiqat bürosu”, “Müxbir yazılarından”, “Şuralar İttifaqında” və s.

Rəsmi dövlət orqanı olan “Qızıl şəfəq” qəzeti daim Qərbi Azərbaycanda baş verən ictimai-ədəbi hadisələrin mərkəzində olmuş, respublikanın gündəlik həyatında baş verən məsələləri öz səhifələrində işıqlandırmışdı. Qəzet İrəvanda Azərbaycan ictimai, ədəbi-mədəni mühitində cərəyan edən bütün hadisələrə qarşı çox həssas idi. Elə bir ədəbi hadisə olmazdı ki, dərhal qəzetin səhifələrində işıqlandırılmasın.

1929-cu ilin yanvarında EK (b) Firqə partiyasının VI qurultayında iştirak etmək üçün Bakıdan İrəvana nümayəndə heyəti getmişdi. Onlar qurultay iclaslarından başqa zavodlarda, klublarda, məktəblərdə, qiraətxanalarda, həmçinin “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaksiyasında olmuş, bədii, publisist məsələlərlə bağlı geniş söhbət aparmışlar (24).

Bundan altı ay sonra 1929-cu ilin iyun ayında Zaqafqaziya şair və yazıçıları yenidən İrəvan şəhərində toplaşaraq partiyanın “yeni tələbləri səviyyəsinə” cavab verən əsərlər yaratmaq üçün yazıçı və şairlərin qarşısında duran vəzifələri müəyyənləşdirdilər.

Həmin ədəbi toplantıda Azərbaycandan Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Cabbar Əfəndizadə, Süleyman Sani Axundov, İbrahim Əminbəyli, Mikayıl Müşfiq, Hacı Kərim Sanılı, Süleyman Rüstəm, Xəlil İbrahim, Seyid Hüseyn, Cəfər Cabbarlı, Abdulla Şaiq, Məmməd Rahim, Əhməd Cavad iştirak etmişdi. “Qızıl şəfəq” qəzeti Azərbaycan şair və yazıçılarının İrəvanda olduğu on günlük fəaliyyətini işıqlandırmış, irəvanlı müəllim, şairə Asya Məsudi nümayəndə heyətinin gəlişini “Sabiri bir xatirə” adlı şeiri ilə alqışlamışdı (130). Bakıdan gəlmiş nümayəndə heyəti “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaksiyasında olmuş,

qəzetin məsul katibi Əkbər Rizayev və redaksiya heyəti ilə keçirilən görüşdə bu mətbu orqanın Ermənistan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətinin nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycanlı yazıçılar bölməsinin fəaliyyətini günün tələbləri səviyyəsində qurmaq, yazıçıların yaradıcılıq imkanlarını genişləndirmək, “Qızıl şəfəq” qəzetində ayda 7 dəfə ədəbiyyat səhifəsinin buraxılması və digər məsələlər barədə ətraflı müzakirələr aparmışdılar (100). Belə tədbirlər sırf ideoloji xarakter daşıyıb, prinsip etibarı ilə marksizm-leninizm fəlsəfəsinin ədəbiyyatda təcəssümü problemlərinə həsr olunsada, Qərbi azərbaycanlı şair və ədiblərin yaradıcılığına bir növ stimül verirdi.

“Qızıl şəfəq” qəzeti də öz sələfi “Zəngi” kimi mübariz idi və o vaxtlar mətbuata verilmiş nisbi azadlıqdan yetərinəcə bəhrələnə bilirdi. Amma bununla yanaşı, “Qızıl şəfəq” qəzeti də öz sələfi kimi çoxlu problemlərlə üzləşməli olurdu. Belə ki, redaksiyanın daimi bunası olmadığı üçün ünvanlar tez-tez dəyişir, kağız problemi ortaya çıxır, həm də onun abunəçi məsələsi çox vaxt problemə çevrilirdi. Amma redaktordan tutmuş mürəttibə qədər hamı fədakarlıqla çalışır, əlindən gələni edirdi ki, qəzet müntəzəm nəşr olunsun. Bunun üçün Qərbi Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlı ziyalılar Cəmil Əliyev,

Həbib Məhəmmədzadə, Bilas Şadlinski, Yunis Ələkbərov, Əbülfət Rəhimov, Mirzə Əsgər Rizazadə, Əhməd Musayev, Cəfər Əhmədov və başqaları qəzetə abunə yazılmaqla bərabər, “Çağırış” devizi ilə bütün azərbaycanlı məktəblərinin müəllim və tələbələrini, ziyalıları, dövlət və rəhbər işçiləri də “Qızıl şəfəq” qəzetinə abunə olmaq üçün yarışa çağırırdı. Bu reklam xarakterli çağırış və müraciətlərdə qəzetə 10 nüsxə yazdırana bir neçə kitab hədiyyə edilirdi.

1929-cu illərdə qəzetin fəaliyyətinə nəzər saldıqda bir sıra bölgələrdə abunə və yayılmasının lazımi səviyyədə təşkil edilmədiyi, bəzi yerlərdə isə bu işin yaxşı təşkil edildiyi məlum olur. Qəzet Amasiyada 82, Qurduquluda 26, Allahverdidə 37, Qarakilsədə 39, Meğridə isə 63 tirajla yayılırdı. Qəzetin bölgələrdə belə az sayda yayılmasının və abunəçi azlığının səbəbini bir neçə cəhətdən izah etmək olar ki, bunun da ən başlıca səbəblərindən biri Ermənistanın şovinst dairələrinin erməni dilində çıxan qəzetlərdən fərqli olaraq, Azərbaycan dilli mətbuat orqanına olan ayrı-seçkilik münasibəti idi. İkincisi, bölgələrdə poçt-teleqraf şöbələrinə daha çox ermənilərin təyin edilməsi və onların laqeyd, şovinst münasibəti nəticəsində qəzetin həftələrlə azərbaycanlı oxucularına çatdırılmaması idi. Hətta bəzi yerlərdə qəzetin oxucularına vaxtlı-vaxtında çatdırılmaması o qədər yarıtmaz bir hal almışdı ki, abunəçilər qəzetin 10-20 nömrəsini birdən alırdılar. Qəzetin respublikanın ən ucqar bölgələrində yayılması və abunəçilərinə vaxtlı-vaxtında çatdırılması məsələsindən danışmaq isə daha çətindir. Bu kimi halların mövcudluğu bir tərəfdən çox vaxt abunəçilərin haqlı narazılığına səbəb olurdusa, digər tərəfdən isə qəzetin abunə yazılışı kampaniyasına da öz mənfi təsirini göstərirdi. Burada da erməni şovinst dairələrinin əsas məkrli məqsədi azərbaycanlı oxucunu ana dilində çıxan yerli mərkəzi mətbuat orqanı ilə canlı təmasdan məhrum etmək idi. Amma bütün bu maneələrə, törədilən əngəllərə baxmayaraq, azərbaycanlı oxucular kütləvi şəkildə qəzetə abunə yazılmalarını davam etdirirdilər. Bu da qəzetin dərin, məzmunlu və oxunaqlı çıxması üçün onun fədakar kollektivini daha da ruhlandırır. Qəzetin nəşri və onun ahəngdar fəaliyyətini şərtləndirən əlverişli şərait Ermənistanın müvafiq dövlət qurumları tərəfindən erməni dilində çıxan “Xorhurtayın Hayastan”, “Maçkal”, “Sovetakan Hayastan”, “Sosialistakan qjugadyuntesutun”, “Karmir Zinvor”, “Kommunist”, “Avanqard”, “Pioner Qanç” və s. mətbuat orqanlarına əlverişli şərait yaradıldığı halda, Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Qızıl şəfəq” qəzeti isə bu qayğılardan məhrum idi. Qəzet mütəmadi olaraq erməni şovinst dairələri tərəfindən yaradılan problemlərlə, maneələrlə üzləşir və basqılara məruz qalırdı. Ermənistan Xalq Teleqraf Komissarlığının qəzalar üzrə təlimatçıları Azad Sarkisyan, Yeğyazar Krikoryan,

Zaqafqaziya rabitə idarəsinin təlimatçısı Avetik Sosoyan müxtəlif bəhanələrlə “Qızıl şafəq” qəzetinin fəaliyyətini əngəlləyirdilər. Hətta ermənidilli qəzetlər yüksək tirajla, böyük formatda gündəlik nəşr edildiyi halda, “Qızıl şafəq” qəzeti ilk vaxtlarda həftədə 2 dəfə kiçik formatda nəşr edilirdi.

Lakin buna baxmayaraq, qəzetin redaksiya heyəti, bölgə müxbirləri “Qızıl şafəq” qəzetinin yayılması və abunə sayının artmasına ciddi səy göstərirdilər. Vedibasər üzrə qəzetin müvəkkili Musa Qafarov Xalisa kəndindən bir gündə 165 manat, dairənin daha 9 azərbaycanlı kəndindən isə 469 manatlıq abunə yazdırmışdır. Qəzetin bölgə müxbirləri Məmməd Xəlilov (Sisian), Bayram Bayramov, Paşa Bayramov (Zəngəzur), Tağı Camalov (Basarkeçər), Feyzulla Əzimov (Vedibasər), Fərman Kazimov (Dəvəli), Abbas Bağırov (Şirazlı), Bilas Şadlinski, Məmməd Kazimov (Böyük Vedi), Ələkbər Əliyev (Çimən), Əli Ağayev, Süleyman Bayramov (Amasiya), Əyyub İbrahimov (Başgərnə), Musa İsmayılov (Əştərək), Cahangil Rüstəmov, Nürəli Qurbanov, Həbib İsmayılov (Qafan), Abbas Tahir, Məmməd Əliyev (Qəmərli), Hüseyn Bayramov (Loru-Pəmbək), Cəlil Quliyev (Xaçapararak), Əli Rəhimov (Üçmiədzin), Almaz Muğanlı (Dilican) və başqalarının səyi sayəsində bu mətbu orqanın tirajı günbəgün artmış, geniş oxucu auditoriyası qazanmışdır. 1929-1930-cu illərdə qəzetlə əməkdaşlıq edən fəhlə-kəndli müxbirlərindən Adil Cəlilov, Səyyad Əliyev, Fərman İsmayılov, Mirzə Bəşirov, Şamo Hətəmov, Məhəmməd Əzimov, İsmayıl Babayev, Nəriman Əliyev və başqalarını göstərmək olar. Bütün bu imzalar və qəzetin səhifələrində müxtəlif mövzularda dərc olunmuş məqalələr bir daha sübut edir ki, qəzet öz ətrafında yetərli yaradıcı heyət toplaya bilmişdir. Qəzet 1930-cu ilin sentyabr ayından “Qəzeti aktiv yayanlar” sütunu açmışdı. 50 abunə yazdırmanın şəkli qəzetdə dərc edilirdi. “Qızıl şafəq” qəzetinin yayılmasına və abunə yazılışı kampaniyasına bölgələrdə müxtəlif vəzifələrdə çalışan Basarkeçər nahiyəsi firqə komitəsinin katibi Yusif Abbasov, Basarkeçər İcraiyyə Komitəsinin sədri Abbas Əhmədov, Loru-Pəmbək qəza firqə komitəsinin təlimatçısı Şaban Şabanov və qəzanın gənclər üzrə təlimatçısı Məhəmməd Əzimzadə, Vedi nahiyəsi üzrə pionerlər təlimatçısı Əkbər Kərimov, Ermənistan Gənclər İttifaqının üzvü Məhəmməd Əsədov, Şərur rayon İcraiyyə

Komitəsinin sədri İbrahim Qazıbəyov, qəzetin həmin bölgə üzrə müxbiri Qulam Səfərov və başqaları yaxından köməklik etmişdilər.

Qəmərli rayonu Torpaqqala kənd şurasının sədri Kərim Mamedov, Aşağı Buzavand kənd firqə özək katibi Teymur Orucov “Qızıl şəfəq” qəzetinin tirajının artması uğrunda ciddi fəallıq göstərmişdilər. “Qızıl şəfəq” qəzetinin tirajının sürətlə artması həm də qəzetin yayılma arealının geniş olması ilə əlaqədar idi. Qəzet ilk nömrələrindən etibarən təkcə Qərbi Azərbaycanda deyil, keçmiş İttifaqın hüduqlarında da tanınmışdır. Gürcüstandan, Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən məqalələrin, oxucu məktublarının bu mətbu orqanın səhifələrində dərc olunması bunu bir daha təsdiq edir.

Araşdırmalar göstərir ki, “Qızıl şəfəq” qəzeti öz sələfinin tempini aşağı salmayıb. Əgər vaxtı ilə “Zəngi” qəzetinin arzusu 5000 tirajla çap olunmaq idisə, onun xələfi olan “Qızıl şəfəq” qəzeti nəşrinin 2 ilində artıq 10000 tiraj haqqında elan vermişdir. “Bütün kolxoz, kolxozçu, zəhmətkeş, kəndli, firqəçi, komsomol, qadın, pioner, hamı, hamı, hamı “Qızıl şəfəq”in sayı 10 min olmalıdır”. Qəzetin tirajının artmasına İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji və İrəvan Kənd Təsərrüfatı

Texnikumunun müəllim və tələbə kollektivi xüsusi səy göstərirdilər. Qəzetin ən aktiv müxbirləri və təbliğatçıları da məhz bu təhsil müəssisələrinin müəllim və tələbə heyəti idi. Ümumiyyətlə, Qərbi Azərbaycanda anadilli mətbuatın yayılmasında və tirajının artırılmasında bu təhsil müəssisələrinin müəllim və tələbələrindən misilsiz xidmətləri olub. Faktlar təsdiq edir ki, qəzetin tirajının artmasında, daha çox yayılan və oxunaqlı bir mətbuat orqanına çevrilməsində İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Texnikumunun tələbələri Əbülfət Rəhimov, Nəzər Paşayev, Məmməd Paşayev, Nurəli Qurbanov, Səriyyə Kazımova, Nəsir Əliyev, Məmmədəli Şabanov və başqalarının müstəsna rolu olmuşdur. “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaksiya heyəti bu mətbu orqana xeyli sayda abunə toplamış İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji tex-

*Məmməd Paşayev
“Qızı Şəfəq” qəzetinin
müxbiri*

nikumun əməkdaşları Teymur Haqverdiyevi, Cabbar Həsənovu, Möhsün İbrahimovu, Əsgər Abbasovu və başqalarını müxtəlif hədiyyələrlə mükafatlandırmışdır. İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun müəllim və tələbə kollektivi 1930-cu ildə İrəvan 9 illik azərbaycanlı məktəbi ilə birlikdə “Qızıl şəfəq” qəzetinə 787 manat 50 qəpik abunə yazılmışdılar. Azərbaycanlı məktəblərinin müdirləri, müəllim və tələbələri “Qızıl şəfəq” qəzetinə böyük maraq və həvəslə abunə yazılırdı ki, bu da bir tərəfdən qəzetin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına, digər tərəfdən isə azərbaycanlı oxucuların qəzetlə daha sıx təmasda olmasına imkan verirdi. İrəvan 9 illik azərbaycanlı məktəbinin müdiri Əli Ağayev, həmin məktəbin müəllimi Mamed Qənbərov, İrəvan əmələ fakültəsinin türk şöbəsinin müəllimi İsmayıl İsmayılov, Ləmbəli kənd məktəbinin müdiri Məmməd Əhmədov, Uluxanlı məktəbinin müdiri Mirzə Əsgər Rizadə, Qəmərlı rayonunun Cənnətli kənd müəllimi Nəcəf Əliyev, Novruzlu kənd müəllimi Əlirza İsmayılov, Zaqafqaziya Kommunist Universitetinin irəvanlı tələbələrindən Əli Səfərov, Hüseyn Kazımov, Cəfər Əhmədov, Təpəköy kənd məktəb müdiri Məhəmməd Əsədov, Nəsim Quliyev (Güllübulaq), Mağaracıq məktəbinin müəllimi Tarverdi Musayev, Qafan mis mədəninəndən Əziz Xəlilov və başqaları qəzetin abunə kampaniyasında fəal iştirak etmişdilər. Bu müəllim və tələbələr, ziyalıların, dövlət işçilərinin, o cümlədən qəzetin redaktoru Mustafa Hüseynovun, məsul katib Əkbər Rizayevin və digər əməkdaşların bu mətbu orqana göstərdikləri qayğı və diqqət sayəsində qəzetin ideya-siyasi səviyyəsi günü-gündən yüksəlir, kütlələrlə əlaqəsi möhkəmlənir, ictimai nüfuz dairəsi getdikcə daha da genişləndirdi. “Qızıl şəfəq” qəzetinin Qərbi Azərbaycanın bütün bölgələrində – Uluxanlıda, Vedibasarda, Qəmərlidə, Üçmüdəzində, Basarkeçərdə, Amasiyada, Qafanda, Meğridə, Qaraqoyunluda və digər yerlərdə müxbir məntəqələri fəaliyyət göstərirdi. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, qəzet təkcə Qərbi Azərbaycanda deyil, onun hüdudlarından kənar da özünə oxucu kütləsi toplaya bilmişdi. Xüsusilə Azərbaycanda, onun bir sıra şəhər və kəndlərində oxucuları, müxbirləri olan “Qızıl şəfəq” qəzetinin artan nüfuzu bu mətbu orqanın yayılma arealını da genişləndirmişdi. Naxçıvanda-Şərurda Qulam Səfərov, Qədim Qədimov, Əbülfəz Abasquliyev, Yusif Qəribov, Əziz Qazıbəyov,

Zülfüqar Həsənov, Məmməd Qazıbəyov, Nehrəmdə Kərəm Nuriyev, Sədərəkdə Qurban Qurbanov, Ordubadda Əli Abbasov, Məmməd İsmayılov, Qazaxda Qərib Həsənzadə, Gəncədə Qara Həmidov qəzetin ən fəal müxbirləri və təbliğatçıları idilər.

*“Qızı Şəfəq” qəzetinin Sədərək üzrə müxbiri Xaliq Sadıqov redaksiyada
(İrəvan 1930)*

1912-ci il may ayının 5-də sonralar Sovet İttifaqı Mərkəzi Komitəsinin orqanı olan “Pravda” qəzetinin birinci nömrəsi çapdan çıxmışdı. Həmin gün tarixə bolşevik mətbuatının yaranması günü kimi daxil edilmişdi.

Hər il 5 may mətbuat günü ilə əlaqədar digər dövri nəşrlər kimi “Qızıl şəfəq” qəzeti də bu günü xüsusi qeyd edirdi. Bu mənada, müxbirlərin konfranslarının keçirilməsi ənənəyə çevrilmişdi. Mətbuat günü ilə bağlı qəzetin məsul əməkdaşları Əştərək, Zəngibasar, Vedibasar, Qafan, Ağbaba, Basarkeçər, Meğri və digər azərbaycanlılar yaşayan bölgələrə ezam edilir və fəhlə-kəndli müxbirlərinin konfransını çağırırdılar. Məsələn, belə tədbirlərdən biri haqda “Qızıl şəfəq” qəzetində 1930-cu il may ayının 8-də İrəvan Türk Qadınlar klubunda, həmin ayın 10-da isə Uluxanlı və Böyük Vedidə keçirilən müxbir, oxucu və divar qəzetləri heyətlərinin müşavirəsi barədə məlumat verilir. Mətbuat günü ilə əlaqədar bölgələrdə keçirilən

müşavirə və konfranslarda daha çox müxbirlərin vəzifələri, qəzetin kütləviliyi, kəndli müxbirlərinin müdafiəsi və digər məsələlər haqqında məruzələr edilirdi. Yerlərdə fəaliyyət göstərən müxbirlərə mövcud dövrün tələblərinə uyğun vəzifələrini yerinə yetirmələri üçün konkret tapşırıqlar verilirdi. “Qızıl şəfəq” qəzeti fədakar heyətinin fəaliyyəti nəticəsində 1930-cu ilin may ayının sonlarına öz ətrafına 800 müxbiri cəm edə bilmişdi ki, bunlardan da 560-ı kəndli müxbiri, 36-sı işçi, 144-ü müəllim və tələbə, 30-u qadın, 10-u əsgər, 20-si isə məsul işçi müxbirləri idi. Qəzetin tirajı isə artaraq 6000-ə çatmışdı. Qəzet az sayda tirajı ilə kifayətlənmirdi. Qəzet öz israrlığı sayəsində getdikcə tirajının artmasına, onun 10 min nüsxə abunəyə malik olmasına nail olurdu.

Qəzet öz səhifələrində mütəmadi olaraq fəhlə-kəndli müxbirlərinin yazılarının da geniş yer verirdi. Əgər “Qızıl şəfəq” qəzeti redaksiyası 1929-cu ildə fəhlə-kəndli müxbirlərindən hər ay 110-130 məktub alırdısa, 1930-cu ildə bu rəqəm artaraq 180-210 arasında olmuşdur. 1930-cu ildə 500 fəhlə-kəndli müxbiri qəzetlə əməkdaşlıq edirdi. 1930-cu ildə təkcə fəhlə-kəndli müxbirlərindən hər gün orta hesabla redaksiyaya 15-20 məktub daxil olurdu. Redaksiyaya daxil olan bu məktubların hamısı qəzetin səhifələrində dərc olunmurdu. 1930-cu il yanvar ayının 1-dən həmin ilin noyabr ayının sonunadək olan cəmi 11 ay ərzində “Qızıl şəfəq” qəzetinə fəhlə-kəndli müxbirlərindən 3812 məktub daxil olmuş, onlardan 1706-sı qəzətdə dərc edilmişdi.

Fəhlə-kəndli müxbirləri yazılarını öz adları və yaxud da o dövrdə qəbul olunduğu kimi, gizli imzalarla çap etdirirdilər. Bu cür gizli imzaların bir qismi bizim tərəfimizdən dəqiqləşdirilmişdir. “Qızıl şəfəq” qəzetinin fəaliyyət göstərdiyi illərdə bu mətbu orqanda “Hacı”, “Göz qoyan müxbir” imzası ilə dərc olunan yazıların Əbdürrəhim Hacıya (Bala Məzrə), “Gənc” imzasının Şamo Hətəmovaya, “K.İ. “Qadın” imzasının Kübra İbrahimovaya (İrəvan), “Pambıqçı” imzasının Həsən Xəliliyə (Sərvanlar), “Kəndli” imzasının Həsən Həsənovaya (Meğri), “Şadlinski” imzasının Bilas Şadlinskiyə (Böyük Vedi), “Çavanlı” imzasının Əli Həsənovaya (Çay kənd), “Şərurlu” imzasının Qulam Səfərova (Şərur), “C.İ.” imzasının Cəbrayıl İsgəndərova (Sisian), “N.F.” imzasının Nəriman Fəxriyə (Vedibasar), “K.K.”, “Gəzəyən” imzasının Qədim Qədimovaya

(Sədərək), “Şura qızı” imzasının Xədicə Mirzəyevaya (İrəvan), “Vulkan” imzasının Məcid Əliyevə (Qəmərli) məxsus olduğu müəyyənləşdirilmişdir.

Fəhlə-kəndli müxbirləri qarşısında qəzetin həyatımızın iqtisadi güzgüsünə çevrilməsi üçün konkret tapşırıqlar qoyulmuşdu. Məsələn, “Müxbir və kontrol postlarımız” sütununda fəhlə-kəndli müxbirlərindən aşağıdakı mövzulara daha çox diqqət ayırmaları tələb olunurdu:

– pambıq yığını və tədarükünün gedişi;

– alıcı məntəqələrinin bu işə hazırlıqları;

– kolxozlarda pambıq yığını;

– kolxozlarda pambıq yığımında götürülən zəhmətin tətbiqi, sosializm yarışı, zərbəçilik;

– pambıq yığımında qadın zəhmətindən istifadə;

– pambıq toplanışı-tədarükü ətrafında kütləvi işlərin nə dərəcə yayılması;

– payız əkini və payız şumu işlərinin gedişi;

– məhsul və kollektivləşmə günü ilə bağlı kəndlərdə hazırlıq işlərinin aparılması;

– kolxozun təsərrüfat-təşkilatca möhkəmləndirilməsi;

– sosializm maldarlığının yüksəldilməsi, yeni kolxoz fermalarının təşkili və onların vəziyyəti və s.

Bu tapşırıqlarla yanaşı fəhlə-kəndli müxbirlərinə tarixi əhəmiyyət kəsb edən əşyaların və dövlət əmlakının talan edilməsi ilə bağlı tədbirlər görməsi kimi çox ciddi tapşırıqlar verilirdi.

Azərbaycanlılar yaşayan bütün bölgələrdə fəaliyyət göstərən təşkilatlarda, təhsil müəssisələrində çıxarılan divar qəzetlərinə “Qızıl Şəfəq” qəzeti nəzarət edirdi. Divar qəzetlərinin müxbirləri “Qızıl Şəfəq” qəzetinin müxbirləri hesab edilirdi. “Qızıl Şəfəq” qəzetinin rəhbərliyi tərəfindən müntəzəm olaraq divar qəzetlərinin heyətlərinin

*Xədicə Mirzəyeva
“Qızıl Şəfəq” qəzetinin qadın
müxbirlərindən*

iclası çağrılır, divar qəzetlərini necə çıxarmalı, nə barədə yazmalı və s. məsələlərlə bağlı təlimatlar verilirdi.

1930-cu il dekabr ayının 7-si “Qızıl şəfəq” qəzeti üçün yaddaqalan günlərdən birinə çevrilir. Həmin gün qəzetin nəşrinin 5-ci ildönümü böyük təntənə ilə qeyd edilmişdir. Bu münasibətlə İrəvan şəhər mərkəzi kəndli evində qəzetin müxbirləri və fəaliyyətində ona dəstək olanların iştirakı ilə 5 illik yubileyi böyük təntənə ilə qeyd edilmişdir. Həmin tədbirdə Qərbi Azərbaycanda keçirilən teatrlar olimpiadasında iştirak etmək üçün İrəvana dəvət almış Azərbaycanın görkəmli səhnə ustaları Hüseynqulu Sarabsku və Rza Təhmasib də iştirak etmişdir. Hüseynqulu Sarabski tədbir iştirakçıları qarşısında çıxış edərək öz təbrikini çatdırmış, qəzetin yaradıcı kollektivinə işlərində uğurlar arzulamışdır. Tədbirin rəsmi hissəsi başa çatdıqdan sonra bədii hissəsi İrəvanda yaşayan və fəaliyyət göstərən azərbaycanlı sənətçilərin konsert proqramı ilə başa çatmışdır.

“Qızıl şəfəq” qəzetinin meydana çıxması, üzləşdiyi problemlər, qazandığı uğurlar, müxbirlərin fəaliyyəti və onların qarşısında duran vəzifələr haqqında qəzetin 1930-cu il, 129-cu nömrəsində bir neçə material çap olunmuşdur. Bu baxımdan qəzetin 5 illik həmin yubiley nömrəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həmin nömrədə qəzetin məsul redaktoru Rza Vəlibəyovun “Qızıl şəfəq” qəzetinin 5 illik yubileyi münasibətilə yazdığı “5 il sosializm quruluşu” uğrunda” adlı məqaləsində qəzetin qazandığı uğurlardan söz açır və bu uğurları qoruyub saxlamaq, daha da möhkəmləndirmək üçün mətbu orqanın yaradıcı heyətinin müxbirlərinin, oxucularının köməyinə arxalandığını bildirirdi: “Qızıl şəfəq” qəzetinin 5 illik yubileyini keçirdikdə bu beş il ərzində gördüyü işlər danılmazdır. Ermənistanda türk dilində çıxan yalnız “Qızıl şəfəq” qəzeti olduğu üçün Ermənistanda türk zəhmətkeşləri arasında aparılacaq işlərin kütlə arasında yayılması sahəsində az iş görməmişdir. Yeni türk əlifbası sahəsində “Qızıl şəfəq”in ifa etdiyi rolu unutmaz. “Qızıl şəfəq” qəzeti müxbir kütləsinin sıralarını bir daha öz ətrafında birləşdirərək var qüvvələri ilə irəliləməkdədir”.

Qəzetin redaksiyasına 5 illik yubileyi münasibəti ilə Bakıda çıxan “Kommunist” (Azərbaycan dilində), “Gənc işçi”, “Kəndli” qəzeti, “Şərq qapısı” (Naxçıvan) və bir çox qəzetlər təbrik məktubu

göndərmiş, yaradıcı kollektivə uğurlar arzulamışlar. Bakıda çıxan “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalı da “Qızıl şəfəq” qəzetini beş illik yubileyi münasibəti ilə təbrik etmişdi. Təbrikdə deyilir: “Xalqımızın maarif və mədəniyyəti yolunda, ölkəmizdə kollektivləşmə və sosializm quruluşu cəbhəsində mümkün olduğu qədər çalışıb, 5 il mütəmadiyən mübarizə edib, 6-cı ilə qədəm qoymaqda olan rəfiqimiz “Qızıl şəfəq” qəzetəsinin 5 illik bayramını təbrik edərək, bundan sonra gedəcəyi yollarda daha böyük müvəffəqiyyətlərə nail olmasını arzu edirik”.

Qəzetin beş illik yubileyi münasibətilə buraxılan xüsusi nömrədə Rza Vəlibəyovun “10 ildə”, Murtuza Muradovun “Qəzetimizin kütləvi işləri və müxbirlər hərəkatı”, Əbülfət İbrahimin “10 illik tərəqqimizdən”, Cəfər Vəlibəyovun “Mən necə müxbir oldum”, Məhərrəm Məhərrəmovun “Qızıl şəfəq”ə salam” kimi məqalə, şeir, xatirə və təbriklərdə “Qızıl şəfəq” qəzetinin yaranması və beş ildə keçdiyi inkişaf yolu haqqında çox dəyərli məlumatlar vardır. “Qızıl şəfəq” qəzetinin beş illik yubileyinə həsr olunmuş nömrəsində bu mətbu orqanın yaranması və nəşrində fəal iştirak edən məsul redaktorlarının, müxbirləri və texniki heyətin fotosəkillərinin verilməsi həmin illərdə qəzetin təşəkkülü və inkişaf yolu haqqında bütöv təsəvvür yaradır.

Qəzetin işində yaxından iştirak etdiklərinə görə bir sıra əməkdaşları, o cümlədən kütləvi şöbəsinin müdiri Murtuza Muradov, baş mürəttib Yusif Fətullayev, Tofiq Qənizadə və Hüseyn Hüseynov səmərəli fəaliyyətlərinə görə mükafatlandırılmışdır (202).

Qəzet 1931-ci ildə dekabr ayının 16-da İrəvanda özünün 6-cı ildönümü münasibəti ilə işçi-kəndli müxbirlərinin respublika konfransını keçirmişdi. Qəzetin 6-cı ildönümünə həsr olunmuş xüsusi nömrəsində Vedibasarda çıxan “Bolşevik surəti” qəzetinin və Ağbaba maarif şöbəsinin müdiri Əjdər Kazımovun, bir sıra qurumların təbrikləri verilmişdir. Bu nömrədə İrəvan proletar yazıçılar cəmiyyətinin azərbaycanlı bölməsinin katibi Əbülfət Rəhimov “Qızıl şəfəq” qəzetinin 6-cı ildönümünə”, qəzetin müxbiri, Müzəffər Nəsirli “Doğuşlar” (“Qızıl şəfəq”ə ithaf), Abbas Tahir “Qəsrələrə hücum”, şeirləri, Telman Nəzərli “Qızıl şəfəq” adlı oçerki, qəzetin müxbiri İmanqulu Kərimov isə “Sosializm quruluşu cəbhəsində” adlı məqaləsi

ilə qəzeti təbrik etmişdilər. Qəzetin 6-cı ildönümü münasibətilə verilmiş şeir, məqalə, xatirə və təbriklərdə “Qızıl şəfəq” qəzetinin altı il ərzində keçdiyi inkişaf yolu haqqında çox dəyərli məlumatlar vardır (94). Qəzətdə dərc olunan bu təbrik yazılarında və məqalələrdə qəzetin qarşılaşdığı çətinliklər, keçdiyi çətin mübarizə yolu, qazandığı uğurlar əks olunmuşdur. Həmin nömrədə “Qızıl şəfəq” qəzetinin məsul redaktoru, fəaliyyətində və nəşrində fəal iştirak edən Əli Tağızadənin, məsul katib Mirzə Mirzəyevin, şöbə müdiri Hüseyn Mamedovun, “Zəhmət səhifəsi” başlığı altında müxbirlər Məhərrəm Allahyarovun, Məhəmməd Əliyevin, Səyyad Əliyevin, Əli Cəfərovun, İmanqulu Kərimovun, hərbi müxbir Oruc Əsədovun, mətbəə zərbəçilərindən Hüseyn Həsənovun şəkilləri verilmişdir. Qəzetin məsul redaktoru Əli Tağızadənin sədrliyi ilə keçirilən konfransda “Beynəlxalq vəziyyət haqqında”, qəzetin məsul katibi Mirzə Mirzəyevin “Qəzetin fəaliyyəti dövründəki hesabatı”, Hüseyn Mamedovun “İşçi-kəndli müxbirlər hərəkatı və vəzifələri haqqında”, İbrahim Əliyevin “Radio kütlələrə doğru” mövzusunda məruzələri dinlənilmiş, mətbu orqanın uğurları ilə yanaşı, nöqsanlar da tədbir iştirakçılarının diqqətinə çatdırılmışdır. Konfransda Ağbaba rayonundan 8, Vedibasar rayonundan 12, Qəmərli rayonundan 11, Üçmiədzin bölgəsindən 11, Allahverdi rayonundan 5, Qarakilsadən 3 nəfər nümayəndə iştirak etmişdir. Konfransda nümayəndə qismində iştirak edən Əziz Nağıyev, Yunis Tağıyev, Məhəmməd Pirəliyev, İsa Həsənov, İbrahim Əliyev (İrəvan), Qulam Fərhadov, Allahverdidən Əli Xəlilov (Ağbaba), Əbdül Cəlilov, Xəlifə Hüseynov (Vedibasar) və Rəfiqə Fətullayeva, Məmməd Həsənov, Nağı Yaqubov, Usu Mamedov və başqaları qəzetin abunəçilərə vaxtında çatdırılmaması, gündəlik nəşr olunmaması, həftədə 4 dəfə kiçik formatda çıxması, yerlərdə müxbirlərin fəaliyyətinin canlandırılması və s. məsələlər ətrafında öz fikirlərini bildirmişlər. Konfransda gündəlikdə duran məsələlərin hər biri ilə bağlı qərar qəbul edilmişdir. Qəbul edilmiş

Əli Tağızadə

qəbul edilmiş

qərarlar sırasında EK (b) P MK-nın qarşısında qoyulan məsələlər xüsusilə diqqəti cəlb edir: 1. 1 yanvar 1932-ci ildən qəzetin gündəlik çıxması; 2. Qəzetin nəzdində bir ədəbi jurnalın nəşr edilməsi və yaxud ayda 2 dəfə qəzətdə ədəbiyyat səhifəsinin buraxılması; 3. Basarkeçər, Ağbaba, Qafan, Allahverdi, Dilican və digər dairələrdə xüsusi ştatlı müxbir məntəqələrinin yaradılması; 4. Peşəkar azərbaycanlı müxbirlər hazırlamaq üçün İrəvanda müxbirlər kursunun açılması. Sözsüz, erməni şovinist dairələri qarşısında qaldırılan bu məsələlərin heç biri öz həllini tapmamışdır. Çünki erməni şovinist dairələrinin Azərbaycan mətbuatının üzləşdiyi bu problemləri həll etməməkdə əsas məkrli məqsədləri bu mətbu orqanın fəaliyyətini əngəlləmək və gələcəkdə onun bağlanması zəmin hazırlamaq idi. Bütün bunlara baxmayaraq, qəzet 6 illik fəaliyyəti dövründə 894 işçi-kəndli müxbirini öz ətrafına cəm edə bilmişdi. Bütün bunlar həm də qəzetin yetərli yaradıcı heyyyətə malik olduğunu bir daha təsdiq edir. Konfransın sonunda qəzetin redaktoru Əli Tağızadə, EK(b)P MK-nın təlimatçısı Xəlfə Hüseynovun və qəzetin katibi Mirzə Mirzəyev çıxış edərək, müxbirlərin fəaliyyəti və onların qarşısında duran vəzifələr haqqında danışıqlar. Konfrans İrəvan Dövlət Türk Teatrının aktyoru Əli Mənsurun konsert proqramı ilə sona çatmışdır (99).

26 noyabr 1929-cu il 96-cı nömrəsindən 21 yanvar 1930-cu il 6-cı nömrəsinə kimi həftədə 2 dəfə 4 səhifə, 24 yanvar 1930-cu il 7-ci nömrəsindən 1931-ci il 31 dekabr tarixinə kimi həftədə 3 dəfə 4 səhifədən ibarət çıxmışdır. Qəzetin həftədə 3 dəfə çıxması nəticəsində bir sıra mühüm sahələr haqqında məlumat ya gec dərc edilirdi, yaxud da işıqlandırılmırdı. Qəzet özünün 22 dekabr 1931-ci il sayında 1932-ci il yanvar ayının 1-dən gündəlik çıxacağı barədə məlumat vermişdi. Qəzet özünün gündəlik çıxacağı haqqında elan versə də, buna nail ola bilməmişdir. “Qızıl şəfəq” qəzeti 1 yanvar 1932-ci il tarixdən həftədə 4 dəfə işıq üzü görmüşdür. Qəzet hələ 1930-cu illərdən tirajının artaraq, 10000-ə yüksəlməsini təmin etməyi qarşısına hədəf kimi qoysa da, 1934-cü ildə özünün 10 illik yubileyi və 1000-ci nömrəsinin çapdan çıxmasını böyük təntənə ilə qeyd etdiyi bir vaxtda hələ də abunəçilərinin sayı 7000-i ötməmişdi. Bunun da ən başlıca səbəblərindən biri yerlərdə mətbuat yayımı şəbəkələrinə daha çox ermənilərin təyin edilməsi idi. Araşdırmalardan aydın olur ki, onlar

qəzetin abunə haqlarını belə mənimsəyirmişlər. Araşdırmalardan aydın olur ki, Sisian və Ağbaba rayonlarına qəzetin çatdırılması həftələrlə gecikdirilmiş. Qəzetdə “Mətbuatçı” imzası ilə dərc olunmuş “Qızıl şəfəq” qəzetəsinin tirajının yayılmasına maneçilik törədən işdə məsuliyyətsizlik və yeyintilikləri aradan qaldırmaqla, tirajının artırılmasını təmin edəlim” (98) başlıqlı yazıda Ermənistanın Mətbuat Yayımı idarəsi tərəfindən bu kimi halların aradan qaldırılmaması, erməni dilli qəzətlərdən fərqli olaraq, Azərbaycan mətbuatına qarşı olan bu ayrı-seçkilik kəskin şəkildə tənqid edilmişdir. Qəzetin əməkdaşı Hüseyn Nəcəfovun bu barədə Ermənistanın Mətbuat yayımı idarəsinə etdiyi müraciətin cavabsız qalması da bunun əyani sübutudur. Hətta qəzet bu barədə kəskin münbasibətini bildirərək yazırdı: “Soyuz Peçatın məsul işçilərinin bəziləri belə simasızlıq və işdə məsuliyyətsizlikləri aradan qaldırmaq əvəzində onların özləri belə bu məsələni genişləndirirlər. Qəzetin vaxtında abunəçilərə çatmaması və tirajının artmaması işinə özləri səbəb olur. Türk mətbuatının yayılmasına fikir verilmir. Qərbyan öz aparatında olan bürokratları və süründürmə ilə vaxtlarını boş nağılla keçirən adamları öz aparatından təmizləməli və “Qızıl şəfəq” qəzetinin yayılmasına maneçilik törədən hər cür səbəbləri tezliklə aradan qaldırmalıdır”(98).

Qəzetin məsul redaktorlarının tez-tez dəyişdirilməsi də bu mətbu orqanın ahəngdar fəaliyyətinə öz təsirini göstərməyə bilməzdi. 1931-ci ilin sentyabr ayından 1932-ci ilin 17 avqust tarixinə kimi Əli Tağızadə qəzetin məsul redaktoru olmuşdur. 19 avqust 1932-ci il tarixdən 21 sentyabr 1932-ci il tarixinə kimi isə qəzetin məsul redaktoru əvəzi Mirzə Mirzəyev, 23 sentyabr 1932-ci il 121-ci nömrəsindən 23 dekabr 1932-ci il tarixli 155-ci nömrəsinə kimi isə qəzetin məsul redaktoru əvəzi Hüseyn Mamedov olmuşdur. “Qızıl şəfəq” qəzetinin tirajının artırılması və günün ən həlli vacib məsələsi kimi bu mətbu orqanın qarşısında dururdu. 1932-ci ildən qəzetin gündəlik nəşr edilməsi və tirajının 12000-15000 nüsxəyə çatdırılması üçün bu mətbu orqanın əməkdaşları Hüseyn Mamedov Qəmərli, Əbülfət İbrahim Ağbaba, Əziz Nağıyev Allahverdi, Tahar Abbasov Üçmiədzin, Mirzə Mirzəyev, Fərman Əzimov, Yunis Ələkbərov Vedi, Mamo Əsədov İrəvan, Əbdüləzim Hacılı Basarkeçər rayonlarına ezam

edilmişdilər. Qəzetin bölgələr üzrə tirajının artım miqdarı aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir: Qəmərli 1000, Ağbaba 200, Allahverdi 1500, Üçmüdəzin 800, Vədi 2500, İrəvan 4000, Basarkeçər 2000. Qəzetin tirajının cəmi 10800-ə çatdırılması barədə verilən məlumatların gerçəkləşdirilməsi bu mətbu orqanın tirajı barədə təsəvvürümüzü bir qədər məhdudlaşdırdı. Araşdırmalardan aydın olur ki, erməni dilində çıxan “Xorhurtayın Hayastan” qəzetinin abunəçilərinin sayı 50 min, “Avanqard” qəzetinin abunəçilərinin sayı 25 min təşkil etdiyi halda, Azərbaycan dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Qızıl şəfəq” qəzetinin abunəçilərinin sayı 1932-ci ildə çox çətinliklə 5 minə yüksələ bilmişdi. Qəzetin tirajının artmasına əngəl törədən ən başlıca səbəblərdən biri bu mətbu orqanın Amasiya, Qafan, Meğri, Dilican, Gümrü, Qarakilsə, Ordubad və digər ucqar bölgələrdən olan abunəçilərinə vaxtı-vaxtında çatdırılması üçün lazımi nəqliyyat vasitələrinin olmaması idisə, digər tərəfdən isə çox vaxt mətbuat yayımı şöbələri tərəfindən qəzetin abunə haqlarının mənimsənilməsi idi. Bu səbəbdən də bir tərəfdən qəzetin daha geniş coğrafiyada yayılmasını təmin etmək mümkün olmurdu, digər tərəfdən isə erməni şovinist dairələrinin müvafiq qurumları qərəzli şəkildə qəzetin fəaliyyətinə maneçilik törədirdilər. Halbuki qəzetin ahəngdar fəaliyyətini şərtləndirən ən başlıca cəhət onun müstəqil binaya malik olması və çapı üçün lazımi mətbəənin olması vacib şərtidir. Qəzetin redaksiyasının tez-tez ünvanlarının dəyişdirilməsi də onun ahəngdar fəaliyyətini əngəlləyirdi. 1933-cü ildə, təkcə bir il ərzində qəzet 3 dəfə qəzet müxtəlif ünvanlara köçürülmüşdür. Əlbəttə ki, bu da qəzetin redaksiya heyətinin və onun məsul redaktoru Mustafa Hüseynovun haqlı etirazına səbəb olmuşdu. Azərbaycanlı ziyalıların ciddi etirazı nəticəsində 1933-cü ildə Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibliyi “Qızıl şəfəq” qəzetinin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” qərar qəbul etmişdi. Qərarda deyilir: “Qızıl şəfəq” qəzetəsinin işlərini gələcədə daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə EK (b) F MK-nın katibliyi qərara alır:

1. Sərhəd rayonlarında (Qurdulu, Vaqarşabad, Qəmərli, Ağbaba, Vədi və sairə rayonlarda) işlərin artırılmasına diqqət yetirmək, konkret təsərrüfat, siyasi və mədəni quruluş məsələlərinin işıqlandırılması, bolşevik özünütənqidi əsasında bu rayonlarda firqə şura işlərinin yaxşı-

laşdırılmasına müvəffəq olmaq “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaktoruna tapşırılsın.

2. Rayon komitələrinin “Qızıl şəfəq”ə kafi dərəcədə yardım etmələri qeyd edilsin, qəzetəyə və qəzetin xüsusi müxbirlərinə hərtərəfli yardım göstərilməsi rayon komitələrinə tapşırılsın. Qəmərli, Ağbaba, Vaqarşabad, Vedi, Dilican, Qafan və Sisianda xüsusi müxbirlər təşkil edilsin.

3. Türk işçi və kəndli müxbirləri (xüsusən sərhəd rayonlarında) arasında işlər canlandırılınsın.

4. Qəzetənin məsul katibliyinə Əliyev İbrahim, mədəni yaşayış şöbəsi müdirliyinə Mirzəyev A., kənd təsərrüfat və kolxoz quruluşu şöbəsi müdirliyinə Məsimov Q. və aşağı mətbuat şöbəsi müdirliyinə Əfəndiyev yoldaşlar təsdiq edilsin. Firqə sektoru üçün işçi tapmaq MQ MTS və qəzetənin redaktoru M.Hüseynov yoldaşa tapşırılsın.

5. Redaksiya işçilərinin yalnız MQ-nin razılığı ilə səfərbərliyə alınması müəyyən edilsin.

6. Rayon və siyasi şöbə qəzetlərinə operativ yardım göstərilməsi və rayon mətbuatına müntəzəm surətdə obzor verilməsinə “Qızıl şəfəq” qəzetəsinə məcbur etməli.

7. “Qızıl şəfəq” qəzetəsinin tirajının azlığını yolverilməz hesab edərək (2600 nüsxə) EQ (b) FMQ katibliyi bütün rayon firqə komitələri katiblərini MTS siyasi şöbəsi naçalniklərini soyuz peçatın Ermənistan şöbəsinə məcbur edir ki, qəzetənin tirajını 7000 nüsxəyə qaldırınsınlar.

Rayonlar üzrə aşağıdakılar müəyyən edilsin: Vedi – 1000 nüsxə, Basarkeçər 1000 nüsxə, Dilican 500 nüsxə, Ağbaba 400 nüsxə, Qəmərli 1000 nüsxə, Vaqarşabad 1000 nüsxə, Keşişkənd – 100 nüsxə, Axta – 100 nüsxə, Qarakilisə – 800 nüsxə, Stepanavan – 100 nüsxə, İrəvan – 1000 nüsxə, Allahverdi – 180 nüsxə, Qafan – 100 nüsxə, Leninakan 50 nüsxə, Sisyan 100 nüsxə.

8. “Qızıl şəfəq” qəzetəsinin hər gün müntəzəm surətdə çap edilməsini təmin etmək üçün “Qızıl şəfəq”dən ötrü bir linotip və mütəxəssis linotipçi ayrılması şəxsi məsuliyyəti altında, dövlət mətbəəsinin direktoru Maruxyan Z. Yoldaşa tapşırılsın. MK Mətbuat sektoru bu qərarın yerinə yetirilməsinə nəzarət etsin.

9. Redaksiya binasının darısqallığı, onun minimalni tələbatını ödəmədiyini nəzərə alaraq qəzetənin işlərini təmin edə biləcək bina

tapılmasını bir həftə içərisində təmin etmək İrəvan şəhər şurasına təklif edilsin.

6 gün müddətinə redaksiyaya telefon çəkilməsi Manuçaryan yoldaşa tapşırılsın.

10. Period – İzdatın “Qızıl şəfəq”ə kafi dərəcədə yardım göstərmədiyi xüsusən işçi müxbirlərinə qonorar verilməsi işinin zəifliyini nəzərə alaraq, işçi müxbirlərinə qonorar göndərilməsi nizama salmaq işi mətbuat sektoruna tapşırılsın.

11. Bu qərarın yerinə yetirilməsinin yoxlanması EK (b) F MQ MTŞ-yə tapşırılsın.

Lakin Ermənistan Kommunist partiyası Mərkəzi Komitəsinin 11 bənddən ibarət verdiyi bu qərarla Qərbi Azərbaycanda yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Qızıl şəfəq” qəzetinin ahəngdar fəaliyyətinin təmin edilməsi, bir sıra problemlərin aradan qaldırılması və həlli ilə bağlı nəzərdə tutulan məsələlərin heç biri həyata keçirilməmişdir. Qərarın verilməsindən sonra qəzetin diqqətlə nəzərdən keçirdiyimiz fəaliyyət dövrü də bunu bir daha təsdiq edir. Bütün bunlar həm də Ermənistanda “sovet hakimiyyəti”nin öz spesifik xüsusiyyətlərinə malik olduğunu göstərməklə yanaşı, eyni zamanda erməni kommunistlərinin və dövlət xadimlərinin sözdə bir, əməldə isə tamamilə əks prinsiplərdən çıxış etdiyini göstərirdi. Bu qərar üzə qəzetin ahəngdar fəaliyyətinin təmin edilməsini özündə ehtiva etsə də, alt qatda daha məkrli məqsədlərə yönəldilmişdir. Əslində qərarın “Türk işçi və kəndli müxbirləri (xüsusən sərhəd rayonlarında) arasında işlərin canlandırılması” – bu üçüncü bəndi Türkiyə ilə həmsərhəd olan rayonlarda yaşayan azərbaycanlılara qarşı “türk casusu”, “millətçi”, “sovet hakimiyyətini istəmir” kimi saxta, böhtançı ittihamlar irəli sürülməklə azərbaycanlı ovuna çıxarılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Həmin dövrdə redkasiyada çalışan milli varlığımızla bağlı ziyalılar qəzetin redaktoru Mustafa Hüseynov, məsul katibi İbrahim Əliyev, şöbə müdiri Abdulla Mirzəyev, məktublar şöbəsinin müdiri Abbas Azəri və başqaları qəzetin milli-xəlqi istiqamətini qoruyub saxladıqları üçün özləri millətçi damğası ilə repressiyanın qurbanı olmuşdular.

1933-cü il 23 may tarixli 58-ci nömrəsindən yenə qəzetin məsul redaktoru Mustafa Hüseynov təyin edilmişdir. Apardığımız

araşdırmalardan aydın olur ki, Mustafa Hüseynov müxtəlif vaxtlarda 5 dəfə qəzetin məsul redaktoru kimi dəyişdirilmişdir. 14 sentyabr 1934-cü il tarixdən – 204-cü nömrəsindən 20 oktyabr 1934-cü il tarixə – 233-cü nömrəsinə kimi qəzetin müvəqqəti redaktoru Həbib Məhəmmədzadə təyin olunmuşdur. Həmin illərdə bəzən qəzetin redaktoru qrafası yerində “Heyyəti-təhririyyə” yazılırdı.

Amma bütün bunlara baxmayaraq, qəzetin fədakar kollektivi daha da inamla fəaliyyət göstərirdi. Qəzet tirajını artırmaq məqsədi ilə 1 may 1934-cü ildən iyun ayının 15-nə qədər müsabiqə elan edir. Müsabiqədə 6 aylıq 500 nüsxə abunə yazdıran patefon, 6 aylıq 350 nüsxə abunə yazdıran kostyum, 6 aylıq 200 nüsxə abunə yazdıran palto, 6 aylıq 170 nüsxə abunə yazdıran isə plaş və bir cüt botinka ilə mükafatlandırılırdı. Qəzet bütün həvəsləndirici vasitələrdən etməklə tirajının artmasına nail olmağa çalışırdı.

21 oktyabr 1934-cü il tarixdən qəzetin məsul redaktoru vəzifəsinə yenidən Mustafa Hüseynov təyin edilmişdir. Onun iradəsi və fədakarlığı sayəsində “Qızıl şafəq” qəzeti 30 dekabr 1934-cü ildən – 286-cı nömrəsindən etibarən gündəlik kiçik formatda nəşr edilməyə başlamışdır.

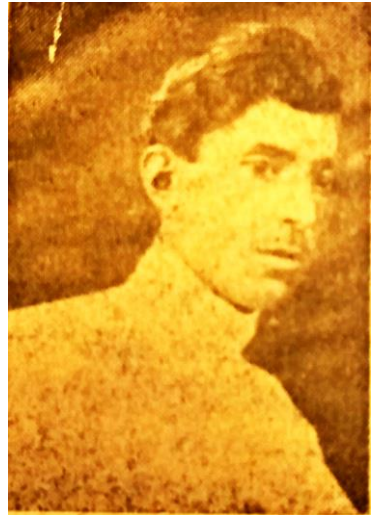
1934-cü ildə qəzetin 1000-ci nömrəsinin çapdan çıxması və 10 illiyi münasibəti ilə qəzetin redaktoru Mustafa Hüseynov bu mətbu orqanın keçdiyi yol haqqında geniş məqalə ilə çıxış edərək yazırdı: “Qızıl şafəq”in 10 il ərzində gördüyü işlər inkarolunmaz müvəffəqiyyətlərdir”. Həmin dövrdə qəzetin redaktoru Mustafa Hüseynov, məsul katibi isə şair, tərcüməçi Əbülfət İbrahim idi.

1934-cü il aprel ayının 25-də qəzetin 10 illik yubileyi münasibəti ilə İrəvanda Mədəniyyət evində təntənəli toplantı keçirilmişdir. Toplantının rəsmi hissəsi qurtardıqdan sonra bədii hissəsi İrəvanda fəaliyyət göstərən Şərqi musiqi dəstəsinin və İrəvanda Azərbaycan teatrının aktyorlarının iştirakı ilə başa çatmışdır.

Uğurlu fəaliyyəti nəticəsində artıq gündəlik nəşr olunan bu mətbuat orqanı nəinki Cənubi Qafqazda, keçmiş SSRİ-də nəşr edilən mətbuat orqanları arasında böyük nüfuz qazana bilmişdi. Qəzetin 1000-ci nömrəsinin çapdan çıxması münasibəti ilə Cənubi Qafqazda və başqa yerlərdə nəşr olunan bir sıra mətbuat orqanları qəzetin redaksiyasına təbrik məktubu göndərmiş və yaradıcı kollektivə uğurlar

arzulamışlar. Belə mətbuat orqanlarından Azərbaycanda çıxan “Kommunist” (redaktoru Əli Aslanov), “Yeni yol”, “Бакинский рабочий”, “Gənc işçi” (redaktoru Qəzənfər Məhəmmədov), “Şərq qarısı” (Naxçıvan), “Yeni kənd” (redaktoru Teymur Hüseynov), “Заря Востока” (Tiflis), “Нарубеже Востока”, “Крестьянская газета” (Moskva) “Вышка” (Bakı) göstərmək olar. Azərbaycan dilində çıxan yerli mətbuat orqanlarından “Bolşevik surəti”, “Zərbəçi kolxozçu” (Vedibasar, baş redaktoru Rza Vəlibəyov, o, eyni zamanda Dəvəli MTS-in rəisi vəzifəsində çalışırdı), “Qırmızı Basarkeçər”, İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji texnikumunun və Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı texnikumunun kollektivi, Ağbaba maarif şöbəsinin müdiri Əsgər Cəfərov, Savadsızlığı tövsiyyə cəmiyyəti, Bakıdan şair Hüseyn Fərrux “Qızıl İrəvanın “Qızıl şəfəq”inə” adlı şeiri ilə “Qızıl şəfəq”in 10 illiyi və 1000-ci nömrəsinin işıq üzü görməsi münasibəti ilə qəzetə təbrik məktubu ünvanlamışlar. Qəzetin həmin nömrəsində şair Hüseyn Fərruxun “Qızıl İrəvanın” “Qızıl şəfəq”inə” adlı şeiri həm yubilyar qəzeti təbrik etmək, həm də onun yaradıcılığı üçün milli təəssübkeşlik ifadəsi nöqtəyi nəzərindən daha xarakterikdir.

Yalçın qayaların, zümrüd dağların
Məxmər qucağında salınmış yuvan!
Günəş saçaqları oxsayır səni
“Qızıl şəfəq”lərlə Qızıl İrəvan!

Əbdüləziz Hacı

Bu da qəzetin gərgin fəaliyyətinə verilən ictimai dəyər idi. Qəzet özünün 1000-ci nömrəsinin çapdan çıxması münasibəti ilə rəngli formatda xüsusi yubiley nömrəsi buraxmışdır. Həmin nömrədə ikinci səhifədə qəzetin keçmiş ilk redaktoru Bala Əfəndiyevin, sonralar bir müddət qəzetə redaktorluq etmiş Əli Tağızadənin, üçüncü səhifəsində isə qəzetin məsul redaktoru Mustafa Hüseynovun və məsul katib Əbülfət İbrahimin şəkilləri verilmişdir. Qəzet fəal müxbirlərindən

Qafar Ələsgərovu, Əbdüləzim Hacılıni (Basarkeçər), Əsgər Cəfərovu (Ağbaba), Cəlil Quliyevi (Üçmüədzin), Ələmdar Haşımovu (Vedi), Əjdər Kazımovu (Dilican), Mamo Əsədovu, Əli Həsənovu (İrəvan) fəxri fərmanla, Əli Mamedovu (Paşalu), Kərəm Süleymanovu (Keşiş kənd), Mamoş Əliyevi, Yunis Ələkbərovu (İrəvan) Tahir Hüseynovu, Nağı Yaqubovu, Mustafa Cəlilovu, Yunis Ağayevi, Tahar Abbasovu (Ağbaba), Fərman İsmayılovu, Adil Əkbərovu, Əkbər Kərimovu (Vedi), Hüseyn Mamedovu, Kazım Qəmbərovu, Məhərrəm Məhərrəmovu (Qəmərli), Əyyub Babayevi (Qurduqulu), Xəlil Əfəndiyevi, Nağı Hətəmovu (Dilican), Qəhrəman Qələndərovu (Gümrü), Məmməd Əliyevi, Məmməd Əsədlini (Qarakilsə), Həsən Həsənovu (Meğri) etimad vərəqəsi ilə

təltif etmişdir. Onu da qeyd edək ki, qəzetin mətbəədə yığılması və çap edilməsi prosesində baş mürəttibi Yusif Fətullayevin, eləcə də digər mürəttiblər Yaqub Əliyevin, Sadiq Bağırovun, Əli Əkbərovun, Paşa Abdullayevin və İbrahim Hüseynovun da böyük zəhməti vardır. Qəzetin məsul redaktoru tərəfindən etimad vərəqəsi ilə təltif edilənlər arasında İrəvanın tanınmış maarifçilərindən olan Yunis Ələkbərovun adına da rast gəlinir. O 1900-cü ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. İrəvan rus-tatar məktəbini

bitirmişdir. 1922-ci ildə İrəvanda açılmış azərbaycanlı məktəbində müəllim kimi çalışmağa başlamışdır. 1924-cü ildə İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Texnikumunun hazırlıq kursunda təhsilini təkmilləşdirdikdən sonra Qızıl qoç (1928-1929), Basarkeçər (1929-1930), Gümrü (1934-1935) məktəblərində pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir. 1929-cu ildən “Qızıl şafəq” qəzetinin ən aktiv müxbirlərindən biri kimi Qərbi Azərbaycanda milli maarifçiliyin inkişafı ilə yanaşı, milli mətbuatın da tərəqqisində böyük əzmkarlıqla çalışmışdır. 1935-ci illərdə Ermənistan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi

Yunis Ələkbərov

nəzdində savadsızlığı ləğv cəmiyyətinin təlimatçısı vəzifəsində işləmişdir. Yunis Ələkbərov 1936-cı ildən 1947-ci ilə kimi İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji texnikumunun, 1947-1955-ci illərdə isə İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı texnikumunun direktor müavini vəzifələrində işləmişdir. İrəvanda Azərbaycan mətbuatının və maarifinin inkişafında onun da özünəməxsus yeri və rolu vardır. Həmin dövrdə qəzetin fəaliyyətində qadın müxbirlərinin sayının artması da diqqəti cəlb edir. Bu illərdə Mənzərə Axundova, Siddiqə Abbasova, Rübabə Babayeva, Şaman Süleymanova, Nabat İbrahimova, Xədicə Mirzəyeva, Firəngiz İmaməliyeva, Lala İsmayılova, Rəfiqə Fətullayeva, Ənvər Rizayeva, Tərifə İsmixanova, Kübra İbrahimova, Səkinə Əliyeva, regionlarda yaşayan və müxtəlif sahələrdə çalışan aktiv qadınlar Nabat Gəncəliyeva, Ballı İsgəndərova, Telli Tahirli (Zəngəzur), Surə Ağayeva, Mirvari Əliyeva (İrəvan), Həqiqə Babayeva (Uluxanlı), Xırda xanım Şadlinski (Vedi), Cəvahir Əliyeva (Ağbaba), İrəvan firqə məktəbinin tələbələri Qəmər Rizayeva, Teyfə Mustafayeva, Zəkiyə Bağirova, İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Texnikumunun tələbəsi Səriyyə Kazımova, İrəvan əmələ fakültəsinin türk şöbəsinin tələbəsi Fəridə Əsgərova, Bakıdakı Pedaqoji texnikumda təhsil alan irəvanlı qadın tələbələrdən Seda Qədimova, Lətifə Bağirova, Nəzirə Axundova və başqaları “Qızıl şəfəq” qəzetinin yayılmasında və və abunə kampaniyasında çox aktiv iştirak etmişdilər. Qəzetin səhifələrində Fatma Aslanova, İrbaba Bağirova kimi aktiv qadın müəlliflərin müxtəlif məzmunlu yazıları dərc edilmişdir.

Qəzetin fədakar kollektivinin fəaliyyəti sayəsində bu mətbu orqanın nüfuzu onun Azərbaycanda və başqa şəhərlərdə çıxan mətbuat orqanları ilə əlaqələrinin qurulması və möhkəmlənməsinə də çox böyük təsir göstərirdi. Bu mətbuat əlaqələrini “Qızıl şəfəq” qəzetinin “Yeni yol” qəzetinin 10, “Bakinski raboçi” qəzetinin 25, “Gənc işçi” qəzetinin 10, “Şərq qapısı” qəzetinin 10, Bakıda Azərbaycan dilində çıxan “Kommunist” qəzetinin 10 illik yubileyləri münasibəti ilə göndərdiyi təbrik məktubları bir daha təsdiq edir. Eyni zamanda həmin mətbuat orqanları da İrəvanda azərbaycanlı oxucular arasında geniş yayılmışdı. “Qızıl şəfəq” qəzetinin 1929-cu il nömrələrində dərc olunan “Elan” və “Bildiriş”lərdən aydın olur ki, vaxtı ilə İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi həyatının önündə gedən,

görkəmli simalarından biri olan, 1924-cü ildə İrəvanı tərk edib Azərbaycana köçən Məhəmməd Əli Nasir İrəvanda Azərbaycanla mətbuat əlaqələrinin qurulmasında və möhkəmlənməsi sahəsində diqqətəlayiq xidmətlər göstərmişdir. Bakıda nəşr edilən “Kommunist” qəzetində çalışan Məhəmməd Əli Nasir 1929-cu illərdə İrəvana “Qızıl şəfq” qəzetinin redaksiyasına gələrək Bakıda nəşr edilən “İnqilab və mədəniyyət”, “Böşevik məcmuəsi” və digər mətbuat orqanlarına abunə yazdırılması işlərində xüsusi xidməti olmuşdur. Bu bir tərəfdən mətbuat əlaqələrinin yaranmasına xidmət edirdisə, digər tərəfdən isə bu jurnal və qəzetlər vasitəsi ilə İrəvanda yaşayan ziyalılar dövrün milli, mədəni, sosial-siyasi, iqtisadi və s. məsələləri ilə yaxından tanış olur, sanki Azərbaycanla birgə yaşayırdılar. Tiflisdə nəşr edilən “Yeni kənd”, “Dan ulduzu” kimi mətbuat orqanları da İrəvanda geniş yayılırdı.

Onu da qeyd edək ki, Tiflisdə Azərbaycan dilində nəşr edilən “Dan ulduzu” jurnalı İrəvan və Tiflis YTƏK-in birgə mətbuat orqanı idi.

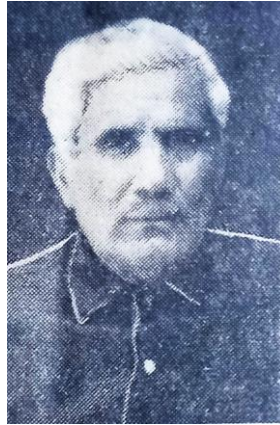
Qəzetin uğurlu fəaliyyəti erməni şovinst dairələrində qııcı yaratdığından qəzetin ünvanını tez-tez dəyişməklə onun artan nüfuzuna və möhkəmlənməsinə hər vasitə ilə maneçilik törətməyə çalışmışlar. Daimi redaksiyası olmayan qəzetin redaksiyası 1929-cu ildə Engells küçəsi 4, kənd təsərrüfatı bankının binasında, Abovyan 35-də, 1933-cü ildə Knunyan ev 23-də, 1934-cü ildə İrəvan firqə komitəsinin ikinci mərtəbəsində, 1936-cı ildə Qnuni küçəsi 32-də, mənzil kooperativ binasında və s. yerləşirdi. Erməni şovinst dairələrinin qəzetin ünvanlarının belə tez-tez dəyişməsi həm də bu mətbu orqanı oxucu kütləsi ilə canlı təmasdan məhrum etmək, müxbirlərdən təcrid etmək məqsədi güdüdü.

Belə ki, 1932-ci ildə Ermənistanda 10 mərkəzi, 13 rayon, 1933-cü ildə 13 mərkəzi, 18 rayon qəzeti, 1934-cü ildə isə 55 qəzet nəşr edildiyi halda, bunlardan yalnız Azərbaycan dilində 1 mərkəzi üç rayon qəzeti nəşr edilirdi. 13 mərkəzi qəzetin isə 7-si gündəlik nəşr edilirdi ki, bunların da hamısı erməni dilində çıxan qəzetlər idi. Erməni dilli mətbuat orqanları hərtərəfli diqqət və qayğı ilə əhatə olunduğu

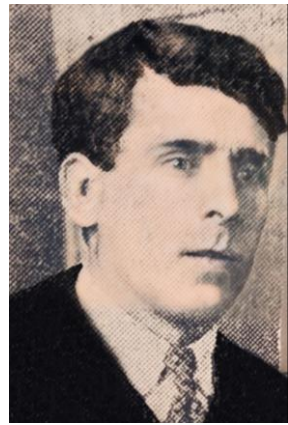
halda, Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Qızıl Şəfəq” qəzeti isə bu qayğılardan məhrum idi.

Nəsim Əfəndiyev

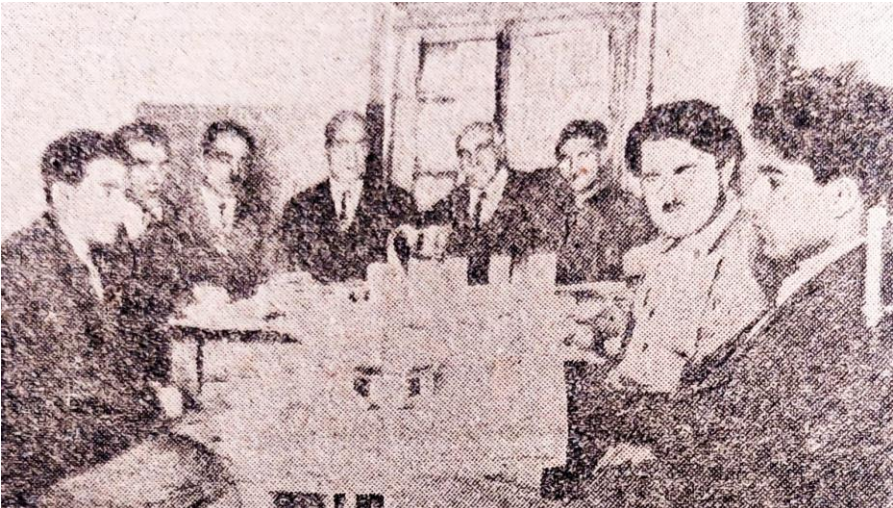

Xəlil Səfərov

Abbas Azəri

1932-1933-cü illərdə qəzetlə əməkdaşlıq edən yeni müxbirlər, ziyalı və yaradıcı insanlar Abbas Tahir, Nəsim Əfəndiyev, Xəlil Səfərov, Əli Şahin, Sərdar Cəlal, Əli Əliyev, Abbas Azəri və s.

Mikayıl Müşfiq, Məmməd Səid Ordubadi, Mehdi Hüseyn, Sabit Rəhman və başqaları “Qızıl Şəfəq” qəzetinin redaksiyasında qəzetin redaktor əvəzi Ələmdar Haşimov və məsul katibi Əbülfət İbrahimi birlikdə (İrəvan 1935)

göstərmək olar. Bütün bu imzalar və müxtəlif mövzulu məqalələr qəzetin ətrafına güclü heyyyət topladığını bir daha təsdiq edir.

Bütün bunlara baxmayaraq, “Qızıl şəfəq” qəzeti öz fəaliyyətini uğurla davam etdirir və mətbuat orqanları arasında öz yerini daha da möhkəmləndirirdi. 1935-ci ildə Azərbaycan yazıçılarından Məmməd Səid Ordubadi, Mikayıl Müşviq, Sabit Rəhman, Mehdi Hüseyn, Yusif bəy Vəzirovdan ibarət nümayəndə heyyyəti İrəvanda olarkən “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaksiyasında olmuş qəzetin məsul redaktor əvəzi Ələmdar Haşımovla görüşmüşlər.

Həmin görüşdə redaksiyanın əməkdaşları Əbülfət İbrahim, Abbas Azəri və başqaları da iştirak etmişlər. Görkəmli yazıçı və şairlər “Qızıl şəfəq” qəzetinin fəaliyyəti ilə yaxından tanış olub, qəzetin azərbaycanlı əhali arasında böyük iş apardığını və yaradıcı soydaşlarımızın bədii yaradıcılığının inkişafında böyük rol oynadığını xüsusi qeyd etmişlər. Mehdi Hüseyn çıxışında azərbaycanlı şair və yazıçılarının çap olunmaq üçün əsərlərini Azərbaycanda nəşr edilən mətbuat orqanlarına da göndərmələrini bu yöndə onlara köməklik göstərmələrini də bildirmişdir. Qəzet nümayəndə heyyyətinin İrəvan pedaqoji məktəbinin müəllim və tələbə heyyyəti ilə keçirdiyi görüşü işıqlandırmış və onların çıxışlarından müəyyən hissələri dərc etmişdir. Həmin görüşlə bağlı qəzetdə dərc olunmuş yazıda M.S.Ordubadi bu təhsil ocağının nümunəvi fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək demişdir: “Türk Pedaqoji Texnikumu bizdə böyük intibalar yaratdı. Türk mədəniyyətinin nə qədər böyük inkişafda olduğunun şahidi olduq” (101). Qəzet Azərbaycandan İrəvana gəlmiş şair və yazıçılardan ibarət nümayəndə heyyyətinin səfərini onların bütün görüşlərini daim öz səhifələrində işıqlandırmış, onların səfər təəssüratları ilə bağlı geniş müsahibəni və hər birinin yaradıcılığından bədii nümunələr dərc etmişdir.

Ümumiyyətlə, İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin formalaşmasında və inkişafında “Qızıl şəfəq” qəzetinin özünəməxsus böyük rolu və əhəmiyyəti olmuşdur. 1927-ci ildə Ermənistan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətinin nəzdində yaradılmış Azərbaycanlı yazarlar bölməsi və onun ətrafına toplaşmış Nəriman Fəxri, Telman Nəzərli, Əsgər Əsgərzadə, Abbas Tahir, Yusif Rizayi, Əbülfət Rəhimov, Əsrəf Bayramov, Sona Bağirova, Əli Şahin, Abbas Azəri, Əli Əliyev, Nurəli

Qurbanov, Bəhlul Məmmədov, Əbülfət İbrahim, Cəlal Sərdar, İslam Süleyman və başqa bu kimi gənc ədəbi simaların yaradıcılığının inkişaf etdirilməsində, onların ictimaiyyətə təqdim olunmasında “Qızıl şəfəq” qəzetinin rolu danılmazdır. Araşdırmalar göstərir ki, “Qızıl şəfəq” qəzeti redaksiyası İrəvan azərbaycanlı yazarlar bölməsi ilə sıx təmasda işləmiş, gənc yazarların ədəbi meydana çıxarılmasında və onların çap olunmuş və olunacaq bütün şeir, hekayə, oçerk və s. bədii nümunələrin səviyyəsinin yüksək olmasına xüsusi səy göstərirdi.

*Əbülfət İbrahim “Qızıl Şəfəq”
qəzetinin məsul katibi*

Araşdırmalardan məlum olur ki, İrəvan Azərbaycan ədəbi mühitində 1929-cu illərdə “Qızıl şəfəq” qəzetinin səhifələrində oçerklər dərc olunmağa başladı. Qəzet səhifələrində Nəsim Əfəndiyevin, Məmməd Mübarizin, Həsən Həsənovun, Yusif Rizayevin, Adil Axundovun və başqalarının oçerkləri daha çox dərc olunurdu. Oçerklərin əksəriyyəti kolxoz həyatından, kollektiv təsərrüfatın uğurlarından, sənayedən, heyvandarlıqdan bəhs edilirdi. Bu işdə “Qızıl şəfəq” qəzeti də qabaqcıl adamların özünü yeni əmək qələbələrinə ruhlandırır, həm də onların nailiyyətlərini bütün səviyyələrdə təbliğ edirdi. Qəzet bu sahələri həmişə diqqət mərkəzində saxlayırdı. “Qızıl şəfəq” qəzetində oçerklə yanaşı felyeton janrı da özünə yer tapırdı. Hətta qəzetin nömrələrini ardıcıl izlədikdə çap olunan felyetonların sayının oçerkə nisbətən daha çox olduğu məlum olur. “Qızıl şəfəq” qəzetinin təkcə 20 aprel 1930-cu il nömrəsində 7 felyeton çap olunmuşdu. “Vulkanlı”, “Tənqidçi”, “Lağlağ”, “Cırdaqxan”, “Mücvir” və s. gizli imzalarla “Qızıl şəfəq” qəzetində felyetonlar dərc edilirdi. O dövrün satirasının əsas mövzusu dinin və köhnə adətlərin tənqidi idi. Nəzm və nəsr ilə yazılan bu felyetonlarda azyaşlı qızları ərə verənlər, tez-tez arvad alıb boşayan kərbəlayilər, mollalar, işlərində nöqsanlara yol verənlər, vaxtlarını avaraçılıqla keçirənlər, qızları təhsildən yayındıranlar kəskin şəkildə tənqid və ifşa edilirdi. Demək olar ki, qəzetdə dərc olunan

felyetonların çoxu “Tənqidçi” və “Atey” imzası ilə çap olunurdu. “Tənqidçi” imzası Adil Axundova, “Atey”, “Mücvir”, “Lağlağı” imzaları isə Abbas Tahirə məxsus idi. Abbas Tahirin və Adil Axundovun felyetonları o dövrdə İrəvan ədəbi mühitində bu istiqamətdə qələmini sınıyan gənc yazarlar üçün bir örnək idi. “Lağlağı”, “Atey”, “Mücvir” imzaları ilə Abbas Tahirin “Qızıl şəfəq” qəzetində xeyli sayda felyetonları dərc olunmuşdur. Onun satirası öz yetkinliyi və cəsarəti ilə seçilir. Bu, hər şeydən əvvəl onunla bağlı idi ki, onun satirasının ünvanı dəqiq olub, müxbir məktublarındakı dəqiq faktlara əsaslanırdı. Məsələn, Molla Fərruxun Çaykənddə oyurub dua yazmaqla xəstələri özünə cəlb nəticəsində kənd ambulatoriyasına heç kəs müraciət etmir. Ambulatoriya bağlanmaq təhlükəsi ilə üzləşmişdir. Belə bir məzmunlu müxbir məktubu “Lağlağı” nəzmə çəkib, Molla Fərruxa “Namə” adlı satirik şeiri ilə onu kəskin tənqid etmişdi. Onu da qeyd edək ki, həmin dövrlərdə İrəvanda satirik şeirin ən görkəmli nümayəndələrindən olan və “Lağlağı” imzası ilə şeirlər yazan Abbas Tahir öz cəsarəti ilə həmkarlarından seçilirdi. Görünür, “Lağlağı” Sabir satira üsulunu tam mənimsəyib, yeni sosial-ideoloji şəraitdə onun böyük potensial bədii-ekspressiv imkanlarından istifadə etməyə cəhd etmişdir.

Başqa bir müxbir məktubunda “Qovuşuq kənd şura sədri Bəhman İsmayılov həmin kənddə şəxsi tənqidi boğmaq məqsədilə müxbirləri naqan ilə hədələyib” sözləri yazılmışdır. “Lağlağı” bu hadisəni Mirzə Ələkbər Sabirin “Ax!.. Necə kef çəkməli ayyam idi, onda ki, övladi-vətən xam idi!” satirasının təsiri altında belə qələmə almışdır.

“Qızıl şəfəq”də olub başa bəla,
Eylədi o, dərdə məni mübtəla.
Müxbir olub hər yeni yetmiş bəla,
Harda qalıbdır ədə keçmiş zaman?
Bilməz idi kəndli qəzet-zad, filan.

“Qızıl şəfəq” qəzetinin belə tənqidi yazılara öz səhifələrində tez-tez yer verməsi onun nüfuzunu artırırdı. Onun tənqid hədəfi olmuş adamlar el içində bədnam görünürdü. Ucqar kəndlərdə baş verən neqativ hallar anonim, yaxud gizli imza ilə kənd nümayəndələri

tərəfindən İrəvanda Azərbaycan dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaksiyasına göndərilir. “Lağlağı” isə neqativ hərəkətlərə yol vermiş adamları satiranın gücü ilə ifşa edirdi. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, onların qəzetdə çap olunan felyetonlarında “Molla Nəsrəddin”in təsiri açıq-aşkar hiss olunur. Bu təsir felyetonların ifadə tərzı, birinci şəxsın dilindən xüsusi ironiya ilə təhkiyə olunması, tənqid və gülüş hədəflərinin ifşa üsullarında daha çox özünü biruzə verirdi. “Zəngi” qəzetində olduğu kimi, onun xələfi olan “Qızıl şəfəq” qəzetində də yazarların molla nəsrəddinçilərin gizli imza ilə çıxış etmək təcrübələrindən faydalanırdılar. “Qızıl şəfəq” qəzetinin səhifələrində rast gəlinən “Siyasətçi”, “Yumruq”, “2 yazıçı”, “Qərib gəzən”, “Bisəvad”, “Ruçka”, “Bacadan baxan”, “Şeytan”, “Müxbir”, “Tənqidçi”, “Smıçka”, “Daşdəmir”, “Mel”, “Müsafir” və başqa gizli imzalar bunun əyani nümunələridir. Bu həm də həmin illərdə, yeni dövrdə “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin ənənələrini davam etdirmək cəhdi ilə bağlı idi. Lakin bu dövrün sənətkarlarını molla nəsrəddinçilərdən fərqləndirən bir prinsipial məqam mövcud idi. Əgər Cəlil Məmmədquluzadənin ətrafında birləşən sənətkarların yaradıcılığında qeydsiz-şərtsiz tənqid, təmiz və birmənalı inkar pafosu ömür sürürdüsə, sovet dövrü poeziyasının nümayəndələri yenidə özünü biruzə verən köhnənin qalıqlarını axtarıb tapır və bu qalıqları yeninin fonunda tənqid atəşinə tuturdular. Ədəbi fikirdə də inkar təsdiq-inkar prinsipi ilə əvəz olundu.

Ermənistan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətinin Azərbaycanlı bölməsində aparılan müzakirələr gənc yazarların mövzu axtarışına və müxtəlif janrlara müraciət etməsinə yardımçı olurdu. 1929-1936-cı illərdə “Qızıl şəfəq” qəzetində dərc olunan Sərdar Cəlalin “Bolşevik yazı”, Nəriman Fəxrinin “Kəndli qızı”, Əli Əliyevin “Biz kimləriz”, Foqiyə Kəngərlinin “Qadın nüfuzu”, Qəmər Şərifin “Gülür”, Teymur Əhmədlinin “Məktub-cavab”, İbrahim Dəqiqin “Göyərçin”, Əli Cəfərlinin “Səni təbrik edirəm”, Abbas Tahirin “Qələbə baharı” şeirləri, Nurəli Qurbanovun “Murdar Həmid”, Telman Nəzərlinin “Sosializm yoluna” hekayələri ədəbiyyat aləminə yeni qədəm qoymuş gənc müəlliflərin yaradıcılıq axtarışlarının bəhrəsi idi. Ümumiyyətlə, Mustafa Hüseynovun “Qızıl şəfəq” qəzetinin məsul redaktoru olduğu dövrdə qəzetin fəaliyyətində çox böyük irəliləyiş olmuş, onun

səhifələrində Qərbi Azərbaycanda yaşayıb-yaradan gənc azərbaycanlı ədəbi qüvvələr üçün geniş üfüqlər açılmışdır.

“Qızıl şəfəq” qəzeti öz səhifələrində daha məhsuldar olan şair və yazıçıların əsərləri haqqında tənqidi məqalələrə müntəzəm yer ayırırdı. Bu tipli yazılar sonrakı illərdə İrəvanda Azərbaycan ədəbi mühitində tənqidi inkişafına güclü təsir göstərmişdir. İrəvanda yeganə sənət məbədi olan Azərbaycan Dram Teatrının tamaşaları haqqında da resenziyalar qəzetin səhifələrində öz əksini tapırdı. Teatrın üzləşdiyi problemlər, müstəqil bina ilə təmin edilməməsi aktyorlar həyat səviyyəsinin o qədər də yaxşı olmadığı, onların bir sıra məişət problemləri ilə üzləşmələri və s. məsələlər də qəzetin səhifələrində müntəzəm işıqlandırılırdı.

Ermənistan rəhbərliyi azərbaycanlılara qarşı öz məkrli planlarını, şovinist və antitürk siyasətini bütün sahələrdə olduğu kimi milli mətbuatımıza qarşı da həyata keçirirdi. Ermənilər kommunist-bolşevik pərdəsi altında ziyalılarımızı məhv etməklə yanaşı, onlara qarşı fiziki terror və sui-qəsdlər təşkil etməkdən belə çəkinmirdilər. Erməni terrorunun qurbanlarından biri də “Qızıl şəfəq” qəzetinin Dilican üzrə müxbiri amansızcasına qətlə yetirilmiş Alma Muğanlinski idi. “Qızıl şəfəq” qəzeti bu haqda yazırdı: “Alma öz şərəfli vəzifəsini yerinə yetirmək sahəsində ön sıralarda gedən bir yoldaş idi. Düşmənlər ona sui-qəsd etməkdən çəkinməyərək Almanı qətl etdilər”.

4 noyabr 1936-cı il tarixdən Mustafa Hüseynov qəzetin məsul redaktoru vəzifəsindən azad edilir. 6 noyabr 1936-cı il tarixdən 11 noyabr 1936-cı il tarixinə kimi qəzetin məsul redaktor vəzifəsi, məsul redaktor əvəzi kimi Əli Heydərova həvalə edilir. Ümumiyyətlə, həmin dövrdə mətbuat sahəsində böyük təcrübəyə malik, istedadlı bir jurnalist Əli Heydərovun müxtəlif vaxtlarda qəzetin məsul redaktor əvəzi kimi adına tez-tez rast gəlinir.

1936-cı il noyabr ayının 12-də “Qızıl şəfəq” qəzetinə Səfər Alməmmədova redaktor təyin edilir. O 1901-ci ildə İrəvanda anadan olmuşdur. İrəvan rus-tatar məktəbini bitirmişdir. 1928-1929-cu illərdə Ağbabada firqə təlimatçısı, 1937-1938-ci illərdə Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsində partiya rəhbər orqanları şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləmişdir. 17 mart 1937-ci ilədək “Qızıl şəfəq”

qəzetinin məsul redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Qəzetin 18 mart 1937-ci il tarixdən, 26 iyul 1937-ci il tarixinə qədər – 63-169-cu nömrəsindək Məmməd İsgəndərov məsul redaktor əvəzi kimi göstərilir. Sonra Əkbər Rizayev 27 iyul 1937-ci il tarixdən 30 sentyabr 1937-ci il tarixinədək – 170-225-ci nömrələrdə yenidən məsul redaktor kimi ortaya çıxır. 01 oktyabr 1937-ci ilədək fəaliyyət göstərən “Qızıl şəfəq” qəzetinin adı dəyişdirilənə kimi Əkbər Rizayev bu mətbu orqanın məsul redaktoru vəzifəsində çalışmışdır.

Nəşrlər üzərində nəzarəti gücləndirmək və ya keçmişini idealizə edən kiçik bir yazının da dərc edilməsinə yol verməmək üçün 1922-ci ilin iyun ayında Ədəbiyyat və Nəşriyyat Baş İdarəsi (Qlavlit) yaradıldı. Bu mərkəzi idarənin hər bir müttəfiq respublikada şöbəsi var idi. Bu şöbələr zahirdə respublika XKS-nə tabe olsalar da, əslində onların işinə Moskvadan nəzarət olunurdu. Bu səbəbdən də repressiya illərində ən çox təqiblərə məruz qalan zümrələrdən biri də mətbuat işçiləri idi. 1937-ci illərdə amansız repressiya “Qızıl şəfəq” qəzetinin taleyindən də yan ötmədi. Belə ki, “Zəngi”, sonralar isə “Qızıl şəfəq” qəzetinin məsul redaktoru Mustafa Hüseynovun başına gətirilənlər daha faciəli olmuşdur. Redaksiyanın erməni əməkdaşı Mihatsahakyananın donosu əsasında 1937-ci ildə Mustafa Hüseynov “türk agenti” adı ilə ittiham edilərək güllələnmişdir. “Zəngi” və “Qızıl şəfəq” qəzetinin fəaliyyəti dövründə Mustafa Hüseynov 5 dəfə müxtəlif vaxtlarda bu mətbu orqanlara redaktorluq edib. Onun tez-tez qəzetin redaktoru vəzifəsindən azad edilib və bir müddətdən sonra yenidən bu vəzifəyə təyin olunması hər halda erməni şovinst dairələrinin Mustafa Hüseynovla bağlı məkrli niyyətlərinin olduğuna dəlalət edir. Məlumat üçün onu da bildirək ki, Mustafa Hüseynov “Zəngi” və “Qızıl şəfəq” qəzetlərinin ən uzun müddətli redaktoru olub. Mustafa Hüseynovun güllələnməsində erməni şovinst dairələrinin xüsusi rol oynaması aydın şəkildə özünü gös-tərir. Bu ilk növbədə onunla bağlı idi ki, Mustafa Hüseynov qəzetdə məsul redaktor olduğu dövrlərdə onun səhifələrində daim azərbaycanlıların ədəbi-mədəni yüksəlişinə hər vasitə ilə maneçilik yaratmağa çalışan Ermənistan rəhbərliyini kəskin tənqid edən, erməni daşnaklarının azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vəhşiliklərə, qətliamlara və total qırğınlara aid kifayət qədər materiallar çap etdirməsi, Türkiyənin iqtisadi-siyasi

uğurları, Atatürkün, o cümlədən digər türk dövlət xadimlərinin haqqında qəzetin səhifələrində müntəzəm yazılar dərc etdirməsi, Türkiyə haqqında intensiv informasiyaların çap olunması erməni şovinistlərini qıcıqlandırmaya bilməzdi. Qəzetin digər əməkdaşları İbrahim Əliyev, İsmayıl Əliyev, Abdulla Mirzəyev və məktublar şöbəsinin müdiri, şair Abbas Azəri də repressiyaya məruz qalaraq, müxtəlif bəhanələrlə aradan götürülmüşlər. Onların ən böyük təqsiri mətbuatda xalqın tarixi haqqını müdafiə etmələri idi. Bütün bunlara baxmayaraq, “Qızıl şəfəq” qəzeti çox çətin və keşməkeşli yollardan keçərək böyük həvəslə fəaliyyətini davam etdirməyə nail olmuşdur.

İrəvanda Azərbaycan mətbuatı Bakıda nəşr olunmuş Bakıda nəşr olunmuş qəzətlərdəki aktual məqalələri eyni ilə çap etməklə İrəvan ziyalıları elm, maarif və mədəniyyət sahəsində Azərbaycanda gedən proseslərlə öz oxucularını tanış edirdi. Bu hər şeydən əvvəl onunla bağlı idi ki, elmin və mədəniyyətin bu və ya digər sahələri ilə bağlı İrəvanda Bakıdakı qədər güclü azərbaycanlı ziyalı potensialı yox idi. Azərbaycan ziyalılarının məqalələrini Bakı qəzətlərindən götürüb, çap etməklə qəzet öz oxucularının intellektual inkişafına kömək etmiş olurdu. Məsələn, “Qızıl şəfəq” qəzeti özünün 20 aprel 1937-ci il sayında Azərbaycan dilinin orfoqrafiyasını bütünlüklə çap etmişdi. Bundan əlavə, M.S.Əfəndiyevin (Azərbaycan XMK) “Əsl xalq dili haqqında”, S.Şamilovun “Dilimizin sovetizm sözləri”, Ə.Orucovun “Azərbaycan dilinin təmizliyi uğrunda”, C.Əzimovun “Zəngin ədəbi dilimiz uğrunda”, M.Şirəliyevin “Ədəbi dilimizin zəruri məsələləri”, Ə.Dəmirçizadənin “Azərbaycan dilinin sərfi” və digər məqalələr bu qəbildən hesab oluna bilər.

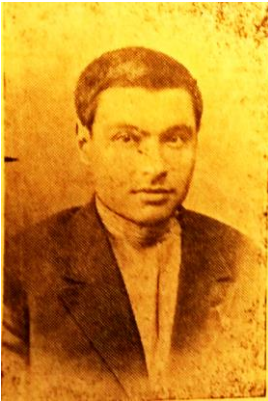
Məqalələrdə Azərbaycan dilinin qrammatikası ilə bağlı nəşr olunan monoqrafiyalarda və dərsliklərdə yer alan, düzgün olmayan müddəalar tənqid edilirdi ki, bu da İrəvanda və bölgələrdə fəaliyyət göstərən azərbaycanlı müəllimləri üçün çox önəmli idi. Belə məqalələrin tez-tez dərc olunması irəvanlı müəllim və ziyalılara peşəkar alim mövqeyi ilə tanış olmağa və ya əməli işlərində onlardan istifadə etməyə imkan verirdi.

Deyənlərdən belə bir nəticə hasil olur ki, qəzet “Ermənistan”da yaşayan azərbaycanlıların ictimai-siyasi və ədəbi mədəni həyatının güzgüsü idi. Bütün bunlara baxmayaraq onu da xüsusi qeyd etmək

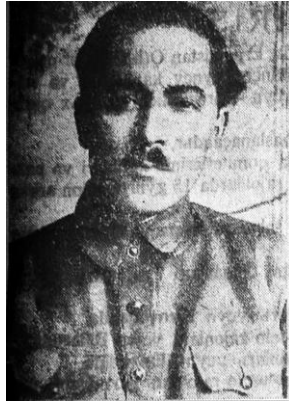
yerinə düşər ki, müxtəlif vaxtlarda qəzetin məsul redaktorları Əkbər Rizayev, Mustafa Hüseynov, Əli Tağızadə, Rza Vəlibəyov, Səfər Alməmmədov, redaktor əvəzi olmuş – Hüseyn Nəcəfov, Əli Heydarov, Mirzə Mirzəyev, Ələmdar Haşimov, Həbib Məhəmmədzadə, Nəcəf Mamedov, Əziz Nağıyev və başqaları əsl ziyalılıq cəsəreti göstərirdilər. Onlar erməni şovinizmi əhatəsində soydaşlarımızın və ana dilimizin hüquqlarını qoruyurdular. Məsələn, Ələsgər Vəliyev azərbaycanlılar yaşayan kəndlərdə kolxozçuların erməni dilini bilmədiyini halda, kargüzarlıq işlərinin ermənicə aparılmasına etiraz edərək yazırdı: “Türk kəndlərində işlər türkçə olmalıdır”.

1937-ci illər Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai mühiti üçün olduqca mürəkkəb, keşməkeşli və ziddiyyətli bir dövr olmuşdur. Bütün bunlara baxmayaraq, “Qızıl şəfəq” qəzeti aparıcı mövqeyini əldən verməmiş, öz şərəfli missiyasını yerinə yetirməyə çalışmışdır.

“Qızıl şəfəq” qəzeti ilə bağlı apardığımız bu araşdırma həm də milli mətbuat tariximizin əhatəli şəkildə öyrənilməsinə böyük töhfə olacaqdır.

Rza Vəlibəyov

*Səfər Alməmmədov
(Hüseynzadə)*

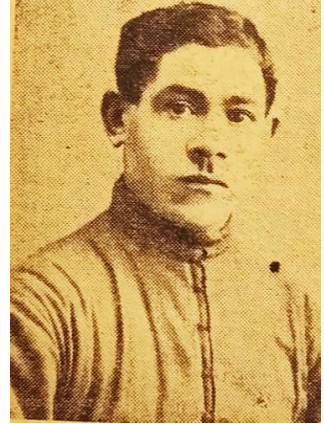

Ələmdar Həşimov

Müxtəlif vaxtlarda İrəvanda “Rəncbər”, “Zəngi”, “Qızıl şəfəq” kimi milli-mənəvi mənə ifadə edən mətbuat orqanlarının bu adlarla nəşr olunmasını erməni şovinist dairələri heç cür həzm edə bilmirdilər. Çünki gələcəkdə erməni şovinist dairələrinin həyata keçirəcəkləri “uca məram” üçün bu adlar yararsız idi. Bu baxımdan Ermənistan Kommunist bolşevik Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 8 sentyabr 1937-ci il tarixli qərarı ilə “Qızıl şəfəq” qəzetinin adı dəyişdirilərək “Kommunist” adı ilə əvəzləndi. Belə bir qəzetin çap olunması haqqında “Qızıl şəfəq” qəzeti 11 sentyabr 1937-ci il tarixli sayında oxuculara bu haqda məlumat verir. “Qızıl şəfəq” qəzeti yaxın günlərdə böyük formatda “Kommunist” adı ilə nəşr olunacaqdır. Qərbi Azərbaycanda istər mərkəzi, istərsə də yerlərdə fəaliyyət göstərən ana dilli mətbuat orqanları tez-tez erməni şovinist dairələri tərəfindən addəyişməsinə məruz qalırdı. Qərbi Azərbaycanda milli mətbuat tarixini ardıcıl izlədikdə aydın olur ki, burada anadilli mətbuat orqanlarının istər yaranması, istərsə də müxtəlif vaxtlarda onların addəyişməsinə məruz qalması məhz Qərbi Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulmasının ildönümləri ərəfəsinə təsadüf edir. Qəzetin adının siyasi və məkrli məqsədlərlə dəyişdirilməsinə baxmayaraq, azərbaycanlı ziyalılar ilk növbədə, ana dilində çıxan qəzetin varlığını qoruyub saxlamağa və əhali arasında yayılmasını təmin etməyə ciddi səy göstərirdilər. “Kommunist” səhifləri müxtəlif adlarla fəaliyyət göstərsələr də, onların hər biri öz üzərilərinə düşən missiyaları şərəflə yerinə yetirmişdir.

“Kommunist” qəzetinin redaktoru isə 27 iyul 1937-ci ildən “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaktoru vəzifəsində çalışan, Qərbi Azərbaycanda tanınmış ictimai xadim, istedadlı jurnalist Əkbər Rızayev olmuşdur. 02 oktyabr 1937-ci il tarixdən “Kommunist” adı ilə nəşr olunan qəzet gündəlik 4 səhifədən ibarət böyük həcmdə latın qrafikası ilə işıq üzü görmüşdür. Amma “Kommunist” qəzetinin nəşr olunduğu illər bütün ölkədə repressiyanın tüğyan etdiyi dövrə təsadüf edirdi. Minlərlə azərbaycanlının güllələndiyi və sürgün edildiyi bir vaxtda “Kommunist” qəzeti yalnız şən həyatdan, Stalin dühasından yazmalı idi. Əgər həmin illər “Kommunist” qəzeti səhifələrində çıxan yazıları mövzular üzrə qruplaşdırsaq birinci yerdə Stalinə həsr olunmuş mədhnamələr olacaq.

“Kommunist” qəzetinin 1937-1938-ci illərin sonları və 1939-cu il nömrələrində belə bir mənzərə ilə rastlaşırıq. Həmin illərdə qəzetin redaktorları çox tez-tez vəzifələrindən uzaqlaşdırılır, redaktor əbəzi, redaktor müavini və başqaları ilə əvəz edilir. Bu həmin vaxtlarda ictimai-siyasi mühitdə mövcud olan vəziyyətin daha da kəskin xarakter alması ilə bağlı idi. Cəmi 21 ay fəaliyyət göstərən “Kommunist” qəzetinin redaktorlarının təyin edilməsi və işdən çıxarılması ardıcılığını qəzetin 02 oktyabr 1937-ci ildən 25 sentyabr 1939-cu ilədək olan nömrələrindən müəyyənləşdirmişik. Həmin illərdə qəzetin səhifələrində məsul redaktor kimi Əkbər Rizayevin adına müəyyən fasilələrlə rast gəlinir. “Kommunist” qəzetinin 02 oktyabr 1937-ci il tarixli sayından 10 aprel 1938-ci il 82-ci nömrəsinə kimi Əkbər Rizayev məsul redaktor, 11 aprel 1938-ci il tarixli 83-cü nömrəsindən 18 aprel 1938-ci il 89-cu nömrəsinə kimi Cəfər Cəfərov məsul redaktor əvəzi, 23 aprel 1938-ci il tarixli 83-cü nömrəsindən 28 aprel 1938-ci il tarixinədək 97-ci nömrəsinə kimi Xəlil Səfərov redaktor müavini göstərilir. 29 aprel 1938-ci il tarixdən, 98-ci nömrəsindən etibarən Əkbər Rizayev yenidən məsul redaktor kimi ortaya çıxır. 12 may 1938-ci il tarixli 108-ci nömrəsindən 20 iyul 1938-ci il tarixli 165-ci nömrəsinə kimi yenə Xəlil Səfərov məsul redaktor əvəzi, 21 iyul 1938-ci il tarixli 166-cı nömrəsindən 20 aprel 1938-ci il 191-ci nömrəyə kimi Cəfər Vəlibəyov müvəqqəti məsul redaktor olmuşdur. 21 avqust 1938-ci ildən isə “Kommunist” qəzetinin redaktoru vəzifəsinə Müslüm Əliyev təyin olunmuşdur. Müslüm Əliyevin redaktorluq fəaliyyəti cəmi 8 gün çəkib. 21 avqust 1938-ci il tarixdən 28 avqust 1938-ci il tarixinə kimi qəzetin cəmi 6 nömrəsi onun redaktorluğu ilə işıq üzü görüb. Qəzetin 3 iyul 1939-cu il tarixdən 8 iyun 1939-cu il tarixinə kimi yenidən müvəqqəti məsul redaktoru Cəfər Vəlibəyov olmuşdur. Qəzetin 9 iyul 1939-cu il, 156-cı nömrəsindən 24 iyun 1939-cu il tarixli 169-cu nömrəsinədək yenidən Əkbər Rizayevin qəzetin məsul redaktoru kimi adına rast

Cəfər Cəfərov

gəlinir. 28 iyul 1939-cu il tarixli 170-ci nömrəsindən yenidən Cəfər Vəlibəyov müvəqqəti redaktor əvəzi olur. Cəmi iki ilə yaxın fəaliyyət göstərən “Kommunist” qəzetinin redaktorlarının 7 dəfə, tez-tez təyin olunub işdən çıxarılması həm də Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mətbu orqanı olan qəzetin başı üzərində dolaşan repressiya dalğasının əks-sədası idi. Həmin dövrdə həyata keçirilən repressiyalar Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinə, ziyalı potensialına, müxtəlif peşə və sənət adamlarına da böyük zərbələr vurdu. Təkcə İrəvan şəhərində iki minə yaxın azərbaycanlı ziyalı bu amansız repressiyanın qurbanı olmuşdu. Qərbi Azərbaycanda milli mətbuatımızın aparıcı əməkdaşları, görkəmli ziyalılarımız, “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaktoru Mustafa Hüseynov, redaksiyanın erməni əməkdaşı, sonralar isə Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri vəzifəsinə irəli çəkilməmiş A.Mnatsakyanın donosu əsasında “türk casusu” kimi ittiham edilərək güllələnmişdir. Qəzetin məktublar şöbəsinin müdiri, şair Abbas Azəri güllələnmiş, qəzetin digər əməkdaşları İbrahim Əliyev, İsmayıl Əliyev, Abdulla Mirzəyev “Kommunist” qəzetinin müxbiri Əkbər Kərimov repressiyaya məruz qalaraq, müxtəlif saxta ittihamlarla aradan götürülmüşlər. Onların ən böyük təqsiri mətbuatda xalqın tarixi haqqını müdafiə etmələri idi. Hətta redaksiya ilə əməkdaşlıq edən neçə-neçə tanınmış yazıçı, müxbir, dövlət işçiləri də repressiyaya məruz qalmışdır. Amansız repressiyadan xilas olmaq üçün yazıçı Nəsim Əfəndiyev Azərbaycana köçməyə məcbur olmuş, qəzetin ən aktiv müxbirləri Əbdüləzim Hacı, Əkbər Kərimov, Mirzə Mirzəyev, dövlət qulluqçusu Hüseyn Münşiyev isə həbs edilmişdir. Bütün fiziki və mənəvi təzyiqlərə baxmayaraq, Hüseyn Münşiyev ona qarşı sürülən ittihamlarda özünü günahkar və müqəssir hesab etməmiş, sonradan bəraət alaraq həbsdən azad edilmişdir. Həbsdən azad edildikdən sonra “Kommunist” qəzetinin partiya həyatı şöbəsinə rəhbərlik etmiş, qəzetin səhifələrində bu sahəyə aid yazılarla müntəzəm çıxış etmişdir.

Qəzetin 10 may 1938-ci il tarixli 106-cı nömrəsində “Səhvləri sonunadək düzəltməli” adlı məqalədən məlum olur ki, repressiyalar Qərbi Azərbaycanın Türkiyə ilə həmsərhəd olan Amasiya, Gümrü, Zəngibasar, Vedibasar bölgələrində yaşayan azərbaycanlılara qarşı

daha sərt şəkildə həyata keçirilmişdir. Məqalədə göstərilir ki, konturrevolisioner Amatuni, onun əlaltıları Amatuni, Ter-Qabreliyan, Hrayr Qalustyan, Amasiya rayonunda böyük miqdarda günahsız adamları konturrevolisioner adlandıraraq partiya sıralarından xaric etmişdir. Qəzetin verdiyi məlumatlardan məlum olur ki, Amasiyada azərbaycanlı əhalinin 34,4 faizini partiya sıralarından amansızcasına xaric etmişdilər. “Ziyançı”, “türk casusu”, “antisovet təbliğati aparır” və s. bu kimi saxta ittihamlarla reperessiyaya məruz qalmışdır. Hətta Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlı əhaliyə qarşı repressiyalar o qədər sərt xarakter almışdı ki, milli məsələlərin yenidən alovlanacağından ehtiyat edən mərkəz, bu məsələni Ümumittifaq Kommunist bolşevik Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1938-ci ilin yanvar ayında keçirilən plenumunda müzakirəyə çıxarmış və bundan sonra Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Amasiya rayonunda qərəzli şəkildə partiya sıralarından xaric edilmiş 24 nəfər azərbaycanlının şikayətinə baxmış və onlardan 17-nin partiya hüququnu bərpa etmişdir. Yoxlama nəticəsində heç bir fakt həqiqəti əks etdirmədiyindən “kulak”, “dövlət əmlakını oğurlayanlar”, “əks-inqilabçı”, “ziyançı” və s. kimi ittihamlarla təqsirləndirilənlər Əli Babayev, Ziyat Həsənov, Həsən Həsənov və başqalarının pozulmuş hüquqları bərpa olunmuşdur.

“Qızıl şəfəq” qəzetinin səhifələrində rast gəlinən imzaların çoxuna “Kommunist” qəzetinin səhifələrində rast gəlinmir. 1938-ci illərdə “Kommunist” qəzetinin fəaliyyətində bir durğunluq hiss olunur. Bu, bir tərəfdən qəzetin redaktoru Mustafa Hüseynovun güllələnməsi və qəzetin bəzi əməkdaşlarının həbsi ilə bağlı idisə, digər tərəfdən repressiyanın pik həddə çatması ilə əlaqədar idi. Ümumiyyətlə, 1938-ci illər Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ictimai, ədəbi-mədəni mühiti üçün çox acınacaqlı, keşməkeşli və ziddiyyətli bir dövr olmuşdur. Amma buna baxmayaraq, Mustafa Hüseynovdan sonra Əkbər Rizayev kimi yetkin bir redaktorun rəhbərliyi ilə milli mətbuatımızın dəyərli ənənələrinin qəzetin səhifələrində yaşadılmasına səy göstərilmişdir. Ümumiyyətlə, “Kommunist” qəzetində çalışan təcrübəli jurnalistlərin bir qismi qəzetin mədəni maarif şöbəsinin müdiri Adil Axundov, Cəfər Cəfərov, Bəhlül Məmmədov, Xəlil Sə-

təlimatçısı Hüseyin Münşiyev, Qərbi Azərbaycanın Xalq Maarif Komissarlığının məsul işçisi Mirzə Bəşir Bünyadzadə, Vedibasər rayon partiya komitəsinin katibi Məmməd İskəndərov, Basarkeçər rayon partiya komitəsinin katibi Müzəffər Talıbov, Meğri rayon partiya komitəsinin üçüncü katibi Hacı Hacıyev, Kalinino rayon partiya komitəsinin üçüncü katibi Salman Əliyev, Amasiya rayon partiya komitəsinin birinci katibi Ələsgər Vəliyev, Zəngibasər rayon partiya komitəsinin katibi Yaqub Bayramov və başqaları “Kommunist” qəzetinin səhifələrində müntəzəm çıxış edirdilər. Eyni zamanda qəzetin kütlələrlə ən sıx təmasda olmasına, abunə sayının artmasına çalışırdılar.

Fəhlə-kəndli müxbirləri qarşısında konkret vəzifələr qoyulmuşdu. Məsələn, “Müxbirlərimiz nədən yazmalı?” adlı redaksiya məqaləsində göstərilir ki, fəhlə-kəndli müxbirləri kənd təsərrüfatı işləri və yaz-tarla işlərinə hazırlıqlar barədə yazsınlar. Qəzetin kənd təsərrüfatı şöbəsinin əməkdaşları Məmməd Rzayev, Rəhim Allahverdiyev, zootexnik Sultan Əkbərov qəzetin səhifələrində tez-tez məsləhətverici məqalələrlə çıxış edir, pambığın becərilməsi, toxumların təmizlənməsi, kolxozlarda gübrələmə işinin necə yerinə yetirilməsi üsullarını izah edirdilər. Partiyanın siyasi, kütləvi izahat işlərinin, siyasi dərnlərin təşkilindən, “xalq düşmənləri” tərəfindən aparılmış ziyançılıq işlərinin aradan qaldırılması, onların məsuliyyətə alınmasından, rəhbər partiya orqanlarının qərar və direktivlərinin yerlərdə icra olunmasından və s. məsələlər barəsində yazsınlar. Digər tapşırıqlarla yanaşı yerlərdə baş verən hadisələr haqqında mətbuatla vaxtlı-vaxtında məlumatların çatdırılması tövsiyə olunurdu. Hətta mövsümlə əlaqədar əkin hazırlıqları işlərində yerli partiya təşkilatlarına yaxından kömək etmək üçün qəzetin əməkdaşları Xəlil Səfərov Zəngibasər, Adil Axundov Basarkeçər, Nəcəf Məmmədov Dərələyəz, Bəhlul Məmmədov Vədi rayonlarına ezam edilirdi. Zəngibasərdə Hilal İbrahimov, Həsən Cümşüdoğ, Xəlil Səfərov, Vedibasərdə Fərman İsmayılov, Abbas Vəlibəyov, Bilas Şadlinski, Əhməd Kələşov, Qafanda Nurəli Qurbanov, Nuru Nurullayev, Çəmbərəkədə Balı Sərdarov, Əhəd Abbasov, Sisianda Cəbrayıl İsgəndərov, Ağayəddin Telanov, Qarabağlarda Rizvan Əliyev, Əştərəkədə Əli Babayev, Əjdər Mərdanov, Qəmərliyə Musa Qurbanov, Amasiyada Bəşir

Məmmədov, Kərim Fərəcov (Qaraçanta), Lətif Hüseynov, Məmməd Abbasov, Dərələyəzdə Hüseyn Məmişov, Hamamlıda Yunis Əhmədov, İbrahim Əhmədov (Hollavar), Məğridə Firudin Quliyev, Nəriman Hacıyev və başqaları qəzetin ən fəal müxbirləri idilər.

Qəzet öz səhifələrində yaxın və uzaq bölgələrdə baş vermiş olayları, soydaşlarımızın əmək qələbələrini, iqtisadi, ictimai, siyasi məsələləri müntəzəm işıqlandırır. 1936-cı ildə konstitusiyanın qəbul edilməsi ilə əlaqədar olaraq Ermənistan SSR-nin tərkibinə müttəfiq respublika kimi daxil oldu. 1938-ci il iyunun 12-də yeni Konstitusiya əsasında Ermənistan SSR Ali Sovetinə seçkilər keçirildi. Keçirilən seçkilərdə azərbaycanlı əhalidən də seçilənlər var idi. Qəzetdə dərc olunmuş Ermənistan Ali Sovetinə seçilmiş deputatların siyahısında 256 deputatdan 26 azərbaycanlının – Cəmilova Fizzə İbrahim qızının (İrəvan), Kazımova Qızbəs Həsən qızının (Gümrü), Bayramov Qaçay Niyazqulu oğlunun (Dərələyəz), Şeyxzadə Rza Məmməd oğlunun, Kərimov Əli Əhməd oğlunun, Bayramova Alma Mustafa qızının (Amasiya), Qamanov Bəhram Alı oğlunun, Alməmmədov Səfərin, Zeynalova Maya xanım Xəlil qızının, Qasimov Vəli Süleyman oğlunun, Hüseynova Şölə Camal qızının (Basarkeçər rayonu), İsmayılova Fatma Hüseyn qızının, Həsənov Mürsəl Məmməd oğlunun (Çəmbərək rayonu), Çuvalova Cəvahir Zeynal qızının (Kalinino rayonu), Məmmədov Abbas Məhərrəm oğlunun, Abbasov İbiş Vəli oğlunun (Qarabağlar rayonu), İmaməliyev İmaş Məmməd oğlunun (Qafan rayonu), Abdullayev İsmayıl Məmməd oğlunun (Mikoyan rayonu), Qəmbəraliyev Mehdi İsmayıl oğlunun (Sisian rayonu), Kazımov Əsgər İsmayıl oğlunun (Spitak rayonu), Qafarova Fatma Həsən qızının, Məmmədov Həsən İsmayıl oğlunun, İsgəndərov Məmməd Salman oğlunun (Vedi rayonu), Əhmədov Novruz Abdulla oğlunun, Nəcəfov Məmməd Əsgər oğlunun, Bəşirov Mirzə Ələsgər oğlunun, Ələsgərova Matan Sadiq qızının da adına rast gəlinir.

1938-ci illər bütün sahələrdə olduğu kimi, Qərbi Azərbaycanın ədəbi-mədəni mühiti üçün çox mürəkkəb və keşməkeşli bir dövr olmuşdur. Bu illərdə sərt qadağalar altında fəaliyyət göstərən “Kommunist” qəzetinin aparıcı mövqeyi xeyli zəifləmişdir. Qəzetin iki ilə yaxın çıxmasına baxmayaraq, onun səhifələrində cəmi üç dəfə ədəbiyyatla bağlı materiallara rast gəlmək mümkündür. Əbulfət

Rəhimov, Hüseyn Hafiz, Haqverdi Ələkbərov, Əli Şahin, Həsən Həsənov, Əbdil Cəlilov, Həşim Ələkbərov, Tapdıq Məhərrəmov, Hüseyn Qurbanov, Müzəffər Nəsirli (Asim), Zeynal Məmmədov və başqaları öz şeirləri ilə qəzetdə çıxış edirdilər. Bu müəlliflərin əsərləri bədi cəhətdən zəif olsalar da, mövcud dövrün mənzərəsini real şəkildə əks etdirmək cəhətdən qiymətli idi. Əvvəlki illərlə müqayisədə “Kommunist” qəzeti səhifələrində ana dilində şeir yazanların – yeni qüvvələrin mətbuat aləminə cəlb edilməsi prosesinin də zəiflədiyi müşahidə edilir.

Qəzetdə Qərbi Azərbaycanın mədəni həyatında baş verən dəyişikliklər öz əksini tapırdı, o cümlədən teatr tamaşaları, aktyorların gastrol səfərləri və s. İrəvan Azərbaycan teatrının səhnəsində göstərilən tamaşalar haqqında Əbülfət İbrahimin “Kommunist” qəzetində dərc olunan “Hacı Qara” (1938, №81), “Ölülər” (1938, №30), “Üzləşdirmə” (1938, №33), “Otello” (1938, №114), “Cəfər Cabbarlı adına teatrın müvəffəqiyyətləri” (1938, №112) və başqa məqalələri burada teatr tənqidinin ümumi mənzərəsinə dair təsəvvür əldə etməyə imkan verir. Yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz tamaşalar haqqında Əbülfət İbrahim orijinal və maraqlı mülahizələrini bildirməklə yanaşı, Yunis Nuri, Əhməd Səfayi, Məmədbağır Qaraxanov, Əziz Süleymanov, Əli Zeynalov, Əli İmanov, İsa Hüseynov və digər sənətkarların ifa etdikləri obrazların tamaşaçıların şüurunda dərin iz buraxdığını da vurğulayır. Lakin göstərilən tamaşaların uğuru ilə yanaşı və nöqsanları haqqında da həmin məqalələrdə fikir və mülahizələrə rast gəlmək olur.

Nəticə etibarilə belə qənaətə gəlmək olar ki, 1937-1938-ci illərdə Qərbi Azərbaycanda tüğyan edən repressiyalar dalğası “Kommunist” qəzetinin də redaksiyasından yan keçməmiş, bu baxımdan da Qərbi Azərbaycanda maarif və mədəniyyətin inkişafında eyni zamanda yaradıcı insanların üzə çıxmasında öz rolunu lazımı səviyyədə oynaya bilməmişdir.

“SOVET ERMƏNİSTANI” QƏZETİ

„QOMMUNIST“ — „SOVET ERMƏNİSTAN“

Lenin-Stalin partiyasının milli siyasətinin qələbəsi nəticəsində sosialist vətənimizdə formaça milli məzmunu sosialist kulturomuz durmadan inkişaf edib cücəlməkdədir. İndi SSRİ-də başlanan nytyen xalqların öz ana dilində mətbuatı sərbəstlə cücəlməli, sovet mətbuatının qüvvət və qüdrətli lədən-lə artır. SSRİ-də mətbuat - marşizmlenlenizm ideallarının propaqandasının qüdrətli silahı, olmaqla q, bolşevik partiyasının və Sovet hökumətinin siyasətinin kytla icarısında fəajandır. Bolşevik mətbuatı xalqın fəatdəqəyən yaxşı şeşləri qavraqır və kytla-viləşdirir, qommunist cəmijəti quruluşu uqrunda kytlaləri təşkil edir və mybarizəyə səfərbərliyə alır, zəhmətkeşlərin qommunist təvrijəsi işində aqtiy surətdə iştirak edir.

Sovet İttifaqı zəhmətkeşlərinin siyasi və kultur inkişafının ən parlaq əlamətlərindən biridə-ölkəmizdə mətbuatın artımıdır. İmperialist mybarizəsi əvəzində car Rusiyasında 859 qəzet cəxərdə ki, bunların birlihdə tirəzə 2,7 million nysxə idl. Çari ilin əvvəlində SSRİ-də 8.550 qəzet cəxəmsərdə (10 dəfə artıq) ki, bunların tirəzə 37,5 million nysxədir (14 dəfə artıq). SSRİ-də başlan xalqların 70-nin ana dilində qəzet nəşr edilir. Taçikistan və Qırqızstan SSR-də revolyusiyadan əvvəl hec bir qəzet cəxəməyirdə. Keçən il bu respublikalardan birincisində 72 qəzet, ikincisində isə 60 qəzet nəşr edilmişdir.

Jahız bu faqte qəjd etmək kifayətdir ki, son 2 aq ərzində respublikamızda təşkil olunmuş yeni rayonların 9-da (Zənginasar, Sevan, Qrasnoselo, Nojemberjan, Spidaq və sairə) yeni qəzetlərin nəşrinə başlanılmışdır. Partiyamız və əksən Stalin joldaş mətbuatı nəşr diqqət fətrilirdə. Çünki, «Mətbuat-jəgənə silahdır ki, onun fəatdəqəyən ilə partiya hər gün, hər saat, fəhilo silifi ilə öz dilində, əzyne lazıy olan dilde, danışır». (STALIN). Bizim mətbuatımız Ymum İttifaq Qommunist (bolşeviklər) Partiyasının XVIII Qurultayının qərarlarını kytloviləşdirmək, Ycinqy Stalin Beşilliyi adına başlanan ymum-xalq jəməsinə təşkil etmək işində gözəl nymunələr gəstərir.

EQ (n) P MQ njurosunun qərarı əsasında nuyyndan e'tihaarən qəzetimiz «Qommunist» əvəzinə «Sovet Ermənistan» adı ilə cəxəməyə başlaır. «Qommunist» qəzeti əzy-nin ilk illik məvcudijətində partiya və hökumətimizin nytyen tapşırıqlarını jərlinə jətlirmək işində gözəl işlər gərəək öz e'timadını doğrultmuşdur. «Qommunist» qəzeti partiyamızın və EQ(n)P MQ-nın rəhbərliji altında gözəl qadrlar jətlirmişdir. 1800 ən gözəl fəhilo, kəndli və intelligensiya myxəbirləri jətlidirmişdir ki, bunlar qəzetimizlə ətrafında səx toplasaraq qommunizin işi uqrunda jərlulmadan mybarizə edilirlər.

YIQ (n) P Mərkəzi Qomitelin partiya propaqandası haqqında tarixi qərarı bolşevik mətbuatından yəzrinə sərəfli vəzifə qoymuşdur. Marşizmlenlenizm teoriyasının mətbuatı vasitəsilə propaqanda edilməsi, sistematik surətdə partiya propaqandasına aid materialların cəp edilməsi,

26 Sentyabr
Səhifə
1939-cu il
№ 222 (2242)
QIYMƏTİ 10 Q.

Jərn
BO

Медведев

СОВЕТ ЭРМЕНИСТАН

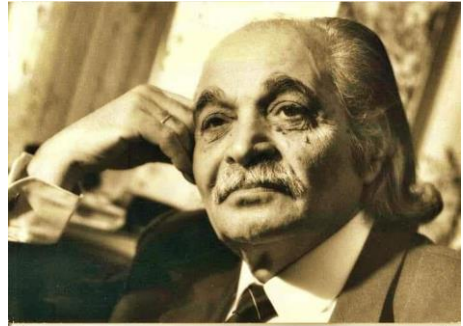
ГИШ

1 1939

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin ilk nömrəsi

Qərbi Azərbaycanda milli dildə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Kommunist” qəzeti 221-ci – sonuncu nömrəsindən sonra 1939-cu ilin sentyabrın 26-da “Sovet Ermənistanı” qəzeti adı altında nəşr olunmağa başlamışdır. 1939-cu ildə cəmi 79 nömrəsi işıq üzü görən qəzet gündəlik 4 səhifədən ibarət böyük formatda çap olunurdu. Qəzetin redaktoru isə tanınmış ictimai xadim, təcrübəli jurnalist Cəfər Vəlibəyov təyin edilmişdir. 50 ilə yaxın “Sovet Ermənistanı” adı altında nəşr olunan qəzet müxtəlif vaxtlarda mövcud olan siyasi-ideoloji maneələrə baxmayaraq, 1989-cu ilə kimi uğurla fəaliyyət göstərmiş, Qərbi Azərbaycanda milli mətbuatımızın əsl salnaməsinə çevrilmişdir. Qərbi Azərbaycanda milli mətbuat tariximizdə mühüm mərhələ təşkil edən “Sovet Ermənistanı” qəzeti 1940-cı ilin iyun ayından kiril əlifbası ilə çap olunmuşdur. Həmin illərdə digər mətbuat orqanları kimi “Sovet Ermənistanı” qəzeti də repressiya dövrünü örtbasdır edir, kolxoz quruluşunun üstünlüklərini təbliğ edirdi. Amma bütün bunlara baxmayaraq, Qərbi Azərbaycanda milli mətbuatın zəngin ənənələrini yaşadıb inkişaf etdirməkdə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin böyük xidmətləri olmuşdur.

1940-cı ildə Nəcəf Məmmədov, Adil Axundov, Abdulla Mirzəyev, Hüseyn Nəcəfov, Yusif Abbasov, Salman Rəhimov, Mirəli Seyidov, Əkbər İrəvanlı, Lətif Hüseynov, Cəfər Misgərov, Məmməd Xəlilov və başqa gənclərin qəzetin redaksiyasında müxtəlif şöbələrdə işə cəlb edilməsi bu mətbu orqanın fəaliyyətinin

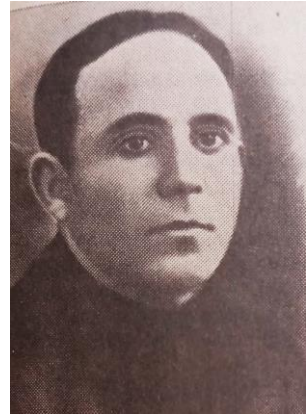

Mirəli Seyidov

daha da canlandırılmasına, öz ətrafına geniş oxucu kütləsinin və onlarla fəal müxbirin toplanmasına stimül vermişdir. Bu jurnalistlər qəzet səhifələrində öz çıxışları ilə oxucuların rəğbətini qazanmışdılar. Bu baxımdan 1940-cı ildə mətbuatda fəallığı ilə seçilən jurnalistlər arasında fəxri fərmanla təltif olunan azərbaycanlılardan qəzetin məsul redaktoru Cəfər Vəlibəyovun, “Sovet Ermənistanı” qəzetinin məsul redaktor müavini Yusif Abbasovun, “Sovet Ermənistanı” qəzetinin

təbliğat şöbəsinin müdiri Salman Rəhimovun, qəzetin müxbiri Qəşəm Şahbazovun, “Zərbəçi kolxozçu” qəzetinin məsul redaktoru Fərman İsmayılovun, “Maldarlıq cəbhəsində” qəzetinin məsul redaktoru Xuda Xudayevin də adlarına rast gəlinir.

Qəzetin ilk müxbirlərindən olan Nəcəf Məmmədovun “Sovet Ermənistanı” qəzetinin 20 illiyi münasibəti ilə bağlı “Keçmişdən xatirələr” adlı məqaləsində qəzetin ilk texniki heyəti və müxbirləri haqqında verdiyi məlumatlar maraqlı və əhəmiyyətlidir. Məqalədə qəzetin böyük

Məmməd Xəlilov

çətinliklər bahasına əlverişli olmayan şəraitdə nəşrə hazırlanması, bu işdə fəallıq göstərən şəxslərin xidmətləri haqqında maraqlı məlumatlar verilmişdir. Nəcəf Məmmədovun verdiyi məlumata görə qəzeti yığmaq üçün ixtisaslı linotopçiyə böyük ehtiyac olduğundan bu işi icra etmək üçün Bakı Birləşmiş Baş mətbəəsindən bir mütəxəssis linotipçi İrəvana dəvət olunmuşdur. Bakı Birləşmiş Baş mətbəəsi tərəfindən əvvəllər “Azərənəşr”-in mətbəəsində, sonra isə “Kommunist” qəzeti mətbəəsində linotipçi vəzifəsində çalışan Məhərrəm Sultanov İrəvana göndərilmişdir. O, 40 il müddətində İrəvanda “Sovet Ermənistanı” qəzetinin materiallarını yığmış, qəzetin vaxtlı-vaxtında oxucularına çatdırılması üçün mətbəə işinin bütün çətinliklərinə mətanətlə tab gətirib böyük əzmkarlıqla çalışmışdır.

1941-ci ilə kimi qəzet öz ətrafında ən aktiv fəhlə-kəndli müxbirlərini cəm etmiş və onlarla işgüzar təmasını daha da möhkəmlətməmişdir. Regionlarda qəzetin ən aktiv xüsusi müxbirləri İrəvanda – Etibar Rəcəbli, Tahir Abbasov, Cəfər Misgərov, Zəngibasarda – Sadıq Əliyev, Hüseyn Nəcəfov, Vedidə – Mirzə Bəşirov, Fərman İsmayılov, Amasiyada – Məmməd Rəhim Xəlilov, Lətif Hüseynov, Gümürdə – Məmməd Əliyev, Əştərəkdə – Əli Babayev, Qafanda – Əsəd Əsədov, Cəmil Əliyev, Dilicanda – Salman Həsənov, Çəmbərəkdə – Hüseyn Mustafayev, Haqverdi Tağıyev, Həsən Tağıyev, Rəis Məmmədov təmsil edirdilər.

Qəzet özünün 20 illiyinə xüsusi nömrə buraxmasa da, 1941-ci il 105-ci sayının 3-cü səhifəsini bu əlamətdar hadisəyə həsr etmişdir. EK (b) P Vedi rayon komitəsinin katibi Məmməd Məmmədov, Basarkeçər rayon icraiyyə komitəsinin katibi Talib Musayev, Kalinino rayon icraiyyə komitəsinin katibi Əli Qurbanov, Amasiya rayon icraiyyə komitəsinin təşkilat şöbəsinin müdiri Həsən Hüseynovun qəzetdə birgə dərc etdirdikləri məqalədə azərbaycanlılar yaşayan bölgələrdə bir sıra problemlərin aradan qaldırılması və müxtəlif sahələrdə uğurlu inkişafın əldə olunmasına böyük diqqət göstərilməsində, gənc azərbaycanlı kadrların hazırlanmasında onlara əməli köməkliklərin göstərilməsi istiqamətində geniş tədbirlərin həyata keçirilməsində “Sovet Ermənistanı” qəzetinin böyük rol oynadığı barədə məlumat verilir (87). Yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz şəxslər mütəmadi olaraq qəzetlə əməkdaşlıq edir və vaxtaşırı onun səhifələrində çıxış edirdilər.

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin 20 illiyi münasibəti ilə “Həyatımızın təcrübə məktəbi” başlıqlı məqalədə vaxtilə gənc yaşlarında qəzetlə əməkdaşlıq edən müxbirlərindən Ələmdar Haşimov, Əli Heydərov, Mamed Əsədov və başqalarının ilk dəfə bu mətbu orqanda fəaliyyətə başladığından bəhs edilir.

Mətbuatın sürətli inkişafına onun işinin tərkibinin dərinləşməsinə kütləvi fəhlə-kəndli hərəkatı çox böyük köməklik göstərmişdir. Araşdırmalardan aydın olur ki, 1941-ci ilin may ayına kimi qəzetlə daim əməkdaşlıq edən fəhlə-jənsli müxbirlərinin sayı 800-dən artıq olmuşdur. Bütün bölgələrdə fəhlə-kəndli müxbirlərinin sayı ilbəlil getdikcə daha da artırdı. Redaksiya kəndli müxbirlərindən hər gün 35-40 məktub alırdı. Bu da hər ay orta hesabla 800-850 məktub edirdi. Redaksiya təkcə 1940-cı ildə 6167 müxbir məktubu almışdır ki, bunlardan da 4924 məktub qəzetin səhifələrində çap olunmuşdur. “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaksiyası təkcə Qərbi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən deyil, eyni zamanda keçmiş İttifaqın müxtəlif şəhərlərindən, xüsusilə də Azərbaycandan il ərzində minlərlə məktub alırdı. Redaksiyanın məktublar şöbəsi onları çeşidləyib, ayda bir neçə dəfə “Bizə yazırlar” rubrikası altında qəzetin səhifələrində dərc edirdilər. Yerlərdən redaksiyaya məktub axınının belə çox olması Qərbi Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlıların bu qəzetə olan inamının göstəricisi idi. Qəzetin səhifələrində dərc

olunmuş həmin məktubları nəzərdən keçirdikdə onların böyük əksəriyyəti yerlərdəki haqsızlıqlardan, soydaşlarımızın üzləşdiyi problemlərdən, pozulmuş hüquqlarından və digər sahələrdə baş verən neqativ hallardan bəhs edildiyi məlum olur. Soydaşlarımızın pozulmuş hüquqları öz həllini tapmadığı təqdirdə, şikayətinin əli hər yerdən üzüləndən sonra, məktubla axırncı ümid yeri kimi inandıqları-güvəndikləri “Sovet Ermənistanı” qəzetinə üz tuturdular. “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaksiyasında müraciətlərə diqqət çox güclü idi. Yazılara “soydaşlarımızın ümid və güvən yeri” amalı ilə yanaşılırdı. Həllini tapan bütün məktublar “Sovet Ermənistanı”nın köməyi ilə” rubrikası adı altında qəzetdə dərc edilirdi.

Lakin qəzet əldə edilən bu uğurlarla kifayətlənmirdi. Qəzet və onun müxbirləri mətbuatın ən gözəl nümunələrini yaratmaqla üzərilərinə düşən missiyanı şərəflə yerinə yetirməyə çalışırdılar. Qərbi Azərbaycanda fəhlə-kəndli müxbirlərinin qəzetlə əməkdaşlığını daha da gücləndirmək, qəzetin səhifələrində çap edilən materialların keyfiyyətinə ciddi fikir vermək məqsədi ilə qəzetin redaksiyası tərəfindən bölgə müxbirləri üçün müntəzəm tədbirlər həyata keçirilirdi.

Məsələn, 1941-ci ilin aprel ayının 12-də Cəfər Cabbarlı adına İrəvan Azərbaycanlı Dövlət Dram teatrının yerləşdiyi binada “Sovet Ermənistanı” qəzetinin fəhlə-kəndli müxbirlərinin və İrəvanda fəaliyyət göstərən azərbaycanlı ziyalıların iştirakı ilə Ermənistan Kommunist bolşevik Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi Məmməd İsgəndərovun “Mətbuat və fəhlə-kəndli müxbirlərinin vəzifələri haqqında” məruzəsi dinlənmişdir. Məruzədə partiya təşkilatları ilə fəhlə-kəndli müxbirlərinin əməkdaşlığının təkmilləşdirilməsi və daha da möhkəmləndirilməsi, partiyanın tarixi qərarlarının kütlələrə çatdırılması və bu qərarların uğurla həyata keçirilməsini təmin etmək məsələsi müxbirlərin qarşısında ən mühüm vəzifə kimi öz əksini tapmışdı. Ümumiyyətlə, belə müxbir müşavirə və konfransları həm də qəzetin ətrafında cəm olan fəhlə-kəndli müxbirlərinin yeni həyat quruculuğu uğrunda mübarizə əhval-ruhiyyələrini daha da artırırdı.

Dövrün sosial həyatda yaratdığı çətinlik və problemlər qəzetin çapının zəifliyi və kağız qıtlığında da özünü göstərirdi. 1941-ci illərdə qəzetin həcmində və bəzi nömrələrində səhifələrin sayı fərqli gös-

tərilir. 1941-ci ilin sonlarından başlayaraq qəzet həftədə 4 dəfə iki səhifə həcmində çıxmışdır. 12 aprel 1942-ci il 87-ci nömrəsindən etibarən isə qəzet həftədə 5 dəfə iki səhifədən ibarət çap olunmuşdur. Qəzet 1944-1945-ci illərdə həftədə 4 dəfə iki səhifə həcmində çıxmışdı. Həmin illərdə həftədə 4 dəfə nəşr olunan qəzetin üç nömrəsi iki, bir nömrəsi isə 4 səhifə həcmində çap olunurdu. 1946-cı illərdə qəzetin həftədə 4 dəfə iki səhifə həcmində çap olunmasına da rast gəlik.

Böyük Vətən müharibəsi illərində qəzet partiyanın siyasi tribunasına çevrilərək “hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə üçün” şüarı ətrafında kütlələri səfərbərliyə alırdı. Qəzet müharibə illərində cəbhədə mərdliklə vuruşan, qəhrəmanlıq göstərən və ad-san qazanan Qərbi Azərbaycandan olan azərbaycanlı döyüşçülərin göstərdikləri şücaət və igidlikləri, eyni zamanda azərbaycanlı zəhmətkeşlərin fədakar əməyini də vaxtaşırı öz səhifələrində işıqlandırmışdır. Məsələn, qəzetdə “Hərbi müxbir” imzası ilə dərc olunmuş “İrəvanlı balası qvardiya baş leytenantı Əsgər Məmmədov” adlı məqalədə müəllif İrəvanda anadan olmuş, orada pedaqoji texnikumu bitirib Amasiya rayonunun Güllübulaq kəndində müəllimlik etmiş Əsgər Məmmədovun cəbhədəki igidliyindən iftixarla yazır: “Çox keçmədi onun təşəbbüsü, cəsarətli və bacarıqlı döyüşçü olması meydana çıxdı. Cəbhənin komandanlığı Əsgərin rütbəsini yüksəltdi – o, baş leytenant oldu. Mozdok və Taqanrok uğrunda döyüşlərdə ad qazanmış və başlıca olaraq azərbaycanlılardan ibarət olan 416-cı diviziya Ali Baş komandan, Sovet İttifaqı marşalı böyük Stalinin təşəkkürünə nail oldu”. Qəzet Sovet İttifaqı qəhrəmanları Abbas Quliyev, Üzeyir Əbdürrəhmanov, Qəzənfər Əkbərov, Səlahəddin Kazımov, Ziya Bün-yadov, Həzi Aslanovun və başqalarının igidliyindən bəhs edən yazını və şəkillərini milli iftixar hissi ilə çap etmişdir. Tank qoşunları general-mayoru Həzi Aslanovun böyük portreti altında yazılmışdır: “SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 1944-cü il 13 mart qərarı ilə Sovet İttifaqı qəhrəmanı Həzi Əhəd oğlu Aslanova tank qoşunları general mayoru əsgəri adı verilmişdir” (103).

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin müxbirləri fərq qoymadan qeyri-millətlərin əsgər və zabitlərinin də cəbhələrdəki igidliklərini öz səhifələrində işıqlandırır. Qəzet hərbi təyyarəçi, kapitan

V.A.Əmirovun göstərdiyi bir çox igidliklərdən böyük qürur hissi ilə yazırdı. Məqalədə təsvir edilən epizodlardan birində oxuyuruq: “Əmirov özünün yanan maşınını doğrudan-doğruya düşmənin üzərinə sürdü. Düşmənin bu şiddətli zərbəyə davam gətirdə bilmədi və geri qaçdı. Lakin Əmirov onu rahat buraxmadı. Bir daha ona yaxınlaşdı, bir zərbə daha endirdi. Düşmənin aeroplanı Əmirovun endirdiyi zərbələr nəticəsində darmadığın edildi. Azərbaycan xalqının cəsur oğlu yüksək mükafata – Sovet İttifaqı qəhrəmanı adına öz qanı ilə ləyaqət qazandı”. Amma ona belə bir fəxri ad verilməmişdi.

Qəzet öz oxucularına Sovet xalqının alman faşist işğalçılarına qarşı apardığı müharibənin gedişindən, cəbhə epizodlarından Qərbi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən olan azərbaycanlı əsgər və zabitlərin göstərdikləri igidlik və qəhrəmanlıqlarından ətraflı məlumat verir, arxa cəbhədəki döyüşçüləri yeni-yeni əmək qəhrəmanlıqları göstərməyə ruhlandırır. Qəzet Böyük Vətən müharibəsi illərində ön və arxa cəbhədə gedən işləri, döyüş səngələrindən alınan məlumatları gündəlik öz səhifələrində işıqlandırmış, cəbhə qəhrəmanları ilə daim əlaqə saxlamış, onların qəhrəmanlıqlarından, Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlı əməkçilərinin ön cəbhələrdə döyüşən oğul və qızlarımıza göndərdikləri hədiyyə və sovqatlardan, müdafiə fonduna edilən yardımlardan geniş bəhs etmişdir. Qəzetin 3 mart 1942-ci il tarixli 52-ci nömrəsində Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın Böyük Vətən müharibəsi illərində döyüşən əsgərlərə, müdafiə fonduna, müdafiə əhəmiyyətli digər işlərə yaxından kömək etdikləri barədə məlumatlar dərc edilmişdir. Təkcə İrəvan şəhərində yaşayan azərbaycanlılar tərəfindən cəbhədə vuruşan döyüşçülərə 104.000 manatlıq yağ, qızardılmış ət, pendir, konfet, quru meyvə və müxtəlif ərzaqlarla dolu 1543 bağlama göndərilmişdir. Qəzetin 6 mart 1942-ci il tarixli 55-ci nömrəsində Meğri rayon Nüvədi kənd kolxozçuları 60 kq yun, 90 yun corab, 40 cüt yun əlcək göndərilməsi göstərilmişdir. Bundan başqa Nüvədi kənd kolxozçusu Hilal Kazımov öz şəxsi vəsaiti hesabına 4 bağlama, Hökmü Əhmədov 3 bağlama, Əldərə kənd kolxozunun kolxozçuları və kolxozçu qadınları cəbhədə döyüşən əsgərlərə 115 cüt yun corab, 100 cüt yun əlcək, isti paltar, 8 qoyun, 3 iribuynuzlu heyvan, 86 kq pendir, 70 bağlama göndərilməsindən bəhs edilir. Qəzetin həmin nömrəsində Kirovakan rayonunun Gözəldərə

kənd kolxozçusu Vəli Mustafayevin cəbhədə döyüşən əsgərlərə xəz paltarlar tədarük etmək üçün onun ovçuluq sənətindən və bu sahədə 107 tülkü, 9 canavar, 19 dövşan, 20 dələ, həmin kəndin qabaqcıl ovçularından olan Sadiq Həsənovun da bacarıqlı ovçu kimi əldə etdiyi 108 tülkü, 18 canavar, 27 dovşan, 37 dələ dərisinin tədarük məntəqəsinə təhvil verdiyi barədə məlumat dərc olunub.

Qəzetin 31 mart 1942-ci il tarixli 76-cı nömrəsində Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar rayonunun Təzəkənd, Ağhəmzəli, Sərvanlar, Yuxarı Necili, Cəbəçəli, Aşağı Necili, Zəngilər kəndlərindəki kolxozlarda çalışan kolxozçuların cəbhəyə yarım üçün 213 dənə yastıq, 24 yorğan-döşək, 12 cüt yun corab və əlcək topladıqları və kolxozçu qadınlardan Əziz Cəfərov, Həlimə Hüseynova, Nəcibə Allahverdiyeva, Nərgiz Quliyeva, Cabbar Quliyev, Surə Qəhrəmanova, Müseyib Ələkbərovun, cəbhəyə yardım toplaması işində xüsusi fərqləndikləri qeyd edilmişdir. Böyük Vətən müharibəsi illərində Qərbi Azərbaycanın azərbaycanlı incəsənət işçiləri də böyük həvəslə, mətanətlə çalışmış, düşmənn üzərində qələbənin təmin edilməsi işinə yaxından kömək etmişdilər. Müharibənin ilk vaxtlarında mövcud dövrün mövzusunda uyğun əsərlər, kompozisiyalar, səhnəciklər göstərilirdi. Qəzetin 26 avqust 1941-ci il tarixli nömrəsində Cəfər Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycanlı Teatrının kollektivi tərəfindən keçirilən mitinqdən və burada çıxış edən Cəfər Vəlibəyovun, Əməkdar artistlər Yunis Nuri və Əli Zeynalovun, teatrın direktoru, Əməkdar incəsənət xadimi Baxşı Qələndərlinin və digər aktyorların tezliklə ordunun düşməne qarşı qələbə çalacağına əminliklə inamlarından bəhs edilir.

Qəzetin 1942-ci il 57-ci nömrəsində İrəvan Dövlət Azərbaycanlı teatrının kollektivi tərəfindən müdafiə fonduna 5 min manat pul, 60 ədəd isti alt paltarı, 3 yeşik bağlama göndərilməsi, teatrı aktyorları tərəfindən Cəfər Cabbarlının “Od gəlini”, Səməd Vurğunun “Fərhad və Şirin” və digər əsərləri tamaşaya qoyulmasından bəhs edilir.

Qəzetin 8 mart 1942-ci il tarixli 57-ci nömrəsində İrəvan Azərbaycanlı Qadınlar Klubunun fəalları Rəziyə Abdullayeva, Səkinə Həsənova, Şura Fəhrədova, Maniya Hüseynova, klubun müdirəsi Kövsər Məmmədova, Bülbül Kazımova və başqlarının Böyük Vətən müharibəsi illərində düşməne qarşı aparılan təqdirəlayiq

fəaliyyətlərindən, müharibə günlərində azərbaycanlı qadınlar arasında təbliğat işlərini daha da nümunəvi təşkil etmək üçün İrəvan Azərbaycanlı Qadınlar Klubunda Vətən Müharibəsi haqqında 13 dəfə ədəbi-bədii təbliğat günü keçirilmiş, mütəmadi olaraq müdafiə filmləri göstərilmiş, bundan başqa klubda şəfqət bacıları hazırlamaq üçün təşkil edilmiş kursu 12 nəfər azərbaycanlı qadının uğurla başa vurması, Azərbaycanlı Qadınlar Klubu kollektivinin müdafiə fonduna 1600 manat, isti paltar hədiyyə etmək üçün 800 manat pul verdiklərini bildirir.

Böyük Vətən müharibəsi illərində Qərbi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən azərbaycanlı təhsil müəssisələri ön və arxa cəbhədə vətənin müdafiəsində böyük mətanətlə çalışmışdılar. Qəzetin 19 noyabr 1943-cü il tarixli nömrəsində ön cəbhədə vuruşan əsgərlərin ailələrinə etdikləri hədiyyə və yardımlardan bəhs edərək Kirov adına İrəvan Azərbaycanlı qızlar məktəbinin kollektivi tərəfindən kitab, dəftər, qələm, tədris ləvazimatları ilə yanaşı ehtiyacı olan uşaqlara 47 cüt ayaqqabı, 4 palto, 70 pencək, İrəvan Əzizbəyov adına azərbaycanlı oğlanlar məktəbinin müəllim və şagirdləri tərəfindən 50 cüt ayaqqabı, 8 palto, 70 pencək və həmçinin İrəvan Azərbaycanlı pedaqoji və İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı texnikumunun tələbə və müəllim kollektivi tərəfindən yardım edildiyi, müdafiə fonduna 9 min 680 manat pul verdikləri bildirilir.

Müharibə ərəfəsində Qərbi Azərbaycanda yaşayan ziyalıların bir qismi repressiya qurbanı olmuş, bir qismi isə o cümlədən qəzetin əməkdaşları Lətif Hüseynov, Yusif Abbasov, İbrahim Əliyev, Cəlal Sərdar və başqaları döyüşən ordu sıralarına çağrılmışdı. İrəvanda Azərbaycan ictimai, ədəbi mühitində bir qədər sönüklük yaranmışdır. Həmin vaxtlarda “Sovet Ermənistanı” qəzetində diqqəti cəlb edən məqamlardan biri qələm sahiblərinin insanları döyüşə ruhlandırان, sabaha inamla baxmağa və nikbin olmağa səsləyən poetik nümunələridir. “Sovet Ermənistanı” qəzeti çox vaxt yerli şair və yazıçılarla yanaşı Bakıda yaşayıb-yaradan şairlərin də şeirlərini, bədii nümunələrini dərc edirdi. Böyük Vətən müharibəsi illərində qəzet Vətənin müdafiəsində qəhrəmanlıqla vuruşanlara Səməd Vurğunun Həzi Aslanova həsr etdiyi “Qəhrəmanın ölümü”, Süleyman Rüstəmin “Vətən”, Abdulla Şaiqin “Vətən gənclərinə”, Əyyub Abbasovun “Gü-

nəş”, İslam Qaradağlının “Sovet topçusu” şeirləri, Məmməd Rahimin “Onu Don qucaqladı”, Hüseyn Cavadovun “Azərbaycan xalqının generalları”, Əli Zeynalovun “Görüş”, Abbas Tahirin “Terekdən El-baya” oçerkləri dərc olunmuşdu. Qəzet xalq təsərrüfatının bütün sahələrində çalışan əmək adamları sırasında irəlidə gedənlərin sayının artmasına, nöqsan və kəsir cəhətlərin kəskin tənqid edilərək aradan qaldırılmasına ciddi fikir verirdi. Böyük Vətən müharibəsi illərində “Sovet Ermənistanı” qəzetinə Cəfər Vəlibəyovun redaktorluq etdiyi 1941-1945-ci illərdə qəzet müharibə illərinin arxa cəbhədəki və döyüş mövqelərindəki ritmini əks etdirmiş, “hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə üçün” rubrikaları altında səfərbərlik və vətənpərvərlik ruhunda xeyli məktub, oçerk, şeirlər və sair müharibə mövzusunə dair təsirli yazılar çap etmişdir. Qəzetin cəbhədə döyüşən əməkdaşları Lətif Hüseynovun, Yusif Abbasovun, Abbas Tahirin, Cəlal Sərdarın və başqalarının xatirələrindən aydın olur ki, müharibə dövründə “Sovet Ermənistanı” qəzeti cəbhə ilə xalq arasında körpü yaradan mətbuat orqanı kimi döyüş səngərlərinə qədər gedib çata bilmişdir. “Sovet Ermənistanı” qəzeti qələbənin yaxınlaşdığını, müharibənin qələbə ilə başa çatacağını öz oxucularına müjdə kimi təqdim edirdi. Müharibədə mətbuat vasitəsi ilə xalqı maarifləndirmək, məqalələrdə və çıxışlarda tarixə ekskurs edib almanların qədimdən vəhşi və barbar bir xalq olduğunu oxuculara təqdim etmək yeridlən siyasətin ən əsas xətlərindən biri idi. Ümumiyyətlə, 1941-1945-ci illərdə “Sovet Ermənistanı” qəzetində təqdim olunan məqalələrdəki faktlar, Sovet və xarici ölkə agentliklərinin məlumatları, ölkə başçılarının çıxışlarının tam mətnləri, müharibə dövrü Qərbi Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi hadisələr barədə dolğun məlumat almağa imkan verir.

1945-ci ildə müharibə qurtardıqdan sonra müharibənin vurduğu ağır yaraları sürətlə sağaltmaq, dağılmış xalq təsərrüfatını sürətlə bərpa etmək, şəhər və kəndləri yenidən qurmaq, müharibədən sonrakı beşillikləri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək uğrunda səfərbərliyə almaqda partiyanın genişləndirdiyi təşkilatçılıq işinin və kütləvi izahat işinin ayrılmaz hissəsi idi.

Böyük Vətən Müharibəsindən sonra əvvəlki illərlə müqayisədə “Sovet Ermənistanı” qəzetində də dönüş nöqtəsi yaranmışdır. Müharibədən sonrakı quruculuq dövrü mətbuatın inkişafını

stimullaşdıran qüvvəyə çevrilmişdir. Həmin dövrdə “Sovet Ermənistanı” qəzeti xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrindən müntəzəm təsirli yazılar verməklə yanaşı, ədəbi-mədəni mühitlə bağlı yazılar da vermişdir. Həmin dövrdə qəzetin əsas heyətini fəhlə-kəndli müxbirlər təşkil etsə də, qəzet öz səviyyəsini və operativliyini qoruyub saxlaya bilmişdir.

1946-cı ildə qəzetin ən fəal bölgə müxbirləri sırasında özünə yer almış Ağa Ağayev, Əli Dünyamaliyev (Keşişkənd), Səməd Novruzov (Amasiya), Nurəli Qurbanov (Qafan), Əli Həsənov (Qarabağlar), Elman

Tapdıq Novruzov
“Sovet Ermənistanı” qəzetinin xüsusi
müxbiri

Məmmədov (Noyemberyan), Oktay Məmmədov (Kalinino) və başqaları öz üzərilərinə düşən missiyanı şərəflə yerinə yetirmişdilər. Qəzetin müxbirləri yerlərdə aparılan abadlıq, inşaat, kolxoz quruluşunun inkişafı və s. əlaqədar olan mühüm işlərə dair ən kiçik məlumatı belə mətbuat vasitəsi ilə oxuculara çatdırmağa çalışırdılar. Həmin illərdə Allahverdi rayonu üzrə qəzetin ən fəal bölgə müxbirlərindən biri Tapdıq Novruzov olmuşdur. Tapdıq müəllim 1920-ci ildə Allahverdi rayonunun Böyük Ayrım kəndində anadan olmuşdur. Bu, o zaman idi ki, Qərbi Azərbaycanda sovet hakimiyyəti yenidən qurulmuşdu. Tapdıq müəllimin mətbuata olan həvəsi və marağı hələ İrəvan Türk Pedaqoji texnikumunda təhsil aldığı illərdən başlayır. Bu illərdən başlayaraq Tapdıq müəllim “Qızıl şəfəq” qəzetinin fəal oxucusu olmaqla yanaşı, həm də texnikumda qəzetin müxbiri kimi fəaliyyət göstərir. Demək olar ki, “Qızıl şəfəq” qəzeti Tapdıq müəllimi mətbuat aləminə aparan yolda ilk nəcib bələdçi rolunu oynamışdır.

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru Rəhim Allahverdiyev Tapdıq müəllimin hələ texnikumda təhsil aldığı illərdə yazı-pozu qabiliyyətini görüb onu Allahverdi rayonu üzrə qəzetin xüsusi müxbiri vəzifəsinə təyin edir. Gənc müxbir Tapdıq Novruzov hər gün kəndləri, mis mədənlərini pay-piyada dolaşib əsasən fəhlə əməyi, kolxozun işi haqqında yazır, eləcə də qəzetin xüsusi müxbiri kimi iqtisadi mövzularda məqalələr qəzetə göndərirdi. Tapdıq müəllim “Sovet Ermənistanı” qəzetinin Allahverdi rayonu üzrə bölgə müxbiri işlədiyi dövrdə irilixirdalı 300-ə kimi məqaləsi qəzet səhifələrində çap olunmuşdur. O 1946-cı ilin sonlarından 1963-cü ilin ortalarına kimi qəzetin bölgə üzrə müxbiri vəzifəsini uğurla yerinə yetirmiş, milli maraqlarımızın ifadəçisi kimi çıxış etmişdir. Tapdıq müəllimin bir sıra dövrü mətbuat orqanlarında çap olunmuş məqalələri bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlayır. Onun Gümrüdə nəşr edilən “Banvor” (“Fəhlə”), Bakıda nəşr edilən “Azərbaycan məktəbi” və s. qəzet və jurnallarda müxtəlif sahələrə dair yazıları dərc olunmuşdur. Onun qələmindən çıxan bu yazılarda Tapdıq müəllimin özünməxsus fərdi bir üslubu qabarıq şəkildə təzahür edir. O, Qərbi Azərbaycanda keçirilən fəhlə-kəndli qurultaylarında bir neçə dəfə nümayəndə qismində iştirak etmişdir. Tapdıq Novruzov Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ictimai, mədəni mühitində ən aktual problemləri, məsələləri haqqında həmişə ilk söz, həm də mötəbər söz deyən ziyalılarımızdan idi. Onda gələcək nəsillərə nümunə olacaq milli vidan və məsuliyyət hissi, ictimai-pedaqoji bir intizam var idi. Lakin Tapdıq müəllimin adı həyatımızın mənəvi güzgüsü olan bu mətbuat ilə məhdudlaşmır. Sözüün həqiqi mənasında onun fəaliyyətində hər şeydən əvvəl milli maaifçiliyimizin, pedaqoji fikrin daha da dərinləşən və zənginləşən öz məzmunu və öz vüsəti görünür.

Qəzetdə “Məktəb həyatı”, “Xarici ölkələrdə”, “İrəvan”, “Sovet Ermənistanında”, “Partiya həyatı” rubrikaları altında xeyli məqalə və məktublar dərc edilmişdir.

Dövrü mətbuat bu illərdə zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsində böyük rol oynamışdır. “Sovet Ermənistanı” qəzeti respublikada baş verən hadisələri öz səhifələrində hərtərəfli əks etdirirdi. 1947-ci il fevralın 9-da Ermənistan Ali Sovetinə keçirilən seçki kampaniyasını geniş işıqlandırmışdır. Ermənistan Ali Sovetinə

ikinci çağırış seçilən 275 deputatdan 20 nəfər azərbaycanlının – Yaqub Haqverdi oğlu Qəribov, Yetər Oruc qızı Şabanova (Amasiya), Həvva Abdulla qızı Salmanova (Qəmərli), Talib Qurban oğlu Musayev, Bağış Allahverdi oğlu Sadıqov, Günay Məmməd qızı Yusifova, Aydın Abdulla oğlu Məmmədov (Basarkeçər), Tərhan Cəlil qızı Abdullayeva, Mirzə Ələsgər oğlu Bəşirov (Vedi), Möhsün Hüseyn oğlu Əliyev, Dilbər Əbdüləli qızı Məmmədova, Hüseyn Teymur oğlu Məmmədov (Zəngibasar), Gülməmməd Məmməd oğlu Məmmədov (Qarabağlar), Fatma Dadaş qızı Əzizova (Qafan), Salatın Şəfi qızı Hacıyeva (Kalinino), Oruc Cəbrayıl oğlu İsayev (Kirovakan), Mehdi Ömər oğlu İsgəndərov (Çəmbərək), Rəhim Kazım oğlu Allahverdiyev (Mikoyan), Qüdrət Ələkbər oğlu Cəfərov (Sisiyan), Gülsüm Bünyat qızı Mustafayevanın (Hamamlı) adlarına rast gəlirik.

Bununla yanaşı acı təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, keçmiş SSRİ Nazirlər Soveti Qərbi Azərbaycandan soydaşlarımızın Azərbaycanın Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə bağlı 23 dekabr 1947-ci il tarixli qərar qəbul etmişdir. Növbəti tarixi cinayət aktı olan bu qərar “Ermənistan”da Azərbaycan ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mühitinə də böyük zərbə vurmuşdur. Bu mənada, “Sovet Ermənistanı”

“Sovet Ermənistanı” qəzeti redaksiyasının əməkdaşları, ön sırada soldan 1-ci Əsrəf Bayramov, 2-ci Hidayət Hüseynov. Arxa sırada soldan 1-ci İsmayıl Şukürzadə və 2-ci Lətif Hüseynov

qəzetinin məsul redaktoru Rəhim Allahverdiyev, qəzetin aparıcı əməkdaşları Mirəli Seyidov, İsmayıl Şükürzadə, Əşrəf Bayramov, qəzetin partiya təbliğatı şöbəsinin müdiri Hidayət Hüseynov və başqaları Bakıya köçməyə məcbur olmuşdular. 1946, 1948-1953-cü illərdə Qərbi Azərbaycanda soydaşlarımızın kütləvi şəkildə deportasiya edilməsi ilə bağlı həmin dövrdə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin işıq üzü görün bütün nömrələrini ardıcıl izlədikcə bu haqda bir kəlmə sözə belə rast gəlinmir. Amma xarici ölkələrdən Qərbi Azərbaycana köçürülən ermənilərin haqqında xeyli məlumatlara rast gəlmək mümkündür.

Müxbirlərin sayını artırmaq, onların bilik səviyyəsini yüksəltmək, tarixi qərarların həyata keçirilməsini təmin etmək üçün müntəzəm olaraq tədbirlər həyata keçirilirdi. Bu mənada, müxbir konfrans və müşavirələrinin keçirilməsi ənənəyə çevrilmişdi. Bu cür tədbirlərdə müvafiq qurumların nümayəndələri kəndli-fəhlə müxbirləri qarşısında çıxış edirdilər. Məsələn, qəzet 1947-ci ilin iyul ayının əvvəlində fəal oxucu və fəhlə-kolkoxçu müxbirlərinin respublika müşavirəsi keçirildiyini bildirir. “Sovet Ermənistanı” qəzetinin 1947-ci il 153-cü nömrəsində həmin müşavirənin çağırılması və gedişinə dair ətraflı məlumat verən “Müxbir və oxucularımızın respublika müşavirəsi” sərəlvhəli yazıdan aydın olur ki, iyul ayının 27-də keçirilən müşavirədə İrəvan Qiyabi Pedaqoji İnstitutun, Qiyabi Pedaqoji məktəbin və İrəvan Azərbaycanlı Kənd təsərrüfatı texnikumunun müəllim və tələbələrindən, o cümlədən şəhər və rayon təşkilatlarından 400-ə qədər müxbir və oxucu iştirak etmişdir. Müşavirədə “Oxucu və müxbirlərin ümdə vəzifələri haqqında” məruzə edilmişdir. Məruzə ətrafında fəal müxbirlərdən Hüseyn Nəcəfov (Zəngibasar), Ağa Ağayev (Keşişkənd), Yusif Süleymanov (Bağçalar), İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutundan Zaman Vəliyev, Allahverdi rayonundan Tapdıq Novruzov və Eyvaz Eyvazov çıxış edərək qəzetin işindəki uğur və nöqsanlardan ətraflı bəhs etmiş, bu mətbu orqanın ahəngdar fəaliyyətinin təmin edilməsinə, əldə edilən nailiyyətlərin daha da artırılmasına dair bir sıra əməli təkliflər irəli sürmüşdülər. Bu baxımdan qəzetin Allahverdi rayonu üzrə müxbiri Tapdıq Novruzovun çıxışı və bu mətbu orqanla bağlı günün ən aktual problemini önə çəkməsi daha çox diqqəti cəlb edir. O əvvəlcə bu qəzetin əhəmiyyətindən və təsir gücündən bəhs edir, sonra isə “Sovet

Ermənistanı” qəzetinin gündəlik nəşr edilməsini zəruri hesab edərək bildirir: “Demək lazımdır ki, istər bizim rayonda və istərsə də respublikamızın başqa rayonlarında əldə edilən müvəffəqiyyətlərin qat-qat artırılmasında, habelə baş verən nöqsanların aradan qaldırılmasında “Sovet Ermənistanı” qəzetinin köməyi çox olmuşdur. “Sovet Ermənistanı” qəzeti zalqımızın gündən-günə artan tələbini heç də tamamilə ödəyə bilmir. Gündəlik məlumatların çoxu qəzet səhifələrində işıqlandırılmır. Mən qəzetin tirajının artırılmasını və gündəlik olması zərurətini irəli sürürəm” (92).

1951-ci ilin iyul ayında qəzetin 30 illik yubileyi tamam olur. Qəzetin bu yubileyi altı aydan sonra 1952-ci ilin yanvar ayının 14-də İrəvanda L.P.Beriya adına Təbliğatçı evində qəzetin redaksiya kollektivinin, bir sıra mətbuat işçilərinin və müvafiq dövlət qurumlarının iştirakı ilə qeyd edilmişdir. 30 illik yubiley haqqında qəzetin redaktoru Cəfər Vəlibəyov məruzə ilə çıxış edərək sosializm quruluşunun ən mühüm vəzifələrinin həyata keçirilməsində qəzetin oynadığı rolun əhəmiyyətindən danışmış və kollektivinin qarşısında duran vəzifələri qeyd etmişdir. Sonra isə Basarkeçər rayon qəzetinin redaktoru Qasım Məmmədov, Gümrü rayonu üzrə qəzetin xüsusi müxbiri Əli Kərimov çıxış etmişdilər. Daha sonra 30 illik yubileyi münasibətilə bir sıra mətbuat orqanlarının və dövlət qurumlarının qəzetin ünvanına göndərdikləri təbrik məktubları oxunmuşdur. İctimai xadim Rza Şeyxzadə qəzetin 30 illik yubileyi münasibətilə “İlk nömrədən başlayaraq” adlı məqaləsində yazırdı: “Sovet Ermənistanı” qəzeti özünün bütün 30 illik fəaliyyəti ərzində mənim ən səmimi dostum olmuşdur. Mən həmişə qəzetin səhifələrində daxili və beynəlxalq məsələlər haqqında, mədəniyyət və incəsənətin inkişafı haqqında məni maraqlandıran cürbəcür məlumatları “Sovet Ermənistanı”nın səhifələrində tapıram. Ürəkdən sevdiyim qəzeti onun otuzuncu ildönümü günündə hərərətlə təbrik edir, şərəfli və nəcib işində ona yeni-yeni müvəffəqiyyətlər arzu edirəm”. Göründüyü kimi, Qərbi Azərbaycanda milli mətbuatın qeyd olunması üçün tarix müəyyən edilərkən burada sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra ilk dəfə 1921-ci ildə Azərbaycan dilində nəşr edilən “Kommunist” qəzetinin buraxıldığı il əsas götürülmüşdür. Əslində Qərbi Azərbaycanda milli mətbuatın yaranma tarixi 1914-cü il fevral ayının 22-də “Lək-lək”

satirik məcmuəsinin meydana gəlməsi dövründən hesablanması daha ədalətli olardı.

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin təşəbbüsü ilə respublikanın sənaye, nəqliyyat, müəssisə, kolxoz və sovxozlarında sosializm yarışlarının genişləndirilməsinə, qabaqcılların mütərəqqi iş üsullarının geniş yayılmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Azərbaycan Respublikasının sənaye işçilərinin – Gümrü toxucuları ilə Gəncə toxucularının, İrəvan maşınqayırma zavodları ilə Bakı maşınqayırma zavodlarının, Qərbi Azərbaycan xalçaçıları ilə Azərbaycan xalçaçıları, Gümrü dəmiryolçuları ilə Kutaisi paravozçuları, Zəngibasarnaxçıvan, Qəmərli-Şərur, Sisian-Cəbrayıl, Basarkeçər-Gədəbəy, Üçmüədzin-Abşeron, Axta-Yardımlı və digər rayon zəhmətkeşləri arasında sosializm yarışları təşkil edilmişdi. Qəzet yarış barədə, bu yarışların gedişi və əldə olunan nəticələr haqqında vaxtaşırı yazılar dərc edirdi.

“Sovet Ermənistanı” qəzeti ötən əsrin 50-ci illərindəki çətin şəraitdə fəaliyyət göstərmişdir. Ötən əsrin ikinci yarısından başlayaraq qəzetdə bir sıra sahələrdə yeniləşmə sahələrinə ciddi diqqət yetirilmişdir. Qəzetin ilk dəfə olaraq 1954-cü ilin yanvarın 17-dən 12-ci nömrəsindən etibarən gündəlik böyük formatda nəşri təmin edilmişdir. Amma belə bir xoş dövr uzun sürməmiş, bir müddətdən sonra qəzet yenidən həftədə dörd dəfə böyük formatda 4 səhifə həcmində öz fəaliyyətini davam etdirmişdir.

Fəhlə-kəndli müxbirlərinin formalaşması və onların fəallığının artırılması məqsədi ilə müntəzəm olaraq fəhlə-kəndli müxbirlərinin qurultayları keçirilirdi. 1956-cı il noyabr ayının 30-da Ermənistan Ali Sovetinin iclaslar salonunda Ermənistan fəhlə-kəndli müxbirlərinin qurultayı keçirilmişdir. Qəzetin 1956-cı il 141-ci nömrəsində həmin qurultayın çağırılması və gedişinə dair “Ermənistan fəhlə və kəndli müxbirlərinin qurultayı” sərəlvhəli yazıda ətraflı məlumat verilmişdir. Həmin məlumatdan aydın olur ki, noyabr ayının 30-da çağırılan və iki gün davam edən qurultayda partiya və ictimai təşkilatlardan, fəhlə-kəndli müxbiri, qəzet, jurnal və radio işçilərindən 518 nəfər nümayəndə qismində iştirak etmişdir. Qurultayda 7 nəfər azərbaycanlı nümayəndə də iştirak edirdi ki, bunlardan da “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru Cəfər Vəlibəyovu, qəzetin Gümrü bölgəsi üzrə

müxbiri Əli Mirzəyevi, Keşişkənd bölgəsi üzrə müxbiri Ağa Ağayevi, Basarkeçər rayonundan Qəşəm Aslanovu, Üçmüdəzindən Aydın Vəliyevi, Qafandan Həsən Hüseynovu, Sisiandan Həsən Məhərrəmovu göstərmək olar. Qurultayda keçmiş İttifaq respublikalarının tanınmış mətbuat nümayəndələri, o cümlədən Bakıdan “Kommunist” qəzetinin redaktoru Xasay Vəzirov da iştirak etmişdir (100). Həmin qurultayda ermənidilli mətbuat orqanlarının uğurları qeyd edildiyi halda, Qərbi Azərbaycanda yeganə milli mətbuat orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzeti isə müxbirlər hərəkətinə lazımi diqqət yetirilməməkdə, fəhlə və kolxozçuların qəzet səhifələrində çox az çıxış etdikləri bəhanə gətirilərək qərəzli tənqid hədəfinə çevrilmişdir. Əslində qəzetin tənqid hədəfinə çevrilməsinə heç bir əsas yox idi. Birincisi erməni şovinist dairələri və müvafiq qurumları tərəfindən müxtəlif dövrü nəşrlərə yaradılan əlverişli şərait Azərbaycan dilində çıxan bu mərkəzi mətbuat orqanına yaradılmamışdır. Digər tərəfdən isə qəzet öz imkanları daxilində mövcud dövrün tələblərinə uyğun olaraq öz fəaliyyətini təmin edirdi.

1959-cu ildə jurnalistlərin vahid bir təşkilatda birləşməsi məqsədi ilə SSRİ Jurnalistlər İttifaqı yaradıldı. Bu baxımdan keçmiş İttifaq respublikalarında da jurnalistlər ittifaqları təşkil edilməyə başlandı. 1959-cu ilin aprelin 6-da Qərbi Azərbaycan jurnalistlərinin birinci təsis qurultayı keçirildi. Qurultayda 280 nəfərdən artıq mətbuat nümayəndəsi təmsil olunmuşdur. Qurultayda bir çox respublikalardan, o cümlədən Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqından “Bakı” axşam qəzetinin şöbə müdiri Sabir Məmmədov da iştirak və çıxış etmişdir. Azərbaycanlı nümayəndələrdən “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru Cəfər Vəlibəyov, Basarkeçər rayonunda çıxan “Bolşevik uğrunda” qəzetinin redaktoru İsmayıl Əliyev də çıxış etmiş, jurnalistlər ittifaqının qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsinin zəruriliyi barədə söhbət açmışlar. Qurultayda Qərbi Azərbaycanın mətbuat cəbhəsindəki vəziyyəti təhlil edilmişdir. “Sovet Ermənistanı” qəzetində qurultayın gedişi barədə geniş məlumat verilmişdir. Qərbi Azərbaycanda medianın inkişaf istiqamətləri göstərilmiş və jurnalistlərə tövsiyələr verilmişdir. Gənc jurnalistlərin ideya səviyyəsini, onların yaradıcılıq təşəbbüsünü inkişaf etdirmək, jurnalistikanın problemləri onun forma, üslub janrlarını

genişləndirmək və bu sahəyə dair bir sıra məsələlər Jurnalistlər İttifaqının qarşısında duran ən mühüm vəzifə idi.

1959-cu ildə Qərbi Azərbaycanda 10 respublika qəzeti nəşr edilirdi ki, bunların da birdəfəlik tirajı 204500 nüsxə, bundan başqa 4 şəhər, 29 rayon qəzeti, 8 çoxtirajlı qəzet, 11 jurnal çıxırdı ki, bunların da birdəfəlik tirajı 58000 nüsxə təşkil edirdi. Respublikada Azərbaycan dilində cəmi bir gündəlik mərkəzi qəzet və iki rayon qəzeti nəşr edilirdi. Qərbi Azərbaycanda mətbuatın inkişafı üçün böyük imkanlar yaradıldığı, ilbəl yeni qəzet və jurnallar çap edildiyi halda Azərbaycan dilli yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzeti və cəmi 4-5 rayonda çap edilən bölgə qəzetlərinin Azərbaycan şöbələri bu qayğılardan məhrum idi. Ermənistanın müvafiq qurumları tərəfindən Rusiyanın Moskva, Sankt-Peterburq, Kiyev şəhərinin universitetlərində peşəkar jurnalistika və mətbuat məsələləri üzrə yüksək ixtisaslı elmi kadrlar hazırlamaq, hətta keçmiş İttifaqın nüfuzlu qəzetlərinin redaksiyalarında təcrübə keçmək üçün erməni millətindən olan gənclər göndərildiyi halda, bir nəfər də olsun azərbaycanlı nə təhsil almağa, nə də bu məqsədlə ezamiyyətə göndərilmirdi. Bu ayrı-seçkilik mətbuat işçilərinin təltif edilməsində də özünü göstərirdi. Məsələn, 1962-ci il 5 may “Pravda” qəzetinin 50 illiyi və mətbuat günü ilə bağlı Qərbi Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bir sıra mətbuat, nəşriyyat, radio və televiziya işçilərinin bir qrupu SSRİ orden və medalları ilə təltif edildiyi halda, onlardan yalnız bir nəfər azərbaycanlı, “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktor müavini S.Şərifov “Əməkdə fərqlənməyə görə” medalı ilə təltif edilmişdir. Ermənilərdən isə bir nəfəri “Lenin” ordeni, 4-ü “Şərəf” nişanı, 18-i Əmək igidliyinə görə, 14-ü Əməkdə fərqlənməyə görə medalı ilə təltif edilmişdir. Fəxri fərmanla təltif edilmiş 117 nəfərdən isə 3 nəfəri azərbaycanlı idi. Bunlardan Əliyeva Lətifə Rəcəb qızı (“Sovet Ermənistanı” qəzetinin korrektor), Əsgərov Rza İbrahim oğlu (“Sovet Ermənistanı” qəzetinin mədəniyyət və məişət şöbəsinin müdiri), Məmmədov İsrafil Süleyman oğlunu (“Sovet Ermənistanı” qəzetinin partiya həyatı şöbəsinin müdiri) qeyd etmək olar.

Məlumdur ki, o dövrlərdə partiya qurultaylarının qərarlarında mətbuat məsələləri geniş yer tutur. Məsələn, Sov. İKP MK-nın “Müasir şəraitdə partiya təbliğatının vəzifələri haqqında” 1960-cı il 9

yanvar tarixli qəbul edilmiş qərarında mətbuat dilinə xüsusi yer verilmişdir. Həmin qərarla deyilir: “Marksizm-Leninizm mühüm müddəaları anlaşılıqlı və canlı bir dildə, sovet xalqının aktual vəzifələri və gözəl nailiyyətləri haqqında parlaq, coşqun və ianandırıcı söhbət şəklində izah olmalı, bu zaman müsbət timsalın qüvvəsindən bacarıqla istifadə edilməlidir. Kommunizm ideyalarının təbliği zəhmətkeşlər üçün anlaşılıqlı və aydın olmalı, səmimi xarakter daşmalı, hər bir sovet adamının şüuruna və qəlbinə yol tapmalı, hər bir sovet adamında ən xoş, nəcib fikir və duyğular oyatmalıdır” (112).

1960-cı illərdən sonra qəzetin dəst-xəttində bir fərqlilik müşahidə edilir. Bu cəhət tərtibatın bütün sahələrində - sərlöbhə, rubrika, ayrı-ayrı materialların tərtibində özünü daha aydın göstərir.

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin həmin dövrdə nəşr olunmuş nömrələrini nəzərdən keçirərkən bu mühüm tələblər və vəzifələr baxımından xeyli irəliləyişin olduğu aydın görünür. Qəzetin səhifələrində əmək adamlarının şərəfli işindən bəhs edən, dil və üslubca aydın, təsirli yazılara tez-tez rast gəlmək olur. Oxucuların qəlbinə yol tapan, onlarda xoş duyğular oyadan, dil və üslubca gözəl, anlaşılıqlı, mənalı yazılar qəzet səhifələrində maraqla oxunurdu. Bunu qəzetin səhifələrində dərc olunmuş oxucu məktublarında öz əksini tapmış rəylər də bir daha təsdiq edir. “Qoçaq Güləsər”, “Xalqın ürəyindən qopan mahnılar”, “Gənclik nəğmələri”, “Bayram təranələri”, “Dəmirçi yaylağında”, “Asan deyil, çətindir”, “Beş dəniz yolunda”, “Gənclərin sevinci”, “Şərəfli əmək”, “Böyük ümidlə”, “Dərələyəzdə bahar”, “O yaşayır”, “Azərbaycanı sevirəm” və s. onlarca belə maraqlı başlıqlara təsirli publisist yazılar verilmişdir. Respublikanın qəhrəman azərbaycanlı kənd əməkçilərinə qurmaq, yaratmaq həvəsi, əmək coşqunluğu bu məqalələrdə canlı xalq dilinin gözəl söz və ifadələri ilə şirin və səmimi şəkildə öz oxucularına çatdırılır.

Azərbaycan dilində çıxan əvvəlki nəşrlərdə mövcud olan problemlər hələ 1964-cü illərdə “Sovet Ermənistanı” qəzetində də yaşanmaqda davam edirdi. Belə ki, redaksiyanı daimi binası olmadığı üçün yenə də ünvanlar tez-tez dəyişirdi. Qəzətdə mövcud olan bir sıra problemlərə baxmayaraq, azərbaycanlı oxucular öz doğma qəzetləri ilə təmaslarını daha da gücləndirirdilər. Həmin dövrdə qəzet və jur-

nalların nəşrinin ilbəl genişlənməsi, oxucuların mətbuata olan marağını daha da artırırdı. Məsələn, Zəngibasar rayonunun Yuxarı Necili, Sərvanlar, Mehmandar, Zəngilər, Dəmirçi, Vedibasar rayonunun Böyük Vedi, Xalisa və bir sıra başqa kəndlərində böyük həvəslə abunə yazılırdılar. Azərbaycanlı oxucuların əksəriyyəti ən azı beş-altı qəzet və jurnala abunə yazılırdı. Təkcə 1964-cü il sentyabr ayının 1-dən 6-na qədər cəmi 5 gün ərzində Yuxarı Necili kəndindən “Sovet Ermənistanı” qəzetinə 106 nüsxə, Dəmirçi kəndindən isə 89 nüsxə abunə yazılmışdır. Abunə kampaniyasının daha da genişləndirilməsinə əngəl törədən ən başlıca səbəblərdən biri bölgələrdə abunəçilərə qəzet və jurnalların vaxtılı-vaxtında çatdırılmaması idi. Məsələn, Dərələyəzin Qızılgül, Gülüdüz, Qabaqlı, Qafan rayonunun Acıbac, Pəyhan, Müsəlləm və bir çox bölgələrinə rayon mətbuat yayımı şöbələri tərəfindən qəzet və jurnallar abunəçilərinə vaxtında çatdırılmırdı. Bu da qəzetə abunə kompaniyasının mütəşəkkil şəkildə aparılmasına imkan vermirdi (103). Həmin illərdə erməni dilində çıxan “Sovetakan Hayastan” qəzeti 190 000, “Avanqard”, “Pioner” yüz min tirajla çap edildiyi halda, Qərbi Azərbaycanda milli dildə yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzetinin tirajı çox çətinliklə 16000-ə yüksələ bilmişdi. “Sovet Ermənistanı” qəzeti redaksiyası oxucularla qarşılıqlı kommunikasiyasını daha da gücləndirmək, daha məzmunlu, maraqlı, oxunaqlı çıxması üçün 1964-cü ildən başlayaraq hər ilin sonunda növbəti ildə qəzetin səhifələrində hansı guşələrin açılması, hansı məsələlərə daha çox yer verilməsi, bu güzgüdə kimləri görmək istədikləri barədə arzu və istəklərini qəzetin redaksiyasına bildirmək üçün oxuculara müraciət edirdi. Araşdırmalardan aydın olur ki, hər ilin sonunda qəzetin redaksiyası tərəfindən oxuculara ünvanlanan belə müraciətlərdən sonra onun ünvanına daxil olan məktubların sayı ikiqat artmışdır. Qəzetdə dərc olunmuş oxucu məktublarını nəzərdən keçirdikdə bütün epistolıyər nümunələrdə oxucular qəzeti özlərinə doğma hesab edir, səmimiyyətlə öz ürək sözlərini ifadə edirlər. Məsələn, İslam Qarayev (Çəmbərək), Bəxtiyar Qaracayev, Eldar İsmayılov (Gümrü), Məmməd Vəliyev (Böyük Qarakilsə), Mahmud İsmayılov, Xəlil Rəhimov (Kalinino), Cabbar Mahmudov (Sisian), İslam Ələsgərov (Basarkeçər), Həmid Qurbanov (Arxangelski), Əsgər Əsgərov, Afət Abbasova, Nadir Məmmədovun

(Amasiya) redaksiyaya göndərdikləri məktublarında “Çörək olsa mahını da olacaq” rubrikası altında verilən yazıların ardınca “Torpaq bərəkət mənbəyidir”, “Əkinçi əməyi”, “Sünbülüm, sünbülüm, sarı sünbülüm”, “Dərələrə səs düşür”, “Buradan bir çay axır”, “Dəmir atı cilovlayanlar”, “Qızlar tarladan gəlir”, Sənan Qədiməliyev (Uluxanlı) “Müəllimə kömək”, Şura Dilbazov (Böyük Qarakilsə) “Elm düyünü açır”, Şamo Hətəmov (Qəmərli) “İstedadlar kəhkəşanı”, Rauf Ağayev (Gorus) “Sağlam bədənli gənc nəsil yetirək”, Həmid Süleymanov (Hamamlı), Hüseyn Əhmədov (İcevan) və Abbas Ramazanovun (Amasiya) göndərdikləri məktublarda “Mədəniyyət səhifəsi”, “İncəsənətin üfüqləri”, “Oxucularımızın yaradıcılığı” başlıqları altında yazılar görmək istədikləri bildirilir. Redaksiyaya qatar-qatar gələn hər bir məktubda səmimi bir ürək döyüntülərini hiss edirsən. Qəzetin ünvanına daxil olan bütün məktublar redaksiya heyəti tərəfindən nəzərdən keçirildikdən sonra məqsədəuyğun təkliflər, məsləhət və tövsiyələr nəzərə alınaraq qəzetin səhifələrində öz əksini tapırdı. Bu da qəzeti daha dolğun, məzmunlu və oxunaqlı edirdi. Hər il qəzetin səhifələrində oxuculara yeni rubrikalar altında yazılar təqdim olunurdu. Qəzet öz səhifələrində mövcud dövrün rəngarəng həyatını diqqət mərkəzində saxlamaqla yanaşı, bəzən müstəqil fikir tribunası kimi də çıxış edə bilirdi. Qəzetin səhifələrində sosializm xalqlarının qazandıqları nailiyyətlərə dair yazılara, habelə dünya ölkələrindən xəbərlərə də geniş yer verilirdi. Qəzetdə “Elm köməyə çatır”, “Müəllimə kömək”, “Sənin yaşıdların”, “Zirvəyə qalxan yolda”, “Təbiət və biz”, “Oxucu məktubu – həyat aynası”, “Bizim müsahibə” rubrikaları altında gedən yazılar oxuculara mənəvi-estetik zövq verməklə yanaşı, həm də qəzetin nüfuz dairəsini daha da genişləndirirdi. “Redaksiyamızın qonaqları”, “Redaksiyamızın dəyirmi stolu arxasında” rubrikalarında yazıçılar, şairlər, elm, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri, əmək adamları ilə keçirilən görüşlər işıqlandırılırdı. Qəzetdə Qərbi Azərbaycanda milli maarifçilik mühiti, pedaqoji sahə həmişə diqqət mərkəzində saxlanılmış, “Məktəb həyatı” rubrikası altında çoxlu məqalə və məktublar dərc edilmişdir.

Redaksiya Azərbaycanın Bakı, Naxçıvan, Şəki, Mingəçevir, Qazax, Tovuz, Lənkəran, Masallı, Yevlax. Ağdam, Gəncə, Ağcabədi və müxtəlif respublikalardan - Gürcüstan, Uktayna, Özbəkistan,

Qazaxıstan və digər şəhərlərdən də oxucu məktubları alırdı. Müxtəlif respublikalardan qəzetin redaksiyasına daxil olan oxucu məktubları həm də qəzetin təkcə Qərbi Azərbaycanda deyil, onun hüdudlarından kənar da yayıldığını və abunəçilərinin olduğunu bir daha təsdiq edir.

Böyük inkişaf yolu keçən qəzetin tarixində 1971-ci il yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoyur. Qəzetin 1971-ci il 4 səhifədən ibarət böyük formatda çıxan 126-cı yubiley nömrəsi rəngli və nəfis tərtibatı ilə seçilir. Yubiley nömrəsində “Sovet Ermənistanı” qəzetinin nəşrə başladığı vaxtdan onun fəaliyyətində aktiv iştirak edən müxbir və əməkdaşlarının fotosəkillərinin verilməsi həmin illərdə qəzetin keçdiyi inkişaf yolu haqqında geniş təsəvvür yaradır. Qəzetin ilk səhifəsində Ermənistan KP MK-nın, Ermənistan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinin təbrik məktubu dərc edilib. Təbrik məktubunda deyilir: “Ermənistan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi, Ermənistan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti və Ermənistan SSR Nazirlər Soveti “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaksiyasını, müəlliflər kollektivini, bütün oxucularını qəzetin 50 illiyi münasibətilə səmimiyyətlə təbrik edir və salamlayırlar, fəhlə-kəndli müxbirlərinə öz şərəfli vəzifələrini yerinə yetirməkdə yeni-yeni yaradıcılıq müvəffəqiyyətləri arzulayırlar” (109). Bolşevizm və kommunizm bayrağı arxasında bu cür saxta və yalançı təbrikin səsləndirilməsi əslində Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzetinə qarşı edilən haqsızlıqları ört-basdır etməkdən ötrü gözəl vasitə idi. Qəzetin bu münasibətlə çıxan xüsusi nömrəsində “Sovet Ermənistanı” qəzetinin nəşri tarixi ilə bağlı məlumatlar, qəzetin baş redaktorunun və əsas yaradıcı heyətinə mənsub, eyni zamanda keçmiş əməkdaşların xatirələri, fikir və düşüncələri yer almışdır.

1971-ci ildə “Sovet Ermənistanı” qəzeti özünün 50 illik yubileyini mətbuat, radio və televiziya işçiləri, fəhlə-kəndli müxbirləri, İrəvan şəhər ictimaiyyətinin tanınmış nümayəndələrinin iştirakı ilə təntənəli şəkildə qeyd olunmuşdur. Qəzetin redaktoru Həbib Həsənov “Sovet Ermənistanı” qəzetinin bu dövr ərzində keçdiyi yarıməsrlük şərəfli yolu haqqında məruzə etmiş, qəzetin Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ictimai, ədəbi-mədəni həyatında oynadığı rolun əhəmiyyətini qeyd etmişdir. Keçmiş SSRİ Ali Sovetinin deputatı

İsa Aliyev çıxışında yaradıcı kollektivə uğurlar arzulamışdır. Qəzetin 50 illik yubileyində Azərbaycan, Gürcüstan və başqa respublikalardan gəlmiş qonaqlar, aparıcı mətbuat orqanlarının nümayəndələri, qəzet və jurnalların redaktorları, elm və mədəniyyət xadimləri iştirak etmişdir. Bakıda Azərbaycan dilində çıxan “Kommunist” qəzetinin redaktoru Ağababa Rzayev, Gürcüstanda çıxan “Saxalxo qanatleba” qəzetinin redaktoru A.Mşvelidze və başqaları yubiliyari təbrik etmişdilər. Qərbi Azərbaycan salnaməsini öz səhifələrində tarixə çevirən “Sovet Ermənistanı” qəzetinin tarixində yubiley ili xüsusilə yaddaqalan olub. Yubiley münabət ilə 1971-ci ildə qəzet SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyyyətinin fərmanına əsasən “Şərəf nişanı” ordeni ilə təltif edilmişdir. Bu fərman 50 illik fəaliyyəti dövründə qəzetə və onun əməkdaşlarına verilən ən yüksək qiymət idi. “Sovet Ermənistanı” qəzetinin 22 oktyabr 1971-ci il tarixli 50 illik yubiley nömrəsi nəfis tərtibatı və rəngarəng informasiya zənginliyi ilə seçilir. Yubiley münasibəti ilə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin jurnalistlərindən və əməkdaşlarından bir qrupuna uzun illər qəzetdə səmərəli fəaliyyətinə görə qəzetin redaktoru Həbib Həsənov, məsul katibi İsrail Məmmədov, qəzetin keçmiş redaktoru Cəfər Vəlibəyov, şöbə müdiri Rza Əsgərov Əməkdar jurnalist adına layiq görülmüş, şöbə müdiri Əsgər Əsgərov, şöbə müdiri Cəlil Hüseynov, şöbə müdiri Tofiq Məmmədov, xüsusi müxbirlər Abdulla İbrahimov, Dadaş Orucəliyev, böyük ədəbi işçi Sabirə Qurbanova, korrektor Məmməd Əkbərov, linotipçi Məhərrəm Sultanov, makinaçı Laləzar Novruzova isə fəxri fərmanla təltif edilmişdilər.

Laləzar Novruzova

XX əsrin 30-cu illərində bir müddət qəzetin redaksiyasında işləmiş, sonralar isə uzun müddət qəzetin redaktoru vəzifəsində çalışmış Cəfər Vəlibəyov qəzetdə dərc edilmiş “Qardaşlıq rəmzi” adlı məqaləsində bu mətbu orqana verilən ictimai dəyəri bu fikirləri ilə belə yekunlaşdırır: “Sənin qəzetinin, onun qəzetinin, mənim qəzetimin, hamının sevdiyi qəzetin 50 illik yubileyi ərəfəsində “Şərəf nişanı”

ordeni ilə təltif edilməsi, onun yarıməsrlük işinə verilən ən yüksək qiymətdir” (110).

Maraqlı faktlardan biri də Azərbaycanın görkəmli şair və yazıçılarının, elm xadimlərinin, tanınmış ziyalılarının qəzetə göndərdiyi təbrik məktublarıdır. Qəzetin yubileyi münasibəti ilə buraxılmış xüsusi nömrəsində Azərbaycanın Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun “Yaşa və çiçəkləri”, yazıçı Nurəddin Babayevin “Ürəkdən-ürəyə”, Xalq şairləri Məmməd Rahimin “Dostluq gülzarında”, Süleyman Rüstəmin “Söz gülüstanı” başlığı ilə dərc olunmuş təbrik məktublarında bu mətbu orqanın 50 ildə keçdiyi şərəfli yola qiymət verərək “Sovet Ermənistanı” qəzetinin nəinki Qərbi Azərbaycanda, eyni zamanda regionda milli mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin təbliğində və inkişafında böyük rol oynadığını yüksək dəyərləndirmişlər. Xalq şairi Süleyman Rüstəmin “Sovet Ermənistanı” qəzetinə ithaf etdiyi şeir də maraq doğurur.

Salam, dostum “Sovet Ermənistanı”,
Sən həmişə bu döyünən ürəyimdəsən.
Doğru olar desəm sənə söz gülüstanı,
Bu şöhrəti qazanmışan zəhmətinlə sən.

Yazıçı Nurəddin Babayev ömrünün 50-ci müdrik çağını yaşayan qəzetə təbrikini belə təsvir edərək yazır: “Sovet Ermənistanı”nın səhifələrində çıxış etmək, belə bir şən gündə sizi və sizin sevimli qəzetinizi təbrik etmək mənim üçün xoşdur. Ona görə xoşdur ki, mən hər şeydən əvvəl qəzetçiyəm. Qəzet mənim üçün bir günlük ömrü olan adi kağız parçası deyildir. Mənim əqidəmə görə qəzet oxucu üçün tədbirli bir dost, tələbkər bir müəllim, mehriban bir müsahib, ağıllı bir məsləhətçidir. Elə bu səbəbdən də həmişə qəzetdən söz düşəndə mən onu bir insana bənzədirəm. Qəzet də insan kimi günlərin bir günündə doğulur, yaşayır, kamala dolur. Onun həqiqi və şirin sözü səni valeh edir, tənqidi və məzəmməti səni düşündürür!

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin Azərbaycanda yaşayan oxucuları ona adi bir respublika qəzeti kimi baxmırlar. Ermənistanda yaşayan azərbaycanlı zəhmətkeşlərin iqtisadi və mədəni cəbhədəki bütün qələbələrindən “Sovet Ermənistanı” vasitəsilə xəbər tuturuq. “Sovet

Ermənistanı”
qəzetinin 50 illik
bayramı bizim də
bayramımızdır.

Məhz Azərbaycan
jurnalistləri adından
sevimli qəzetimizi,
onun oxucularını
təbrik edərkən
demək istərdik ki,
əlli yaş qəzet üçün
kamillik dövrüdür.

Hidayət Orucov

O, hər bir dövrdə, hər
bir zamanda ən gözəl
arzu və istəklərinin tərcümanı kimi yaşasın, var olsun”.

İrəvanda yaşayıb-yaradan, ədəbi-mədəni mühitin aparıcı
simalarından olan şair, ictimai xadim, vaxtilə qəzetdə ədəbi işçi kimi
çalışan Hidayət “Sovet Ermənistanı” qəzetinin əlli illik yubileyinə
ithaf etdiyi “Sənin ömrün” adlı şeirində bu mətbuat orqanının keçdiyi
keşməkeşli yola poetik təsvir verməklə həm də bu barədə aydın
təsəvvür yaradır.

“Qızıl şafəq” boylananda üfüqlərdən yurduмуza,
Ulduz-ulduz doğulmuşan.
“Rəncbər” dərqli, “Zəngi” səslı
Bəstəkarım sən olmuşan.
Sənin eşqin, sənin ömrün daim gənclik yaşındadır!
Sənin ömrün mübarizlər sırasında!
Sənin ömrün bir az kədər, bir az qəzəb –
İllər ötür, dəyişirik nəsil-nəsil,
Sən qalırsan.
Bir nəslin yox, neçə nəslin
Zəhmətini, əməlini, arzusunu, istəyini
Zaman-zaman yaşadırsan.

Əslində həmin dövrdə Hidayətin “Rəncbər” dərddli, “Zəngi” səslili kimi dərin siyasi mənə kəsb edən sözləri cəsərlətlə şeirə gətirib, poetik ifadə vəsitələrinə çevirmək tendensiyası həttə açıq mahiyyət kəsb edir. Həm də Hidayəti jurnalist kimi səciyyələndirən xüsusiyyətlərindən biri də bu idi ki, o, çoxlarının deyə bilmədiyi, görə bilmədiyi, deməyə cəsərləti çatmadığı fikirləri özünəməxsus müdriklik, mərdənəliklə ucadan deyə bilirdi. O, qəzetdə işlədiyi dövrdə hər zaman milli varlığını ən önəmli məsələlərini gündəmə gətirmişdir. Qəlbili xalqına xidmət amalı ilə döyünən gənc jurnalist “Sovet Ermənistanı” qəzetində əmək fəaliyyətinə başladığı gündən milli mətbuatımızın cəfəkeşinə dönüb, onun keçdiyi yolu, onu yaradanların müqəddəs milli məramını öyrənməyə çalışmış, bu əhəmələrdən bəhrələnərək onu jurnalistikada, mətbuatda yaşadırdı.

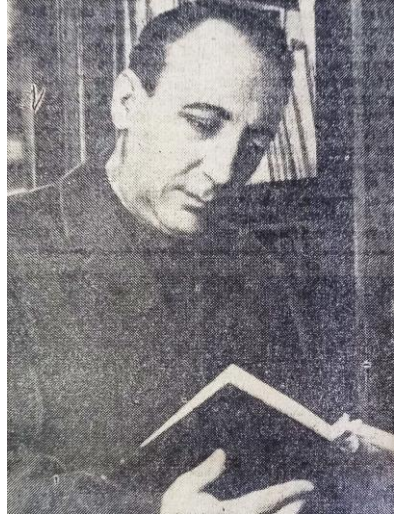
Tanınmış jurnalist, şair Əli Vəkili “Mənim qəzetim” adlı şeiri ilə qəzetin 50 ildə qazandığı nailiyyətləri böyük iftixar hissi ilə bu günün və gələcəyin xoş xəbərlili qaranquşu adlandırmışdır. Qəzetdə Qərbi Azərbaycanın ayrı-ayrı rayonlarından, müxtəlif idarə, müəssisə və təşkilatlarından, ziyalılar tərəfindən yubiley münasibəti ilə qəzetə təbrik məktubları göndərilmişdi. Ermənistan Ali Sovetinin deputatları Dilarə Zeynalova, Zakir Quliyev “Doğma işimizdən yazır”, Amasiya rayonunun birinci katibi Məhərrəm Bayramov “Mübariz orqan”, Qərbi Azərbaycanın Əməkdar müəllimləri Əsəd Məmmədov, Hacı Hacıyev, Fənyə Təmrazova, Məmməd Hüseynov, “Gənc nəslin məsləhətçisi”, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Məzrə Mustafayev “Məsləhətçimiz”, İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun azərbaycanlı şöbəsinin tələbələri Flora Məmmədova, Təhfə Həsənova, Mustafa Hacıyev, Məmməd Səfərov “Tələbələrin sözü”, əmək veteranları Xaniş Əliyev, Həzi Xəlilov, Səməd Hüseynov “Ömür-gün yoldaşımız”, “N” sayılı hərbi hissədən Salah Məmmədov, Hüseyn Əliyev minnətdarlıq başlıqlı təbrik məktublarında qəzetin yarım əsrlik bayramını iftixar hissi ilə təbrik edirdilər. Qəzetin 50 illik yubileyi münasibəti ilə 1953-cü illərdə Bakıya köçmüş və burada yaşayıb-yaradan bir qrup İrəvan ziyalıları 1946-1947-ci illərdə qəzetin məsul redaktoru olmuş biologiya elmləri doktoru, professor Rəhim Allahverdiyev, 1940-cı illərdə qəzetin ədəbi işçisi və məsul katibi müavini vəzifəsində çalışmış filologiya elmləri doktoru, professor

Mirəli Seyidov, 1954-cü illərdə qəzetin redkasiyasında təbliğat və təşviqat şöbəsində ədəbi işçi vəzifəsində işləmiş filologiya elmləri doktoru, professor, sonralar Teymur Əhmədov, 1960-cı illərdə qəzetin Basarkeçər üzrə bölgə müxbiri işləmiş tarix elmləri doktoru, professor Səfiyar Musayev və başqaları öz doğma “Sovet Ermənistanı” qəzetini 50 illik yubileyi münasibəti ilə təbrik edərək onun Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ictimai, ədəbi-mədəni mühitində oynadığı müstəsna rolunun əhəmiyyətini dəyərləndirərək yazırdılar: “Sevimli qəzetimiz, sən xalqımızın mənəvi həyatında, inkişafında iqtisadi və mədəni yüksəlişində çox böyük işlər görmüşsən. Sən Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların əmək qəhrəmanlıqlarının tərənnümçüsü, mənəvi tərəqqisinin bayraqdarı olmuşsan. Əziz qəzetimiz, biz əminik ki, sən bundan sonra da qarşıda duran vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gələcəksən. Doğma “Sovet Ermənistanı”mız, biz yarım əsrlik yubileyin günündə Bakıdan salam göndərir, sənə, sənin əməkdaşlarına, bizim köhnə qələm dostlarımıza, müxbirlərə, qəzetin bütün oxucularına yeni müvəffəqiyyətlər və can sağlığı arzulayırıq” (102). Ümumiyyətlə, qəzetin nəşri tarixinin araşdırıcıları üçün yubiley nömrələri ən böyük mənbədir.

Qəzetə belə yüksək ictimai dəyərin verilməsində sözsüz ki, onun fədakar və peşəkar kollektivinin də böyük zəhməti vardır. Ümumiyyətlə, hər nömrəsi ensiklopedik xarakter daşıyan Qərbi Azərbaycanda ana dilində yerli mərkəzi mətbuat orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzetinin 50 illik yubileyi nəinki qəzet əməkdaşlarının, eyni zamanda respublikada yaşayan bütün yaradıcı insanların bayramına çevrilmiş, mətbuat tariximizdə böyük əhəmiyyəti ilə yadda qalmışdır. Qəzetin məhsuldar fəaliyyət göstərməsi barədə məlumatları onun öz səhifələrindən, əsasən də yubiley, mətbuat günü və bu mətbu orqanın həyatında baş verən əlamətdar məsələlərlə bağlı nömrələrindən əldə etmək mümkündür.

1970-ci illərdən “Sovet Ermənistanı” qəzeti öz rəngarəngliyi və tərtibatı ilə diqqəti cəlb edir. Qərbi Azərbaycanda xalqımızın milli maraqlarına, tərəqqisinə mümkün qədər çıraq tutan qəzetin 1974-cü ildə 10000-ci, 1981-ci ili may ayının 1-də 11000-ci nömrəsi çapdan çıxmışdır. Qəzetin 10000-ci nömrəsi böyük formatda, 4 səhifə həcmində çap olunmuşdur. Qəzetin həmin nömrəsinin 2-ci səhifəsində

ictimai xadim Cahangir Əliyevin “Yaxın məsləhətçi”, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Məhəmməd Gözəlovun “Fərəhlənirik”, oxuculardan Heydər Məmmədəliyevin “Təbrik edirəm”, Əkbər Əkbərovun “Mübarək”, Rüstəm Babayevin “Müjdəçi” təbrik məktublarında qəzetin keçdiyi şərəfli yola qiymət verərək onun Qərbi Azərbaycanın ictimai, iqtisadi, mədəni həyatındakı rolunu yüksək qiymətləndirmişlər. Həmin nömrədə vaxtilə qəzetdə çalışmış Əli Heydərovun “Təcrübə məktəbimiz” adlı məqaləsi klassik irsimizə qayğılı münasibətindən bəhs etməklə bir çox

Sabir Rzayev

istedadlı qələm sahibləri, Abbas Tahirov, İslam Qaradağlı, İdris Zamanlı, Adil Axundov, İbrahim Dəqiq, Əli Əliyev, Əli Cəfərov, Əli İbrahimov və başqaları üçün xitabət kürsüsü rolunu oynamış, qəzetin Qərbi Azərbaycanda yeni ədəbi qüvvələrinin yetişməsində və inkişafındakı rolunu yüksək qiymətləndirmişdir. Sənətsünaslıq elmləri doktoru Sabir Rzayev isə təbrik məktubunu belə yekunlaşdırmışdır: “Ədəbiyyat və incəsənət xadimləri, tarixçilər “Sovet Ermənistanı”nın 10000-ci nömrəsini vərəqləyərkən qəzetin səhifələrində yalnız faktları deyil, nəsillərin mübarizəsini və əbədi yaşayan surətlərini görür və görəcəklər. Bəli, qəzetin səhifələrində mənalı, möcüzəli bir dünya vardır. Bu möcüzə gələcək nəsillər üçün daha cazibədar görünəcəkdir. Arzu edirəm ki, bizim qəzet daha maraqlı və mənalı çıxsın. Doğma qəzetimizə müvəffəqiyyətlər arzulayıram”(105). Üzdə proletar beynəlmiləçiliyi, görünməyən tərəfdə isə şovinizm və anti-türk siyasətini həyata keçirən, hər zaman qəzetin fəaliyyətinə əngəl olmağa çalışan rəsmi Ermənistan rəhbərliyi və başqaları ələcsizliqdan qəzetin 10000-ci nömrəsinin çıxması münasibəti ilə onu təbrik etmişdilər. Qəzetin erməni şovinizmi əhatəsində basqı altında fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, Qərbi Azərbaycanda milli mətbuatımızın şələçilərinin yetirmələri anadilli qəzetçilik ənənəsinin təcrübəsini,

milli yaddaşın qorunması ilə bağlı söylərini “Sovet Ermənistanı” qəzetinin fəaliyyətində davam etdirmək üçün fədakarlıq göstərmişlər. Böyük inkişaf yolu keçən “Sovet Ermənistanı” qəzeti 1981-ci ilin dekabrında özünün 60 illik yubileyini qeyd edir. Qəzetin 30 və 50-ci yubiley illəri ilə bağlı buraxılan xüsusi nömrələri rəngli və nəfis tərtibatı ilə seçildiyi halda, bu qəzetin 60 illik yubileyi ilə əlaqədar çıxan nömrəsində müşahidə edilmir.

Yubileylə əlaqədar olaraq qəzetin üç əməkdaşı jurnalistika və poliqrafiya sahəsindəki xidmətlərinə görə Sadıqov Nüsrət Məhərrəm oğlu (şöbə müdiri), Qəmbərova Züleyxa Əkbər qızı (makinaçı), Hüseynov Vidadi Həbib oğlu (linotipçi) fəxri fərmanla təltif edilmişdir.

Ümumiyyətlə, qəzetin qüsursuz, yüksək keyfiyyətlə çıxmasında mətbəə işçilərinin, yığıcıların, dizaynerlərin, çapçıların da böyük əməyi vardır. Linotipçilər Vidadi Hüseynovun, Sabir Səfərovun, Binnət Əsgərovun, Yuri Əliyevin, korrektorlar Novruz Hüseynovun, Zümrüd Balayevin, Məmməd Məmmədovun, Sabir Hüseynovun, çapçı Rauf Cəfərovun peşəkarlığı sayəsində qəzet yüksək tələblərə cavab verən şəkildə çap edilib oxucuların ixtiyarına verildi.

Mətbəənin linotipçilərindən Sabir Səfərov və Binnət Əsgərov

“Sovet Ermənistanı” qəzeti redaksiyasının korrektorları Mənzərə Sadıqova və Rəfiqə Əliyeva (İrəvan 1981)

“Sovet Ermənistanı” qəzetində uzun illər çalışsan, istedadlı jurnalist, bu mətbu orqanın veteranlarından olan Lətif Hüseynov “Qəzetə bağlı ömür”, Ermənistan Ali Sovetinin deputatı olmuş Qənirə Zeynalova “Dostluğun aynası”, qəzetin oxucusu Mustafa Xəlilov “Xoş xəbərlər müjdəçisi”, əmək veteranı Əsgər İbrahimovun “İlk

günlərdən oxuyuram” adlı məqalələrində 60 il ərzində qəzetə verdikləri qiymətlə həyatımızın güzgüsü sayılan bu mətbu orqana olan istək və arzularını ifadə etmişlər. Qocaman maarif xadimi, Qaraqoyunlu mahalının Köçəri Ramazanov “Məsləhətçimiz” adlı məqaləsində qəzetin milli maarifimizin inkişafındakı rolunu dəyərləndirərək yazır: “Sovet Ermənistanı” qəzeti xalqın inqilabi, döyüş və əmək ənənələrini qələmə alır. Bütün sahələr kimi xalq maarifinin pillə-pillə ucaldığı zirvədən baxanda “Sovet Ermənistanı” qəzetinin maarifə göstərdiyi qayğı və xidmət ürəklərdə minnətarlıq hiss doğurur”. Vaxtilə qəzetin bölgələr üzrə müxbirləri olmuş Abbas Namazov (Sisian), Saleh Əliyev (Axta), Balı Sərdarov (Çəmbərək), İbrahim Baybalov (Gümrü) və Sabir Ələkbərov (Qəmərli) qəzetin 60 illik yubileyi münasibəti ilə “Arzum budur ki...” adı ilə dərc etdirdikləri məqalədə yazırdı: “Respublikamızda çıxan “Sovet Ermənistanı” qəzetinin biz oxuculara göstərdiyi xidmət əvəzsizdir. Qəzetin səhifələrində müxtəlif rubrikalar altında dərc edilən yazıları oxuduqca adamın qəlbi sevinclə dolur, xalqımızın şücaətinə, qəhrəmanlıq təşəbbüsünə məhəbbəti qat-qat artır. Bu əziz bayram münasibətilə rayonlarımızın oxucuları adından mətbuat işçilərini ürəkdən təbrik edir, onlara yeni-yeni yaradıcılıq müvəffəqiyyətləri arzulayırıq” (101). Qərbi Azərbaycanda ədəbi mühitin tanınmış nümayəndələrindən olan, sisianlı şair Rəhim Əliyevin “Sovet Ermənistanı” qəzetinin 60 illik yubileyinə həsr etdiyi şeir də maraq doğurur:

Səsisən, nəğməsisən bəstəkarın, şairin,
Doğmasan hamımıza, söhbəti, sözü şirin.
Səndən öyrəndiyimiz saya-hesaba sığmaz,
Altmış il yazdıqların min-min kitaba sığmaz.
Çörək, su kimi vacib səni hər gün alırıq,
Bir azca gecikəndə intizarda qalırıq (101).

Bu mənada, görkəmli akademik Budaq Budaqov “Sovet Ermənistanı” qəzeti ilə bağlı müsahibələrinin birində yazırdı: “Sovet Ermənistanı” ilə dostluğum məktəb yaşlarından başlayır. Poçtalyonun yoluna çıxdığım o günləri yaxşı xatırlayıram. Aspirant olduğum vaxtlarda onun səhifələrində müxtəlif səpkili yazılarım dərc olunub.

“Sovet Ermənistanı” mənim ən çox sevdiyim mətbuat orqanlarındanır” (94).

Bu qəzetin adı “Sovet Ermənistanı” olsa da, amalı xalqına, soydaşlarımıza sədaqətlə xidmət idi. Belə siqlətinə görə idi ki, bu qəzeti Qərbi Azərbaycanda hamı sevirdi. Bütün oxucular onu hər gün səbirsizliklə gözləyirdilər. Onun redaksiyasında çalışmaq arzusunda olanlar isə saysız-hesabsız idi.

Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlı oxucular təkcə burada ana dilində çıxan öz doğma “Sovet Ermənistanı” qəzetinə deyil, müxtəlif respublikalarda, xüsusilə Bakıda nəşr edilən “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Azərbaycan müəllimi”, “Azərbaycan gəncləri”, “Kommunist” (Azərbaycan dilində), “Azərbaycan məktəbi” və s. qəzet və jurnallara da böyük həvəslə abunə yazılırdılar. Rus dilində çıxan “Pravda”, “Komsomolskaya pravda”, “İzvestiya” və digər bu kimi dövrü nəşrləri də böyük maraqla oxuyurdular.

Şübhəsiz ki, erməni şovinist dairələri bütün sahələrdə olduğu kimi ədəbi aləmdə də ayrı-seçkilik siyasəti həyata keçirir və bununla da azərbaycanlı ədəbi qüvvələrin inkişafını əngəlləməyə çalışırdı. Lakin buna baxmayaraq ədəbi prosesin davamlı inkişafı nəticəsində mühit özünün yeni-yeni ədəbi nümayəndələrini yetişdirirdi. Bu baxımdan Qərbi Azərbaycanda milli dildə nəşr olunan “Sovet Ermənistanı” qəzetinin üzərinə çox böyük yük düşürdü.

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin rəsmi dövlət orqanı olmasına baxmayaraq, Qərbi Azərbaycanda ədəbi-mədəni mühitin işıqlandırılmasına həmişə xüsusi diqqət yetirmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, “Sovet Ermənistanı” qəzeti Qərbi Azərbaycanda yaşayıb-yaradan, ədəbiyyata, incəsənətə maraq göstərən həvəskarlar üçün bir növ “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin funksiyasını həyata keçirmişdir. Qərbi Azərbaycanda yeni meydana gələn gənc ədəbi qüvvələrin üzə çıxarılmasında, onların yaradıcılıq imkanlarının daha da genişləndirilməsi və istiqamətləndirilməsində, ədəbi qüvvələrin qayğısını çəkməkdə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin mühüm xidmətləri olub. Qəzet öz üzərinə düşən missiyanın öhdəsindən layiqincə gəlmişdir. Qəzetin “Ədəbiyyat səhifəsi”, “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Gəncliyin səsi”, “Oxucularımızın yaradıcılığı”, “İstirahət saatlarında” rubrikaları Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ədəbi

mühitinin canlanmasına ciddi təsir göstərmişdir. Mühəribədən sonrakı dövrdə, xüsusən də XX əsrin 50-ci illərinin ikinci yarısından sonra “Sovet Ermənistanı” qəzetində ədəbiyyat və incəsənət məsələlərinə diqqət daha da artırılmışdır. Bu, Həbib Həsənovun qəzetə redaktorluq və yazıçı Əkbər İrəvanlının qəzetin ədəbi şöbəsinə başçılıq etdiyi illərdə daha çox nəzərə çarpır. Tarixin müxtəlif mərhələlərində “Sovet Ermənistanı” qəzetinin ətrafında xüsusi ədəbi mühit formalaşmışdır. Redaksiya nəzdində ədəbiyyat dərnəkləri və birliklərinin fəaliyyət göstərməsi, qəzetin müxtəlif ədəbi janrlar sahəsində müsabiqələr təşkil etməsi, yaradıcılıqla bağlı müzakirələrə geniş yer ayırması, dəyirmi ədəbi masaların təşkili yaxşı mənada Ermənistan Yazıçılar İttifaqının azərbaycanlı bölməsinin funksiyalarını bərabər şəkildə öz üzərinə götürdüyünü göstərir. “Sovet Ermənistanı” qəzeti Qərbi Azərbaycanda yaşayıb-yaradan şair və yazıçıların əsas xitabət kürsüsü olmuşdur. “Sovet Ermənistanı” qəzeti Qərbi Azərbaycanda formalaşan gənc ədəbi qüvvələrin ilkin yaradıcılıq məktəbi olmuşdur. Yaradıcı gənclər “Sovet Ermənistanı” qəzeti səhifələrində çap olunana püxtələşmiş və ədəbi mühitin parlaq nümayəndələrinə çevrilmişdilər. XX əsrin 60-70-ci illərində Qərbi Azərbaycanda yaşayıb-yaradan şair və yazıçıların böyük bir dəstəsi Qəşəm Aslanov, İsmixan Məmmədov, Məcnun Göyçəli (Basarkeçər), Eldar İsmayıl, Abbas Vəfadağlı, Əhməd Paşayev, Zəki İslam (Çəmbərək), Şura Dilbazov, Səməd Sarallı (Böyük Qarakilsə), Vəli Seyidov, Bilal Ənsər (Noyemberyan), Musa Bağırov (Vedi), Aydın Uluxanlı (Zəngibasar), Məsim Məsimov, Ləman Məmmədov, Füzuli Həsənov (Meğri), Lətif Səmədov (Vedi), Alyoşa Bayramov, Firuz Novruzov, Aftandil Ağbabalı, Rafiq Musa, Məcnun Şabanov (Amasiya), Ramiz Məşədiyev (İrəvan), Mənsurə Həsənova, Surxay Şahquliyev, Dünyamalı Məftun (Qafan), Aydın Yəhyayev, Fərhad Vəlizadə (İcevan) və başqaları üçün “Sovet Ermənistanı” qəzeti sözün əsl mənasında ədəbiyyat məktəbi olmuşdur. “Sovet Ermənistanı” qəzeti Qərbi Azərbaycanda yaşayıb-yaratmış sənətkarları öyrənmək üçün ən mötəbər mənbədir.

Görkəmli ictimai xadimlər Hidayət Orucov, Qəşəm Aslanov, Rəhim Allahverdiyev, Həbib Həsənov, Məhərrəm Bayramov, İsrafil Məmmədov, İbiş Abbasov, Səfiyar Musayev, Eldar Səfərov, Babək

Məmmədov, Cahangir Əliyev, tanınmış ədəbiyyatşünas alimlər Teymur Əhmədov, Mirəli Seyidov, Əkbər İrəvanlı, Sadıq Şükürov, tarix elmləri doktoru, professor Sabir Əsədov, tarix elmləri namizədi İsmayıl Şükürzadə və başqaları “Sovet Ermənistanı” qəzetindən böyük ictimai, elmi mühitə vəsiqə almışlar. Tanınmış jurnalistlər Mənzərə Sadıqova, Lətif Hüseynov, Bəxtiyar Səttaroğlu, Salman Vilayətoğlu, Rza Əsgərov, Hüseyn Nəcəfov, Tofiq Məmmədov, Nüsrət Sadıqov, Abdulla İbrahimov, Allahyar Rəhimov, Kazım Novruzov, Cəlil Hüseynov, Ziyəddin Sultanov, Kərəm Həbibov, Vidadi Quliyev, Şaban Nəcəfov və başqaları “Sovet Ermənistanı” məktəbinin mühitində yetişib formalaşmışlar. “Sovet Ermənistanı” qəzetində zaman-zaman qadın jurnalistlər də çalışmışlar. Qadın jurnalistlərdən Rübabə Babayeva, Mənzərə Sadıqova, Leyli Əliyeva, Sabirə Qurbanova, Tovuz Əliyeva, Zərifə Qafarova, Rəziyə Muradova, texniki işçilərdən Rəfiqə Əliyeva, Lətifə Əliyeva, Şamama Məmmədova, Əntiqə Əliyeva, Kifayət Həsənova, Laləzar Novruzova və başqaları qəzetin fəaliyyətində mühüm rol oynayıblar. “Sovet Ermənistanı” qəzeti Qərbi Azərbaycanda gündəlik nəşrlər arasında ən yüksək nüfuza malik mətbuat orqanlarından idi. Bu qəzet peşəkar kollektivin- 20-yə yaxın əməkdaşın səyi ilə nəşr olunurdu. Qəzetdə müxtəlif imzalara da rasr gəlmək mümkündür. Bu fakt bir daha təsdiqləyir ki, qəzetlə əməkdaşlıq edən Ramiz Məşədiyev, Qurban Əzizov, Fərhad İsgəndərov, Səməd Əsgərov, Firuz Kazımov, Mirzə Yusifov, Hüseyn Həsənov, Məsim Şəmsiyev və adlarını qeyd etmədiyimiz onlarla yaradıcı insanlar bu mətbuat orqanını yaşatmaq arzusunu gerçəkləşdirən qüvvələrə çevrilmişdilər.

“Sovet Ermənistanı” qəzetində yazılar çoxşaxəli, müxtəlif məzmunlu idi. Bu yazılardan aydın olur ki, qəzetə təkcə Qərbi Azərbaycanda deyil, Azərbaycanda yaşayıb-yaradan şair və yazıçılar, elm, incəsənət xadimləri, şeirlər, hekayələr, məqalələr və müxtəlif səpkili yazılar göndəridilər. Azərbaycandan bir sıra ictimai-siyasi xadimlər, rəhbər vəzifələrdə çalışanlar da “Sovet Ermənistanı” qəzeti ilə əməkdaşlıq edirdilər. Qəzetdə dərc olunan şair və yazıçılardan Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvəlli, Məmməd Rahim, Abdulla Şaiq, Bəxtiyar Vahabzadə, Hüseyn Arif, Gülhüseyn

Hüseynoğlu, Mirvarid Dilbazi, Qasım Qasımzadə, Nəbi Xəzri, Rəsul Rza, Xəlil Rza, Nigar Rəfibəyli, İlyas Əfəndiyev, Cabir Novruz, Qabil, Mehdi Hüseyn, Zeynal Xəlil, Şəmşad Rza, Əliağa Kürçaylı, Hüseyn Razi, Müzəffər Nəsirli və onlarla başqalarının adlarını çəkməyə bilmirik. Görkəmli ədəbiyyatşünas alimlərdən Kamal Talıbzadə, Mikayıl Rəfili, Həmid Araslı, Əziz Mirəhmədov, Bəkir Nəbiyev, Əkbər İrəvanlı, Kövsər Tarverdiyeva, Pənah Xəlilov, Kamran Məmmədov, Vaqif Arzumanlı, Xeyrulla Məmmədov, Teymur Əhmədov, Cəlal Abdullayev, Bağır Bağırov, İnayət Bektaşi və başqaları “Sovet Ermənistanı” qəzetində mövcud dövr ədəbiyyatın qarşısında duran problemlərdən, yazıçı və şairlərimizin yaradıcılığından bəhs edən dəyərli məqalələrlə çıxış etmişlər. Həmin məqalə və yazılar həm ədəbiyyatşünas alimlərimizin yaradıcılığını, həm də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığını müstəqillik dövrü rakursundan öyrənməyə imkan verir.

“Sovet Ermənistanı” qəzeti incəsənət məsələlərinə, mədəniyyət tədbirlərinin daim işıqlandırılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Qəzet Azərbaycanın mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin yaradıcılığı, onların səhnə fəaliyyəti ilə Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızı yaxından tanış etməkdə də çox böyük rol oynamışdır. Müxtəlif illərdə mədəniyyət və incəsənət xadimlərindən Üzeyir Hacıbəyov, Fikrət Əmirov, Səid Rüstəmov, Şövkət Ələkbərova, Qulu Əsgərov, Sara Qədimova, Firəngiz Əhmədova, Zeynəb Xanlarova, Lütfiyar İmanov, Cövdət Hacıyev, Səyavuş Aslan, Nəsibə Zeynalova və başqalarının İrəvana etdikləri qastrol səfərləri qəzetin səhifələrində işıqlandırılmışdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan ziyalılarının görkəmli nümayəndələrinin, elm və incəsənət xadimlərinin İrəvana etdikləri səfərləri, onların hər gəlişi və görüşlərini “Sovet Ermənistanı” qəzeti öz səhifələrində böyük şövlə işıqlandırır. Azərbaycan ziyalıların, sənət adamlarının hər gəlişi nəinki İrəvan ədəbi ictimaiyyətində, sadəcə Azərbaycanlılarda belə böyük maraq doğurduğundan hər bir görüş böyük bir izdihama çevrilirdi. Müxtəlif illərdə İrəvanda səfərdə olmuş Azərbaycanın ədəbiyyatı, mədəniyyəti və incəsənətinin görkəmli

nümayəndələrindən Məmməd Rahim, Novruz Gəncəli, Məmməd Aslan, Xəlil Rza, Cavad Cavadlı, Xəlidə Hasilova, Bəxtiyar Vahabzadə, Süleyman Rüstəm, Aybəniz Vəkilova, Bəkir Nəbiyev, Cövdət Hacıyev, Lütfiyar İmanov, Sara Qədimova və onlarla başqaları “Sovet Ermənistanı” qəzeti redaksiyasının qonağı olmuş, maraqlı söhbətlər və müzakirələr aparmışdılar. Qəzet Azərbaycanda yaşayan ziyalılar arasında ünsiyyət yaranmasında, ədəbi-mədəni əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsində, milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliğində mühüm rol oynayıb. “Sovet Ermənistanı” qəzeti Qərbi Azərbaycanda incəsənətin inkişafı məsələlərinə hər zaman böyük qayğı ilə yanaşıb. 1978-ci ildə İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının 50 illik yubileyi böyük təntənə ilə qeyd edilmişdir. Qəzet bu əlamətdar tarixi hadisəyə müxtəlif nömrələrində ardıcıl olaraq xüsusi səhifələr həsr etmişdir. Qəzetin bu nömrələrində teatrın direktoru Hidayət Orucovun, vaxtı ilə bu sənət ocağının səhnəsində çıxış etmiş görkəmli aktyorlardan: Əli Zeynalov, İsmayıl Dağıstanlı, Ətayə Əliyeva, Abasqulu Tağıyev, əməkdar incəsənət xadimi Sabir Rzayev və başqalarının Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan Teatrının yaranma tarixi, inkişaf mərhələləri, teatrla bağlı xatirələri, dəyərli məqalələri və şəkilləri dərc olunub. Həmin məqalələrdə teatrda fəaliyyət göstərən aktyorların, rejissorların adı böyük iftixarla qeyd edilir. Bu sənət ocağının yubileyi ilə əlaqədar qəzetdə teatrın direktoru Hidayət Orucovun “Adi illərə bənzəmir” adlı dərc olunmuş məqaləsi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Məqalədə teatrın 50 illik həyatı, qazandığı uğurlar nəticəsində keçmiş ittifaq miqyasındakı teatrlar arasında ön sıralarda qərarlaşması təsvir olunur. Ümumiyyətlə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin səhifələrində İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının səhnəsində oynanılan tamaşalar haqqında xeyli resenziyalar dərc edilib.

Bir sözlə, müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı adlarla nəşr olunan “Sovet Ermənistanı” qəzeti Qərbi Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlıların hüquqlarının qorunmasında, onların qarşılaşdıqları problemlərin həll edilməsində çox böyük rol oynamış, bir növ

soydaşlarımızın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mərkəzinə çevrilmişdir.

Azərbaycan Dövlət Mahnu və Rəqs ansamblının üzvlərindən bir qrupu “Sovet Ermənistanı” qəzeti redaksiyasında. Ansamblın direktoru İmran Talibov, Xalq artisti Sara Qədimova, Əməkdar artist Məmməd Salmanov və başqaları (İrəvan 1964)

Xalq şairi Süleyman Rüstəm “Sovet Ermənistanı” qəzeti redaksiyasında (İrəvan 1970)

Fəlsəfə elmləri doktoru Cahid Quliyev, tarix elmləri doktoru Seyfəddin Qəndilov, iqtisad elmləri doktoru Fəclli Əmikişiyev "Sovet Ermənistanı" qəzeti redaksiyasında (İrəvan 1971)

Xalq şairi Cabir Novruz və yazıçı Xalidə Hasilova "Sovet Ermənistanı" qəzeti redaksiyasında, qəzetin redaktoru Həbib Həsənov, Məhərrəm Bayramov, Əkbər İrəvanlı, İsrəfil Məmmədov və başqaları ilə birlikdə.

Azərbaycan İncəsənət xadimləri "Sovet Ermənistanı" qəzeti redaksiyasında. Sağdan 1-ci qəzetin redaktoru Zərbəli Qurbanov, 2-ci Amaliya Pənahova, 3-cü Məlik Dadaşov, 4-cü Zemfira Nərimanova, 5-ci Əsgər Əsgərov. Arxa sırada sağdan 1-ci Telman Adıgözəlov, 2-ci Səyavuş Aslan, Rafiq Əzimov, Səməndər Rzayev və başqaları

Şair Məmməd Aslan "Sovet Ermənistanı" qəzeti redaksiyasında. Soldan 1-ci İsrəfil Məmmədov, 2-ci Zərbəli Qurbanov, 4-cü Knyaz Mirzəyev. Arxa sıradan solda Salman Vilayətoğlu və İsmixan Məmmədov

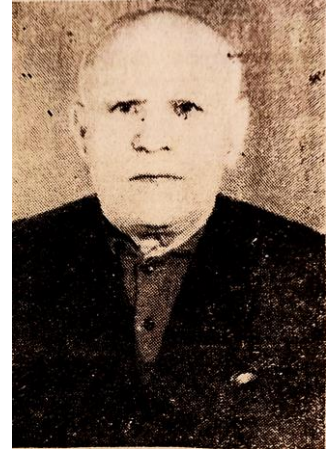
Xalq Şairi Nəriman Həsənzadə "Sovet Ermənistanı" qəzeti redaksiyasında. Sağdan 1-ci Hidayət Orucov, 2-ci Sabirə Qurbanova, 3-cü Nəriman Həsənzadə, 4-cü Məhərrəm Bayramov, 5-ci İsrəfil Məmmədov. 2-ci sıra soldan 1-ci Kifayət Həsənova, 4-cü Qəmbərova Züleyxa, 5-ci Şamama Məmmədova, 6-cı Cəlil Hüseynov, 7-ci Əntiqə Əliyeva, 8-ci Əsgər Əsgərov, Lətif Hüseynov, Nüsrət Sadiqov, Laləzar Novruzova, Kərəm Həbibov, Vidadi Quliyev. İrəvan 1979

Soldan 1-ci Gülarə Azaflı, 2-ci Tərən Göyçəli, 3-cü Narınc Xatun, 5-ci Pakizə Musaköylü, 6-cı Gülniyar Rəhimli qəzetin redaksiyasında

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktorları: 26 sentyabr 1939-cu ildən “Sovet Ermənistanı” adı ilə nəşr edilən qəzetin ilk məsul redaktoru Qərbi Azərbaycanda ictimai xadim kimi tanınan Cəfər Vəlibəyov olmuşdur. O, qəzetin redaktoru vəzifəsinə ictimai əsaslarla təyin edilmişdir. Ümumiyyətlə, həmin dövrlərdə istər mərkəzi, istərsə də rayon qəzetlərinə redaktor kimi rəsmi təşkilatların vəzifəli şəxsləri məsul edilirdilər.

Redaktorlar, bir qayda olaraq Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi tərəfindən təyin olunurdular. Qəzetin 1939-cu ildən 1989-cu ilə qədər olan dövrdəki məsul redaktor, redaktor, redaktor əvəzi, redaktor müavini kimi təyinatlar barədə məlumatları yalnız bu mətbu orqanın öz səhifələrində tapmaq mümkündür. Qəzetin 1946-cı il 36-cı nömrəsində redaktor kimi Cəfər Vəlibəyov, 37-58-ci nömrələrdə isə Yusif Abbasov redaktor müavini kimi göstərilir. Sonra Cəfər Vəlibəyov 1940-c il 59-65-ci nömrələrdə yenidən məsul redaktor kimi ortaya çıxır. 1940-cı ildə qəzetin 66-69 və 211-242-ci nömrələrində redaktor vəzifəsinin redaktor müavini kimi Yusif Abbasova həvalə edildiyinə rast gəlirik. 1940-cı ildə cəmi 302 nömrəsi işıq üzünə çıxən qəzetin səhifələrində məsul redaktor kimi Cəfər Vəlibəyovun adına müəyyən fasilələrlə 4 dəfə, Yusif Abbasovun redaktor müavini kimi adına 3 dəfə rast gəlinir. 1941-ci ildə 310 nömrəsi çap olunmuş qəzetin bütün nömrələrində məsul redaktor Cəfər Vəlibəyov olmuşdur.

Yusif Abbasovun

1942-ci ilin 11 iyun tarixli 136-cı nömrəsində qəzetin məsul redaktoru Salman Rəhimov olmuşdur. Onun redaktorluğu cəmi bir gün çəkmişdir. 1942-ci ildə qəzetin cəmi 301 nömrəsi çap olunmuşdur. Həmin ilin 130-150, 158-190 və 236-301-ci nömrələrində Cəfər Vəlibəyov qəzetin məsul redaktoru, 151-157 və 191-231-ci nömrələrində qəzetin məsul redaktor əvəzi Salman Rəhimov, 232-235-ci nömrələrində isə Yusif Abbasov redaktor

müavini kimi göstərilmişdir. Qəzetin 1943 və 1945-ci il nömrələrini ardıcıl izlədikdə çox qısa müddətdə redaktor əvəzi kimi Əziz Nağıyevin və redaktor müavini kimi isə Məmməd Xəlilovun adlarına rast gəlinir. 1943-cü ildə qəzetin 299, 1944-cü ildə isə 306 nömrəsi çap olunmuşdur.

26 sentyabr 1939-cu ildən 1945-ci ilin yanvar ayının 26-na kimi “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru Cəfər Vəlibəyov olmuşdur. 1942-ci ildə Salman Rəhimov cəmi bir gün – qəzetin 136-cı nömrəsində məsul redaktor vəzifəsində çalışmışdır.

1945-ci il yanvarın 28-dən etibarən qəzetin məsul redaktor əvəzi Rəhim Allahverdiyev təyin edilmişdir. 1946-cı il mart ayının 7-dək qəzetin məsul redaktor əvəzi vəzifəsində çalışan Rəhim Allahverdiyev 1946-cı ilin martın 8-dən etibarən qəzetin məsul redaktoru vəzifəsinə təyin edilir. O, 1947-ci ilin dekabr ayının 8-nə kimi qəzetin məsul redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. 1945-ci ildə qəzetin 158, 1946-cı ildə 153, 1947-ci ildə qəzetin 180 nömrəsi çap olunmuşdur. Həmin dövrlərdə çox qısa müddətdə qəzetə redaktor müavini kimi rəhbərlik etmiş Məmməd Xəlilov və Lətif Hüseynovun adlarına da rast gəlmək olur. Rəhim Allahverdiyev 1948-ci il deportasiyası ilə əlaqədar olaraq qəzetin redaktoru vəzifəsindən uzaqlaşdırılıb Azərbaycan köçməyə məcbur olmuşdur. Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin qərarına uyğun olaraq 1947-ci il dekabrın 19-dan ikinci dəfə qəzetin məsul redaktoru vəzifəsinə yenidən Cəfər Vəlibəyov təyin edilir. Ümumiyyətlə, Cəfər Vəlibəyov bir neçə dəfə fasilələrlə qəzetin redaktoru təyin edilmişdir. Qəzetin 1947-ci ilin 31 dekabr 180-cü nömrəsində məsul redaktoru Cəfər Vəlibəyov olur. Cəfər Vəlibəyov eyni zamanda qəzetin ən məhsuldar qələm sahiblərindən biri idi və tez-tez müxtəlif səpkili mövzularla qəzet səhifələrində çıxış edirdi. 1948-ci ilin yanvar ayının 1-dən etibarən qəzetin redaktoru vəzifəsinə Rza Vəlibəyov təyin edilir. R. Vəlibəyov 10 iyul 1949-cu il tarixinədək qəzetin məsul redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. 1948-ci ildə qəzetin 13-27, 131-156, 71-82 və 123-124-cü nömrələrində qəzetin məsul redaktor müavini kimi Lətif Hüseynovun adı göstərilir. 1948-ci ildə qəzetin 256, 1949-cu ildə isə 257 nömrəsi çap olunmuşdur. Rza Vəlibəyov 1949-cu ilin iyulun 10-dək qəzetin məsul redaktoru olmuşdur. 12 iyul 1949-cu ildən Cəfər Vəlibəyov yenidən

4-cü dəfə qəzetin redaktoru vəzifəsinə təyin edilir. Əslində erməni şovinist dairələri qəzətdə tez-tez kadr dəyişmələrini həyata keçirməklə onlar üçün yaranmış əlverişli “tarixi” şəraitdən istifadə edərək Qərbi Azərbaycanda ana dilində yeganə mərkəzi mətbuat orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzetinin ahəngdar fəaliyyətini əngəlləyərək, bununla da öz məkrli məqsədlərinə nail olmağa çalışırdılar. Bütün bunlara baxmayaraq Qərbi Azərbaycanda ictimai, ədəbi-mədəni mühitin aparıcı nümayəndələrindən olan Cəfər və Rza Vəlibəyov qardaşlarının qəzətə redaktorluq etdiyi dövrlərdə “Sovet Ermənistanı” qəzeti bütün sahələrdə inkişaf etmiş, onların dirənişi sayəsində erməni şovinist dairələri lazımı səviyyədə olmasa da, bu mətbu orqana müəyyən qədər diqqət yetirməyə məcbur olmuşdular. Qəzetin ən çətin dövrlərində onların hər ikisi onun bütün ağırlığını öz çiyinlərində daşmışdılar. “Zəngi” qəzetində müxbirlikdən başlamış, sonralar məsul redaktorluğa kimi yüksəlmiş Cəfər və Rza Vəlibəyov qardaşlarını vaxtilə onlarla birlikdə çalışanlar onları qəzetin populyarlaşmasında böyük xidməti olan rəhbər işçi və peşəkar jurnalist kimi bu gün də minnətdarlıqla xatırlayırlar. 12 iyul 1949-cu ildən 29 dekabr 1959-cu ilə kimi qəzetin məsul redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Araşdırmalar göstərir ki, qəzetin ən uzunömürlü məsul redaktoru Cəfər Vəlibəyov olmuşdur. Çox qısa fasilələrlə qəzetin məsul redaktor vəzifəsi 22 dəfə qəzetin redaktor müabini Əli Həsənova həvalə edilmişdir. Əli Həsənov 1949-1960-cı ilədək “Sovet Ermənistanı” qəzeti redaksiyasında ilk illərdə partiya həyatı şöbəsinin müdiri, sonra isə redaktor müavini vəzifəsində işləmişdir. Həmin illərdə redaktor müavini kimi üç dəfə Lətif Hüseynovun adına rast gəlinir. 1950-ci ildə qəzetin 264, 1955-ci ildə 258, 1956-cı ildə 261, 1957-ci ildə 258, 1958-ci ildə 260, 1959-cu ildə isə 256 nömrəsi çap olunmuşdur.

Əli Həsənov

30 dekabr 1959-cu ildə redaktor vəzifəsi qəzetin redaktor müavini kimi yenidən Əli Həsənova həvalə edilir. Əli Həsənov 8 iyul 1960-cı il 1-135-ci nömrələrdə

qəzetin redaktor müavini, 28 avqust 1960-cı il 136-172-ci nömrələrdə isə redaktor əvəzi kimi göstərilir. 1960-cı il avqust ayının 30-dan etibarən isə qəzetin redaktoru vəzifəsinə Həbib Həsənov təyin edilir. O, 31 dekabr 1973-cü ilə kimi qəzetin redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Onun redaktorluq etdiyi dövrləri “Sovet Ermənistanı” qəzeti üçün uğurlu hesab etmək olar. Bu illərdə qəzetin tirajı 18-20 min yüksəlmiş, aktual mövzuları əhatə edən yazılar oxucuları daha çox özünə cəlb etmişdir. Əvvəllər qəzətdə müxbir işləmiş, təcrübəli jurnalist, yetkin mətbuat təşkilatçısı Həbib Həsənovun qəzetə redaktorluq etdiyi dövrü 1966-cı illərdə “Sovet Ermənistanı” qəzetində çalışmış, sonra isə məsul katib vəzifəsində işləmiş, görkəmli ictimai xadim Hidayət Orucov belə xarakterizə edərək yazır: “Həbib Rəhimoğlu respublikanın müxtəlif bölgələrindən neçə-neçə istedadlı gənci İrəvana dəvət edərək işə götürdü, kollektivi cavanlaşdırdı. O, bütün Zaqafqaziyada ən təcrübəli və uzunömürlü qəzet naşiri idi” (5). Onun istər qəzetin redaksiyasına, istərsə də bölgələr üzrə işə götürdüyü müxbirlər Səfiyar Musayev, Qəşəm Aslanov, Allahyar Rəhimov, Qurban Əzizov, Kazım Novruzov, Nüsrət Sadıqov, Nəcəf Şabanov və onlarla bu kimilərin sayəsində Qərbi Azərbaycanda ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mühitdə bir canlanma yaranmışdı. 1960-1973-cü illərdə qəzetin redaktor müavini kimi Suren Şərifovun, Məhərrəm Bayramovun, Cümşüd Sultanovun adlarına rast gəlmək olur.

Həbib Həsənovun qəzetə redaktorluq etdiyi dövrdə 1960-cı ildə qəzetin 258, 1961-ci ildə 253, 1962-ci ildə 254, 1963-cü ildə 175, 1964-cü ildə 155, 1965-ci ildə 156, 1966-cı ildə 153, 1967-ci ildə 157, 1968-ci ildə 152, 1969-cu ildə 153, 1970-ci ildə 152, 1971-ci ildə 156, 1973-cü ildə isə 155 nömrəsi çap olunmuşdur.

Qəzetin 6-cı redaktoru 1974-cü ilin mart ayının 1-dən Məhərrəm Bayramov olmuşdur. Lakin onun redaktorluq dövrü çox böyük faciəvi sonluqla başa çatmışdır. O, 1981-ci ilin yanvar ayının 6-da İrəvanda “Polyak” ləqəbli erməni killer tərəfindən güllələnərək qətlə yetirilmişdir. Bu qətl erməni şovinist dairələri tərəfindən əvvəlcədən planlı şəkildə hazırlanmış, qəddarcasına düşünülmüş bir hadisə idi. Bu hadisəni 1988-ci ilin sonu, 1989-cu ilin əvvəlində azərbaycanlıların kütləvi şəkildə köçürülməsi prosesinə hazırlığın ilkin başlanğıcı hesab

etmək olar. Çünki belə bir böyük nüfuza sahib azərbaycanlı dövlət xadiminin qətlə yetirilməsi, onun ardınca 1983-cü ildə aprelin 24-də Zəngibasar hadisələrinin baş verməsi zəncirvari şəkildə bunun təzahürüdür. Əvvəllər bolşevizm pərdəsi arxasında gizlənmiş erməni millətçiliyi bu hadisələrdən sonra Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımıza qarşı bütün sahələrdə açıq-aşkar özünü qabarıq şəkildə göstərməyə başladı.

Məhərrəm Bayramovun qəzetə redaktorluq etdiyi dövrlərdə 1974-cü ildə 154, 1975-ci ildə 156, 1976-cı ildə 156, 1977-ci ildə 156, 1978-ci ildə 156, 1979-cu ildə 156, 1980-ci ildə 156 çap olunmuşdur. Göründüyü kimi, həmin illərdə qəzetin nəşri və nömrələri arasında heç bir fərq nəzərə çarpmır.

Qəzetin redaktoru vəzifəsi 1981-ci ilin yanvar ayının 8-dən etibarən bu mətbu orqanın redaktor müavini İsrafil Məmmədova həvalə edilmişdir. O, bu vəzifəni 1981-ci ilin may ayının 26-na kimi yerinə yetirmişdir.

1981-ci ilin may ayının 27-də “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru Cahangir Əliyev təyin edilmişdir. O, 1984-cü ilin dekabr ayının 11-nə kimi qəzetin redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Həmin illərdə qısa fasilələrlə qəzetin redaktoru vəzifəsi redaktor müavini kimi İsrafil Məmmədova həvalə edilmişdir. Cahangir Əliyevin qəzetin redaktoru olduğu vaxtlarda 1981-ci ildə 156, 1982-ci ildə 156, 1983-cü ildə 156, 1984-cü ildə 156 nömrəsi çap olunmuşdur.

1985-ci ilin yanvarın 21-də qəzetin səkkizinci redaktoru Zərbəli Qurbanov təyin olunmuşdur. Qəzetin səhifələrində müxtəlif vaxtlarda bu mətbu orqanın redaktor müavinləri olmuş İsrafil Məmmədovun, Allahyar Rəhimovun çox qısa fasilələrlə redaktor vəzifələsinin onlara həvalə olunduqlarına da rast gəlinir. Zərbəli Qurbanov 1988-ci ilin dekabr ayının 6-na kimi qəzetin 146-cı nömrəsindək bu mətbu orqanın redaktoru olmuşdur. 1988-ci ilin dekabr ayının ortalarından etibarən qəzetin redaktoru vəzifəsinə 1977-ci ildən bu mətbu orqanın redaktor müavini kimi çalışan İsrafil Məmmədov təyin edilmişdir. O, 1989-cu ilin əvvəllərinə qədər “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. İ.Məmmədov “Sovet Ermənistanı” qəzetinin 9-cu – sonuncu redaktoru olmuşdur. 1985-ci ildə qəzetin 156, 1986-cı ildə 156, 1987-ci ildə 156, 1988-ci ildə 148 nömrəsi çap

olunmuşdur. 1988-1989-cu illərdə azərbaycanlı əhalinin öz tarixi torpaqlarından kütləvi şəkildə zor gücünə son nəfərinədək qovulmasından sonra “Sovet Ermənistanı” qəzetinin də fəaliyyəti dayandırılmışdır.

Bir sıra problemlərə, maneələrə baxmayaraq, müxtəlif illərdə “Sovet Ermənistanı” qəzetinə redaktor funksiyasını yerinə yetirmiş Cəfər Vəlibəyov (1939-1945); 1947; 1949-1959), Salman Rəhimov (1942), Rəhim Allahverdiyev (1945-1947), Rza Vəlibəyov (1948-1949), Həbib Həsənov (1960-1973), Məhərrəm Bayramov (1974-1981), Cahangir Əliyev (1982-1984), Zərbəli Qurbanov (1985-1988), İsrəfil Məmmədovun (1988-1989), hər birinin özünəməxsus xidməti bu gün də böyük minnətdarlıqla yad edilir.

1989-cu ilə qədər fəaliyyət göstərən, erməni şovinizmi əhatəsində son dərəcə gərgin, mübariz tarixi bir yol keçmiş, Azərbaycan milli mətbuatı tarixində parlaq bir səhifə təşkil edən “Sovet Ermənistanı” qəzeti siyasi təbliğatçılıq funksiyasından daha çox Qərbi Azərbaycanda xalqımızın milli maraqlarının ifadə olunmasına uğurla xidmət göstərmişdir.

Cahangir Əliyev redaksiyanın əməkdaşları ilə birlikdə

Məhərrəm Bayramov redaksiya əməkdaşları ilə birlikdə

Həbib Həsənov redaksiya əməkdaşları ilə birlikdə

*Hidayət Orucov, Cabir Novruz, Bəkir Nəbiyev, Cövdət Hacıyev və
Mirəli Seyidov "Sovet Ermənistanı" qəzetinin redaksiyasında.
İrəvan, 1987-ci il.*

“XALQ MAARİFİ” JURNALI

1926-cı ilin mart ayında İrəvan Yeni Türk Əlifba Komitəsi və Ermənistan Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində fəaliyyət göstərən “Azsaylı xalqlar” şöbəsinin birgə orqanı olan, Azərbaycan dilində yeni əlifba ilə çap edilən “Xalq maarifi” adlı ayda bir dəfə çıxan ictimai-siyasi və pedaqoji məcmuə nəşr edilmişdi. Bala Əfəndiyevin, Mehdi Kazımovun, Mustafa Hüseynovun, Əhməd Əhmədovun və başqalarının təşəbbüsü və iradəsi sayəsində nəşr edilən “Xalq maarifi” jurnalı, əsasən, azərbaycanlı müəllimlərin mədəni-maarif və pedaqoji tələbatını ödəmək, tədrisin yeni metod və üsullarla aparılmasına kömək etmək məqsədi daşıyırdı.

1926-cı ilin mart ayında ilk nömrəsi işıq üzü görən jurnal “İdarə tərəfindən” yazılmış “Jurnalımızın məqsədi” adlı sərlövhəli baş məqalə ilə açılır. Həmin məqalədə jurnalın məqsədi barədə yazılır: “Maarif və mədəniyyət cəbhəsindəki bütün zəhmətkeş kütlə qabağında, maarif, mədəniyyət sahəsində aparılan mübarizələrdən bizə düşən həmin çətin məsələləri o vasitə ilə həll etmək, əsrlərlə yerləşmiş mədəniyyət təsirini aradan qaldırmaq, maarif cəbhəsi işçilərindən yeni biliklər və yeni üsullar tələb etməkdir”. Jurnal üç şöbədən – pedaqoji, ədəbi və siyasi şöbədən ibarət olaraq fəaliyyət göstərirdi.

Jurnalda azərbaycanlı müəllimlərin təhsilin yeni tədris üsulları və proqramları əsasında aparılması istiqamətində qarşılaşdıqları çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün bu sahəyə aid Əhməd Əhmədovun “Mədəni inqilab və məktəblərimiz”, Abbas Qədimlinin “Məktəblərimizin ictimai işləri”, “Məktəblərimizdə ekskursiyalar”, “Tədrisatda laborator sistem”, Məhəmməd Rizayevin “Məktəblərimizdə müştərək tərbiyə”, Surxay Səfərovun “Orta məktəb tələbələri üçün riyaziyyatdan bir parça” və s. mövzulu məqalələr daha çox çap olunurdu.

“Xalq maarifi” jurnalının səhifələrində Ermənistan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətinin nəzdində fəaliyyət göstərən azərbaycanlı yazarlar bölməsinin üzvlərindən Əşrəf Bayramovun, Nəriman Fəxrinin, Telman Nəzərlinin və başqalarının dərc etdirdikləri ədəbi-bədii nümunələrə də rast gəlinir. Lakin jurnalın ayda bir dəfə nəşri nəzərdə tutulsa da, 1926-cı ildən 1932-ci ilə qədər cəmi 9 nömrəsi

buraxılmışdır. Ermənistanın şovinst dairələri azərbaycanlıların mədəni inkişafının qarşısını almaq üçün heç bir əsas olmadan bu jurnalın da fəaliyyətini əvvəlcə əngəlləmiş, sonra isə tamamilə dayandırmışdır.

QƏRBİ AZƏRBAYCANDA RAYON QƏZETLƏRİNİN MEYDANA GƏLMƏSİ

XX əsrin otuzuncu illərində bütün ittifaq respublikalarında olduğu kimi Qərbi Azərbaycanda da kollektivləşmə, kolxoz quruculuğu və sovet hakimiyyətinin qolçomaqlarla mübarizə dövrü kimi xarakterizə olunur. Qərbi Azərbaycanda kollektivləşmə siyasətinin həyata keçirilməsi, birgə dövlət təsərrüfatlarının yaradılması, onların iqtisadi cəhətdən möhkəmləndirilməsi və texnika ilə təchiz edilməsi başlıca məsələlərdən birinə çevrilmişdi. Həmin dövrdə mətbuatın üzərinə xüsusi missiya düşürdü. Məhz bu illərdə Qərbi Azərbaycanın bir sıra rayonlarında yerli mətbuatın təməli qoyuldu. Amasiya rayonunda Azərbaycan dilində “Maldarlıq cəbhəsində”, Basarkeçər rayonunda “Qırmızı Basarkeçər”, Vedi rayonunda “Bolşevik surəti” qəzetləri nəşr olunmağa başladı. İlk illərdə bu qəzetlər Azərbaycan dilində nəşr edilirdi. Sonralar bu mətbu orqanlar müxtəlif adlar altında Azərbaycan və erməni dilində çıxmışdı. Bəzi rayonlarda isə məsələn, Üçmüədzin rayonunda “Kolxoz front”, Qafanda “Mis uğrunda”, Qəmərli rayonunda “Bolşevik kolxozu”, Zəngibasar rayonunda “Kommunizm uğrunda”, Qarabağlar rayonunda “Kommunizm yolunda” qəzetləri çıxırdı ki, bunlar da Azərbaycan və erməni dilində idi. Bu qəzetlər fəaliyyətə başladığı ilk zamanlarda çox çətin şəraitdə çap olunurdu. İlk növbədə, rayonlarda mətbəənin olmaması və qəzetlərin maliyyə vəziyyətinin ağırlığı işi daha da çətinləşdirirdi. Qəzetlər İrəvanda çap edilirdi. Qəzetlərin aylıq iş planı rayon komitələrinin bürolarında təsdiq olunurdu.

Qərbi Azərbaycanda 1931-ci ilin sentyabr ayında ilk dəfə ana dilində Vedi rayon partiya və icraiyyə komitələrinin həftəlik orqanı olan “Bolşevik surəti” qəzeti nəşr olundu. Qəzet nəşr olunduğu ilk illərdə 2 səhifədən ibarət çıxırdı. Qəzetin ilk redaktoru Məhərrəm Mamedov, 1932-ci ildə Bilal Atayev, məsul katibi isə Adil Kərimov olub. 1934-cü ildə qəzetin redaktoru Adil Axundov təyin olunmuşdur. 1934-cü ilin sentyabr ayının 10-da “Bolşevik surəti” qəzetinin iki ili tamam olmuş və 100-cü nömrəsi çapdan çıxmışdır. Qəzetin 100-cü nömrəsinin işıq üzü görməsi ilə əlaqədar Vedibasar ədəbi mühitinin

gənc qələm sahiblərindən olan Hüseyn Həsənov qəzeti “Təbrik edirəm” adlı şeiri ilə təbrik etmişdir. Həmin illərdə “Bolşevik surəti” qəzeti nəznində ədəbiyyat dərnəyi fəaliyyət göstərmişdir. İslam Qarayev, Hüseyn Həsənov, İsmət Hacıyev, Teymur Rzayev, Bilas Şadlinski və başqaları həmin dərnəyin fəal üzvləri olub. Ermənistan KP MK-nın və İK-nin Azərbaycan dilində çıxan mərkəzi mətbuat orqanı “Qızıl şəfəq” qəzeti “Bolşevik surəti” qəzeti redaksiyasına təbrikində yazır: “Bolşevik surəti” qəzetinin 2 illiyi və 100-cü nömrəsinin çapdan çıxması münasibətilə sizi – qəzetin bütün əməkdaşlarını ürəkdən təbrik edirik. Qəzet yarandığı gündən başlayaraq rayonun iqtisadiyyatının möhkəmlənməsində firqə və onun siyasətini həyata keçirmək işində öz mübarizə vəzifəsini davam etdirmiş, kolxozçu və əməkçi kəndlilərin sevimli qəzetəsi olmaqla yanaşı, onların yol göstəricisi olmuşdur”. Bu fikirlər əslində “Bolşevik surəti” qəzetinin o dövrdəki fəaliyyətini bütöv bir şəkildə əks etdirir, mətbuatın böyük bir təbliğatçı olduğunu əyani şəkildə təsdiq edir.

ZƏRBƏCİ QOLXOZÇU

(EQ (B) F Vedi rayon və İQ-lərinin iki gyndə bir cıqan orqandır)

Qəzetənin siyasi təsərrüfat qam panjalarda zəjif iştirak etməsi pam buq uqrunda, rayonun mədəni siyasi çəhətdən artması və möhkəmlənməsi uqrunda aparılacaq mybarizəni coq pis ulyqlandırması (jaly-nlyz qejdcilik) lə məşqul olması, bytyn bunlar bir tərəfdən qəzetənin operativsizliyi, sanyly sajqlylyq koralımyş, Vedi rayon qom'itasi öz kəsgin silahi ilə az mərəqləndirily-nly soqlamajə bizə imkan verir.

Biz Burada qəzetənin xalq təzərryfatlynyr başqa sahələrində on suzda zəjif olan mybarizəsindən

bəhs etməjəçəjlik. Onun jaly-nlyz bir sahədəki işlərini, gynyın ən mylymmy vəzifələrindən biri, firqə sənədlərinin joqlanmasından və marqsisizm-leninizm təhsili uqrunda aparılacaq mybarizələri nəzərdən ke cırəcəjlik. Rajonda firqə sənədlərinin joqlanmasına 4 ajdan artlyqdyr ki, başlanımyşdyr. Əlmizdə olan 3 ajlyq- avqust, sentjabr, oqtjabr nom rələrində firqə sərəalərylyny zulyqlər dən mysavateç, daşnaq və bir söz lə firqəmizə jaramajan ynsyrlərdən təmizlənməsi haqqında hec bir xə bərə belə təsadyf etmədik. Bunu

1935-ci ildə qəzetin redaktoru vəzifəsinə Adil Axundov təyin olunmuşdur. 8 il “Bolşevik surəti” adı ilə çıxan rayon qəzeti 1939-cu ilin sonunda 1933-cü ildən Dəvəli MTS-in orqanı kimi çıxan “Zərbəçi kolxozçu” qəzetinə birləşdirildi. Ermənistan K (b) P Vedi rayon Komitəsi və zəhmətkeş deputatları icraiyyə komitəsinin orqanı olan “Zərbəçi kolxozçu” qəzetinin ilk redaktoru Əziz Nağıyev, 1935-ci ilin əvvəlində isə Dəvəli MTS-in rəisi Cəfər Vəlibəyov təyin olunub. Qəzetin redaktoru vəzifəsi, Cəfər Vəlibəyova ictimai vəzifə kimi həvalə edilmişdir. 1936-cı ilin sonundan 1938-ci ilin yanvar ayına kimi qəzetin redaktoru İbiş Abbasov olub. 1938-ci ilin yanvar atından etibarən qəzetin redaktoru Həbib Əliyev təyin edilmişdir. 1938-ci ilin dekabr ayından isə “Zərbəçi kolxozçu” qəzetinə Fərman İsmayılov redaktor, Mehdi Bəşirov isə məsul katib təyin olunur. Həmin dövrdə qəzetin fəal müxbirlərindən Əli Əliyev, Hüseyn Məhəmmədov, Adil Əkbərov, Ələmdar Haşimov, Əbdül Cəlilov, Xəlifə Hüseynov, Nəsib İsmayılov və Əli İsmayılovun adlarını qeyd etmək olar. “Zərbəçi kolxozçu” qəzeti nəşr olunduğu 1934-cü ildən 1940-cı ilin yanvarınadək 1500 abunəçiyə malik olmuş, 117 nəfər aktiv müxbiri öz ətrafında cəm edə bilmişdir. 1934-cü ildən başlayaraq həftədə iki dəfə nəşr olunan “Zərbəçi kolxozçu” qəzeti rayonun iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsində, şəhər və kəndlərin abadlaşdırılıb tərəqqi etməsində, Vedi rayon kolxoz və kolxozçularının təşəbbüsünü müdafiə və yüksək məhsul uğrundakı mübarizəyə başçılıq etmək istiqamətində partiya və sovet təşkilatlarının ən yaxın köməkçisinə çevrilmişdir. Qəzetin 1937-ci illərdə olan nömrələrini nəzərdən keçirdikdə bu mətbu orqanın səhifələrində kənd təsərrüfatına dair materialların daha çox dərc olunduğu nəzərə çarpır. 1939-cu il ərzində “Zərbəçi kolxozçu” qəzetində nəşr olunmuş 940 məktubdan 234-ü kənd təsərrüfatına, onlardan 45-i isə Ümumittifaq kənd təsərrüfatı sərgisinə aid olmuşdur. 1939-cu ildə qəzətdə ÜİKT sərgisinə dair xeyli yazılar xüsusi nömrələr və səhifələr həsr edilmişdir. 10 yanvar 1940-cı ilə kimi qəzetin 546 nömrəsi işıq üzü görmüşdür.

1948-ci ildə qəzetin redaktoru Bilal Çobanzadə təyin edilmişdir. Qəzet Azərbaycan və erməni dillərində nəşr edilirdi.

1933-cü il yanvar ayının 5-də Amasiya rayon partiya və icraiyyə komitəsinin Azərbaycan dilində mətbuat orqanı kimi “Maldarlıq

cəbhəsində” qəzeti nəşr olunmağa başlamışdır. 1934-cü ilin sentyabrın 1-də “Maldarlıq cəbhəsində” qəzetinin 100-cü nömrəsi çapdan çıxmışdır. Çox vaxt rayon mətbəəsində qəzet nəşri üçün əlverişli şərait olmadığından, bir sıra texniki səbəblərdən, o cümlədən mürəttibin olmaması bu mətbu orqanın aylarla nəşr olunmasına imkan vermirdi. Qəzetin üzləşdiyi bu problemlərə baxmayaraq, bu mətbu orqan Amasiya rayonunun sosial-ictimai həyatında, kollektivləşmənin həyata keçirilməsində, savadsızlığın aradan qaldırılmasında, maarif və mədəniyyətin inkişafında yaxından iştirak etmişdir. İlk vaxtlar həftədə bir dəfə iki səhifədən ibarət çıxan qəzet sonralar həftədə bir dəfə 4 səhifə həcmində çap olunurdu. 1934-cü ildə “Maldarlıq cəbhəsində” qəzetinin abunə kompaniyasında rayonun fəallarından İdris Məmmədov, Güllübulaq kolxozunun sədri Həsən Əliyev, Qara Məmməd, Oxçoğlu, Mağaracıq, Qızıldaş, Qaraçanta kolxozlarının sədrləri də böyük fəallıq göstərmişlər. 1937-ci ildə qəzetin redaktoru Cəfər Vəlibəyov təyin edilmişdir. 1940-cı illərdə qəzetin məsul redaktoru Xuda Xudiyev, 1949-cu illərdə isə Elbəyi Hüseynov olmuşdur. 1952-ci ildə “Staxanov tempi” adı ilə nəşr edilməyə başlayan qəzetin adı 1954-cü ildə “Qukasyan kolxozçusu” adı ilə əvəz

edilmişdir. Qəzetin adının dəyişdirilərək “Qukasyan kolxozçusu” adlanması həm də Amasiya rayonu ilə Qukasyan rayonunun birləşdirilməsi ilə əlaqədar idi. “Maldarlıq cəbhəsində” qəzetinin adı 1956-cı ildən dəyişdirilərək “Kolxozçu tribunası” adı ilə əvəz edilmişdir. 1956-cı ildən 1962-ci ilin may ayına kimi qəzetin redaktoru Cahangir Əliyev olmuşdur.

“Kolxozçu tribunası” qəzetinin redaktoru Cahangir Əliyev, ədəbi işçi Əli Rüstəmov və başqaları qəzetin növbəti nömrəsini çapa hazırlayarkən. 1959

Sonralar, 1962-ci il may ayının 5-dən etibarən isə Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinin orqanı kimi “Şirak” adı ilə fəaliyyət göstərmişdir. 1965-ci ilin ortalarından isə “Əmək” qəzeti adı ilə nəşr olunmuşdur.

1966-1970-ci illərdə qəzetin redaktoru vəzifəsi redaktor

müavini kimi Qorxmaz Aslanova həvalə edilmişdir. Həmin illərdə qəzetin partiya şöbəsinin müdiri Rəşid Quliyev olmuşdur. 1970-ci illərdə “Əmək” qəzeti 2500, 1980-ci illərdə 3000 tirajla nəşr edilirdi. Həmin illərdə qəzetin ahəngdar fəaliyyətinin təmin edilməsində burada ədəbi işçi vəzifəsində çalışan Əli Rüstəmovun, 1972-ci il yanvarın 4-dən 1987-ci il avqustun 10-na qədər “Əmək” qəzetinə redaktorluq etmiş Kərim Əsgərovun da təqdirəlayiq fəaliyyəti olmuşdur. Qəzetdə “Sadə əmək adamları”, “Əmək şöhrət gətirir”, “Mütəxəssis tribunası”, “Beynəlxalq icmal”, “Şərhinin qeydləri” və s. rubrikalar altında yazılar dərc edilirdi. “Əmək” qəzeti iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi, yeni cəmiyyətin maddi texniki bazasının yaradılması məsələlərinə xüsusi diqqət yetirməklə yanaşı səhifələrində elmi, bədii, publisistik yazılara da geniş yer verirdi. Qəzetin cəlbedici rubrikalarından ən maraqlısı “Şənbə günü səhifəsi” idi. Bu rubrika altında gedən yazılar oxucular tərəfindən daha maraqla qarşılanırdı. Adətən, qəzetin həmin səhifələrində rayonda yazıbyaradan sənətkarların şeirləri, hekayələri, miniatürlər verilirdi. Qəzetdə sonralar Azərbaycan mətbuatının tanınmış nümayəndələrinə çevrilmiş Qəzənfər Qəribov, Qafar Çaxmaqlı, Kazım Novruzov, Ramiz Əsgər, Nazim Məmmədov, Firuz Novruzov və başqaları öz iti qələmləri, sadə dildə yazdıqları oxunaqlı yazıları ilə oxucuların dərin rəğbətini qazanmışdılar. Qəzet kommunist partiyasının təbliğat vasitəsi olsa da, burada rayonun maarifi, mədəniyyəti, milli-mənəvi dəyərləri ilə bağlı maraqlı yazılar dərc edilmişdir. Eyni zamanda qəzetin səhifələrində neqativ hallarla bağlı yazılar da öz əksini tapmışdır.

Müxtəlif vaxtlarda qəzetin redaktorları olmuş Cəfər Vəlibəyov, Elbəyi Hüseynov, Əli Kərimov, Cahangir Əliyev, Kərim Əsgərov, Baxşəli Əsgərov, İsgəndər Bayramov, Səyyad Ağbabalı, Fətulla Nəbiyevin təşkilatçılığı, əməkdaşların peşəkarlığı sayəsində “Əmək” qəzeti hər bir oxucunun sevimli qəzetinə çevrilmişdi. Müxtəlif dövrlərdə İsfəndiyar Haqverdiyev, İmran Namazov, Sədrəddin Həsənov qəzetdə şöbə müdiri, Rakif Namazov məsul katib, Vaqif Bayramov jurnalist kimi fəaliyyət göstərmişlər. 1988-ci ildə Qərbi Azərbaycandan soydaşlarımızın öz tarixi torpaqlarından zor gücünə kütləvi şəkildə köçürülməsi zamanı “Əmək” qəzetinin də fəaliyyəti dayandırıldı. Görkəmli jurnalist, milli mətbuat tariximizə

özünəməxsus dəst-xətti ilə daxil olmuş, 1987-1989-cu illərdə “Əmək” qəzetinin redaktoru vəzifəsində çalışmış Səyyad Ağbabalının “Ağbaba mahalının bir parçasının aynası” adlı yazısı Amasiyadakı mətbuatımız haqqında dolğun və geniş təsəvvür yaradır. Bu baxımdan görkəmli jurnalistin həmin məqaləsini olduğu kimi verməyi məqsədəuyğun hesab edirik.

“Qəti əminəm ki, 56 il fəaliyyət göstərmiş “Əmək” qəzeti redaksiyasının və bu mətbu orqanda dərc olunan məqalələri, rəsmi məlumatları, partiya və sovet orqanlarının qərarlarını, redaksiyaya ünvanlanmış məktubları dərindən təhlil etməklə böyük Ağbaba mahalının bir parçası olan Amasiya rayonundakı ictimai-siyasi vəziyyəti, iqtisadi inkişafı, elm, təhsil və sosial sahədəki vəziyyəti, habelə bu torpaqda doğulub boya-başa çatan alimlər, usta qələm sahibləri haqqında sanballı tədqiqat əsəri yazmaq mümkündür və lazımdır. Mən bu yazıda “Əmək” qəzetinin 1987-1988-ci illərdəki fəaliyyətindən çıxış edərək bəzi məqamlara toxunmaq istəyirəm.

Səyyad Ağbabalı

Faktlar. Qəzet 1933-cü il yanvarın 5-də işıq üzü görərək Ağbaba Partiya Komitəsi və rayon soveti icraiyyə komitəsinin orqanı kimi “Maldarlıq cəbhəsi” adı ilə oxuculara təqdim olunub (Partiya komitəsinin adına diqqət yetirin: Ağbaba Partiya Komitəsi). Bu ad 1937-ci ilə qədər təsisçinin ünvanını göstərib. Bəs Ağbaba mahalı ifadəsi erməni şovinizmi tərəfindən necə ortadan götürülüb? Digər mahallarımızın, şəhər və kəndlərimizin adları necə dəyişdirilibsə, eyni taleyi də Ağbaba mahalı yaşayıb. Bu mahal hissə-hissə bölünərək bir parçasına Qukasyan (*əsl adı Qızılqoç*), digər bir parçasına Axuryan (*əsl adı Düzkənd*) adı verilib. Kiçik bir parçası da Qars vilayətinin tərkibində qalıb. Beləliklə, əhalisi gəlmə ermənilərdən əvvəl 100% oğuz türkü olan Ağbaba mahalı mərkəzi Amasiya rayonu olmaqla 594 kv.km. kv.km əraziyə sıxışdırılıb.

Qəzet 1952-1954-cü illərdə “Staxanov tempi”, 1954-1957-ci illərdə “Qukasyan kolxozçusu” (*qəzetin bu cür adlandırılması Amasiya və Qukasyan rayonlarının birləşdirilməsindən sonra rayonun adının “Qukasyan” adlandırılması ilə bağlı idi*), 1957-1962-ci illərdə “Kolxozçu tribunası”, 1962-1965-ci illərdə “Şirak” (*qəzetin bu cür adlandırılması Amasiya, Qukasyan və Axuryan rayonlarını əhatə edən regional İstehsalat İdarələrinin yaranması ilə bağlı idi*) və 1965-ci ildən 1989-cu ilədək “Əmək” adı ilə çap olunub. “Əmək” qəzetinin müəyyən fərqlər erməni dilində versiyası da çap edilirdi. Ucqar bir dağ rayonunda fəaliyyət göstərən bu mətbu orqan da bolşevik-sovet rejimindən öz payını alıb. Kommunist Partiyasının ideologiyasını, onun siyasətini, bu quruluşun tayı-bərabəri olmadığını sadə vətəndaşlara çatdırmaq üçün SSRİ-Türkiyə sərhədində yerləşən ən ucqar dağ kəndində yaşayan Məmməd kişinin evinə qədər də gedib çıxıb.

Fəaliyyəti dövründə bu mətbu orqan rayon həyatının bütün sahələrinə ayna tutmuş, SSRİ və Ermənistan hakimiyyətinin fəaliyyəti ilə bağlı hər bir dövrün özünəməxsus şəkildə “məlumat”larını təxminən 500 nəfərdən ibarət təbliğatçı və təşviqatçının gücü ilə rayon sakinlərinə çatdırmışdı.

Nədən yazmayıb ki, bu qəzet?

“Qolçomaq”ların ifşasından tutmuş, “Sovet Hakimiyyəti ən demokratik burjua respublikası hakimiyyətindən milyon dəfə demokratikdir” kimi sərsəm ideyanın təbliğinə, sosialist əmlakına xorbaxanlardan tutmuş, sovet iqtisadiyyatının inkişafı üçün canını fəda edən və ona hazır olanların göylərə qaldırılmasına, hətta, ibtidai sinifdə oxuyarkən “arzusu” sağıcı və ya çoban olmaq istəyənlərin niyyətlərinə çatmalarından tutmuş, iş tapmaq arzusu ilə başqa respublikalara səpələnən ağbabalı gənclərin “müşəçilik”lərinin (yəni günəməzd işləyənlərin) ifşasına, ateizm tərbiyəsinin labüd olduğuna inandırmağa xidmətdən tutmuş, kommunizmin reallaşacağı günün uzaqda olmadığı ilə bağlı cəfəng məsələlərdən və s. Axı, qəzet öz məram və məqsədini ilk sayında belə təqdim etmişdi.

İqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinə, onun maddi-texniki bazasının yaradılmasına diqqət yetirmək, boşboğazlığa, işdən boyun qaçıranlara, ictimai asayişə pozanlara, sosialist mülkiyyətinə xor

baxanlara, dövlət planını yerinə yetirməyənlərə qarşı barışmaz yazılarla çıxış etmək qəzetin . Ancaq bütün bunlar ona dəlalət etmir ki, guya qəzet müsbət yöndə heç bir fəaliyyət göstərməyib. Əksinə, həmin şərtlər daxilində belə “Əmək” qəzetinin səhifələrində mövcud olan “ocaq” zaman-zaman kifayət qədər aydın görünən “alova” çevrilib.

Təhlillər göstərir ki, qəzetin adının dəyişdirilməsi ilə onun məzmununda da dəyişikliklər baş verib. Bu mənada müxtəlif illərdə qəzetin redaksiya heyətində çalışanlarda nöqsan axtarmağa dəyməz. Partiya və sovet orqanlarının “qılınc”ı həmişə onların başları üstündə hərlənib. Fakt odur ki, dəyişən zəmanə, redaksiya heyətinin yeniləşməsi ilə həyata baxışların toqquşması özünü yardıçılıqda göstərib. “Əmək” qəzetinin “dişli-dişsiz” vaxtları olub. Bu qəzətdə işləmək elə də asan olmayıb. Redaktoru olduğum dövrdə mən bunu aydınca hiss etdim. Redaktor təyin olunmağımla bağlı Ermənistan KP MK-nın bürosunun razılığı verilərkən. Bu hadisə 1988-ci ilin avqustunda baş verdi. Mən EKP MK bürosunun iclasına çağırıldım. Büro iclasına geniş salonun lap yuxarı başında əyləşmiş EKP MK-nın birinci katibi Dəmirçyan rəhbərlik edirdi. Zəlin aşağı başından mən onu güclə görürdüm. Həyəcan məni basmışdı. *(Artıq biz ikinci dəfə idi ki, üzbəüz gəlirdik. Birinci dəfə mən Amasiya Rayon Partiya Komitəsinin təbliğat-təşviqat şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin olunarkən).* Avtobioqrafiyami oxudular. Dəmirçyan mənə “İdeoloji-siyasi işin mahiyyətini necə dərk edirsiniz?” – sualını verəndə mən ona rus dilində cavab verdim. Onun əlini qaldırması ilə mənim zaldan çıxarılağım an məsələsi oldu. Mərkəzi Komitənin şöbə müdiri məni öz kabinetində az qala didmək istəyirdi. Bir neçə dəfə bağıraraq soruşdu. “Sən hansı respublikada yaşayırsan?”, “Sən nə üçün erməni dilində danışmırsan?”, “Biz bilirik ki, sən erməni dilini kamil bilirən. Niyə rus dilində Karen Seropoviçə cavab verdin?” və s. Deməli, bizim orqanların sənin haqqında verdikləri məlumat dəqiqdir. *(Mən hansı məlumatdan söhbət getdiyini başa düşürdüm. Mənə qatı millətçi damğası vurulmuşdu).* Get. Biz raykomun birinci katibi ilə danışırıq” – dedi.

Mən rayona qayıdıb ertəsi gün raykomun birinci katibinin qəbulunda olanda əsəblərini cilovlaya bilməyən İldırım Bağirov “Get.

Səninlə haqq-hesab çəkiləcək” – dedi. Belə bir vəziyyətdə “Əmək” qəzetinin redaktoru kimi fəaliyyətə başladım. Doğrudan da, 8 ay sonra Ermənistan KP MK mənimlə haqq-hesab çəkdi. Bu barədə bir az sonra.

Redaktor kimi fəaliyyətə başladığım ilk gün məni Rayon Soveti İcraiyyə Komitəsinin binasının sonuncu mərtəbəsində yerləşən redaksiyanın otaqlarının bərhad mənzərəsi qarşıladı. Bəs səbəb nə idi? Aydın oldu ki, redaksiyanın hesabında kifayət qədər vəsait olsa da, icraiyyə komitəsi sədrinin və bankın müdirinin “Əmək” qəzetinə ögeydən-ögey münasibəti ondan bir qəpik belə xərcləməyə imkan verməyib. Ciddi cəhdlərdən sonra bu məsələ yoluna qoyuldu. İkinci məsələ kadr məsələsi idi. Redaktorun müavini qonşu erməni rayonundan gələn qatı millətçi-daşnak bir nəfər idi. Məsul katib də onunla “eyni bezin qırağı” idi. Redaksiya heyətini yeniləməyə ciddi ehtiyac duyulurdu. Az keçməmiş uzun illər rayonda Xalq Nəzarəti Komitəsinin sədri vəzifəsində çalışmış Srapion Xaçaturyan soyadlı qatı daşnağın redaktor müavini kimi vəzifəyə göndərilməsi mənim dövrəmdə həlqəni daraltmağa hesablanmışdı. Belə bir vəziyyətdə mən partiya həyatı şöbəsinin müdiri Rakif Namazovu redaktor müavini vəzifəsinə təyin etdirə bildim. Qəzetin qrafik üzrə öz günündə oxucularına təqdim olunması üçün ciddi çətinliklər var idi. Qəzet çapa hazırlanmaq üçün materiallar Gümrü şəhərinə göndərilirdi. Nəşriyyata isə daha bir daşnak rəhbərlik edirdi. O, hər vəchlə qəzetin çapını gecikdirməyə çalışsa da, buna nail ola bilmirdi. Qəzetdə dərc olunan materiallarla bağlı rayon partiya komitəsinin qadın katibi Hasmik Yeğiazaryanın hədsiz istək və göstərişləri rədd olunduqca, qarşıdurma daha da güclənirdi. Təyin olunduğum vaxtdan düz üç ay sonra “Əmək” qəzetinin fəaliyyəti ilə bağlı məsələ Rayon Partiya Komitəsi bürosunun müzakirəsinə çıxarıldı. Hələlik mənə irad tutuldu. Mən bu faktları qeyd etməklə, vurğulamaq istəyirəm ki, Ermənistanda istər respublika, istərsə də rayon səviyyəsində hər hansı rəhbər vəzifədə azərbaycanlının çalışması arzu edilən deyildi və o, ermənilər tərəfindən arzuolunmaz adam hesab olunurdu.

Etiraf edirəm ki, Qorbaçovun yenidənqurma siyasəti Bakı Ali Partiya Məktəbində təhsil aldığım 2 il ərzində düşüncələrimə xeyli

təsir etmiş, aşkarlıq, demokratiya kimi prinsiplərin həyata vəsiqə almasının mümkünüyü barədə fikirlər məndə formalaşmışdı.

Əsas məqsəd, imkan daxilində, qəzetin özünü mahiyyət etibarını ilə dəyişmək idi. Bu məqsədlə biz bir neçə rubrika açdıq:

“Əmək” qəzetinin çıxışından sonra, “Vətəndaşlar nədən narazıdırlar?”, “Rəhbər işçilərinin məsuliyyəti”, “Vəzifəlilər və sadə vətəndaşlar”, “Zəhmətkeşlərin dərdi” və s. Həmin rubrikalarda biz kənd camaatının su, rəbitə, yol problemlərindən, işsizlikdən, gənclərin problemlərindən söz açır, məsul təşkilat və şəxsləri adları ilə göstərirdik. Artıq müxtəlif rəhbər vəzifələrdə çalışan və mütləq erməni millətini təmsil edən şəxslərin kabinetlərinin qapısını “Əmək” qəzeti döyürdü. Yeni imzalar qəzetə ayaq açmışdı. “Molla Nəsrəddin sayaqı”, “Aravuran”, “Araz” kimi psevdonimlər qəzetə daha cəlbedici etmişdi. Hər yeni atılan addıma qatı daşnak xisləti ilə baxan erməni müavinlərin yeni imzaları heç cür həzm edə bilmirdilər. Bir gün onların hər ikisi kabinetimə daxil olub soruşdular: “ Bu “ Molla Nəsrəddin kimdir, “Araz kimdir”?

– Onlar qəzetin kəndli müxbirləridir, – deyər cavab verdim. İxtisasca erməni dili və ədəbiyyatı müəllimi olan gəlmə daşnak – “Araz” imzasını çıxarmaq lazımdır deyərək, erməni şairlərindən birinin şerindən bir misra söylədi: “Mayr Araksi aperov kaylum yev mdadzumem” (Yəni “Ana Arazın sahillərində addımlayır və düşünürəm” – S.A). Diqqətlə ona baxdım. Daşnak: “Hə, düz deyirəm də, Arazın azərbaycanlılara nə aidiyyəti və ya bizim “Molla” ilə nə işimiz?” – deyib otağı tərk etdi. Yəni qeyd edirəm ki, Ermənistanda nəşr olunan istənilən Azərbaycan dilli mətbu orqan “iynəsindən sapına qədər” nəzarətdə saxlanılırdı. Bütün hallarda biz əsas vəzifələrimizdən birinə həyatı vəsiqə verə bildik.

“Əmək” qəzetinin redaksiyası yanında söz adamları və qələm sahiblərindən ibarət “Ədəbi dərnəyi” yaradıldı. Onların ayda bir dəfə toplantıları keçirilir, yaradıcılıqları müzakirə olunur, şerləri, hekayələri və felyetonları çap olunurdu. İmzaları Ağbabanın hüdudlarını aşan Avtandil Ağbabalı, Abbasqulu Əmirov, Məcnun Şabanov, Sultan Orucoğlu, Alyoşa Bayramov, Şahin Əliyev məhz bu sırada idilər. Beləliklə, rayon qəzeti həm də yaradıcı ziyalıları öz ətrafına cəm edə bilmişdi. Ağbabalı qələm sahiblərinin ayda bir dəfə

yığışaraq yazdıqlarını müzakirə etmələri erməniləri xoflandırdı. Bu dərnəyin qapadılması üçün Rayon Partiya Komitəsində müzakirə aparmış, onun fəaliyyətini davam etdirməsi münasib bilinməmişdi.

Təbii ki, “Əmək” ittifaq və respublika səviyyəli bütün tədbirlərlə bağlı məlumat və informasiyaları “Armenpress”in göndərişi ilə İrəvandan alırdı. Bir qayda olaraq həmin materiallar olduğu kimi qəzetin birinci səhifəsində çap olunurdu. Bundan başqa rayon partiya komitəsinin plenum və büro iclaslarının, habelə rayon soveti icraiyyə komitəsinin sessiyalarının materialları da mütləq çap olunmalı idi. Partiya və Komsomol həyatı guşələri ayrılıqda fəaliyyət göstərirdi. Redaksiya heyəti çalışırdı ki, rəsmi materiallarla bərabər təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, gənclərin asudə vaxtlarının təşkili və s. məsələlərlə bağlı aktual söhbətlər də mütləq hər sayda, yığcam da olsa, yer alsın.

Amasiya rayonunun iqtisadiyyatının əsasını heyvandarlıq və əkinçilik təşkil edirdi. Təsərrüfatlardakı vəziyyət, ət, süd, yun, çuğundur satışı ilə bağlı planların necə yerinə yetirilməsi və heyvandarlıq üçün yem tədarükünün hansı vəziyyətdə olması xüsusi diqqətdə saxlanılırdı. “Əmək” qəzetinin səhifələrini vərəqlədikcə dövlətə 25000 sentner ət, 75000 s. süd, 7000 s. yun, 15000 s. çuğundur təhvil verən, heyvandarlıq üçün 30.000 ton ot, 7.000 t. senaj, 26.000 t silos, 7000 t bəlim tədarük edən zəhmət adamlarının 99%-ni azərbaycanlılar təşkil edirdi. Məqsədli şəkildə əl-əl axtarıb bir erməni sağıcı, yaxud naxırçı və yaxud başqa ağır zəhmət tələb edən sahələrdə çalışan erməni tapmaq müşküldən-müşkül məsələ idi. Ona görədir ki, qəzetin “Qabaqcıl əmək adamları” rubrikasında əsasən azərbaycanlıların adı keçirdi.

“Əmək” qəzeti çox ciddi problemlərə “əl uzadırdı”. Məsələn, “Problem” rubrikasında Avtandil Ağbabalının “Dağlar sizdə nəyim qaldı?” – sərlövhəli yazısı dərc olundu. Müəllif yazırdı: “Elə il olmaz ki, neçə-neçə gənc oğlan iş dalınca kəndimizdən birdəfəlik getməsin. Demografik məlumata görə, Balıqlı kəndində əhali artımı son 100 ildə 203 nəfər olmuşdur. Bu, ildə orta hesabla 2 nəfər artım deməkdir. Doğum səviyyəsi yüksək olan bir kənd üçün bu nə deməkdir? Kənddə bənd alan qalmayıb. Xüsusi ilə son onilliklərdə”.

Bu məqalə nədən xəbər verirdi? Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılara qarşı yaradılan süni çətinliklərin mövcudluğundan,

səssiz-küysüz deportasiya siyasəti həyata keçirilməsindən, dikriminasiyanın açıq-aydın ayaq tutub yeriməsindən. “Görüşəndə dedilər ki” rubrickası da məhz buna xidmət edirdi və belə yazılar “Aravuran” imzası ilə çap olunurdu.

Bir məqama diqqət çəkmək istəyirəm. On beş müttəfiq respublikada Sovet hökumətinin qurulması günü təntənə ilə qeyd olunur və həmin respublikaya aid xüsusi səhifə “Armenpress” tərəfindən redaksiyaya göndərilirdi. Azərbaycana aid səhifə “Əmək” qəzetinin 1987-ci il 22 oktyabr tarixli sayında dərc olunub. “İnqilab davam edir” sərlövhəli yazı belə başlayırdı: “1919-cu ildə Bakıda Sovet hakimiyyəti müvəqqəti olaraq devriləndə, azərbaycanlı neftçilər yelkənli qayıqlarla əks-inqilabçıların gözətçi gəmilərinin arasından keçərək Xəzər dənizindən Həştərxana Sovet Rusiyası üçün yanacaq daşıyırdılar”. Daha sonra mərd Bakı kommunarlarının qəhrəmanlığından söz açılırdı. Budur erməni hiyləgərliyinin alt qatında gizlənən niyyətlərin ədəbi ifadəsi.

1988-ci ilin fevralında erməni separatizmin və terrorizmin havadarlarının köməyi ilə Sumqayıtda törətdiyi qətlialmlar bir-cə gün ərzində ermənilərin on illər boyu hazırladıqları məkrli planın həyata keçirilməsinə start verdi. Həmin hadisələrdən təxminən bir həftə sonra Rayon Soveti İcraiyyə Komitəsinin erməni sədri məni otağına dəvət edib, iki nəfər 30-35 yaşında olan saqqalı adamları mənə təqdim etdi.

– Yoldaş Mamedov, xahiş edirəm bu iki nəfəri redaksiyada işə qəbul edin.

– Bizdə boş ştat yoxdur, – dedim.

– Mən əlavə ştat verərəm, – dedi.

– Onlar redaksiyada nə işlə məşğul olacaqlar, – soruşdum.

– Bir iş taparlar, – dedi və məni yola saldı.

Təxminən 10 dəqiqə keçməmiş həmin ermənilər redaksiyaya zorən müavin göndərilmiş və qatı daşnak olan erməninin kabinetində əyləşmişdilər.

Hər gün rayonda nəşə pis bir hadisənin baş verəcəyi gözlənilirdi. Yavaş-yavaş rayon yad adamlarla dolurdu. Artıq rayon mərkəzində mitinqlər başlamışdı. Qəzetin nəşri getdikcə çətinləşirdi. “Armenpress” agentliyi “Əmək” qəzetinə (yəqin ki, daha iki-üç rayonda nəşr olunan azərbaycandilli qəzetlərə qarşı da – S.A.) qarşı

daha bir problem yaratdı. Xüsusi əmrlə 1988-ci il martın 1-dən redaksiyaya rəhbərlik nəşriyyata həvalə olundu. Faktiki olaraq redaktor kimi mənim bütün səlahiyyətlərim əlimdən alındı. Beləliklə, qəzetin qara günləri daha qaranlıq gecələri özü ilə birgə gətirdi.

1988-ci il fevralın 29-da Ermənistan KP MK-nın birinci katibi Dəmirçyanın televizya ilə çıxışı olmuşdu. Həmin çıxışı “Armenpress” bizə gec göndərdiyindən və arada şənbə, bazar günlərinin olduğundan “Əmək” qəzeti onu 10 mart 1988-ci il tarixli sayında dərc etmişdi. İki gün sonra raykomun birinci katibi İldırım Bağirov məni yanına çağıraraq qəzetin “podşıvkasını” da götürüb onunla birlikdə Mərkəzi Komitəyə getməli olduğumu bildirdi. Məni Mərkəzi Komitənin ideoloji işlər üzrə katibi Muradyanın otağına dəvət etdilər. “Armenpress”-in sədri də orada idi. Muradyan sözü sədrə verdi. Sədr məni qatı millətçilikdə ittiham edərək qəsdən Dəmirçyanın çıxışını 10 gün sonra “Əmək” qəzetində çap etdirdiyimi və bununla da millətlərarası münasibətləri qızıqsırdığıma görə barəmdə qəti ölçü götürülməsinin məqsədəuyğun olduğunu bildirdi. Muradyan xeyli fikirləşdikdən sonra məni təbliğat və təşviqat şöbəsi müdirinin yanına göndərdi. Müdir məni qəbul etmədi. Düz 4 saata yaxın kiçik bir otaqda gözləməli oldum. Nəhayət, tanımadığım bir şəxs otağa daxil olub “gedə bilərsən”, – deyib nifrətdolu baxışlarla məni süzüb yola saldı. Sonradan aydın oldu ki, mənim həbsimi elə oradaca həyata keçirmək istəyiblər. Lakin nədənsə qərar dəyişdirilib. Belə hadisələr yalnız bir qəzet redaktorunun başına gələn deyil Ermənistanda, dədə-baba yurdunda yaşayan hər bir soydaşımızın taleyinə qismət olub.

Qəzetdə saxta erməni-azərbaycanlı dostluğunu tərənnüm edən “otklilər” kimə və nəyə lazım idi? Lakin biz buna məcbur idik. Ağbaba boşaldılırdı. Ağbabaya divan tutulurdu, “Əmək” qəzetinə də onunla birlikdə.

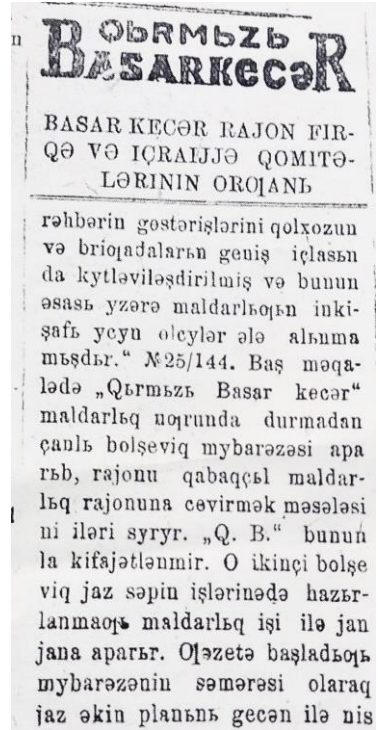
1989-cu ildə Ermənistan Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi olan Suren Harutunyanın müşayiəti ilə düz mənim doğulduğum kəndə gələn Zori Balayan klubun qarşısına toplaşmış 5-10 nəfərə baxaraq birinci katibdən soruşub:

– Bu türklər niyə rədd olub getməyiblər? Bu, həmin Zori Balayandır ki, Xankəndində 7 yaşlı azərbaycanlı uşağın dərisini diridir soyduraraq vampir həzzini alıb. Bir sözlə, Ermənistan adlı

qondarma respublikada qalan tarixi torpaqlarımız, dini-mədəni abidələrimiz, ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz, qurub yaratdıqlarımız, mətbuatımız da soyqırımına məruz qaldı. “Əmək” qəzeti də həmin sırada axıncı deyil” (Səyyad Ağbabalı, 1988-1989-cu illərdə “Əmək” qəzetinin redaktoru).

Qərbi Azərbaycanda Basarkeçər rayon icraiyyə komitəsinin orqanı olan “Qırmızı Basarkeçər” qəzeti 1931-ci ilin noyabr ayında işıq üzü görmüşdür. 1932-ci ildə Cəfər Vəlibəyov qəzetin redaktoru təyin olunmuşdur.

Milli-mənəvi dəyərlərə söykənən digər mətbu orqanlar kimi bu qəzet də müxtəlif vaxtlarda ayrı-ayrı adlar altında “Qırmızı Basarkeçər” (1931-1935), “Stalin yolu” (1935-1956), “Bolluq uğrunda” (1956-1967), “Sevan” (1967-1972) adı ilə nəşr olunmuşdur. “Qırmızı Basarkeçər” qəzetinin 1931-ci il noyabr ayının 29-unda ilk nömrəsi çapdan çıxmışdır. Qəzetin ilk nömrəsinin çapdan çıxması münasibətilə “Qızılşəfəq” qəzetinin redaktoru Mustafa Hüseynov və digər qurumların nümayəndələri onun redaksiyasına təbrik məktubu ünvanlamışlar. Qəzetlər səhifələrində mövcud dövrün ideoloji işin forma və üsullarını, siyasi maarif sisteminin fəaliyyətini müntəzəm olaraq işıqlandırır dılar. Rayon qəzetlərinin səhifələrində adamların əməyə, onların qurmaq, yaratmaq eşqinin tərənnümünə həsr edilmiş yazılar çoxluq təşkil edirdi. 1938-ci illərdə “Stalin yolu” qəzetinin redaktoru Məmməd Əli Eyvazov, 1948-ci illərdə Qasım Məmmədov olmuşdur. 1956-cı ildə “Bolluq uğrunda” adı ilə çıxan qəzetə İsmayıl Əliyev redaktorluq etmişdir. 1966-cı illərdə “Bolluq uğrunda” qəzeti redaksiyası nəzdində ədəbi dərnək təşkil edilmişdir. Dərnəyə qəzetin ədəbi şöbəsinin müdiri Oruc

İsmayıl Əliyev

Qarayev rəhbərlik etmişdir. Həmin vaxtlarda gənc yazarlar Qəşəm Aslanov, İsmixan Məmmədov, Həbib Səmədov, Haqverdi Ələsgərov və başqaları bu dərnəyin ən fəal üzvləri olmuşdur. Qəzetin 1965-ci illərdəki fəaliyyətini nəzərdən keçirdikdə demək olar ki, qəzet rayonun çoxsahəli həyatını işıqlandırmaqda böyük rol oynamışdır. Mövcud dövrün tələbləri baxımından qəzet səhifələrində kənd təsərrüfatına dair yazılara geniş yer verilmişdir. Hətta bu sahəyə dair xüsusi səhifələr, nömrələr həsr olunmuşdur. “Bolluq uğrunda” qəzeti geridə qalan təsərrüfatların ünvanına ardıcıl olaraq tənqidi yazılar verməklə yanaşı, eyni zamanda bu təsərrüfatların iqtisadiyyatlarını geniş işıqlandırmışdır. 11 iyun 1969-cu ildə Basarkeçər rayonunun adı dəyişdirilərək Vardenis rayonu adlandırıldı. Bununla da “Bolluq uğrunda” qəzetinin adı “Vardenis” adı ilə əvəzləndi.

1971-ci ildən 1989-cu ilə kimi bu adla nəşr olunmuşdu. Qəzetin redaktoru rayonun tanınmış ziyalılarından olan Yunis Abdullayev idi. Həmin dövrdə qəzetin ən fəal qələm sahiblərindən şair Alqayıt Xəlilovu, Həmid Nağıyevi, Qədir Aslanovu, Ənvər Rzayevi, İsmayıl Xudiyevi, Mayıl Əliyevi, qəzetin məsul katibi İbrahim İsmayılovu və ədəbi işçi Məcnun Göyçəlini göstərmək olar. 1973-1978-ci illərdə qəzetin ən aktiv müxbirlərindən biri də tanınmış maarifçi, müdrik el ağsaqqalı Qasım Binnətovun oğlu Yusif Bünyadov idi. Yusif Qasımoğlu 1946-cı ildə martın 16-da Göyçə mahalının Kəsəmən

kəndində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. İndiki Azərbaycan Neft və Sənaye Universitetini bitirmişdir. İxtisasca geoloq olsa da, qəlbən sözə, ədəbiyyata bağlı idi. 1973-cü ildə “Vardenis” qəzetində müxbir kimi çalışmağa başlayan Yusif hələ tələbəlik illərində İnstitutun qəzetində jurnalist kimi fəaliyyət göstərmişdir. Ara-sıra “Sovet Ermənistanı”, “Azərbaycan gəncləri” və digər dövrü mətbuat orqanlarında çıxış etmişdi. Bütöv şəxsiyyət, istedadlı şair, jurnalist, ürəyi yurd, övlad ağrı-acısı ilə dolu olan Yusif Bünyadov 1914-cü ildə dünyasını dəyişmişdir. 1970-ci illərdə Yunis Abdullayev “Vardenis” qəzetinin redaktoru, Qəmbər Bayramov redaktor müavini, Məhluqə Əliyeva kənd təsərrüfatı şöbəsinin müdiri kimi fəaliyyət göstərib.

Yusif Bünyadov

Zəngibasar rayon partiya və icraiyyə komitəsinin orqanı kimi 1930-cu illərdə “Kommunizm uğrunda” qəzeti fəaliyyətə başlayır. Qəzet həftədə bir dəfə Azərbaycan və erməni dilində çıxırdı. Hüseyn Nəcəfov 1945-ci ildə qəzetin redaktor əvəzi, 1947-ci ilin əvvəlində isə redaktoru olmuşdur. Qəzetin müxtəlif illərdə çıxan və əldə etdiyimiz nömrələrini nəzərdən keçirdikdə dərc olunmuş məqalələrin məzmunca dolğun və günün siyasətini əhatə etdiyi qabarıq şəkildə özünü göstərir. Həm də mövcud dövrün tələbləri baxımından qəzetdə kənd təsərrüfatına dair dərc olunan məqalələr bu mətbu orqanın istiqamətverici yazıları kimi olduqca əhəmiyyətlidir. Qəzetdə tənqidi yazılara da geniş yer verilmişdir. Məsələn, “Qabaqcılların kölgəsində gizlənilər”, “Nöqsanlara bir daha yol vermək olmaz”, “Klubun işçiləri səhlənkarlıq edirlər”, “Arxayınçılığa son qoymalı”, “Müdür yoxdur, maaş olmur”, “Köhnə hamam, köhnə tas” və s. bu kimi müxbir məktublarının qəzetin səhifələrində dərc olunması onun nüfuzunu daha da artırırdı. Ümumiyyətlə, qəzetdə dərc olunan məqalələrdə rayonun həyatı yaxından işıqlandırılmışdı. Eyni zamanda rayondakı uğurlara yanaşı npqsanlar da tənqid edilirdi. Qəzetdə təhsilə, bədii-publisistik yazılara da geniş yer verilirdi. Qəzetin səhifələrində

rayonun azərbaycanlı ziyalıların, onların yaradıcılıq fəaliyyəti haqqında materiallar dərd edilmişdi. Zəngibasar rayonunda milli maarifçiliyin, ədəbi mühitin canlanmasında “Kommunizm uğrunda” qəzetinin Azərbaycan şöbəsinin redaktoru Hüseyn Nəcəfovun rayonun müxtəlif bölgələrində fəaliyyət göstərən müxbirlərindən Məmməd Babayevin, Rza Bağirovun, Həsən Cümşüdovun, İsmayıl Nəbiyevin, Həsən Həsənovun, Əli Məmmədovun və başqalarının təqdirəlayiq xidməti vardır. 1950-ci illərdə qəzet ətrafına partiya, dövlət işçisi, müəllim və digər sahələrdə çalışan 80-dən artıq azərbaycanlı müxbiri cəm etmişdi.

1930-cu ildə Üçmüədzin rayonunda “Kolxoz front” qəzeti nəşr olunmağa başladı. 1935-ci ilin iyun ayının 1-dən etibarən isə qəzetdə 1 səhifəsi azərbaycan dilində çıxmağa başladı. Qəzetdə Azərbaycan dilində çıxan ilk səhifənin buraxılışı bir qədər qüsurlu çıxmışdır. Buna səbəb isə Azərbaycan dilində qəzet nəşri üçün mütəxəssis kadr və əlverişli mətbəə şəraitinin olmaması idi. Qəzetin 1935-ci il 10 iyun tarixli sayında “Xaraba Kolanlı, gərək dönəsən Kolanlıya” adlı redaksiya məqaləsi məzmunu etibarilə burada kolxoz işinin gedişatına həsr olunmuşdur. Lakin məqalənin adı 1918-ci illərdə erməni şovinistlərinin Kolanlı kəndini tamamilə xaraba qoyduqlarını özündə etiva etdirdiyindən, rayonun bəzidairələri tərəfindən çox ciddi şəkildə tənqid hədəfinə çevrilmiş, bununla da qəzetin Azərbaycan şöbəsinin müdiri Məhərrəm Məmmədov vəzifəsindən uzaqlaşdırılmışdır. Bir müddət sonra isə millətçi damğası ilə represiyaya məruz qalmışdır.

“Sovet Ermənistanı” qəzeti tez-tez olmasa da ildə bir neçə dəfə “Mətbuat xülasəsi” rubrikası adı altında rayon qəzetlərinin fəaliyyətlərini xarakterizə edirdi. Çox vaxt qəzet xalq təsərrüfatının inkişafı, partiya, komsomol və dövrün tələblərindən irəli gələn digər məsələlərin rayon qəzetlərinin səhifələrində zəif işıqlandırılması tənqid edilirdi.

1936-cı ilin yanvarın 26-da ermənistan kommunist partiyası mərkəzi komitəsinin təşəbbüsü ilə rayon qəzet redaktorlarının respublika müşavirəsi keçirilmişdir. Müşavirədə rayon qəzetləri arasında sosializm yarışının yekunları, 1937-ci ilin kənd təsərrüfatı məsələlərinin rayon qəzetlərində işıqlandırılması müzkirə edilmişdir. Müşavirədə erməni dilində çıxan rayon qəzetlərinin kənd təsərrüfatı

şöbələrinin müdirlərinə çıxış verildiyi halda, azərbaycanlı nümayəndələrdən bir nəfərə olsun belə çıxış verilməmişdir. Bu azmış kimi Qərbi Azərbaycanda erməni dilində çıxan mərkəzi “Sovetakan Hayastan” qəzetinin redaksiya heyətinin qərarına əsasən 1936-cı ildə kənd təsərrüfatı məsələlərinin mətbuatda işıqlandırılması sahəsində ən yaxşı nəticə göstərmiş erməni dilində çıxan rayon qəzetləri və həmin mətbu orqanlarda çalışan bir sıra ədəbi işçilər, müxtəlif nominasiyalarla mükafatlandırıldığı halda onlar arasında bir nəfər olsun belə azərbaycanlı adına rast gəlinmir.

Kənd təsərrüfatının idarə olunmasını yenidən qurmaq üçün keçmiş Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin və SSRİ Nazirlər Sovetinin 22 mart 1962-ci il tarixli qərarına uyğun olaraq Ermənistan KP MK və Ermənistan SSR Nazirlər Soveti respublikada Ermənistan KP və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinin rayonlararası qəzetlərini yaratmağı qərara almışdı. Allahverdidə “Kommunizm uğrunda”, “Qəmərliyə Ararat”, Əştərkədə “Araqadız”, Düzkənddə “Şirak”, Gorusda “Zəngəzur”, Dərələyəzdə “Dirçəliş”, İcevanda “Lenin yolu”, Gümrüdə “Mayak”, Martunidə “Sevan”, Üçmiədzində “Lenin yolu” rayonlararası qəzetləri yaradılmışdı. Rayonlararası qəzetlərin yaradılması ilə “Allahverdidə “Mis cəbhəsində” və Qafanda çıxan “Mis uğrunda” qəzetlərindən başqa bütün rayon qəzetlərinin nəşri dayandırıldı. 1938-ci ildə Çəmbərək rayonunda “Dostluq” qəzeti nəşr olunmuşdur. 1988-ci il mayın 5-də “Dostluq” qəzetinin 5870-ci nömrəsi çapdan çıxmışdır. Qəzet həftədə üç dəfə Azərbaycan və erməni dilində işıq üzü görürdü. 1980-ci illərdə Rafiq Fərəcov qəzetin redaktor müavini, Mahirə Əliyeva isə korrektorü vəzifəsində çalışmışlar.

Axta rayonunda “Lenin yolu”, Dərələyəzdə “Cermuk”, Gümrüdə “Banvor” qəzetləri çıxırdı. Bu qəzetlər də Azərbaycan və erməni dilində nəşr edilirdi. 1989-cu ildə azərbaycanlılar öz

*Mahirə Əliyeva “Dostluq”
qəzetinin korrektorü*

tarixi torpaqlarından kütləvi şəkildə köçürüldükdən sonra həmin qəzetlərin Azərbaycan şöbəsinin də fəaliyyəti dayandırıldı.

“Dostluq” qəzetinin redaktor müavini Rafiq Fərəcov və başqaları qəzetin növbəti nömrəsini hazırlayarkən 1981

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN TANINMIŞ MƏTBUAT XADİMLƏRİ

Allahverdiyev Rəhim Mirkazım oğlu (1907-1975) İrəvan yaxınlığındakı Artız kəndində anadan olmuşdu. Ata babası Seyid Allahverdi 1760-cı ildə Artız kəndində dünyaya gəlmişdi. Onlar nəsillicə Artız kəndindən idilər.

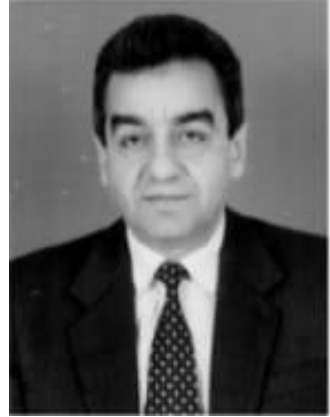
Digər soydaşlarımız kimi Rəhim Allahverdiyevin ailəsi də 1918-1920-ci illər soyqırımını bütün dəhşətləri və ağrı-acıları ilə yaşamışdır. Həmin dəhşətli soyqırım aksiyası zamanı atasını və doğmalarını itirən Rəhim dayısı

Məmmədbağırın himayəsində böyüyür. 1920-ci ildə Qərbi Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra onlar da yenidən İrəvan şəhərinə geri dönr və şəhər yeddiillik məktəbini bitirən Rəhim “Zəngi” (sonralar “Sovet Ermənistanı”) qəzeti mətbəəsində mürəttib müavini vəzifəsində çalışır, təhsilini davam etdirərək 1932-ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu bitirir, iki il İrəvanda “Ararat” trestinin üzüm bağları sovxozlarında və Qəmərli MTS-də aqronom vəzifəsində çalışır.

1934-cü ildən etibarən İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı Texnikumunda, Ali Kənd Təsərrüfatı məktəbində müəllim kimi fəaliyyət göstərmiş, İrəvanda kütləvi kənd təsərrüfatı kadrları hazırlayan kurslarda aqronomluqdan mühazirələr oxumuşdur. Kənd təsərrüfatına dair bir neçə vəsaitin müəllifidir..

1938-1941-ci illərdə İrəvan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun aspiranturasında təhsil alır və sonuncu tarixdə İrəvan Dövlət Universitetində dissertasiya müdafiə edərək biologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə layiq görülür.

1941-ci ildə Ermənistan SSR Xalq Maarif Komissarının müavini vəzifəsində çalışmış, 1942-ci ildə isə Siyasi Maarif İdarəsinin rəisi təyin olunmuşdur. 1943-cü ildə Ermənistan KP MK-da təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri, 1945-ci ildə Ermənistan KP MK-nın orqanı

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru vəzifəsinə təyin olunmuşdur. Eyni vaxtda İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun azərbaycanlı şöbəsində dərslər demişdir. Səmərəli fəaliyyətinə görə bir sıra orden və medallarla təltif olunmuşdur.

1947-ci ildə Ermənistan SSR Ali Sovetinə deputat seçilmiş və MK-da kənd təsərrüfatı şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin olunmuşdur. 1948-ci ildə respublikanın Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə rəhbərlik etmişdir. 1948-ci ilin sonlarında R.Allahverdiyev Azərbaycana köçməyə məcbur olmuşdur. 1950-ci illərdə onun Azərbaycan üzümçülüüyü ilə bağlı bir sıra elmi məqalə və kitabçaları nəşr olunmuşdur. O, Azərbaycanın Çoxillik Bitkiləri İnstitutuna və Azərbaycan Bağçılıq, Üzümçülük və Subtropik Bitkilər Elmi-Tədqiqat İnstitutunun ilk direktoru olmuşdur.

1960-cı illərdə onun Azərbaycanda üzümçülüüyə dair dörd fundamental tədqiqat əsəri nəşr edilmişdir. 1965-ci ildə “Azərbaycanın dağlıq rayonlarında dəmyə şəraitində üzüm bitkisinin bioloji xüsusiyyətləri” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək biologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. O, üzümçülük sahəsi üzrə Azərbaycanda elmlər doktoru və professor adına layiq görülmüş ilk alimdir.

Onun rəhbərliyi altında 30-a qədər elmlər namizədi və doktoru yetişmişdir. 1965-ci ildən ömrünün sonuna – 1975-ci ilədək Azərbaycanın Bağçılıq, Üzümçülük və Subtropik Bitkilər Elmi-Tədqiqat İnstitutunun şöbə müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

Aslanov Qəşəm Novruz oğlu

(1935-1984) – Böyük ziyalı, ictimai xadim, yazıçı-publisist. 1935-ci ildə Göyçə mahalının Kəsəmən kəndində anadan olmuşdur. 1947-ci ildə İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumuna daxil olan Qəşəm müəllim 1948-ci il deportasiyası ilə əlaqədar olaraq Xanlarda Pedaqoji məktəbi, 1954-cü ildə Bakıda Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini, 1966-1968-ci illərdə

Moskvada Ali Partiya məktəbini bitirmişdir. 1962-ci ildə “Sevan” qəzetinin redaktoru vəzifəsində çalışıb. Qəşəm müəllimin həyatı, fəaliyyəti, keçdiyi yol çoxlarına bir örnəkdir.

Basarkeçər rayon Komsomol Komitəsinin birinci katibi (1959), Basarkeçər rayon Partiya Komitəsi katibinin ideoloji iş üzrə müavini (1962), Azərbaycan KP MK-nın məul təşkilatçısı (1968), “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin redaktoru (1970), Şuşa rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi (1972), 1975-1984-cü illərdə İsmayılı və Abşeron rayon partiya komitələrinin birinci katibi vəzifələrində işləmişdir. 1966-cı ildə SSRİ Jurnalistlər İttifaqının üzvü seçilmişdir.

Böyük ziyalı, ictimai xadim Qəşəm müəllimin yazıçı-publisist kimi ədəbi fəaliyyəti də təqdirəlayiqdir. Qəşəm müəllim həm də xeyli sayda bədii, publisistik əsərlərin müəllifidir. Onun “Saymazovun salamı”, “Qeyrətin nağılları” adlı şeirlər kitabları çap olunub.

1984-cü ildə avtomobil qəzası nəticəsində həlak olmuşdur. Qəşəm müəllimin xidmətləri bu gün də dərin minnətdarlıq hissi ilə yad edilir.

Babayeva Ələviyyə Hənifə qızı

(1921-2014) – nasir, tərcüməçi. 1921-ci il avqustun 12-də Bakıda anadan olmuşdur. Əslən Qərbi Azərbaycanın Böyük Vədi kəndindəndir. Orta məktəbi bitirdikdən sonra ADU-nun filologiya fakültəsində təhsil almışdır. Ədəbi fəaliyyətə 1936-cı ildə “Ədəbiyyat qəzeti”ndə dərc olunmuş “İki həyat” adlı hekayəsi ilə başlamışdır. Hekayə, povest və romanlar yazmaqla yanaşı, müasir rus ədəbiyyatından tərcümələr etmişdir. A.Qaydarın “Uzaq ölkələr” (1950), V.Biankinin “İz ilə” (1947), “Ayı balası” (1959), “Qırmızı təpə” (1963), K.Paustovskinin “Oğru pişik” (1951), V.Q.Korolenkonun “Satın alınmış uşaqlar” (1962), Y.Sotnikin “Əcaib quş” (1964), V.Astafyevin “Ulduz xəzanı” (1970),

Y.Çaruşinin “Nikitanın oyuncaqları” (1984) və s. onun tərcüməsində kütləvi tirajla çap olunmuşdur. “Azərbaycan qadını” jurnalında məsul katib (1951-1973), “Gənclik” nəşriyyatında müasir ədəbiyyat şöbəsinin müdiri (1973-1976), sonra baş redaktor (1976-1985) olmuşdur. Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı ongünlüyündə, həmçinin Azərbaycanın bir çox yerlərində ədəbi tədbirlərdə iştirak etmişdir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin qəbul komissiyasının üzvü, tərcümə seksiyasının rəhbəri olmuşdur. 23 sentyabr 2014-cü ildə vəfat etmişdir.

Bayramov Məhərrəm Bağır oğlu

(1928-1981) – Qərbi Azərbaycanın

Aşağı Necili kəndində anadan olmuşdur. Yeddiillik kənd məktəbini bitirdikdən sonra İrəvan Pedaqoji məktəbində təhsil almış və bir il doğma kəndində müəllim işləmişdir.

1947-ci ildə ADU-nun filologiya fakültəsinə daxil olmuş, 1952-ci ildə oranı uğurla bitirib Azərbaycan LKGİ MK-da təlimatçı kimi fəaliyyətə başlamışdır. 1954-cü ildə yenidən İrəvana qayıdıb Ermənistan LKGİ MK-da əvvəlki vəzifədə (təlimatçı) fəaliyyətini davam etdirir. 1955-ci ildə Ermənistan KP MK-nın təlimatçısı vəzifəsinə təyin edilir.

Məhərrəm Bayramov 1964-1966-cı illərdə Vedi RPK-nin katibi, 1966-1969-cu illərdə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktor müavini kimi məsul vəzifələrdə çalışmışdır.

1969-cu ildə əhalisinin əksəriyyəti azərbaycanlılardan ibarət olan Amasiya rayonuna birinci katib təyin olunmuşdur. Beş il bu vəzifədə böyük müvəffəqiyyətlə işləyən Məhərrəm Bayramov 1974-cü ildən ömrünün sonuna – 1981-ci ilə qədər “Sovet Ermənistanı” qəzetinin baş redaktoru vəzifəsində çalışır. O, bu illərdə həmçinin Ermənistan SSR Ali Sovetinin sədr müavini, Ermənistan KP MK-nın üzvü, Ermənistan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdur.

Məhərrəm Bayramov dövlət orqanlarında müxtəlif məsul

vəzifələrdə çalışmaqla yanaşı, bədii və elmi yaradıcılıqla da müntəzəm məşğul olmuşdur. Xüsusilə “Ədəbi Ermənistan” silsilə məcmuəsində bədii, elmi, publisistik yazıları ilə ardıcıl çıxış etmişdir. 1964-cü ildə “Fırtınadan sonra” hekayələr toplusu, 1966-cı ildə “C.Məmmədquluzadə və A.Şirvanzadə” kitabı İrəvanda nəşr olunmuşdur.

1960-cı illərdə Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasında təhsil alan Məhərrəm Bayramov 1969-cu ildə akademik Məmməd Arifin rəhbərliyi altında “A.Şirvanzadə və Azərbaycan” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. Bu bacarıqlı, istedadlı və qeyrətli insan ömrünün ən gözəl vaxtlarında – 1981-ci il yanvarın 6-da 53 yaşında erməni terrorçuları tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirilmişdir. Bu dəhşətli qətl Qərbi Azərbaycanda bütün soydaşlarımızı dərindən sarsıtmışdı.

Binnətova Almaz Qasım qızı

(**Almaz Ülvi**) 1960-cı il avqustun 8-də Göyçə mahalının Kəsəmən kəndində müəllim ailəsində doğulmuşdur. Həmin kənddə orta məktəbi fərqlənmə ilə bitirmiş (1967-1977) və Bakı Dövlət Universitetində ali təhsil almışdır (1978-1984). 1986-1988-ci illərdə Azərbaycan Dillər Universitetinin ikiillik fars dili şöbəsini bitirmişdir.

Almaz Ülvi 1995-ci ildə “Demokratiya və milli müstəqillik uğrunda mübarizənin poeziyada əksi” mövzusunda namizədlik, 2010-cu ildə isə “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında özbək klassiklərinin yaradıcılığı” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Taleyini 1985-cı ildə dissertant kimi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna bağlayan Almaz xanım hazırda həmin institutun “Azərbaycan-Türk-

mənistan-Özbəkistan ədəbi əlaqələr” şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışır.

O, eyni zamanda Universiteti bitirdiyi ildən mətbuat sahəsində də çalışıb: 1984-1993-cü illərdə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində, 1993-1997-cü illərdə “Dövlət Əmlak Komitəsi”ndə mətbuat xidmətinin rəhbəri kimi və 1997-ci ildən 2017-ci ilə kimi “Xalq qəzeti”nin “Ədəbiyyat və incəsənət” şöbəsində çalışıb.

40 ilə yaxındır ki, mütəmadi olaraq mətbuat orqanlarında elmi, ədəbi, tarixi publisistik məqalələri ilə çıxış edir. Müxtəlif qəzet və jurnallarda, kitab, almanax və elmi toplularda, dünyanın bir sıra tanınmış beynəlxalq jurnallarında Türkiyə türkü, özbək, rus, ingilis, gürcü, alman, qırğız, tatar və s. dillərdə elmi məqalələri çıxıb. Daşkənddə, İstanbulda, Ankarada, Quzey Kıbrısdə, Bişkekdə, Tbilisidə, Kazanda, İzmirdə və s. ölkələrdə dəfələrlə elmi simpozium və konfranslarda məruzələri dinlənilmişdir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda və xaricdə 900-dən yuxarı elmi və publisistik məqaləsi işıq üzü görüb. 50-dən yuxarı kitabın müəllifi və tərtibçisi, tərcüməçisidir. Türkiyədə və Özbəkistanda bir neçə kitabı nəşr olunmuşdur.

Almaz Ülvi 1990-cı ildən ömrünə bir ömür də qatıb. 20 yanvar gecəsində şəhid olan qardaşı oğlu Ülvi Bünyadzadənin bədii irsini nəşr edib yaymaqla, əsərlərinin ideya- məzmununu araşdırmaqla məşğul oldu. haqqında “Ülviləşən Ülvim”, “Poeziyada milli-azadlıq duyğuları”, “Həyat üçün doğulmuşuq, Vətən üçün ölməliyik! – Ülvi Bünyadzadə: şəxsiyyəti və ədəbi irsi” adlı Beynəlxalq Konfransın materialları və “Ülviləşən Ülvim” kitabından səhifələr “Ülvimə bir məktub yazdım” kitablarında Ülvi irsi elmi müstəvidə araşdırılır. Eyni zamanda bu vaxtaca Ülvi Bünyadzadənin “Ülvi duyğularım”, “Bir ölümün acığına”, “Ömrüm sənə eşqindi”, “Sənə oxşarın bənövşədi”, “Ömür yolu, “Omür yolu, “Əfqanıstan ağrıları”, “Qəhərlənmiş könlüm” kitablarını nəşr etdirmişdir. Adları qeyd edilən bu kitabları nəşrə hazırlayanı və ön sözünün müəllifi A.Ülvidir.

Cəfərov Zəhid İlham oğlu

(1984) Ermənistan Respublikasının Masis rayonunda anadan olub. 2002-ci ildə “Respublika” qəzetində əmək fəaliyyətinə başlayıb. 2008-ci ildən 2021-ci ilədək “Yeni Azərbaycan” qəzetində müxtəlif vəzifələrdə çalışıb. Həmçinin, 2017-ci ildən 2022-ci ilədək “Yeni Azərbaycan” Partiyasının Nəsimi rayon şöbəsinin “Yeni Azərbaycan” qəzeti üzrə ərazi ilk partiya təşkilatının sədr müavini vəzifəsində çalışıb. 2022-ci ildən Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Protokol xidməti və təşkilati işlər sektorunun əməkdaşdır.

“Yeni Azərbaycan” qəzetində fəaliyyət göstərdiyi dövr ərzində yaradıcılıqla bağlı KİV təmsilçiləri arasında keçirilən yazı müsabiqələrində dəfələrlə qalib olub.

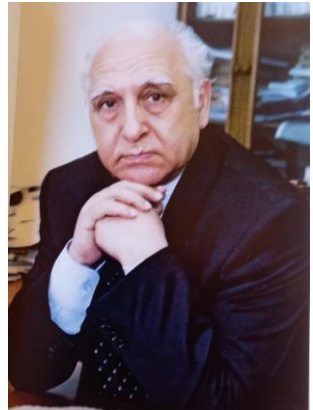
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 22 aprel 2013-cü il tarixli Sərəncamı ilə “Tərəqqi” medalına, 22 iyul 2020-ci il tarixli digər Sərəncamı ilə də “Əməkdar jurnalist” fəxri adına layiq görülüb.

Əhmədov Teymur Əkbər oğlu

(1930-2021) – 1918-ci ildə azərbaycanlıların soyqırımı zamanı hamı kimi onların da ailəsi doğma yurdundan didərgin salınmış, əvvəl Cənubi Azərbaycana pənah aparmış, sonra Gəncəyə, Şəmkirə köçmüş, 1920-ci ildən sonra öz doğma yurdlarına – İrəvana qayıtmışlar.

Teymur Əhmədov 1930-cu il dekabrın 25-də Şəmkir şəhərində anadan olmuş, kiçik yaşlarından atasını itirmiş, anasının və böyük qardaşı İbrahimin himayəsində böyümüş, 1949-cu ildə Uluxanlı orta məktəbini qızıl medalla bitirmişdir. 1954-cü ildə Bakıda ADU-nun filologiya fakültəsində

təhsilini başa vurub İrəvana qayıtmış, 1954-1961-ci illərdə “Sovet Ermənistanı” qəzetində müxtəlif vəzifələrdə işləmişdir.

Ədəbi fəaliyyətə 1954-cü ildə başlamış, oçerk, hekayə və ədəbi-tənqidi məqalələri “Sovet Ermənistanı” qəzetində və “Ədəbi Ermənistan” almanaxında nəşr olunmuşdur.

1961-ci ildə İrəvanda “Ülkər” və “Dostluq nəğməkarı” adlı kitabları işıq üzü görmüş, həmin il Azərbaycan EA Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuş, 1966-cı ildə “Nəriman Nərimanovun dramaturgiyası” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.

1965-1968-ci illərdə “Azərbaycan” jurnalının tənqid və ədəbiyyatşünaslıq şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləyən T.Əhmədov həm də “Qriboyedov və Zaqafqziya mədəniyyəti” (1962), “Erməni yazıçıları Səməd Vurğun haqqında” (1967) kitablarını nəşr etdirmişdir.

1970-1990-cı illərdə onun daha bir neüçə kitabı nəşr olunmuşdur. “Nəriman Nərimanovun dramaturgiyası” (1972), “Nəriman Nərimanov” albom-kitabı (1977), “Dostluq duyğuları” (1979), “Nəriman Nərimanov” (1982), “Süleyman Rüstəm” (1982), “Dostluq səhifələri” (1985), “Səməd Vurğun” (1986), “Azərbaycan Sovet yazıçıları” (1987), “Nəriman Nərimanovun yaradıcılıq yolu” (1990) və s.

1988-ci ildə “Nəriman Nərimanovun həyatı və yaradıcılığı” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, 1993-cü ildə professor adına layiq görülmüşdür. 1992-ci ildən Azərbaycan EA Milli Münasibətlər İnstitutunda şöbə müdürüdür. “Vətən səsi”, “Vətən həsrəti”, “Hikmət”, “Yeni fikir” qəzetlərinin baş redaktoru olmuşdur. 1996-cı ildən Ədəbiyyat İnstitutu Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinə rəhbərlik etmiş, 1995-2021-ci illərdə “Respublika” qəzetinin baş redaktoru işləmişdir.

Əhmədbəyli Azər Abdulla oğlu

(1940-2021) – şair, yazıçı, publisist, 1986-cı ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü (1977), filologiya elmləri namizədi (1986).

Azər Abdulla 1940-cı il aprelin 1-də Qərbi Azərbaycanın Zəngəzur mahalının Mığrı bölgəsinin Lök kəndində kolxozçu ailəsində dünyaya göz açıb. Lök kəndi yediillik orta məktəbində, sonra qonşu kənd orta məktəbində təhsil almışdır. Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin dil və ədəbiyyat fakültəsini bitirmişdir (1962-1967).

Jurnalistik fəaliyyətinə “Azərbaycan məktəbi” jurnalında korrektor, “Mədəni ticarət” qəzetində ədəbi işçi kimi başlamış (1967-1969), ilk qələm təcrübələrini və şeirlərini dövrü mətbuatda çap etdirmişdir. “Qobustan” toplusunda texniki redaktor vəzifəsində çalışmışdır. “Oğuz Eli” qəzetinin əlavəsi olan “Yazıçı” qəzetinin baş redaktoru olmuşdur.

“Nazim Hikmət və Azərbaycan” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Dövrü mətbuatda xeyli şeir, hekayə və publisistik yazıları çap olunmuşdur.

Əliyeva Zəhra Cabbar qızı

(1928-2000) İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Texnikumunun məzunları arasında qadınlar da vardır ki, onların da Azərbaycanın elm, təhsil və s. sahələrində böyük xidmətləri olmuşdur. Bunlardan Zəhra Cabbar qızı Əliyevanı qeyd etmək olar. 1928-ci il yanvar ayının 28-də Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən olan İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. Zəhra xanımın mənəvi inkişafında atası Cabbar Bağır oğlu Əliyevin, anası Münəvvər Rza bəy qızı Sultan Hüseybəyovanın da

böyük təsiri olmuşdur. Zəhra xanım uşaqlıq və gənclik illərini İrəvanda keçirmişdir. O, 1942-ci ildə İrəvan şəhərində nümunəvi məktəb sayılan “Haşimbəyin məktəbi”ni bitirdikdən sonra elə həmin ildə İrəvan Pedaqoji Məktəbinə daxil olmuşdur. Pedaqoji məktəbdə oxuduğu müddətdə müddətdə müəllim və tələbə kollektivinin rəhbətini qazanan Zəhra xanım məktəbin komsomol komitəsinin katibi seçilmişdir. Pedaqoji məktəbi əla qiymətlərlə bitirən Zəhra xanım 1945-1946-cı illərdə Zəngibasar rayonunun Aşağı Necili kəndindəki yeddiillik məktəbdə müəllim işləmişdir. O, 1946-cı ildə İrəvan Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan dili və ədəbiyyatı şöbəsinə qəbul olmuşdur.

1948-ci ildə azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiya edilməsi ilə əlaqədar institutun azərbaycanlı şöbəsi də ləğv olunaraq indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinə köçürülmüşdür. ADPU-da təhsilini davam etdirən Zəhra xanım 1950-ci ildə ali təhsilini başa vurduqdan sonra Yasamal rayonundakı 51 nömrəli fəhlə-gənclər məktəbində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi işləmişdir. 1953-1962-ci illərdə Yasamal rayonundakı 199 nömrəli məktəbdə işləyən Zəhra xanımın pedaqoji fəaliyyəti, qabaqcıl müəllim kimi təcrübəsi Bakı şəhərində geniş yayılmışdır. 1961-ci ildə AMEA-nın Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasına daxil olan Zəhra xanım 1966-cı ildə uğurla dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

Zəhra xanım müxtəlif vaxtlarda Maarif Nazirliyində metodist (1964-1967), Proqram-metodika idarəsində orijinal dərslilər üzrə elmi-metodik şöbələrində elmi katibi, Bakı Məktəblər İdarəsinin rəisi və s. vəzifələrdə çalışmışdır.

Öz pedaqoji və ədəbi fəaliyyətini milli mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın inkişafına və zənginləşməsinə həsr edən Zəhra xanım 15 dərslilik və metodik vəsaitin, 160-dan artıq elmi, publisistik, ədəbi-tənqidi və s. əsərlərin müəllifidir. Onun rus, ukrayna, belorus, türk-mən, qazax və başqa dillərdə nəşr olunan nüfuzlu mətbuat orqanlarında bir sıra əsərləri çap edilmişdir. Zəhra xanımın pedaqoji, ədəbi və ictimai fəaliyyəti hökumət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, 1971-ci ildə “SSRİ Maarif əlaçısı” döş nişanı, 1981-ci ildə “Şərəf nişanı”, 1988-ci ildə “Əmək veteranı” medalı və digər fəxri fərman,

adlarla təltif edilərək mükafatlandırılmışdır. 1982-1990-cı illərdə “Azərbaycan məktəbi” jurnalının baş redaktoru olmuş fədakar pedaqoq Zəhra xanımın elmi, pedaqoji fəaliyyəti bu gün də böyük hörmət və ehtiramla xatırlanır.

Əliyev Cahangir Həsənəli oğlu

(1931-2010) – Tanınmış ictimai xadim. Milli mətbuatımızın təşkilatçılarından biri.

Cahangir Əliyev 1931-ci il mayın 5-də Qərbi Azərbaycanın Ağbaba mahalında – Amasiya rayonunun Düzkənd kəndində anadan olmuşdur. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunu bitirdikdən sonra əmək fəaliyyətinə Düzkənd məktəbində müəllim kimi başlamışdır. 1952-1954-cü illərdə rayon komsomol komitəsinin ikinci, sonra isə birinci katibi işləmişdir. 1956-1962-ci illərdə Amasiya rayonunda çıxan “Kolxozçu tribunası” qəzetinin redaktoru vəzifəsinə irəli çəkilmiş rayon partiya komitəsinin büro üzvü seçilmişdir. 1962-1964-cü illərdə Bakı Ali Partiya Məktəbində oxuyub ali siyasi təhsil aldıqdan sonra rayonlararası “Şirak” qəzetinin redaktor müavini, daha sonra Amasiya Rayon Partiya Komitəsində təbliğat-təşviqat şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləmişdir.

1965-ci ildə Amasiya Rayon Soveti İcraiyyə Komitəsinin sədri təyin olunmuşdur. Dörd il bu vəzifədə işlədikəndən sonra onu Ermənistan KP MK-nın təbliğat və təşviqat şöbəsində məsul vəzifədə işləmişdir. 1974-cü ilin dekabrında Cahangir Əliyev Amasiya Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi seçilmişdir. O, IX-X çağırış (1975-1985-ci illər) respublika Ali Sovetinə deputat seçilmiş, Ermənistan Ali Soveti Rəyasət Heyəti sədrinin müavini (1982-1985-ci illər), respublika KP MK üzvü olmuşdur.

1981-ci ildə Cahangir Əliyevin Ermənistan KP MK, Ali Soveti Rəyasət Heyəti və Nazirlər Sovetinin orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzetinin baş redaktoru təyin edilmişdir. 1985-ci ildən Bakıya köçən

Cahangir Əliyev əvvəlcə Azərbaycan KP MK aparatında, mətbuat bölməsində işləmiş, 1991-ci ildən isə “Xalq” qəzetində çalışmışdır.

Ölkəmiz dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra qəzetin yeni cəmiyyətdə də öz yüksək mövqeyini qoruyub saxlamasında Cahangir müəllim öz biliyini və zəngin təcrübəsini əsirgəməmişdir. Bu müddətdə o, Azərbaycan jurnalistikanın sayılıb-seçilən ağsaqqallarından biri kimi, yeni nəsil jurnalistlərin yetişdirilməsi işinə də öz töhfəsini vermişdir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlayan gündən Cahangir müəllim erməni fitnəkarlığının ifşa edilməsində, onların xalqımıza qarşı zaman-zaman törətdikləri soyqırımı və faciələrin açılıb, geniş ictimaiyyətə çatdırılmasında fəallıq göstərmişdir. Bütün bunlar Cahangir Əliyevə cəmiyyətdə böyük nüfuz, dərin ehtiram qazandırmışdır. Cahangir Əliyev çoxillik səmərəli xidmətlərinə görə bir sıra orden və medallara layiq görülmüşdür.

Əliyeva Telli Pənah qızı

(1954) – Telli Pənah qızı Əliyeva Qərbi Azərbaycanın böyük Vədi rayonunda anadan olmuşdur. Telli xanımın ailəsi də 1918-ci il qırğınlarını görmüş, övladlarını itirmiş, yüzlərlə soydaşlar kimi dönə-dönə doğma yurdlarından qaçqın düşsələr də, yenidən özlərində güc və cəsarət tapıb Vətənə dönmüş, yenidən küllər içində bir ovuc köz tapıb yenidən ocaq qalamış, ev tikmiş, erməni quldur dəstələrinin təzyiqlərinə baxmayaraq, yaşamağa davam etmişlər...

Nənəsinin bayatıları, nağılları, müdrik kəlamları ilə böyüyən Telli xanımın və bəlkə də sözə, doğma dilimizə, tarixi vətənimizə, millətimizə böyük məhəbbəti və sevgisi məhz nənəsinin söhbətləri, həyat və insanlıq haqqında düşüncələri məhz o hekayələrdən, bu cəfəkeş xanımın nağıllarından, deyimlərindən qaynaqlanıb.

Telli Pənahqızı Azərbaycan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsini bitirmişdir. Hələ tələbə ikən mətbuatda ilk yazıları çap olunmağa başlamış, uzun müddət “Bakı”, “Azərbaycan gəncləri”,

“Azərbaycan qadını” kimi populyar nəşriyyat orqanları ilə əməkdaşlıq etmişdir. Telli xanım 1982-ci ildən Azərbaycan Dövlət Teleradio Komitəsində çalışır. Ölkəmiz üçün ən çətin dövrlərdə işləmiş, ən qaynar nöqtələrdən reportajlar hazırlamış, 3 dəfə unudulmaz liderimiz, Azərbaycanın xilaskarı və müasir Azərbaycanın banisi olan Heydər Əliyevlə müsahibə aparmaq şərəfinə nail olan azsaylı jurnalistlərdən biri olmuşdur. Əməkdar mədəniyyət işçisi Telli xanım 10 kitabın müəllifidir, onlardan 4-ü şeirlər toplusudur.

Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin üzvü və Qadınlar Şurası sədrinin müavini.

Ələkbərli Əziz Yusif oğlu

1960-cı il oktyabrın 5-də Qərbi Azərbaycanın Vədi rayonunun Qaralar kəndində anadan olmuşdur. 1977-ci ildə Qaralar kənd orta məktəbini, 1984-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU-nun) filologiya fakültəsini bitirmişdir.

1984-1987-ci illərdə təyinatla Qax rayonunun Qum kənd orta məktəbində müəllim işləmişdir. 1987-ci ildə təyinat müddətini bitirib, Vədi rayonunun Qaralar kəndinə qayıtmış, 1988-ci ilin payızında ailələri ilə birlikdə Qərbi Azərbaycandan qaçqın düşərək Bakı şəhərində məskunlaşmışdır. 1988-ci ildən Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda fəaliyyətə başlamış, baş laborant, kiçik elmi işçi, elmi işçi vəzifələrində çalışmışdır.

1992-ci ildə dissertasiya müdafiə edərək filologiya üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almış, 2000-ci ilədək Ədəbiyyat İnstitutunda böyük elmi işçi, bölmə müdiri vəzifələrində işləmişdir. 2000-ci ildən AMEA Folklor İnstitutunda şöbə müdiri kimi elmi fəaliyyətini davam etdirmişdir və hazırda həmin institutun “Qərbi Azərbaycan folkloru” şöbəsinin müdiri, dosentdir. 1991-1998-ci illərdə həm də mətbuatda çalışmış, 1993-1994-cü illərdə “Ana Vətən” qəzetinin, 1997-1998-ci

illərdə “Ağrıdağ” qəzetinin baş redaktoru olmuşdur. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. Jurnalistlər Birliyinin “Həsən bəy Zərdabi” mükafatı laureatıdır. 1994-cü ildən Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin, 2022-ci ildən Qərbi Azərbaycan İcmasının sədridir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin VI çağırış deputatı seçilmişdir. Milli Məclisin Əmək və sosial siyasət və Mədəniyyət Komitələrinin və Toponomiya komissiyasının üzvüdür.

Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakına görə Prezident İlham Əliyev tərəfindən “Tərəqqi” medalı ilə təltif edilmişdir. Çoxlu sayda elmi və publisistik məqalənin, Azərbaycanda və xaricdə Azərbaycan, türk, ingilis, rus, alman və fransız dillərində nəşr olunmuş 50 kitabın müəllifidir.

Həsənov Həbib Rəhim oğlu

(1922-2004) –Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistan) Novo-Bəyazıt qəzasının Ağzıbir kəndində anadan olmuşdur. 1938-ci ildə 7 illik məktəbi bitirdikdən sonra İrəvan Azərbaycan Pedaqoji Məktəbinə daxil olmuşdur. 1940-1942-ci illərdə Novo-Bayazıt rayonunun Ağqala kənd 7 illik məktəbində müəllim, sonra isə məktəbin direktoru vəzifəsində çalışmışdır.

1943-1947-ci illərdə həmin rayonun Ağzıbir kəndində məktəb direktoru işləmişdir. 1947-1949-cu illərdə Ermənistan Respublikasının 2 illik partiya məktəbində təhsil almışdır. 1949-1950-ci illərdə Ermənistan Respublikasının Əzizbəyov rayonu partiya komitəsinin təbliğat-təşviqat şöbəsinin müdiri, 1950-1953-cü illərdə “Sovet Ermənistan” qəzetinin partiya həyatı şöbəsinin müdiri, 1953-1956-cı illərdə Üçmüədzin partiya komitəsinin ikinci katibi, 1956-1960-cı illərdə Amasya rayonunun Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifələrində işləmişdir. 1959-60-cı illərdə Moskvada Ali Partiya Məktəbinin müdavimi olmuşdur. 1960-1974-cü illərdə “Sovet Ermənistanı”

qəzetinin baş redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Mətbuat sahəsində səmərəli fəaliyyətinə görə Əməkdar jurnalist adına layiq görülmüşdür.

1957-1975-ci illərdə davamlı olaraq “Ermənistan KP MK-nın üzvü, Ermənistan SSR Ali Sovetinin 4, 5, 6, 7 və 8-ci çağırışlarının deputatı, Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti sədrinin müavini olmuşdur.

1974-cü ildən Azərbaycanın Tovuz rayonu Partiya Komitəsinin birinci katibi, 1980-ci ildən Azərbaycan SSR Dövlət Meşə Təsərrüfatı Komitəsinin sədri, 1981-1989-cu illərdə Azərbaycan Respublikası Meşə təsərrüfatı naziri vəzifələrində çalışmışdır. 1976-cı ildən Azərbaycan KP MK-nın üzvü, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 9-cu və 10-cu çağırışlarının deputatı seçilmişdir. 2 dəfə “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni ilə təltif edilmişdir.

1989-cu ildə “Ümumittifaq təqaüdçüsü” statusunda təqaüdə çıxmışdır.

1997-2004-cü illərdə Azərbaycan mətbuatında Qərbi Azərbaycan, Qarabağ münaqişəsi və s. mövzularda məqalələrlə müntəzəm çıxış etmişdir.

1997-ci ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında H.Həsənovun **“Silinməz adlar, sağalmaz yaralar”** adlı kitabı nəşr olunmuşdur.

Həsənov Həsən Zal oğlu

(1954) Çəmbərək rayonu Ardaniş kəndində anadan olmuşdur. Tanınmış jurnalist 2002-2022-ci illərdə “Xalq qəzeti”nin baş redaktoru olmuş, 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə Həsən Həsənov respublika mətbuatının inkişafındakı xidmətlərinə görə “Azərbaycan Respublikasının Əməkdar jurnalisti” adına layiq görülmüşdür. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun (KİVDF) Müşahidə

Şurasının sədri (2017) olmuşdur.

2014-cü il sentyabrın 1-də Həsən Həsənov milli mətbuatın inkişafındakı səmərəli fəaliyyətinə görə 3-cü dərəcəli “Vətəna xidmətə görə” ordeni ilə təltif edilmişdir.

Xanməmmədov Bahadır İsaq oğlu

(1926-2007) – Qafan rayonunun Şəhərcik qəsəbəsində anadan olmuşdur. Şəhərcik orta məktəbini fərqlənmə ilə bitirmişdir. Bahadır Xanməmmədov 1946-cı ildə İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun dil və ədəbiyyat fakültəsinə qəbul olub. 1948-ci ildə İrəvanda fəaliyyət göstərən pedaqoji institutun azərbaycanlı bölməsi bağlanıb Bakıya, keçmiş Lenin adına Pedaqoji İnstitutuna köçürüldüyündən təhsilini burada başa vurmuşdur.

1950-ci ildə ali təhsilini başa vurduqdan sonra Qafan rayonuna qayıdıb Qafan şəhər orta məktəbində ilk müəllimlik fəaliyyətinə başlamışdır. 1967-ci ilə qədər 8 nömrəli Şəhərcik orta məktəbində müəllim, dərs hissə müdiri işləyib.

Erməni dilini təmiz bildiyi üçün onu 1967-ci ildə Qafanda nəşr olunan “Mis uğrunda” qəzetinin Azərbaycan bölməsinə redaktor təyin edirlər. Sonralar bu qəzetin adı dəyişilib “Qafan” adlandırıldı. 1967-ci ildən 1988-ci ilə qədər “Qafan” qəzetində işləmişdir. Bu müddətdə maraqlı və təsirli yazıları ilə həmçinin “Sovet Ermənistanı” qəzetində çıxış etmişdir.

1988-ci ildə öz doğma vətəninə məcburi surətdə tərk etmiş və Bakı şəhərinə köçməyə məcbur olmuşdur.

1995-ci ildə çap etdirdiyi “Didərgin Şəhidlər” kitabında əslən Qafan rayonundan olan və respublikanın müxtəlif şəhər və rayonlarına səpələnmiş didərginlərin, vətənin müdafiəsi uğrunda canlarından keçən şəhidlərin xatirəsini əbədiləşdirmişdir. 1999-cu ildə Qafan rayonun bütün kəndləri üçün “Telefon sorğu kitabçası”nı nəşr etdirmişdir. Bir müddət “Yanğından mühafizə” jurnalının korrektoru vəzifəsində işləmişdir.

Xəlilzadə Flora Fətulla qızı

23 avqust 1955-ci ildə Zəngəzur mahalının Sisian rayonunun Urud kəndində anadan olub. Rayonun Vağədi kənd orta məktəbini bitirdikdən sonra ADU-nun jurnalistika fakültəsinə daxil olub və 1977-ci ildə oranı bitirib. “Azərbaycan təbiəti” jurnalında, “Azərbaycan müəllimi”, “Azərbaycan” qəzetlərində işləyib. Bir müddət “Azərbaycan qadını” jurnalının redaktoru olub. Uzun müddət İctimai televiziya layihə rəhbəri, “Yadigarlar” verilişinin müəllifi və aparıcısı olub. Uzun müddət Azərbaycan Televiziyasının (AzTV) “Ədəbi-dram verilişləri” Baş Redaksiyasının baş redaktoru vəzifəsində çalışıb. Azərbaycan Televiziyasında yaradılan və verilişlərin keyfiyyətinə nəzarət edən Bədii Şuranın üzvüdür.

1972-ci ildən mətbuatda publisistik və bədii yazıları dərc olunur. Peşəkar jurnalist kimi mətbuatda çalışdığı dövrdə yüzlərlə elmi, ədəbi, publisistik, tənqidi məqalələri çap edilib. 20-yə yaxın kitabın müəllifidir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür.

Azərbaycan mətbuatı tarixində özünəməxsus yeri və rolu olan Flora xanım 4 mart 2013-cü ildə jurnalistika sahəsindəki səmərəli fəaliyyətinə görə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Əməkdar jurnalist” Fəxri adına layiq görülüb. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdcüsüdür. 2023-cü ildə “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir.

İbrahimova (Qurbanova)

Pərvanə Yəhya qızı (1977) – Qərbi Azərbaycanın Amasiya rayonunun (Ağbaba-Şörəyel mahalı) Əzizbəyov (Qaraçanta) kəndində anadan olmuşdur. 1984-1988-ci illərdə Əzizbəyov kənd orta məktəbində, 1988-1994-cü illərdə Gəncə şəhəri 24 sayılı orta məktəbdə oxumuşdur. 1994-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər fakültəsinə daxil olmuş, 1998-ci ildə Beynəlxalq jurnalistika ixtisası üzrə bakalavr səviyyəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Həmin il BDU-nun Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər fakültəsinin Beynəlxalq jurnalistika ixtisası üzrə magistratura səviyyəsində daxil olmuş, 2000-ci ildə Jurnalistika fakültəsində magistraturanı həmin ixtisas üzrə fərqlənmə diplomu ilə başa vurmuşdur.

Təhsil illərində “Avrasiya”, “Hər gün”, “Yeni era”, “Retro”, “Gəncənin səsi”, “Yeni Avrasiya”, “Faktor”, “Elçi” qəzetləri ilə əməkdaşlıq etmişdir. 2000-ci ildən Bakı Dövlət Universitetinin Mətbuat və informasiya şöbəsinə mütəxəssis vəzifəsinə qəbul edilmiş, 2010-2020-ci illərdə həmin şöbənin müdiri, mətbuat katibi işləmişdir. 2007-ci ildən BDU-nun Beynəlxalq jurnalistika və informasiya siyasəti kafedrasının baş müəllimi olan Pərvanə İbrahimova siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosentdir. O, BDU və ADBTİA-nın SABAH qruplarında Publisistika və KİV, İctimaiyyətlə əlaqələr və Media savadlılığı fənnlərini tədris edir.

2015-ci ildə Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafındakı xidmətlərinə görə “Tərəqqi” medalına layiq görülmüşdür. Təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatların ictimaiyyətə daha dolğun çatdırılmasına, media ilə fəal əməkdaşlığa görə Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Mətbuat Şurası, Bakı Dövlət Universiteti tərəfindən Fəxri fərman, diplom və sertifikatlara layiq görülmüş, jurnalist təşkilatları və müxtəlif kütləvi informasiya vasitə-

lərinin keçirdiyi müsabiqələrdə, sosial şəbəkələrdə baş tutan səsvermələrdə bir neçə dəfə ölkə üzrə “İlin mətbuat xidməti” nominasiyasının qalibi olmuşdur.

Pərvanə İbrahimova “Jurnalistika” ixtisası üzrə elmlər doktorluğu proqramında doktorantura pilləsini bitirmişdir. Türk dövlətlərinin əməkdaşlığı, media savadlılığı, sosial media, PR, beynəlxalq informasiya hüququ və jurnalistika ilə bağlı araşdırmalar aparır. Elmi-pedaqoji və jurnalist fəaliyyəti ilə əlaqədar Türkiyə və Böyük Britaniyada olmuş, təcrübə proqramlarında iştirak etmişdir. Belə ki, “British Council” və “PAŞA Bank”ın birgə əməkdaşlığı çərçivəsində reallaşdırılan “Biznes jurnalistika layihəsi”ndə iştirak etmiş və 2015-ci ildə London keçirilən yekun təlimdə Birləşmiş Krallığın Thomson Fondunun sertifikatına layiq görülmüşdür. 2015-ci ildə BDU və Türk Əməkdaşlıq və Koordinasiya Agentliyinin (TİKA) anlaşmasına əsasən, Jurnalistika fakültəsinin bir qrup müəllimi ilə Türkiyə Respublikasına səfər etmiş, universitetlərin jurnalistika fakültələrinin iş və tədris prosesi ilə əyani tanış olmuş, təcrübə mübadiləsi mövzusunda müzakirələrdə iştirak etmişdir. BDU ilə Anadolu Universiteti (Türkiyə, Əskişəhər) arasında imzalanmış müqaviləyə uyğun olaraq, 2016-cı ildə Mövlanə Mübadilə Proqramı çərçivəsində Anadolu Universitetində iki həftəlik təcrübə mübadiləsində iştirak etmiş, “Beynəlxalq jurnalistika və onun təşəkkül prosesləri” mövzusunda mühazirə oxumuşdur.

Pərvanə İbrahimova beynəlxalq və yerli elmi jurnallarda 50-dən çox elmi məqalə və tezis, 15-dək kitabın müəllifi və tərtibçisi-müəllifidir. O, “Jurnalistika: Dünyanın aparıcı informasiya agentlikləri, Azərbaycanda informasiya agentliklərinin təşəkkülü və inkişaf perspektivləri, Beynəlxalq jurnalist hərəkatı” adlı dərs vəsaitinin, Dünyanın aparıcı informasiya agentlikləri, PR texnologiyası və jurnalistika proqramlarının həmmüəllifi, Azərbaycanda informasiya agentliklərinin təşəkkülü və inkişaf perspektivləri, Sosial media, Azərbaycan mətbuatında beynəlxalq həyat məsələlərinin işqaldırılması proqramının və 200-dək publisistik məqalənin müəllifidir.

İxtisası üzrə şoxsaylı konfrans, seminar və treninqlərdə iştirak etmiş, eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının Baş prokurorluğu

tərəfindən “Cinayət təqibi, media və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin müasir tendensiyaları” mövzusunda təşkil edilmiş treninqlərdə “Sosial media və media savadlılığı“, Medianın İnkişafı Agentliyi və Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilmiş “Mediada gender bərabərliyi və peşəkarlıq” təlimində “Mediada gender anlayışı: yerli və xarici təcrübə”, Medianın İnkişafı Agentliyi tərəfindən Bakı və Qubada keçirilmiş “Media savadlılığı” konfransında təlimçi olmuşdur.

44 günlük Vətən müharibəsi ilə bağlı ərəb ölkələrinin mətbuatında (Əlcəzair, Misir, İordaniya, İraq, Sudan, Fələstin və s.) silsilə məqalələrlə çıxış etmiş, “Əl-Cəzirə”nin İkinci Qarabağ müharibəsi ilə bağlı materiallarını araşdıraraq elmi və publisistik məqalə hazırlamışdır.

O, müxtəlif illərdə doğulduğu mahal və kəndlə bağlı “Yaddaşımın 10 səhifə... Yaxud Amasiya xatirimdə necə qalıb?”, “Kəndimizin pasportu”, “Sonuncu deportasiya: Qərbi Azərbaycan xatirələrində”, “Qaraçantada qalan çantam, Almaz, Solmaz və mən” adlı publisistik məqalələrlə çıxış etmişdir.

Pərvanə İbrahimovanın 2004-cü ildə işıq üzü görmüş “Dumanda itən vətən” adlı kitabı Qərbi Azərbaycanın Amasiya rayonu (Ağbaba-Şörəyel mahalı) və Əzizbəyov (Qaraçanta) kəndinə həsr olunmuşdur.

İsgəndərov Məmməd Salman oğlu (1908-2003) – Zəngəzur qəzasının Urud kəndində anadan olmuşdur.

1918-ci ildə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri kütləvi qırğınlar nəticəsində Məmməd İsgəndərov ailəsi ilə birlikdə Azərbaycana köçməyə məcbur olur. Qərbi Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra 1922-ci ildə yenidən öz doğma kəndlərinə qayıdırlar.

Məmməd İsgəndərov 1927-ci illərdə Qərbi Azərbaycanda indiki Sisian rayonunun Urud, Şıxlar kəndlərində və Azərbaycanın Qubadlı rayonunun Eyvazlı kəndində birinci dərəcəli məktəbdə təhsil almışdır.

Məmməd İsgəndərov 1926-cı ildə Eyvazlı kənd məktəbinin 5-ci sinfində oxuyarkən qonşu Şahverdilər kəndində savadsızlığı ləğv etmək üçün gecə kurslarında dərs deyir, əhalinin savadlanması üçün

səylə çalışır, komsomol, həmkarlar və ictimai təşkilatların işində aktiv surətdə iştirak edir. Bu fəaliyyəti nəticəsində Zəngəzur qəza maarif şöbəsi tərəfindən 1927-ci ildə İrəvanda açılan bir illik müəllimlər kursuna oxumağa göndərilir. Məmməd İsgəndərov həmin kursu uğurla bitirdikdən sonra Qafan rayonunun Gıgı kənd məktəbinə müdir təyin edilir. Burada kişi və qadınlar üçün gecə kursları təşkil edir. Onun təşəbbüsü ilə Gıgıda komsomol təşkilatı təşkil olunur. Məmməd müəllimin uğurlu fəaliyyəti tezliklə onun rayon komsomol komitəsinə təlimatçı vəzifəsinə irəli çəkilməsinə zəmin yaradır. Məmməd İsgəndərov 1929-cu ilin sonlarına qədər Qafan rayon komsomol komitəsində təlimatçı vəzifəsində çalışır. 1930-cu ilin əvvəllərində Məmməd İsgəndərov Zəngəzur qəza komsomol komitəsinin təlimatçılığı vəzifəsinə təyin edilir. Məmməd İsgəndərov 1930-cu illərdə Zəngəzurdə kolxozların təşkil olunmasında aktiv iştirak edir. 1930-cu ildə EK (b) P Gorus rayon təşkilatı Məmməd İsgəndərovu ÜİK (b) P üzvlüyünə qəbul edir. 1930-cu ilin oktyabrında Zəngəzur Qəza partiya komitəsi tərəfindən Məmməd İsgəndərov Tbilisi şəhərinə Zaqafqaziya kommunist Universitetinə oxumağa göndərilir. Məmməd İsgəndərov kommunist məktəbində oxuyarkən burada partiya, komsomol və ictimai təşkilatların işində aktiv iştirak edir. Bu təhsil ocağında oxuduğu müddətdə burada çıxan çoxtirajlı qəzetin redaktoru olur. Hələ bu təhsil ocağını qurtarmasına bir neçə ay qalmış Zaqafqaziya Ölkə Partiya Komitəsi Məmməd İsgəndərovu məsul partiya işinə – Zaqafqaziya Ölkə Partiya Komitəsinə təlimatçı vəzifəsinə işə göndərir. Məmməd İsgəndərov Zaqafqaziya Ölkə Partiya Komitəsində işlədiyi vaxtlarda, eyni zamanda Zaqafqaziya və Gürcüstan Kommunist Ali Kənd Təsərrüfatı məktəbində tarix fənnini tədris edir. Bir müddət Tiflisdə nəşr olunan “Yeni qüvvə” adlı uşaq jurnalının məsul redaktoru, sonralar isə “Yeni kənd” qəzetinin redaktoru vəzifəsində çalışır. Məmməd İsgəndərov 1933-cü ilin yanvarından 1936-cı ilin avqustuna qədər Zaqafqaziya Ölkə Komitəsində məsul vəzifədə işləmişdir. 1936-cı ilin avqustunda Zaqafqaziya Ölkə Partiya Komitəsi tərəfindən Məmməd İsgəndərov Azərbaycan K (b) P Mərkəzi Komitəsinə məsul partiya işinə göndərilir. O 1937-ci ilin fevralına qədər bu vəzifədə çalışır, 1937-ci ilin fevralında Qərbi Azərbaycana – İrəvan şəhərinə göndərilir və həmin tarixdən etibarən “Qızıl şafəq”

qəzetinin redaktor müavini təyin edilir. O, 1937-ci ilin oktyabr ayına qədər “Qızıl şəfəq” qəzetinin redaktor müavini vəzifəsində çalışır. Məmməd İsgəndərov 1937-ci ilin oktyabrında Ermənistan K (b) P Vedi rayon komitəsinin birinci katibi təyin edilir. 1937-ci ilin sonlarında Məmməd İsgəndərov Ermənistan K (b) P İrəvan şəhər komitəsinin üçüncü katibi vəzifəsinə təyin edilir.

İsgəndərova Vəfa Zahid qızı

Sumqayıt şəhərində anadan olmuşdur.

Əslən Qərbi Azərbaycanın Qaraqoyunlu (Çəmbərək rayonu, Əmirxeyir kəndi) mahalındandır. 1994-1998-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər fakültəsinin Beynəlxalq jurnalistika ixtisası üzrə təhsil almış və bakalavr dərəcəsi almışdır. 1998-2000-ci illər arasında “Respublika” qəzetində müxbir vəzifəsində çalışmışdır. 2002-ci ildə BDU-nun jurnalistika fakültəsində Beynəlxalq jurnalistika ixtisası üzrə magistr dərəcəsi almışdır. 2005-2015-ci illər arasında AMEA-nın Folklor İnstitutunda elmi işçi, böyük elmi işçi vəzifələrində çalışmışdır. Eyni zamanda BDU-nun jurnalistika fakültəsinin Beynəlxalq jurnalistika və informasiya siyasəti kafedrası ilə əməkdaşlıq etmiş, pedaqoji təcrübəyə yiyələnmişdir.

2013-cü ildə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır. “Folklorun nağıl janrı üzrə ənənəvi formullarına dair” adlı monoqrafiyanın müəllifidir. 2015-ci ilin noyabr ayından rəsmi olaraq BDU-nun jurnalistika fakültəsinin Beynəlxalq jurnalistika və informasiya siyasəti kafedrasında dosent vəzifəsində çalışır. Bakı Dövlət Universitetinin və ADBTİA-nın SABAH qruplarında onlayn media, ictimaiyyətlə əlaqələr və media savadlılığı fənlərini tədris edir. 2017-ci ilin may ayında Mövlanə Mübadilə Proqramı çərçivəsində Türkiyənin Giresun Universitetinin jurnalistika fakültəsində təcrübəçi

müəllim kimi çalışmışdır. Bir çox qəzet və xəbər portalları ilə publisistika sahəsində əməkdaşlıq edir.

2019-cu ildə Elmlər doktorluğu proqramı üzrə doktoranturaya qəbul olmuşdur. Araşdırma mövzusu “Beynəlxalq mediada data jurnalistika anlayışı və onun Azərbaycan mediasında tətbiqi”dir. Eyni zamanda ABŞ media sistemi və media savadlılığı üzrə tədqiqatlar aparır, hər il beynəlxalq elmi simpozium və konfranslarda iştirak edir. Beynəlxalq və yerli elmi jurnallarda 60-dan çox elmi məqalə və tezis yayımlamışdır. Həmçinin “Jurnalistlər üçün data analiz metodları” adlı dərs vəsaitinin, Xarici ölkələrin müasir media sistemi adlı proqramın müəllifi, “Jurnalistika: Dünyanın aparıcı informasiya agentlikləri yaranması və fəaliyyəti; Azərbaycanda informasiya agentliklərinin təşəkkülü və inkişaf perspektivləri; Beynəlxalq jurnalist hərəkəti və təşkilatlar” adlı dərs vəsaitinin, Dünyanın aparıcı informasiya agentlikləri və Diplomatik konsulluq xidməti və protokol adlı proqramların həmmüəllifidir.

Avropa Şurasının təşkil etdiyi “Gender bərabərliyi və media” silsilə tədbirlərində, müxtəlif QHT-lərin və ADA Universitetinin keçirdiyi seminarlarda gender bərbərliyi, media etikası, Beynəlxalq jurnalistikada yeni trendlər və konvergensiya ilə bağlı təlimlər vermişdir.

BDU-nun 44 günlük Vətən müharibəsi ilə bağlı tərtib etdiyi “Vətən müharibəsi Qərb mediasında” adlı kitabın işçi heyətinin üzvü olmuşdur.

Medianın İnkişafı Agentliyinin Media könüllülərinə media savadlılığı təlimlərinin aparıcılarından biridir. İngilis, rus, alman və türk dillərini bilir.

İsmayılov Kərim bəy Əsəd oğlu 1872-ci ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Əslən Qərbi Azərbaycanın İrəvan şəhərindəndirlər. 1890-cı ildə Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir. 1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığında çalışmışdır. 1925-ci ildə “Məktəb” jurnalında fəal iştirak edən qələm sahiblərindən biri olmuşdur. Kərim bəy İsmayılov “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Dərdmənd”, “Taxtabiti” və digər mətbu nəşrlərdə “Kərim”

kimi gizli imzalarla çıxış etmişdir. İrəvan quberniyasının Böyük Vedi kənd məktəbində müəllim işləmiş, 15 sentyabr 1892-ci ildə Naxçıvan qəzasının Nehrəm kənd məktəbibə dəyişdirilmişdir.

Maarif xadimi Kərim bəy İsmayılovun “Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа” toplusunda və bir sıra dövrü nəşrlər xeyli məqalələri dərc olunmuşdur. O, bu yazılarında Nehrəm kəndinin ərazisi, coğrafi şəraiti, iqlimi, fauna və florası, adının etimologiyası, tikililəri, suvarma sistemi, əhalisinin məşğuliyyəti, adət-ənənələri, dini ayinləri, bayramları və s. haqqında məlumat vermişdir. 1912-ci ildə Bakıda Orucov qardaşlarının mətbəəsində “Nağıllar məcmuəsi” adlı kitabçası nəşr edilmişdir. Qardaşı Rəşid bəy İsmayılovla birlikdə xalqımızın mədəni tərəqqisində müstəsna xidmətlər göstərmişdilər.

İsmayılov Rəşid bəy Əsəd bəy oğlu

(1877-1964) – İrəvan şəhərində kübar ailəsində anadan olmuşdur. Orta təhsilini İrəvandakı rus-tatar məktəbində almışdır. 1888-ci ildə İrəvan Müəllimlər Seminariyasına daxil olmuş, 1892-ci ildə buranı bitirmişdir. Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edək ki, qardaşı Mehdi bəy Əsəd bəy oğlu İsmayılov Azərbaycan Ticarət Kooperativ İnstitutunun (indiki ADİU-nun) ilk direktoru olmuşdur. Böyük qardaşı Kərim bəy Əsəd bəy oğlu İsmayılov isə Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunu olmuş, “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalının ən aktiv əməkdaşlarından idi. Atası Əsəd bəy 1894-cü ildə İrəvandan ailəliklə Şəkiyə (Nuxa şəhərinə) köçmüşdür. Rəşid bəy 1902-ci ildə Tiflis şəhərinə köçür. 1903-cü ildə “Şərqi-rus” qəzetində bu mətbuat orqanının redaktoru Məhəmməd ağa Şaxtaxtinski, Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə və başqaları ilə birlikdə çalışmağa başlayır.

“Şərqi-rus” qəzeti Qafqaz Sensura Komitəsinin təzyiqlərindən sonra öz fəaliyyətini dayandırmağa məcbur olur. Həmin dövrdə

Tiflisdə yaşayan Rəşid bəy İsmayılov 1905-ci ildə “Tazə zaman” adlı qəzet çıxarmaq üçün Qafqaz Senzura Komitəsinə müraciət edir. Həmin komitədə məsul vəzifələrdə çalışan ermənilər Kişmişev və Qaraxanovun donosu əsasında panislamizm ideyasının daşıyıcısı olduğunu “əsas” gətirərək onun bu arzusunu gerçəkləşdirməyə imkan verməmişdilər.

Dövrün tanınmış ziyalıları ilə olan dostluq və yaradıcılıq əlaqələri onun fəaliyyət arealını daha da genişləndirmişdir. Digər bir tərəfdən isə rus dilini mükəmməl bildiyindən Cənubi Qafqazda və Rusiyada nəşr edilən mətbuat orqanlarında mütəmadi çıxışlar etməsi də onun nüfuzunun artmasına böyük təsir göstərmişdi. Qeyd etdiyimiz kimi, “Şərqi-rus” qəzetinin fəaliyyəti dayandırıldıqdan sonra Rəşid bəy “Novoye obozreniya” qəzetinin Yaxın Şərq və müsəlman şöbəsinə rəhbərlik edir.

Rəşid bəy publisist fəaliyyətlə yanaşı, elmi araşdırmalarla da məşğul olub. Onun 1904-cü ildə Tiflisdə “Şərqi-rus” qəzetinin mətbəəsində “Müxtəsər Qafqaz tarixi və Zaqafqaziyada zühur edən məşhur türk ədib və şairlərinin müxtəsər tərcümeyi-halları” kitabını nəşr etdirmişdir. Rəşid bəy İsmayılov Xalq Cümhuriyyətinin dövründə Nazirlər Şurasında məsul vəzifədə çalışmışdır. 1918-ci ildə İrəvanda ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri total qırğınlar zamanı 15 yanvar 1919-cu ildə Bakıda keçirilən İrəvan quberniyasında yaşayan azərbaycanlıların fəvqəladə iclasında təsis edilən “Həmyerlilər cəmiyyəti”nin məsul katibi seçilmiş və bu yöndə səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. 1920-ci ildə Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Bakıdakı 18 saylı məktəbdə tarix müəllimi işləmişdir. 1923-cü ildə “Azərbaycan tarixi” kitabı nəşr edilmişdir. 1937-ci ildə amansız repressiyanın qurbanlarından olmuşdur. Milli mətbuatımızın yaranmasında, inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan, tərcüməçi, pedaqoq, mətbuat xadimi Rəşid bəy İsmayılov 1964-cü ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

İsmayilov Fərman Məmməd oğlu

1913-cü ildə Vedibasar rayonunun Taytan kəndində anadan olmuşdur. O, Böyük Vedi kənd məktəbini bitirmişdir. O, İrəvan Pedaqoji texnikumunu bitirdikdən sonra 1929-cu ildə Şirazlı kənd məktəbinə müəllim təyin olunmuşdur. 1940-cı illərdən başlayaraq Dəvəli MTS-in orqanı olan “Zərbəçi kolxozçu” qəzetinin redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. 20 noyabr 1940-cı il tarixdən Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin fəxri fərmanı ilə təltif edilmişdir. 1945-ci illərdə “Sovet Ermənistanı” qəzetində şöbə müdiri təyin edilmişdir. 1947-ci ildə Bakı şəhərindəki ikiillik Ali Partiya məktəbində təhsil almışdır. 1948-ci il deportasiyası ilə əlaqədar olaraq Azərbaycanın Ağcabədi rayonunun Hindarx kəndinə köçməyə məcbur olmuşdular. 1953-cü ildə yenidən öz doğma yurdu Vedibasara geri qayıtmışdır. 1953-1957-ci illərdə Vedi RPK-da şöbə müdiri işləmişdir. Fərman İsmayilovun Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan ictimai-mədəni mühitinin inkişafındakı xidmətləri bu gün də minnətdarlıqla xatırlanır.

İsrafilqızı Nəsibə (1972)

Qərbi Azərbaycanın Vedibasar mahalının Xalisa kəndində anadan olmuşdur. 1988-ci il məlum Qarabağ hadisələri ilə əlaqədar olaraq ailəsi ilə birlikdə Füzuli rayonuna köçüblər. 1990-cı ildə Füzuli şəhər B.Sərdarov adına orta məktəbi bitirib. 1991-1996-cı illərdə Füzuli rayonunda yerləşən Uşaq Yaradıcılıq Mərkəzində bədii qiraət dərnəyinin rəhbəri olmuşdur. Dəfələrlə şeir müsabiqələrində iştirak etmiş, müxtəlif mükafatlara layiq görülmüşdür. İlk şeiri 1986-

cı ilin mart ayında “Sovet Ermənistanı” qəzetində, ilk məqaləsi isə 1985-ci ilin dekabr ayında “Azərbaycan pioneri” qəzetində dərc edilib.

Nəсібə xanım uzun illər Şah İsmayıl Xətai adına Mədəniyyət Evinə inzibatçı vəzifəsində çalışmışdır.

Azərbaycan Yazıçılar və Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü, şairə-publisist, “Dünya Azərbaycanlı Yazarlar Qurumunun üzvü”, “Qızıl qələm” media mükafatı laureatı, BMT Yanında Ümumdünya Sülh Federasiyasının “Sülh səfiri” mükafatçısı, “Çağdaş Azərbaycan Kültür Dərnəyi” tərəfindən “Türk mədəniyyətinə və Azərbaycan ədəbiyyatına göstərdiyi xidmətlərinə görə”, “Məmməd Araz”, “Həsən bəy Zərdabi”, “Xan qızı Natəvan”, “Səməd Behrəngi”, “Simurq 2021”, “Xarı Bülbül”, “Dünya Qadın-2022”, “Gold Star-2022”, “Shine AWARDS-2023”, Dünya Koşulsuz Sevgi Dərnəyi Genel Başkanlığının təsis etdiyi “Uluslararası barış elçisi” mükafatları laureatı, Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığının birgə layihəsi olan I dərəcəli “Hacı Zeynalabdin Tağıyev” fəxri medalı, “Böyük Zəfər”, “Milli Ordu - 100”, “Böyük Vətən Müharibəsi – 75”, “AVMVİB – 25” xatirə medallarının mükafatçısı, “El gücü” Beynəlxalq Humanitar Assosiasiyasının Beynəlxalq Mədəni-Əlaqələr şöbəsinin müdürüdür. Müxtəlif televiziya və radio verilişlərində, dövrü mətbu orqanlarda vaxtaşırı çıxış edən şairə 15 kitabın, 50-dən artıq mahnının müəllifi, 150-dən çox kitabın redaktoru və “Ön söz” müəllifidir. İctimai xadim, “MEHRİBAN” xanımlar qrupunun rəhbəri, 2004-cü ildən “Vedibasar” qəzetinin redaktoru, qardaş Türkiyə Respublikasında fəaliyyət göstərən “Çağdaş Azərbaycan Kültür Dərnəyi”nin fəxri üzvü (“Çağdaş Azərbaycan Kültür Dərnəyi”nin Fəxri Üyesi) və Azərbaycan nümayəndəsi, “ŞAH – Dağ” adına İsraildə mövcud olan rəsmi cəmiyyətin Bakı şöbəsinin mətbuat katibi, Azərbaycan Vətən Müharibəsi Veteranları İctimai Birliyi sədrinin ideoloji işlər üzrə müşaviri (2021-ci ildən) “ƏSİLZADƏLƏR MƏCLİSİ”nin üzvüdür.

2015-ci ildə isə Azərbaycanda keçirilən Avropa Oyunları zamanı yazdığı “Nar giləsi, nar dənəsi, Vətənimin təntənəsi” adlı şeirinə dövlətimiz tərəfindən video-çarx hazırlanmış, Avropa Oyunları zamanı mütəmadi olaraq efirlərdə yayımlanmışdır.

Azərbaycanın ictimai-mədəni həyatında fəal iştirakına görə Nəсібə İsrəfilqızı “Tərəqqi” medalına layiq görülmüşdür.

Qədimbəyov Zaur (1938-2004)

Əslən İrəvan şəhərindən olan görkəmli jurnalist Zaur Qədimbəyov 1938-ci ildə Bakıda anadan olub. Jurnalist fəaliyyətinə “Физкультурник Азербайджана” qəzetində məşğul olmağa başlayıb. Sonralar o “Molodyoj Azerbaydjana” və “Vıška” qəzetlərinin xüsusi müxbiri, “İzvestiya” qəzetinin Azərbaycanda xüsusi müxbiri, “Pravda” qəzetinin Azərbaycanda xüsusi nümayəndəsi, 1999-cu ildən isə “Bakinskiy raboçiy” qəzetinin baş redaktoru işləyib.

Zaur Qədimbəyov həmçinin Türkiyə haqqında “Asiya ilə Avropa burada görüşür” kitabına görə “Qızıl qələm” mükafatına layiq görülüb.

Qədimova Siddiqə Rza qızı

(1912-1986) İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. İrəvanda Əzizbəyov adına Azərbaycanlı məktəbinin 5-ci sinfini bitirdikdən sonra 1926-cı ildə Bakı Pedaqoji texnikumunda təhsil almağa göndərilmişdir. Təhsilini başa vurduqdan sonra bir müddət Ordubadda müəllim işləmişdir. Burada İrəvana geri dönməyə Siddiqə xanım iki ildən artıq pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir. 1930-cu illərdən sonra isə ömrü boyu mətbuat və radioda çalışmışdır. 1937-ci ilin sonlarında İrəvanda Azərbaycan dilində nəşr olunan “Kommunist” qəzetində stilist vəzifəsində çalışmağa başlayan Siddiqə xanım sonralar “Sovet Ermənistanı” qəzetində tərcüməçi kimi fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1949-cu ildə partiya məktəbinin jurnalistika bölməsini bitirmişdir. 1950-ci ildə SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilmişdir. 1970-ci ildə Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan dilində radio verilişləri redaksiyasının böyük redaktoru təyin edilmişdir. Tərcüməçi, jurnalist Siddiqə

Qədimova bədii tərcümə sənəti ilə də məşğul olmuş, bir sıra əsərləri dilimizə tərcümə etmişdir. Onun bir tərcüməsi Cəfər Cabbarlı adına İrəvan Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında oynanılmışdır. SSRİ Jurnalistlər İttifaqının üzvü olmuş, Əməkdar jurnalist Siddiqə Qədimova bir sıra fəxri fərman və medallarla təltif edilmişdir.

Qurbanov Zərbəli Qasım oğlu

(1932-2003) – 1932-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Basarkeçər (sonralar Vardenis) rayonunun Nərimanlı kəndində anadan olmuşdur. 1952-ci ildə C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Müəllimlər İnstitutunu və 1961-ci ildə V.İ.Lenin adına APİ-ni (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) bitirmişdir. Bir neçə il Nərimanlı kənd orta məktəbində müəllim, dərs hissə müdiri və direktor vəzifələrində işləmişdir. İşlədiyi

sahələrdə özünü bacarıqlı və istedadlı kadr kimi göstərdiyinə görə onu Basarkeçər Rayon Partiya Komitəsinə təlimatçı vəzifəsinə irəli çəkirlər. Bu vəzifədə və 1962-1964-cü illərdə Ermənistan KP Basarkeçər Kənd İstehsalat Partiya Komitəsində inspektor işində çalışmışdır. Zərbəli Qurbanov 1966-1968-ci illərdə Bakı Ali Partiya məktəbinin müdavimi olmuşdur. Məktəbi bitirdikdən sonra Basarkeçər rayonuna gəlmiş 1971-ci ilə kimi Qoşabulaq kolxozunun sədri vəzifəsində işləmişdir. 1971-ci ildə Basarkeçər rayon RK-də təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri, 1972-ci ildə isə Basarkeçər Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri vəzifəsinə təyin edildi. Zərbəli müəllim bu vəzifədə 9 il işlədi. Həmin illərdə azərbaycanlılar yaşayan kəndlərdə xeyli quruculuq işləri həyata keçirmişdir.

Zərbəli Qurbanov 1981-1984-cü illərdə Amasiya Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifəsində işləmişdir. 1984-cü ildə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru vəzifəsinə təyin edilmiş, 1988-ci ilin sonunadək bu vəzifədə çalışmışdır.

Zərbəli Qurbanov 1985-ci ildə Ermənistan Ali sovetinin

deputatı. 1987-ci ildə Ermənistan KP MK-nın üzvü seçilmişdir. 1987-ci ildə isə Ermənistan Ali Soveti Rəyasət Heyəti sədrini müavini vəzifəsini icra etmişdir. “Şərəf nişanı” ordeni və medallarla təltif olunmuşdur.

Zərbəli Qurbanov erməni təcavüzü üzündən 1989-cu ilin əvvəlində Azərbaycana gəlmiş, Qaçqın və məcburi köçkünlərin işləri üzrə Dövlət Komitəsində və son illərdə Azərbaycan Respublikası Prezident Aparatında çalışmışdır.

Mazanlı İlham Abbas oğlu

(1956-2022) Qərbi Azərbaycanda – Göyçə mahalının Cil kəndində anadan olub.

1973-1978-ci illərdə BDU-nun jurnalistika fakültəsində təhsil almışdır.

1988-1991-ci illərdə Rusiya Prezidenti yanında Dövlət Qulluğu Akademiyasının kütləvi informasiya vasitələri kafedrası üzrə aspiranturasında oxumuşdur. 1991-ci il mayın 30-da Moskva şəhərində “Mətbuat millətlərarası münasibətlərin təkmilləşdirilməsi amili kimi” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir, tarix elmləri namizədidir. Hazırda “Söz azadlığı və informasiya hüququnun KİV-lə həyata keçirilməsinin sosial-siyasi aspektləri” mövzusunda doktorluq dissertasiyası üzərində işləyir.

1978-1986-cı illərdə Bakı Ali Partiya Məktəbində metodist, dövlət və hakimiyyət quruculuğu kafedrasında elmi işçi, kafedra metodik kabinetinin müdiri vəzifələrində çalışmış, «За ленинские кадры» qəzetinin buraxılışına məsul olmuşdur. Burada işlədiyi illərdə (1982-1986) Azərbaycan Televiziyasında gənclər üçün ictimai-siyasi mövzuda özünün müəllif veylişlərini aparmışdır, respublikada efiərə ilk canlı çıxan müəllif-aparıcılardan biridir.

1986-1988-ci illərdə Azərbaycan KP MK-nın elmi-nəzəri “Azərbaycan kommunisti” jurnalında təbliğat şöbəsinin müdiri işləmişdir.

1995-cı ildə (mart-noyabr) Gənclər və İdman Nazirliyi Beynəlxalq Əlaqələr İdarəsinin rəisi işləmişdir.

1996-2001-cı illərdə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti strukturunda Beynəlxalq Humanitar Yardım üzrə Respublika Komissiyası İşçi qrupu rəhbərinin müavini, Qaçqınlarla və məcburi köçkünlərlə iş şöbəsi müdirinin müavini – Beynəlxalq humantar təşkilatlarla iş bölməsinin müdiri vəzifələrində çalışmışdır. Bu illər ərzində Şərqi Avropada və postsovet məkanında yerini dəyişmiş əhalinin sosial və hüquqi problemlərinin həlli üzrə Cenevrə Prosesinin üzvü olmuş, hər il onun illik konfranslarında və Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası İqtisadi Əlaqələr Komissiyasının qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemləri ilə bağlı müzakirələrində iştirak etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1 iyul 1998-ci il tarixli Sərəncamı ilə Qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli üzrə Dövlət Komissiyasının tərkibinə daxil edilmişdir.

2001-2011-cı illərdə Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının Azərbaycandakı Nümayəndəliyi Miqrasiya İformasiya Mərkəzinin direktoru vəzifəsində işləmişdir.

2003-cü ildən Bakı Dövlət Universiteti beynəlxalq jurnalistika kafedrasının dosentidir. Jurnalistikanın aktual problemlərinə aid 300-ədək elmi-nəzəri məqaləsi və 5 kitabı nəşr olunmuşdur.

Məmmədzadə Mirzə Cabbar

Abbas Razi oğlu (1882-1937)

Mirzə Cabbar Məmmədzadə 20 yanvar 1882-ci ildə qədim İrəvan şəhərində “Fars Abbas” ləqəbi ilə tanınan, Xalq müəllimi, şair və alim Abbas Razi Məmmədzadənin ailəsində dünyaya göz açmışdır. Mirzə Cabbar Məmmədzadə təhsilini İrəvan Müəllimlər Seminariyası nəzdində fəaliyyət göstərən ibtidai məktəbdə almışdır. O 1902-ci ildə İrəvan Müəllimlər Seminariyasını bitirdikdən sonra həmin ilin sentyabr ayında Nehrəm kənd 2 sinifli

məktəbinə müəllim təyin edilir. 1903-cü ildə İrəvan quberniyası xalq məktəbləri direktorunun qərarı əsasında Qəmərli 2 sinifli məktəbinə müəllim vəzifəsinə dəyişdirilir. 1904-cü ildə İmanşalı məktəbinə, 1903-cü ilin sentyabr ayında isə Qəmərli kənd məktəbinə nəzarətçi təyin edilir. 1906-cı il avqustun 29-da ailə vəziyyətinə görə tutduğu vəzifəsindən azad edilib, İrəvan şəhərində İbadulla bəy Muğanlinskiyin açdığı xüsusi hazırlıq məktəbinə rus dili müəllimi təyin edilir. 1907-ci ildə Qafqaz Tədris Dairəsi müdirinin əmrinə əsasən İrəvan Müəllimlər Seminariyasına Azərbaycan dili müəllim təyin edilir.

Mirzə Cabbar Məmməd zadə 1908-ci il may ayının 23-də İrəvan Müəllimlər Seminariyasının pedaqoji şurasında imtahan eddikdən sonra ona “aşağı və orta tədris müəssisələrində Azərbaycan dili müəllimi” adı verilir. 23 may 1908-ci il tarixindən etibarən Qafqaz Tədris Dairəsi müdirinin əmrinə əsasən Mirzə Cabbar Məmməd zadə İrəvan Müəllimlər Seminariyasına Azərbaycan dili müəllimi və kollec katibi vəzifəsinə təyin olunur. 1910-cu ildə İrəvanda Daşlı küçəsində III dərəcəli xüsusi məktəb açır. Həmin məktəbdə İbadulla bəy Muğanlinski rus dilini, özü isə Azərbaycan dili və ilahiyyət fənlərini tədris edir. Araşdırmalardan məlum olur ki, məktəbdə dərslər 31 dekabr 1910-cu ildə Mirzə Cabbar Məmmədovun tərtib etdiyi cədvəl əsasında keçirilmişdir. Məktəbin ilk ilində – fəaliyyətə başladığı vaxtda 8-11 yaşlı 20 oğlan təhsil almışdı. 1911-ci ildə uzun müddətli səmərəli xidmətinə görə Mirzə Cabbar Məmməd zadə titulyor müşavir rütbəsinə yüksəlir. 1913-cü il yanvar ayının 19-da İrəvan Quberniya Xalq məktəbləri direktoruna ərizə ilə müraciət edərək İrəvan Müəllimlər Seminariyasından İrəvan rus-tatar məktəbinə dəyişdirilməsini xahiş edir. 1913-cü il fevral ayının 13-də İrəvan xalq məktəbləri direktoru Mirzə Cabbar Məmməd zadəyə İrəvan rus-tatar məktəbində müəllim işləməyə icazə verir. Mirzə Cabbar Məmməd zadə eyni vaxtda həm İrəvan Müəllimlər Seminariyasında, həm də İrəvan rus-tatar məktəbində çalışmışdır.

1918-ci ildə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri total qırğınlar zamanı həmin məktəblərin də fəaliyyəti dayandırıldı. Mirzə Cabbar Məmməd zadə Naxçıvana köçməyə məcbur olur. 1918-ci ilin dekabr ayında Naxçıvan ali-ibtidai məktəbinə Azərbaycan dili və

coğrafiya müəllimi təyin edilir. O 1920-ci ilədək bu vəzifədə çalışır.

1920-ci ilin sentyabrında ailəsi ilə birlikdə Bakıya köçür. Azərbaycan Dövlət Universitetində, sonra isə Azərbaycan Politeknik İnstitutunda (indiki Texniki Universitetində) Azərbaycan dili fənnini tədris edir. 1928-ci ildə M.H.Qədirli adına Əczaçılıq Texnikumunda Azərbaycan dili müəllimi vəzifəsində çalışan Mirzə Cabbar Məmməd zadə 1930-cu ilin sentyabrından başlayaraq Azərbaycan dilinin metodikası müəllimi kimi fəaliyyət göstərir.

1932-ci ilin sentyabr ayında İstehlak Kooperasiyası İnstitutunda (indiki ADİU-da) Azərbaycan dili kafedrasının müdiri və dosent vəzifəsinə təyin edilir. Mirzə Cabbar Məmməd zadə 35 ildən artıq pedaqoji fəaliyyəti dövründə Azərbaycan maarifi və mədəniyyətinin inkişafında böyük rol oynamışdır. Hindşünas, akademik A.Şur və Moskva, Ukrayna, Belarusiya, Leninqrad və digər ölkələrdən Mirzə Cabbarın yanına gələn görkəmli alimlər ondan Azərbaycan dilini öyrənmişlər.

Mirzə Cabbar Məmməd zadə pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı elmi fəaliyyətini də davam etdirmişdir. Azərbaycan və rus dillərinin tədrisi metodikasına, dilşünaslığa və ədəbiyyat tədrisinə dair bir sıra dəyərli elmi əsərlərin, dərsliklərin müəllifidir. Onun “Azərbaycan dilini sərbəst öyrənən ruslar üçün” kitabı 13 dəfə nəşr edilmişdir. “Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası tarixi” adlı əsərinə görə 1937-ci ildə pedaqoji elmlər doktoru alimlik dərəcəsi və professor elmi adını almışdır. Azərbaycanın görkəmli mədəniyyət xadimləri Fərhad Ağazadə və Səməd Ağamalı oğlu ilə birlikdə I siniflər üçün latın əlifbası ilə dərslik yaradılmasında yaxından iştirak etmişdir. Yeni əlifbanın yaradıcılarından olan Mirzə Cabbar Məmməd zadə Ümumittifaq türkoloji qurultayında nümayəndə qismində iştirak etmişdir. Bakıda yaşadığı dövrdə Hüseyn Cavid, Cəlil Məmmədquluzadə, Abdulla Şaiq, Firudin bəy Köçərli, Məmmədəli Sidqi, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Rza Təhmasib və başqa görkəmli elm, mədəniyyət xadimləri, yazıçı, şairləri ilə dostluq və yaradıcılıq əlaqəsi saxlamışdır. Bu ədəbi-mədəni əlaqələr onun fəaliyyətində xalqına daha çox fayda gətirməsinə imkan vermişdir. Mirzə Cabbar Məmməd zadə İrəvan Müəllimlər Seminariyasında və İrəvan qəzasında fəaliyyət göstərən rus-tatar məktəblərində tədrisin keyfiyyətini

yaxşılaşdırmaq üçün Abdulla Şaiqin “Gülzar”, “Türk çələngi”, “Uşaq gözlüyü”, “Gözəl bahar”, “Gülşəni-ədəbiyyat” və başqa dərslərlərini yazmışdır. Dövrün ən məzmunlu dərslərləri sayılan bu əsərləri Mirzə Cabbar Məmməd zadə yüksək dəyərləndirib Azərbaycan dili dərslərinin tədrisi üçün hazırladığı proqrama daxil etmiş və bunun əsasında seminariyada geniş istifadə etmişdir.

Abdulla Şaiq, Abbas Səhhət və başqaları öz əsərlərini İrəvan şəhərində və Naxçıvanda da yaymaq, şagirdlərə öyrətmək, dərslər proqramlarına daxil etmək və bəzən də çap etdirmək üçün Mirzə Cabbara göndərirdilər. Çox vaxt həmin dərslərə Mirzə Cabbar rəy verirdi. Abdulla Şaiq 1912-ci ildə çapdan çıxmış “Gülzar” adlı dərslərini İrəvan Müəllimlər Seminariyasının azərbaycanlı tələbələrinə hədiyyə olaraq göndərmişdi. Xalqına bağlılıq, bütün şüurlu həyatını onun tərəqqisi və maariflənməsinə həsr edən bu iki böyük şəxsiyyət sıx yaradıcılıq əlaqəsində olmaqla yanaşı, çox möhkəm dost olmuş və uzun illər məktublaşmışlar.

Ömrünü Azərbaycan maarif və mədəniyyətinə həsr edən görkəmli alim, ictimai xadim Mirzə Cabbar Məmməd zadə 1937-ci ildə amansız repressiyanın qurbanı olmuş və güllələnmişdir.

Məmmədov Cəlal Cabbar oğlu

(1918-1983) – Tanınmış tənqidçi, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi, nəşriyyat xadimi. Cəlal Cabbar oğlu Məmmədovun bütün fəaliyyəti yüksək vətəndaşlıq, xalqa, mədəniyyətə xidmət nümunəsi olmuşdur.

1918-ci il sentyabrın 9-da İrəvan şəhərində qulluqçu ailəsində dünyaya gələn Cəlal iki yaşında olanda ailəsi Bakıya köçmüşdür. Orta məktəbi bitirib Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olandan sonra Cəlal müəllimin imzası mətbuatda görünməyə başlayır.

Ali məktəbi bitirib hüquq məsləhətxanasında vəkillik edir (1941-1942). Sonra Zaqafqaziya dəmir yolu idarəsinin 6 nömrəli məktəbində ədəbiyyat və tarixdən dərslər demişdir (1942-1944).

Azərbaycan qadınlarının İkinci Dünya müharibəsindəki qəhrəmanlıqlarına həsr etdiyi “Tərən” pyesi 1943-1944-cü illərdə Gənc Tamaşaçılar Teatrında tamaşaya qoyulur. Sonra o, Azərbaycan Maarif Nazirliyində tarix üzrə metodist işləyir (1944-1947), eyni zamanda Respublika məhkəmə vəkilləri kollegiyasının üzvü seçilir.

C.Məmmədov “Azərbaycan müəllimi” qəzetində, Azərneşrdə, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Tədris Ədəbiyyatı Nəşriyyatında da işləmişdir. O 1961-ci ildə Azteleradio sədrinin müavini olmuşdur. 1965-1966-cı illərdə “Kommunist” qəzetinin redaktor müavini, 1966-1975-ci illərdə isə “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru olmuşdur. 1975-ci ildən o, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışmışdır.

Müharibə zamanı bədii tərcüməyə başlayan Cəlal Məmmədov bir-birinin ardınca Məmməd Səid Ordubadi, Mehdi Hüseyn, Ə.Məmmədخانlı, Süleyman Rəhimov kimi yazıçıların əsərlərini rus dilinə tərcümə etmişdir. O, klassik və müasir rus ədiblərindən A.Fadeyevin “Gənc qvardiya”, E.Kazakeviçin “Oderdə bahar”, V.Sobkonun “Sülhün rəhni” romanlarını, B.Polevoyun “Əsl insan haqqında” povestini və başqalarının məşhur romanlarını dilimizə tərcümə etmişdir.

C.Məmmədovun rus klassiklərindən tərcümələri arasında N.V.Qoqolun, V.Belinskinin, İ.Turgenevin, A.Makarenkonun əsərləri də vardır.

Ədəbiyyatşünas-tənqidçi kimi Azərbaycandakı ədəbi prosesi diqqətlə izləyən C.Məmmədov respublika qəzet və jurnallarında yaxşı təhlil, gözəl üslubla seçilən məqalələr çap etdirmişdi. “Tənqid, ədəbiyyat və müasirlik”, “Azərbaycan sovet ədəbiyyatında xalqlar dostluğu və beynəlmiləçilik ideyaları” məqalələri üçün o, Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqının “Qızıl qələm” mükafatına layiq görülmüşdü.

Sənətşünaslıq məsələlərini məhəbbətlə öyrənən Cəlal Məmmədov “Cəfər Cabbarlı və Azərbaycan teatri” monoqrafiyasının, Xalq artistləri Ə.Ələkbərovun, A.İskəndərovun, M.Davudovanın və başqalarının həyat fəaliyyətlərinə həsr edilmiş bir çox əsərin müəllifidir.

Cəlal Məmmədov xidmətlərinə görə “Şərəf Nişanı” ordeninə, bir sıra hökumət medalına layiq görülmüşdü.

Məmmədov Hikmət Babaoğlu (1966) – Azərbaycan Milli Məclisinin deputatı, siyasi elmlər doktoru, professor, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü (1993), Milli Məclisin Müdafiə, təhlükəsizlik və korrupsiya ilə mübarizə komitəsi sədrinin müavini, YAP-ın Mərkəzi Aparatı ilə Milli Məclisdə təmsil olunan deputat qrupu arasında əlaqələndirici.

Hikmət Babaoğlu Məmmədov 1966-cı ildə Qərbi Azərbaycanın Amasiya rayonunun Göllü kəndində, ziyalı ailəsində anadan olub.

1993-1998-ci illərdə Yeni Azərbaycan Partiyasının Mərkəzi Aparatında təlimatçı, baş təlimatçı vəzifəsində çalışıb. 1999-cu ildə YAP-ın I qurultayında Partiyanın Siyasi Şurasına üzv seçilib. 1998-

2008-ci illərdə Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsində Mətbuat Xidmətinin rəhbəri vəzifəsində çalışıb. 2008-2021-ci illərdə “Yeni Azərbaycan” qəzetinin baş redaktoru olmuşdur.

2005-ci ildə “Demokratik cəmiyyətdə insan hüquqları və azadlıqları; Azərbaycan Respublikası təcrübəsinin politoloji təhlili” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, alimlik dərəcəsi alıb. 2013-cü ildə “Azərbaycan Respublikası müasir beynəlxalq siyasi proseslərin aktoru kimi” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edərək siyasi elmlər üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi alıb. 2014-cü ildən Bakı Dövlət Universitetinin Politologiya və Sosiologiya kafedrasının professorudur.

1 noyabr 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasının beşinci çağırış Milli Məclisinin və 9 fevral 2020-ci ildə Azərbaycan Respublikasının altıncı çağırış Milli Məclisinin deputatı seçilib.

2016-cı ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında fəaliyyət göstərən FD 02.101 Dissertasiya Şurasının üzvü və həmin Şura nəzdində DİA-nın rektoru tərəfindən yaradılmış Elmi Seminarın sədri olub. Siyasi institutlar, etnosiyasi konfliktologiya, milli və siyasi proseslər ixtisası üzrə onlarla namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının rəsmi opponenti olub.

2018-ci ildən hal-hazırədək Ali Attestasiya Komissiyası yanında tarix və siyasi elmlər üzrə ekspert şurasının üzvüdür. 2018-ci il martın 10-da keçirilən Azərbaycan jurnalistlərinin VII qurultayında Azərbaycan Mətbuat Şurasının İdarə Heyətinin üzvü seçilib. 70-ə qədər elmi əsərin, 3 monoqrafiya və 4 dərsliyin, 3 kitab və tədris proqramının, 3 metodik tövsiyənin yüzlərlə elmi-kütləvi və siyasi analitik məqaləni müəllifidir.

Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquq və azadlıqlarının politoloji aspektlərini kompleks şəkildə öyrənən ilk tədqiqatçıdır. 2003-cü ildə Vətənə xidmətə görə ordeni, 2010-cu ildə Əməkdar jurnalist, 2018-ci ildə “Azərbaycan ordusunun 100 illiyi” medalı ilə təltif edilmişdir.

6 müəlliflik şəhadətnaməsi var (Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi tərəfindən verilib). 20-dən artıq ölkədə keçirilən beynəlxalq elmi konfranslarda Azərbaycan Respublikasını

təmsil edib. Bir neçə yerli və beynəlxalq elmi jurnalların redaksiya heyətinin üzvüdür.

Məmmədov İsrafil Süleyman oğlu (1927-2019) – Tarix elmləri namizədi, görkəmli alim, tanınmış yazıçı, tarixçi, publisist, ictimai-siyasi xadim. 1927-ci ildə Zəngəzur mahalının, Meğri rayonunun Əmrəkar kəndində anadan olub. İsrafil Məmmədov bir sıra sahələrdə çalışıb. O, rayon qəzeti və paralel olaraq rayon radiosunun aparıcısı olub, həmçinin Meğri rayon Komsomol Komitəsinin birinci katibi vəzifəsində işləyib. İrəvan Ali Partiya məktəbini bitərək 1955-90-cı illərdə keçmiş

Ermənistan SSR-də Azərbaycan dilində nəşr olunan “Sovet Ermənistanı” adlı respublika qəzetinin son baş redaktoru olub. Keçmiş Ermənistan SSR Təhsil nazirinin müavini, Respublika “Bilik” Cəmiyyəti İdarə Heyəti sədrinin müavini, Jurnalistlər İttifaqı sədrinin müavini, AMEA Tarix İnstitutunda “Ermənistanda Azərbaycan mətbuatı tarixi” üzrə baş məsləhətçi vəzifəsində çalışıb.

1972-ci ildə “Ermənistanda Azərbaycan mətbuatı” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə layiq görülüb. Azərbaycanda və Ermənistanda 1991-ci ildən sonra 5 dissertasiyanın rəsmi opponenti, 17 elmi əsərin redaktoru, 4 dissertasiyanın elmi rəhbəri olub. Azərbaycanlıların yaşam fəlsəfi, ictimai fikir tarixinə dair İrəvanda erməni və rus dillərində ensklopediyada 8, jurnallarda 32, qəzetlərdə 185, Azərbaycan dilində 200-dən çox elmi-publisistik məqalənin müəllifidir. “Üç göyərçinim”, “Eldarın uşaqları”, “Bizim Əfəndiyev”, “Hicran, Körpüdən”, “Ömür yarpağı” hekayələri həm də erməni mətbuatında işıq üzü görüb. A.Gelmanın “Aləmlə üz-üzə”, Y.Onelin “Qarağacları altında məhəbbət”, P.Pançevin “Əkizlər”, Ə.Əbubəkrin “Şuburumda davadalaş”, Q.Sundukyanın “Daha bir qurban” və başqalarının səhnə

əsərlərini ana dilimizə çevirib. Erməni millətçiləri buna cavab olaraq 1968-ci ildə onun yaşadığı mənzili partladılar. Respublika radiosunda indiyə qədər erməni dilində 2680, Azərbaycan dilində 1145 elmi-analitik məqaləsi səsləndirilib. 1991-ci ildən Azərbaycan Dövlət Teleradio Verilişləri Şirkətində “Erməni redaksiyası”nın müdiri olub. 1964-cü ildən İrəvan Pedaqoji Universitetində dərs deyib. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 may 2012-ci il tarixli Sərəncamı ilə İsrəfil Məmmədov elm sahəsindəki xidmətlərinə görə “Dövlət Mükafatı” laureatı adına layiq görülüb.

Məmmədli Babək Hüseyn oğlu (1950-2006) – Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar rayonunun Aşağı Necili kəndində anadan olmuşdur.

Babək Məmmədli 1966-cı ildə Uluxanlı qəsəbə orta məktəbini bitirmişdir. Jurnalistikaya və ədəbiyyata meyli olan Babək hələ gənc yaşlarından dövrü nəşrlərdə çıxış edirdi. O, İrəvan Pedaqoji İnstitutunun filologiya fakültəsini bitirmişdir.

1971-ci ildən 1982-ci ilədək “Sovet Ermənistanı” qəzetində korrektor kimi çalışmağa başlasa da, daha sonra ədəbi işçi, baş ədəbi işçi, məsul katibin müavini və şöbə müdiri vəzifələrində çalışmışdır. 1982-ci ildə Bakıya köçdükdən sonra yaradıcılıq fəaliyyətini Azərbaycan Dövlət Teleradio Komitəsində əvvəl radioda, az sonra isə televiziya redaktor, böyük redaktor, şöbə müdiri vəzifələrində, 1984-cü ildən Hərbi-vətənpərvərlik şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləyərək “Hünər” və “Məşəl” kimi müəllif verilişlərin rəhbəri və aparıcısı olmuşdur.

Babək Hüseynoğlu 1988-ci ildə Respublikada başlamış xalq hərəkatına qoşularaq onun fəal üzvlərindən birinə çevrilmiş və bu səbəbdən 1990-cı ilin aprel ayında Komitənin yeni rəhbərliyi tərəfindən işdən uzaqlaşdırılmışdır. Buna baxmayaraq, peşəkar,

mübariz və obyektiv jurnalist olaraq o, həmin il avqustun 3-də “Qayğı” Cəmiyyətinin nəzdində Respublikada sayca 4-cü olan müstəqil “Aydınlıq” qəzetini açaraq öz peşəkar fəaliyyətini davam etdirmişdir. Bu zaman o, yazılı mətbuata yeni nəfəs, dövrün tələb etdiyi bir sıra yeni rubrikalar, yeni sərlövhələr, yeni üslub gətirmiş, yeni demokratik ruhlu mətbuat avanqardına çevrilmişdir. Müxtəlif təyziqlərə, hətta dövlət rəsmiləri tərəfindən xəbərdarlıq edilməsinə baxmayaraq, tutduğu yoldan geri çəkilməmiş və qısa zaman kəsiyində obyektiv, ədalətli, aktual, demokratik ruhlu mövzuları ilə xalqın rəğbətini qazanaraq öz ətrafına yüz minlərlə oxucu kütləsi toplamağı və yeni tribunaya çevrilməyi bacarmışdı. 1991-1993-cü illərdə Respublika Ali Sovetinin iclaslarında xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyevə qarşı təşkil olunmuş hücumlar zamanı başqa qəzetlərdən fərqli olaraq “Aydınlıq” ayağa qalxmış, bir neçə dəfə bu qəzetdə kəsərli materiallarla çıxış etmişdi. Təsədüfi deyil ki, o zaman Ulu Öndər məhz tribuna olaraq “Aydınlığı” seçmişdi. Qəzetə müsahibələr vermiş, daha sonralar isə Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri kimi bəzi əlamətdar dövlət tədbirlərini, o cümlədən Xudafərin körpüsünün açılış mərasimini işıqlandırmaq üçün Bakıdan Babək Hüseynoğlu dəvət edilmişdi. Ulu Öndərin bir neçə əlamətdar hadisələrlə bağlı “Aydınlıq” qəzetinə göndərdiyi təbrik teleqramları, başsağlığı və digər yazıları qəzetdə fəxarətlə çap olunmuşdur.

Babək Hüseynoğlu 1975-ci ildən SSRİ, Ermənistan və daha sonra Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqının üzvü olub. 1993-cü ilin iyun ayının 24-də Ulu Öndər Heydər Əliyevin sərəncamı ilə Babək Hüseynoğlu Azərbaycan Dövlət Teleradio Verilişləri şirkətinə sədr təyin edilmişdi. 1996-cı ilin sentyabrınadək bu vəzifədə işləyən B.Hüseynoğlu olduqca məhsuldar işləyərək qısa vaxtda televiziya və radioda yeni-yeni daha uğurlu, günün tələblərinə və tamaşaçı zövqünə uyğun verilişlərin hazırlanmasına, teleradionun texniki bazasının möhkəmlənməsinə, müasir tələblərə cavab verən avadanlıqla təhciz edilməsinə, əməkdaşların sosial rifahının yaxşılaşdırılmasına, faydalı, keyfiyyətli və səmərəli iş mühitinin, peşəkar kadrların yetişməsinə, eləcə də mehriban kollektiv münasibətlərin əldə olunmasına nail olmuşdur.

İlk yazısı 1963-cü ildə “Azərbaycan pioneri” qəzetində dər olunub. Çoxillik peşəkar jurnalistika fəaliyyəti dövründə yüzlərlə publisistik,ədəbi-bədii məqalənin, bu gün də sevə-sevə baxdığımız onlarla televiziya filmi və verilişlərinin ssenari müəllifi və redaktoru olmuşdur. Məqalələri müxtəlif illərdə Kanada, Rusiya, Türkiyə, Gürcüstan, Ermənistan mətbuatında çap edilmişdir. Dəfələrlə yaradıcılıq təşkilatlarının yüksək mükafatları ilə təltif olunub, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin katibi olub.

Məmmədov Səyyad Nəsim oğlu

(Səyyad Ağbabalı) (1952) – 1952-

ci ildə Ağbaba mahalının Çaybasar kəndində (əvvəlki adı İlanlı) anadan olub. İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunu, Gəncə Dövlət Pedaqoji İnstitutunu və Bakı Ali Partiya Məktəbini bitirib.

Əmək fəaliyyətinə 1972-ci ildə Çaybasar kənd orta məktəbində başlayıb. 1980-ci ildə Amasiya rayon Partiya Komitəsinin təşkilat şöbəsində təlimatçı, 1982-1985-ci illərdə təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışıb. 1985-1987-ci illərdə Bakıda Ali Partiya məktəbinin əyani müdavimi olub. 1987-1988-ci illərdə “Əmək” qəzetinin redaktoru olub.

1988-ci ildən 1992-ci ilə qədər Azərbaycan radiosunun “Xəbərlər” Baş redaksiyasında redaktor, böyük redaktor, baş redaktorun müavini vəzifələrində çalışıb.

1992-1993-cü illərdə Azərbaycan televiziyasının “Xoş gördük” səhər proqramında şöbə müdiri, 1993-1996-cı illərdə Azərbaycan televiziyasının “Xəbərlər” Baş redaksiyasında baş redaktor vəzifəsində işləyib. Həmin müddətdə Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevi bütün xarici səfərlərdə televiziya reportyoru kimi müşayiət edib. 20-yə yaxın televiziya sənədli filminin ssenari müəllifidir.

1996-1998-ci illərdə “Respublika” qəzetində şöbə müdiri olub. 1998-ci ildə “Arena” qəzetini və eyniadlı jurnalı təsis edərək onlara rəhbərlik edib. Dövri mətbuatda ölkənin ictimai-siyasi həyatı ilə bağlı yüzrlərlə analitik təhlilli yazıların və bir neçə kitabın müəllifidir.

Məmmədova Şəfəq Oqtay qızı

(Şəfəq Nasir) (1954) – 1954-cü ildə

Beyləqan rayonunda müəllim ailəsində doğulub. 1971-1976-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (BDU) jurnalistika fakültəsində təhsil alıb. Əmək fəaliyyətinə uzun illər respublikada uşaqlar, yeniyetmə və gənclər üçün kitablar nəşr edən “Gənclik” nəşriyyatında başlamış, redaktor, şöbə müdiri vəzifələrində çalışmışdır. 1993-1994-cü illərdə “Öyrətmən” (“Təhsil”) nəşriyyatında Baş redaktor vəzifəsində işləmişdir.

1995-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyası Katibliyinin Mətbuat qrupunda böyük məsləhətçisi, baş məsləhətçi, Sənədlərlə iş və protokol şöbəsinin müdiri, “Xəbərlər” jurnalı redaksiya qrupunun rəhbəri – redaktor, Media və ictimai əlaqələr şöbəsinin baş məsləhətçisi vəzifələrində çalışmışdır. 2015-2021-ci illərdə “Respublika” qəzetində Humanitar siyasət redaksiyasının müdiri vəzifəsində işləmişdir.

Şəfəq Nasir uzun illərdir ki, dövri mətbuatda ölkədə gedən ictimai-siyasi prosesləri, milli-mənəvi dəyərləri, tarixi-ədəbi şəxsiyyətlərin həyat yolunu işıqlandıran ictimai məzmunlu məqalələr, çoxçeşidli bədii-publisistik yazılarla çıxış edir. Doxsanıncı illərdən başlayaraq, Azərbaycan mətbuatının bir qolu olan İrəvan mətbuatını, mədəni-ədəbi abidələrini tədqiq etmiş, görkəmli şəxsiyyətlərin, maarifpərvər ziyalıların həyat yolunu araşdırmışdır. Ədəbi yaradıcılığının ilk dövrlərindən isə “Yeni səslər”, “Vətən səsi”, “Şahidlər” kimi almanaxlarda hekayələri, publisistik məqalələri nəşr olunmuşdur.

Filologoya üzrə fəlsəfə doktoru Şəfəq Nasir bir çox bədii-publisistik kitabların, tədqiqat əsərlərinin müəllifidir. O, İrəvanın ilk anadilli mətbuatı olan “Bürhani-həqiqət” (2017), “Lək-lək” (2020) jurnallarını transliterasiya edərək işıq üzünə çıxarmışdır.

Şəfəq Nasir Azərbaycan Jurnalistlər (1985) və Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin (1998) üzvüdür. 1998-ci ildə Jurnalistlər Birliyinin “Həsən bəy Zərdabi” mükafatına layiq görülmüş, 2014-cü ildə isə “Jurnalistika sahəsindəki araşdırmalara və “Məmmədli Nasir” monoqrafiyasına görə” Azərbaycan Mətbuat Şurasının “Diplom”u ilə təltif olunmuşdur.

Mirbağırzadə Mirabbas Mirhüseyn oğlu (1880-?) – Azərbaycan jurnalisti – jurnalist, tacir, diplomat, iqtisadçı, publisist, alim. İrəvanda doğulub. İrəvan gimnaziyasını bitirib. Alverlə məşğul olan M.Mirbağırzadə daha çox kitab ticarətinə üstünlük verib. İrəvanda “Umid” kitab mağazası açıb.

Mirabbas Mirbağırzadə 1909-cu ildə Bakıya gəlib və burada da yeni kitab mağazası açıb. 19 iyun 1905-ci ildə “Həyat” qəzetindəki ilk yazısından sonra 1905-1929-cu illər arasında elmi yazılarından başqa 200-ə yaxın publisist məqaləsi, xəbəri, bədii tərcüməsi işıq üzü görüb. İlk çağlar “Həyat” və “İrşad” qəzeti ilə sıx əlaqələr quran M.Mirbağırzadə sonralar “Təzə Həyat”, “Tərəqqi”, “Yeni İrşad”, “İqbal”, “Sədayi-həqq” qəzetləri ilə də yaxından əməkdaşlıq edib. Ən çox işlətdiyi gizli imzası “Nadi”dir.

Onun jurnalistlik fəaliyyəti sonrakı illərdə də dayanmayıb. Azərbaycan Cümhuriyyəti dönməində “Azərbaycan”, sovet hakimiyyəti çağında “Kommunist” (eləcə də bu qəzetin əlavəsi olan “Əmələ darülfünunu”), “Yeni yol” qəzetlərində, “Xalq maarifi”, “Füqərə füyuzatı”, “Maarif və mədəniyyət”, “Azərbaycan Ali İqtisad Şurasının əxbarı”, “Xalq müəllimi”, “Qızıl qələm”, “Əkinçi”, “Maarif işçisi”, “İqtisadi xəbərlər” jurnallarında xeyli məqaləsi dərc edilib. Qələmini mətbuatda uğurla sınımış Mirabbas Mirbağırzadə kitab

yazmağa da ciddi həvəs göstərüb və 1913-1914-cü illərdə 6-ı orijinal, 1-i tərcümə olmaqla 7 kitabını nəşr etdirib. Onların çoxu tarixə həsr edilib: “Osmanlı tarixinin mühüm səhifələri” (Bakı, 1913), “Osmanlı hökumətinin qüdrətli günləri” (1913), “Tarix səhifələri. I. İslam pulları. II. Misir ölkəsi və tarixi” (1914), “Cənab Yusif və macərayi-məşhuru” (1914).

Azərbaycan Cümhuriyyəti (1918-1920) dönəmində bitərəf M.Mirbağırzadə “Mirbağırzadə missiyası”na başçılıq edib. İrəvan həmyerlilər cəmiyyətinin qərarı və Azərbaycan hökumətinin razılığı ilə M.Mirbağırzadə yerlərdəki vəziyyətlə tanış olmaq və müəyyən tövsiyələr hazırlamaq məqsədilə 24 yanvar 1919-cu ildə təcili Naxçıvana göndərilib. Öncə Gəncəyə gələn Mirabbas Hərbi Nazirlik tərəfindən ona qoşulan 12 nəfər Azərbaycan zabiti ilə birgə Güney Azərbaycandan keçməklə fevralın 19-da Naxçıvana çatıb. Buradakı ingilis general-qubernatoru bildirib ki, Naxçıvan ərazisində ingilis qubernatorluğu mövcuddur və bu ərazi Azərbaycanın tərkib hissəsi deyil, kimə məxsus olacağı da hələ bilinmir, ona görə də Azərbaycan hökumətinin buraya adamlar göndərmək hüququ yoxdur. M.Mirbağırzadəsə inadlı danışıqlar və olduqca həssas diplomatik davranışlar sayəsində nəinki ingilis generalının tam rəğbətini qazanıb, hətta Naxçıvanı erməni qırğınlarından qorumaq üçün Azərbaycan zabitlərinin fəaliyyətinə imkan yaradıb və Naxçıvanın könüllü surətdə Azərbaycan Cümhuriyyətinə birləşməsi haqqında akt qəbul edilməsinə də (25.02.1919) nail olub.

Bacarıqlı iqtisadçı olan M.Mirabbas Sovet hakimiyyətinin ilk illərində ASSR Xalq Ərzaq Komissarlığı sistemində, 1923-cü ildən “Kommunist”, 1924-cü ildən “Yeni yol” qəzetlərində, 1925-ci ildən 1929-cu ilədək “Maarif işçisi” jurnalında çalışıb. 1930-cu ilin əvvəlində özünün və qardaşlarının ailəsini də götürərək Türkiyəyə köçmüşdür.

Musayev Hümbət Kazım

oğlu 1960-cı ildə Qərbi Azərbaycanın Amasiya rayonunda anadan olmuşdur. 1981-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1986-cı ildən Bakı Dövlət Universitetində çalışmışdır, riyaziyyat elmləri doktoru, Nyu-York Elmlər Akademiyasının üzvüdür.

1988-ci ildən dövrü mətbuatda çalışır. İlk dövrlər “Yeni fikir”, “Hikmət” qəzetlərində müxbir, şöbə müdiri, baş redaktorun müavini, sonradan “Vətən həsrəti” qəzetində şöbə müdiri, baş redaktorun müavini, baş redaktor vəzifələrində işləmişdir. 1996-cı ildən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin təsis etdiyi “Respublika” qəzetində baş redaktorun müavini, birinci müavini işləmiş, hazırda baş redaktoru vəzifəsində çalışır.

“Qızıl qələm”, “Həsən bəy Zərdabi” mükafatları laureatı və jurnalistika sahəsində mövcud olan digər ictimai təşkilatların verdiyi mükafatların sahibidir. Həmçinin, “Fikir, söz və məlumat azadlığının, plüralizmin inkişaf etdirilməsi” mövzularında keçirilən müxtəlif fərdi jurnalist yazıları müsabiqələrində dəfələrlə birinci yerə layiq görülmüşdür.

Milli mətbuata daim qayğı göstərən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 21 iyul 2005-ci il tarixli sərəncamı ilə “Tərəqqi” medalı ilə təltif edilmişdir.

2009-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinin “Qabaqcıl Təhsil İşçisi” döş nişanı ilə təltif edilmişdir.

Türkiyə, Qazaxıstan, Rusiya, Almaniya, Yunanıstan, İran, Çex və s. ölkələrdə beynəlxalq konfrans və simpoziumların iştirakçısı olmuş, elmi məruzələrlə çıxış etmişdir. Xaricdə və respublikamızda nəşr olunan dövrü jurnallarda (Web of Sciences və Scopus seriyasından olan) çoxlu sayda elmi, elmi-kütləvi məqalələri dərc olunmuşdur.

İqtisadi islahatların sürətləndirilməsinə, müstəqil Azərbaycanın iqtisadi qüdrətinin artırılmasına xidmət edən tarixi sənədlərin toplandığı “Azərbaycanda iqtisadiyyatın və sosial sahənin yüksəlişi özəl sektorun inkişafından asılıdır”, “Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dair” kitablarının ərsəyə gəlməsinə xüsusi əmək sərf etmişdir.

Bir neçə kitabın, həmçinin dərslik və gənc mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulan “Kommutatorlar nəzəriyyəsinin elementləri” adlı dərs vəsaitinin müəllifidir.

Musayev Alqış Həsən oğlu

1969-cu il yanvar ayının 29-da Zəngəzur mahalı, Mehri rayonunun Nüvədi kəndində anadan olub. Nüvədi kənd orta məktəbini bitirdikdən sonra Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuş və 1994-cü ildə oranı bitirmişdir.

Qərbi Azərbaycan
azərbaycanlıların deportasiya olunması nəticəsində 1991-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Azərbaycana köçüblər.

1993-cü ildən “Yeni Azərbaycan” qəzetində jurnalist kimi fəaliyyətə başlayıb. 1997-2008-ci illərdə “Yeni Azərbaycan” qəzetinin baş redaktoru olub.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə 2005-ci ildə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin II çağırış deputatı olub. 2021-ci ildə “Yeni Azərbaycan” qəzetinə baş redaktor təyin olunub.

2023-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Əməkdar jurnalist” adına layiq görülüb. Filologiya üzrə fəlsəfə doktorudur.

Mustafayev Nazim Yusif oğlu

(1957) Qərbi Azərbaycanın Ağbaba mahalının (sonralar Amasiya rayonu) Güllübulaq kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. 1972-ci ildə Güllübulaq kənd orta məktəbini bitirmişdir. 1977-ci ildə indiki Bakı Dövlət Universitetinin riyaziyyat fakültəsini bitirmişdir. 1977-1980-ci illərdə Güllübulaq kənd orta məktəbində müəllim işləmişdir. Həmin vaxtdan rayonda nəşr edilən “Əmək” qəzetində məqalələrlə çıxış etmişdir.

1980-1984-cü illərdə Amasiya Rayon Komsomol Komitəsinin katibi, 1985-1988-ci illərdə isə Amasiya Rayon Partiya Komitəsində təlimatçı işləmişdir. Dövrün tələblərinə uyğun olaraq “Əmək” və “Sovet Ermənistanı” qəzetlərində çoxsaylı məqalələri dərc edilmişdir.

Nazim Mustafa 1988-ci ilin dekabrında Amasiya rayonunu tərk edərək Bakı şəhərində məskunlaşmışdır.

1990-1991-ci illərdə Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətində, 1992-1993-cü illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda, sonra Milli Münasibətlər İnstitutunda və 2003-cü ildən isə Tarix İnstitutunda elmi işçi vəzifəsində işləmişdir. 2004-cü ilin dekabrından Prezident Kitabxanasında şöbə müdiri vəzifəsində çalışır.

Qaçqınlıq tarixi, “erməni məsələsi” ilə bağlı ilk məqalələri 1991-ci ildən etibarən “Vətən səsi”, “Vətən həsrəti”, “Odlar yurdu”, “Elm”, “Millət” qəzetlərində dərc edilmişdir.

1993-1994-cü illərdə “Vətəndaş” qəzetində işləmişdir. 1995-1996-cı illərdə “Avrasiya” qəzetində redaktor olmuşdur. 1997-ci ildə “Dövrən” qəzetində şöbə müdiri işləmişdir.

1998-2004-cü illərdə “Xalq qəzeti”nin analitik-informasiya qrupunda fəaliyyət göstərmişdir. Sonrakı dövrdə məqalələri “Xalq qəzeti” ilə yanaşı, “Azərbaycan”, “Respublika”, “Vedibasar”,

“Azərbaycan müəllimi”, “Bakinski raboçiy” qəzetlərində dərc edilmişdir.

Nazim Mustafanın həyatı və elmi fəaliyyətinin xronikasını, 1991-2021-ci illəri əhatə edən 1200-də artıq kitab və məqalələrinin, müsahibələrinin və ssenarisinin müəllifi olduğu sənədli filmlərin biblioqrafik məlumatlarını özündə əks etdirən “Biblioqrafiya”sı (310 səh.) 2022-ci ildə çap edilmişdir.

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Nazim Mustafa Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 may 2012-ci il tarixli Sərəncamı və Elm, mədəniyyət və ədəbiyyat üzrə Dövlət Mükafatları komissiyasının qərarı ilə “İrəvan xanlığı” monoqrafiyasının müəlliflərindən biri kimi elm sahəsində Dövlət Mükafatı laureatı adına layiq görülmüşdür

Nazim Mustafanın ssenari müəllifliyi əsasında çəkilən və Azərbaycan, rus və ingilis dillərində səsləndirilən “İrəvan. Gizlədilmiş həqiqətlər” (2016), “Zəngəzur” (2017), “Qarabağ: əcdadlarımızın mirası” (2018, həmmüəllif), “Göyçə: itirilmiş ocaq” (2020, həmmüəllif), “Ermənilərin Qafqaza köçü” (2021, həmmüəllif) sənədli filmlər “Virtual Qarabağ” İnformasiya-Kommunikasiya Texnologiyaları Mərkəzi tərəfindən istehsal edilmişdir.

Namazov Rakif Əli oğlu

(1942-1998) – Amasiya rayonunun Mağaracıq kəndində anadan olmuşdur.

1963-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinin qiyabi şöbəsinə daxil olmuş, 1969 cu ildə universiteti bitirmişdir.

1986-cı ildə Marksizm-Leninizm Universitetinin Beynəlxalq Əlaqələr şöbəsinin Siyasi ideologiya fakültəsini bitirmişdir.

Əmək fəaliyyətinə 1959-cu ildə tam orta məktəbi bitirib Amasiya rayonunun “Aşxatanq” “Əmək” qəzetində korrektor vəzifəsindən başlayıb. 1965-ci ilə kimi “Şirak”

rayonlararası və “Aşxatanq” “Əmək” qəzetlərində şöbə müdiri vəzifəsində çalışıb. 1965-1967-ci illərdə Amasiya Rayon Komsomol Komitəsinin II katibi işləyib. 1967-ci ildə yenidən mətbuata qayıdaraq 1988-ci ilə kimi “Aşxatanq” “Əmək” qəzetinin redaktor müavini olub. 1988-ci ildə məlum hadisələrlə əlaqədar olaraq ailəsi ilə birlikdə Mingəçevir şəhərində məskunlaşmışdır. 1988-1992-ci illərdə Mingəçevir şəhəri keçmiş Lenin xalq muzeyində fondların baş mühafizəçisi və Mingəçevir Şəhər Sovetinin qaçqınlarla və məcburi köçkünlərlə iş şöbəsinin inspektoru vəzifəsində çalışıb. 1992-1998-ci illərdə Azərbaycan Energetika Nazirliyinin təsis etdiyi “Azərbaycan işıqları” qəzetində müxbir və şöbə müdiri vəzifələrində çalışmışdır.

1970-ci ildən SSRİ Jurnalistlər İttifaqının üzvü, 1992-ci ildən Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü olmuşdur. Ömrünün sonuna kimi “Azərbaycan işıqları” qəzetində şöbə müdiri vəzifəsində çalışmışdır. O, 17 oktyabr 1998-ci ildə dünyasını dəyişmişdir.

Nəcəfova Svetlana Hacı qızı

(1938-2021) – Qərbi

Azərbaycanın İrəvan şəhərində anadan olub. Burada Axundov adına məktəbi gümüş medalla bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsinə daxil olub (1955-1960), oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Əmək fəaliyyətinə “Pioner” jurnalı redaksiyasında texniki redaktor kimi başlayıb. “Pioner” jurnalı redaksiyasında ədəbi işçi (1960-1964), şöbə müdiri (1964-1973), “Azərbaycan qadını” jurnalı redaksiyasında şöbə redaktoru (1973-1977), baş redaktorun müavini (1977-1992) vəzifəsində çalışıb. “Respublika” qəzetində humanitar şöbəsinin müdiri, “İctimai” televiziyanın əməkdaşı olub. Yazıları təkcə respublika mətbuatında deyil, vaxtilə Ümumittifaq qəzet və jurnallarda da (“Komsomolskaya pravda”, “Sovetskaya jənşina”, “Ra-

botnitsa”, “Krestyanka”) dərc olunmuş, oxucu rəğbəti qazanmışdır.

Svetlana xanım 1988-ci ildə “Əməkdar jurnalist” fəxri adına, “Qızıl qələm”, “Dan Ulduzu”, “Məhsəti Gəncəvi”, “Sara Xatun”, “Vətən”, “Araz”, “Humay” və s. mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Svetlana Nəcəfova beş publisistik, bir bədii, bir tərcümə kitabının müəllifidir. İlk kitabı “Qırmızı qalstuklar klubu” 1966-cı ildə “Gənclik” nəşriyyatı tərəfindən çap olunmuşdur. Sonralar “Ömrə sevinc gətirənlər” (“Yazıçı” 1984), “Hər ömür bir nəğmədir” (“Yazıçı” 1988), “Biz beynəlmiləçilər” (“Azərnəşr” 1988), “Onun taleyi” (“Gənclik” 1990), “Azərbaycanın qeyri-hökumət təşkilatları” (“Şirvanəşr” 2002) kitabları böyük tirajla nəşr olunmuşdur.

Svetlana Nəcəfova uzun illər Jurnalistlər Birliyinin katibi olub. Amerika Birləşmiş Ştatlarının “Kim kimdir?” nəşri onun adını özünün 2000-ci il nominantlarının siyahısına daxil etmişdir. 2005-ci ildə daha bir beynəlxalq mükafata layiq görülmüşdür: Universal Sülh Federasiyası və Ümumdünya sülh naminə Beynəlxalq Federasiya onu Sülhməramlı səfir kimi öz sıralarına qəbul edərək, bu barədə şəhadətnamə göndərmişdir.

Svetlana Nəcəfova 50 illik fəaliyyəti ərzində ictimai işlərdə, xüsusilə də qadın hərəkətində yaxından iştirak etmişdir. Azərbaycan Qadınlar Şurasının Rəyasət Heyyətinin üzvü kimi İran İslam Respublikasına səyahət etmiş, Azəri-Türk Qadınlar Birliyinin sədrinin müavini kimi İstanbulda keçirilən türk qadınlarının I qurultayının iştirakçısı olmuşdur.

Svetlana Nəcəfova uzun illər Azərbaycan Qadınlarının Bakı Assosiasiyasının rəyasət Heyətinin, “Kitab cəmiyyəti” İdarə Heyətinin üzvü olub.

Rəsulov Firudin Yusif oğlu

(1938-2023) – Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar rayonunun Zəngilər kəndində anadan olmuşdur. 1959-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin jurnalistika ixtisasına daxil olub. Jurnalistika sahəsindəki əmək fəaliyyətinə 1962-ci ildə Azərbaycan KP MK-nın Nazirlər Sovetinin nəşri kimi işiq üzü görün

“Abşeron” qəzetində korrektor vəzifəsində başlayıb. Həmin qəzetdə şöbə müdiri və məsul katib vəzifələrini tutub. 1969-cu ildə o zamanın nüfuzlu “Kommunist” (indiki “Xalq qəzeti”) qəzetinə dəvət edilib. Burada məsul katibin müavini, ədəbi işçi, müxbir, şöbə müdiri, müxtəlif bölgələr üzrə xüsusi müxbir kimi fəaliyyət göstərib. 1992-ci ildə “Həyat” qəzetinin şöbə müdiri, 1994-cü ildə həmin qəzetin baş redaktoru vəzifəsində çalışıb.

Jurnalist 1988-ci ilin noyabrında “Kommunist” qəzetində gedən “Topxananın harayı” adlı yazısı, eləcə də Azərbaycan həqiqətlərinin çatdırılması sahəsindəki digər yaradıcılıq nümunələri ilə ölkəmizin müstəqilliyinə qovuşmasında müstəsna xidmətlər göstərmiş qələm sahiblərindən biri olmuşdur.

Rizayev Əkbər (1898-1957)

İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi mühitinin aparıcı və görkəmli nümayəndələrindən biri də Əkbər Rizayevdir.

Əkbər Rizayev 1898-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. O, İrəvan gimnaziyasında təhsil almışdır. Gimnaziyada təhsil aldığı dövrdə “Könülsüz nikah” adlı pyes yazmışdır. 1918-ci ildə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri total qırğınlar zamanı Naxçıvana köçmüş və bir müddət burada yaşamışdır. 1921-ci il mart ayının 27-də Naxçıvanda yaradılmış Kommunist Gənclər İttifaqı

Qəza Komitəsinin təşkilat bürosuna seçilmiş üç nəfərdən biri Əkbər Rizayev olmuşdur. 1922-ci ilin əvvəllərində yenidən öz doğma yurduna geri dönmüşdür.

O, Ermənistanda milli mədəniyyətimizin, milli maarifimizin inkişafında və formalaşmasında çox böyük rol oynamışdır. Əkbər Rizayev İrəvanda və azərbaycanlılar yaşayan bir sıra bölgələrdə maarif, mədəniyyət ocaqlarının yaradılmasının təşkilatçısı olmuşdur. Nadir istedad sahibi və dərin biliyə malik olan Əkbər Rizayev 1922-ci ildə azərbaycanlı əhali arasında çox böyük maarifçilik işləri aparırdı. O, jurnalist, mədəniyyət işçisi, maarifçi, ictimai fəaliyyəti ilə yanaşı, həm də nadir istedadı ilə çoxlarını heyran qoyurdu.

Əkbər Rizayev və həyat yoldaşı Firəngiz Rizayeva İrəvanda azərbaycanlı qadınlar klubunun təşkilində və mədəni quruculuq prosesində fəal iştirak etmişlər.

1920-ci ilə qədər, sonralar da 1928-ci ildə İrəvanda Azərbaycan Dövlət Teatrı təşkil ediləndən və ondan sonrakı dövrlərdə də Ə.Rizayevin milli teatrımızın inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur.

1924-cü ildə İrəvanda Azərbaycan teatrının səhnəsində “Dəmirçi gavə”, “Ölülər”, “İblis”, “Pəri cadu” və s. kimi məşhur pyeslər tamaşaya qoyulmuşdur ki, həmin pyeslərdə bir sıra rolları Əkbər Rizayev ifa etmişdir.

Əkbər Rizayev 1924-cü ildə İrəvanda yaradılmış Yeni Türk Əlifba Komitəsinin ən fəal büro üzvlərindən biri idi. Yeni əlifba islahatı, onun təbliği və tətbiqi ilə bağlı böyük fəaliyyət göstərmiş, bununla bağlı dövrü mətbuatda bir sıra məqalələri çap olunmuşdur. O, 1924-1925-ci illərdə Ermənistan MK nəzdində yaradılmış “Azsaylı xalqlar” şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmışdır. 1926-cı ildə Vedibasar Nahiyəsi Firqə Komitəsinin katibi vəzifəsində çalışmışdır.

O, 1930-cu illərdə İrəvanda Azərbaycan teatrının siyasi-bədii şurasının sədri olmuşdur.

Əkbər Rizayevin inqilabdan əvvəl Bakıda və Tiflisdə nəşr olunan “Tuti”, “İqdam”, “İqbal”, “Molla Nəsrəddin” və s. mətbuat orqanlarında xeyli sayda məqalələri çap olunmuşdur.

O, Azərbaycan dilinin təmizliyi uğrunda aparılan mübarizənin əsas ağırlığını, demək olar ki, öz çiyinlərində daşıyırdı. “Qızıl şafəq” qəzeti səhifələrində onun xeyli sayda məqalələri dərc olunmuşdur ki,

bunlar da milli maarifimiz, mədəniyyətimiz üçün olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. O həm də “Qızıl şəfəq” qəzetinin ən fəal müxbirlərindən biri idi. Əkbər Rizayev 1937-ci ildə “Qızıl şəfəq”, sonralar isə “Komminist” adı ilə nəşr olunan (Azərbaycan dilində) qəzetin məsul redaktoru olmuşdur.

O, II Dünya müharibəsi illərində Moskvada “İnostrannaya literatura” nəşriyyatında “Türk ədəbiyyatı” redaksiyasının müdiri olmuşdur.

1939-cu ildə Ermənistan SSRİ-nin azərbaycanlı əhalisi arasında yeni əlifbası həyata keçirmək üzrə Respublika Komitəsinin sədri olmuşdur.

Salmanov Salman Vilayət oğlu
(Salman Vilayət oğlu) (1962-

2009) Göyçə mahalının Böyük Qaraqoyunlu kəndində anadan olub. 15 yaşında orta məktəbi, 20 yaşında (1982-ci ildə) isə indiki Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetini bitirib. 1982-1983-cü illərdə SSRİ Müdafiə Nazirliyinin Ural Hərbi Dairəsindəki qapalı müəssisələrindən biri olan “Xrompik” İB-nin konstruktör bürosunda çalışıb, 1983-1985-ci illərdə Almaniya Demokratik Respublikasındakı sovet qoşunlarına məxsus hərbi hissələrdən birinin kəşfiyyat vızvoduna rəhbərlik edib. Mətbuatda ilk yazısı 1978-ci ildə çap olunub.

1985-ci ildən 1989-cu ilin yanvar ayınadək İrəvanda, Ermənistan SSR Ali Sovetinin və Ermənistan KP MK-nın orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzetində şöbə müdiri işləyib. 1986-cı ildə Bakı Ali Partiya Məktəbində “İdeoloji kadrlar” kursunun müdavimi olub.

1989-cu ilin yanvarında deportasiya nəticəsində Bakı şəhərinə köçüb, Azərbaycan Dövlət Teleradio Verilişləri Şirkətində çalışıb. 1990-1992-ci illərdə Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin “Təşkilat və hüquq” şöbəsinin müdiri olub. 1993-cü ildən Azərbaycan Dövlət

Teleradio Verilişləri Komitəsində “Sosioloji tədqiqatlar, müxbirlər və məktublarla iş” şöbəsinə rəhbərlik edib.

1997-2000-ci illərdə müstəqil “Dövran” qəzetinin təsisçisi və baş redaktoru olub. 2000-2004-cü illərdə “Spektr” jurnalının təsisçisi və baş redaktoru kimi fəaliyyət göstərmiş. 2004-cü ildən “Simurq” Fundamental Araşdırmalar Bürosunun və “Simurq” Milli Mükafat Fondunun rəhbəri, 2007-ci ildən “İntellekt” Araşdırmalar Mərkəzinin İctimai Birliyinin direktoru olub. Azərbaycanlıların və digər Türkdilli Xalqların Əməkdaşlıq Mərkəzi İctimai Birliyinin icraçı katibi, “Birlik” jurnalının baş redaktoru olub. Son illərdə həmçinin “Kaspi” qəzetində baş redaktorun müavini idi.

Ədəbi fəaliyyətinə görə Azərbaycan Mətbuat Fondunun Fəxri Fərmanına (1993), “Cəsarətli söz” mükafatına (1994), “İnam” fəxri diplomuna (1998), “Araz” Ali Ədəbi mükafatına layiq görülüb. “Qızıl qələm” mükafatı laureatı idi (2002). İctimai fəallığına görə Moskvada fəaliyyət göstərən “Bəşəri ideallar uğrunda” Beynəlxalq İctimai Fondun xüsusi diplomu və döş nişanı ilə təltif olunmuşdu.

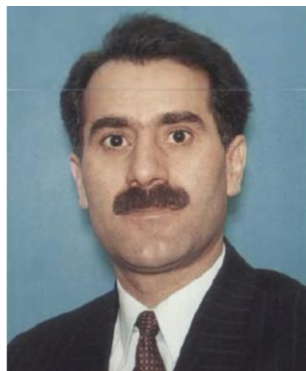
2009-cu il mayın 26-da Dünya türklərinin inteqrasiyası, türk mədəniyyətinin və tarixinin geniş təbliği yönündəki əvəzsiz fəaliyyətinə görə “Birlik” jurnalının baş redaktoru Salman Vilayətoğlu (ölümündən sonra) mükafatlandırılmışdır. 100-ə qədər elmi-publisistik məqalənin, 1 monoqrafiyanın, 3 kitabın müəllifidir.

Salman Vilayətoğlu 30 aprel 2009-cu ildə dünyasını dəyişib.

Səfərov Eldar Sabir oğlu (1957)

– Azərbaycanın dövlət, hərbi siyasi və ictimai xadimi, Azərbaycan Milli Məclisinin I çağırış deputatı, YAP İcra Katibliyinin Siyasi təhlil və proqnozlaşdırma şöbəsinin müdiri (1994–2000), 1998-ci ildə prezident seçkilərində prezidentliyə namizəd Heydər Əliyevin mətbuat katibi, Azərbaycan Silahlı qüvvələrinin polkovniki, Azərbaycan

Respublikası Müdafiə Nazirliyinin mətbuat xidmətinin rəisi (2007-2013).

Eldar Səfərov 1957-ci il yanvarın 4-də Zəngibasar rayonunun Zəhmət qəsəbəsində anadan olub. Zəhmət qəsəbəsindəki orta məktəbi bitirmişdir. Ardınca Ermənistan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda filologiya üzrə, Ali Partiya Məktəbində politologiya üzrə, Bakı Dövlət Universitetində isə hüquq üzrə ali təhsil almışdır.

1979-1980-ci illərdə Sovet Ordusunun həqiqi hərbi xidmətdə olmuşdur. Rus, erməni, türk dillərini bilir.

Eldar Səfərov 1975-1988-ci illər arasında “Sovet Ermənistanı” qəzetində müxtəlif vəzifələrdə çalışmış, eyni zamanda qəzetin “Partiya Sovet quruculuğu” şöbəsinin müdiri, Partiya Təşkilatının katibi vəzifələrində çalışmışdır. 1991-1992-ci illərdə “Mədəniyyət” qəzetinin məsul katibi işləmişdir. 1992-1993-cü illərdə “Maraqlı” qəzetinin redaktoru vəzifəsində işləmişdir. 1994-1996-cı illər arası “Səs” qəzetinin siyasət şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Eldar Sabiroğlu “Dövrən” qəzetinin qurucusudur.

1994-2000-ci illərdə Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP) İcra Katibliyinin Siyasi təhlil və proqnozlaşdırma şöbəsinin müdiri olub.

1995-ci il noyabrın 12-də Milli Məclisin İnsan hüquqları Daimi Komissiyasının və Azərbaycan-Pakistan parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupunun üzvü olub.

1998-ci ildə prezident seçkilərində prezidentliyə namizəd Heydər Əliyevin mətbuat katibi və Partiyanın Mərkəzi Seçki Qərargahının üzvü olmuşdur. 2007–2013-cü illər arası Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyinin mətbuat xidmətinin rəisi vəzifəsində çalışmışdır.

Vəlibəyov Rza Xəlil oğlu

(1903-1974) Qərbi Azərbaycanın Talin rayonunun Əkərək kəndində anadan olmuşdur. 1922-ci ildə Ermənistan LKGİ-nin Mərkəzi Komitəsində, sonra isə Ermənistan KP İrəvan şəhər komitəsində təlimatçı vəzifəsində çalışmışdır. O, 1924-1928-ci illərdə Zaqafqaziya Kommunist Universitetində təhsil aldıqdan sonra Basarkeçər rayon Partiya Komitəsinin katibi, sonra isə qısa müddətdə “Qızıl Şəfəq” qəzetinin redaktoru işləmişdir. 1931-1933-cü illərdə Moskvada Qırmızı

Professorlar İqtisadiyyat İnstitutunda təhsil almış və oranı bitirdikdən sonra Dəvəli MTS-in siyasi şöbəsinin rəisi vəzifəsində çalışmışdır. Rza Vəlibəyov Ermənistan KP MK-da şöbə müdiri, Ermənistan SSR Xalq Ədliyyə Komissarı, 1937-ci ildə isə Xalq Komissarları Soveti sədrinin müavini vəzifələsində işləmişdir. 1947-1949-cu illərdə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru, 1949-1962-ci illərdə isə Ermənistan SSR maarif nazirinin birinci müavini vəzifələrində işləmiş, SSRİ və Ermənistan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdu. O, iki dəfə “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni, “Şərəf nişanı” ordeni və bir sıra fəxri fərman və medallarla təltif edilmişdir. 1974-cü ildə vəfat etmişdir. Rza Vəlibəyov yeganə azərbaycanlıdır ki, İrəvanda Fəxri Xiyabanda (Panteonda) dəfn olunmuşdur.

Vəlibəyov Cəfər Rza oğlu

(1907-1981) Qərbi Azərbaycanın

Talin rayonunun Əkərək kəndində anadan olmuşdur. O, əmək fəaliyyətinə 15 yaşından fəhləliklə başlamış, böyük dövlət xadimi səviyyəsində yüksəlmiş, uzun müddət mətbuatda işləmişdir. “Qırmızı Basarkeçər” rayon qəzetinin, sonra isə Amasiya rayonunda nəşr edilən “Maldarlıq cəbhəsində” qəzetinin redaktoru olmuşdur. Bir müddət Cəfər Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının direktoru vəzifəsində çalışmışdır. 1939-cu ildən 1945-ci ilə kimi, o cümlədən 1949-cu ildən 1960-cı ilədək “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru olmuşdur. Uzun müddət Ermənistan Ali Sovetinin deputatı olmuş, 1954-cü ildən 1963-cü ilədək Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət heyəti sədrinin müavini vəzifəsində çalışmışdır. Peşəkar jurnalist, ictimai xadim Cəfər Vəlibəyov Əməkdar jurnalist adına layiq görülmüş, bir sıra fəxri fərman və medallarla təltif edilmişdir.

Vəliyev Şamil Qiyas oğlu

(1960-2024)

Vəliyev Şamil Qiyas oğlu 1960-cı ilin fevralında Loru mahalının Körpülü kəndində anadan olub. 1977-1981-ci illərdə ADPU filologiya fakültəsində təhsil alıb.

1983-1985-ci illərdə Səməd Vurğun adına ev-muzeyinin əməkdaşı olmuş, burada elmi işçi vəzifəsində çalışmışdır.

1989-cu ildə “XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidində poeziya problemləri” mövzusunda filologiya elmləri

namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün namizədlik dissertasiyası müdafiə edib. 2003-cü ildə “Füyuzat” ədəbi məktəbi” mövzusunda filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün doktorluq dissertasiyası müdafiə edib.

1985-2008-ci illərdə AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda baş elmi işçi vəzifəsində çalışıb.

2005-ci ildən BDU jurnalistika fakültəsi, Mətbuat tarixi kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışmış, 2007-ci ildən isə Mətbuat tarixi kafedrasının professoru vəzifəsinə seçilmişdir..

2012-ci illərdə jurnalistika fakültəsinin dekanı olmuşdur.

Bakı Dövlət Universitetinin 90 illik yubileyi ilə əlaqədar, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamına əsasən, Şamil Vəliyev milli mətbuatın inkişafında göstərdiyi xidmətlərə görə Əməkdar jurnalist fəxri adına layiq görülüb.

BDU-nun Jurnalistika fakültəsi Mətbuat tarixi və ideoloji iş metodları kafedrasının professoru Şamil Vəliyev İyulun 10-da Təhsil Nazirliyində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 may 2019-cu il tarixli 1205 sayılı sərəncamı ilə “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyi (1918-1920)” yubiley medalı ilə təltif edilmişdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Ağbabalı S. “Ağbaba” (poema) “CBSPP” MMC, Bakı 2023
2. Abbas A. Azərbaycan şura yazıçıları nümayəndələri İrəvanda. “Qızıl şəfəq” qəzeti, 24 oktyabr 1935, №241
3. Aciz C. Məni aldatdı bir mələk sima. “Bürhani-həqiqət”, 1917, №2, 20 yanvar
4. Aciz C. Hürriyyət baharı. “Bürhani-həqiqət”, 1917, №6, 15 aprel
5. Aciz C. Məni aldatdı bir mələksima”. “Bürhani-həqiqət”. 20 yanvar 1917, №2
6. Axundov N. Azərbaycanda dövrü mətbuat. Bakı (1832-1910), 1965
7. Axundov N. Azərbaycanda dövrü mətbuat. Bakı: 1965 (s.70)
8. Axundov N. Sənədlərin dili ilə. Bakı: Yazıçı, 1980
9. Allahverdiyev C. İrəvan ədəbi mühiti. Bakı: Elm və təhsil, 2010
10. Allahverdiyev C. İrəvan Müəllimlər Seminariyası. Bakı: Elm və təhsil, 2022
11. Allahverdiyev C. Ömrün illəri. Bakı: “Orxan NPM”, 2021
12. Allahverdiyev C. İrəvan Pedaqoji məktəbi. Bakı: Elm və təhsil, 2021
13. AR DTA, f.62, s.1, iş 59
14. Aşırılı A. Azərbaycan mətbuatı tarixi. 1875-1920. Bakı: 2009, 295 səh.
15. Aşırılı A. Azərbaycan mətbuatı tarixi. 1920-1990. Bakı: 2009, 225 səh.
16. Bağçaban C. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Yazıçı, 1991, 122 səh.
17. Bayramov A. Mətbuat salnaməmizə bir nəzər. 01-30 noyabr 2016
- 18 “Bürhani-həqiqət”. Həqiqət. 1917, №1, 1 yanvar
19. “Bürhani-həqiqət” 5 mart 1917, № 4
20. “Bürhani-həqiqət”. “Hikmətli sözlər”. 29 iyun 1917, №9
21. “Bürhani-həqiqət”. “Hikmətli sözlər”. 20 yanvar 1917, №2
22. “Bürhani-həqiqət”. “Bürhani-həqiqət”in məsləki. 1 yanvar 1917, №1
23. Cabbar B. Tərtib, şərhlər və lüğətin müəllifi fil.e.n. Zahid Əkbərovdur. Bakı: Yazıçı, 1991, 112 səh.
24. Cəlal M., Hüseynov F. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Maarif,

1982, səh.428

25. Cəmiyyət idarəsi. “Bürhani-həqiqət”, 1 yanvar 1917, №1
26. Dul toyuq. Dil məsələsi. “Lək-lək”, 5 may 1914, №5
27. Əlyazmalar İnstitutu fond 6, s.v. 456
28. Əlyazmalar İnstitutu f. 31, s.v. 17
29. Əliyev M. “Məktəb və qiraətxana lazımdır”. “Zəngi” qəzeti, 1928, №61
30. Əsgərzadə C. M.Ə.Sidqiyə məktub. AMEA ƏYİ, fond 20, sax. v.33
31. Əsgərzadə C. M.Ə.Sidqiyə məktub. AMEA ƏYİ, fond 20, sax. v.35
32. Əsgərzadə C. M.Ə.Sidqiyə məktub. AMEA ƏYİ, fond 20, sax. v.36
33. Əsgərzadə C. M.Ə.Sidqiyə məktub. AMEA ƏYİ, fond 20, sax. v.32
34. Həsənov H. Silinməz adlar, sağalmaz yaralar, Bakı, 1997, 260
35. Haşimov H. Koroğlunun kiçik qardaşları. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1945, №64
36. Həbibbəyli İ. Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1997
37. “Həyat” qəzeti, 1905, №129
38. Hüseyinov M. “Qızıl şəfəq”in 10 illiyi və 1000-ci nömrəsi münasibəti ilə. “Qızıl şəfəq” qəzeti, 1934, №87
39. Hüseyinov L. Qəzetə bağlı həyat. 15 dekabr 1982, №150
40. Hüseyinov L. Döyüş xatirələri. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 23 iyul 1947, №145
41. Xaymoviç L. “Qoçaq əsgər”. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1948, №145
42. Xəlilzadə F. Yolum düşə Zəngəzura. Bakı: Araz, 2007, 522 səh. (s.398)
43. “Xalq maarifi” jurnalı 1926, № 1
44. Hidayət. Burdanatlı keçdi. Bak, 2016
45. Hidayət. Əsərləri (8cildə), IV cild, Bakı, 2011
46. İbrahimov M.Z. “Təbrik”. “Bürhani-həqiqət”, 5 mart 1917, №4
47. İbrahimov Ə. İlk günlərdən oxuyuram. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 15 dekabr 1981, №150
48. İdarə. Məqsəd. “Zəngi” qəzeti, 29 noyabr 1925

49. İdarədən. “Lək-lək”. Baş məqalə. 22 fevral 1914, №1
50. İrəvan ali-ibtidai məktəbinin müəllimi: İbrahimov. Təbrik. “Bürhani-həqiqət”, 25 mart 1917, №5
51. Kazımov M. Yazımız və dilimiz. “Zəngi” qəzeti, 1926, №8
52. Kazımov M. Dilimiz və yazımız. “Zəngi” qəzeti, 1927, 12 fevral
53. “Kommunist” qəzeti (Bakı). 15 may 1928
54. “Kommunist” qəzeti, 2 oktyabr 1937, №1
55. “Kommunist” qəzeti. 5 may 1938, №102
56. “Kommunist” qəzeti. 1939, №115
57. “Kommunist” qəzeti. 1938, №15
58. “Kommunist” qəzeti. 10 may 1938, №106
59. “Qızıl şəfəq”. “5 il sosializm quruluşu uğrunda”. 29 noyabr 1930, №129
60. “Qızıl şəfəq” qəzeti. 19 yanvar 1929, №5
61. “Qızıl şəfəq” qəzeti. 7 dekabr 1930
62. “Qızıl şəfəq” qəzeti. Bildiriş. 6 may 1930, №46
63. “Qızıl şəfəq” qəzeti. Noyabr 1930, №129
64. “Qızıl şəfəq” qəzeti. İzhar-təşəkkür. 1930, №132
65. “Qızıl şəfəq” qəzeti. Mətbuat firqənin kəskin silahıdır. 1936, №139
66. “Qızıl şəfəq” qəzeti. 1937, №209
67. Lağlağı. Molla Fərruxun nəğməsi. “Qızıl şəfəq” qəzeti, 1935, №40
68. “Lək-lək”. Baş məqalə. 22 fevral 1914, №1
69. “Lək-lək” 19 may 1914, №7
70. “Lək-lək”. 30 iyun 1914, №12
71. “Ləl-lək”. 21 aprel 1914, №4
72. Maçkaldan. İşçi-kəndli müxbirlər müşəriəsi. “Qızıl şəfəq” qəzeti, 1928, №29
73. Məhərrəmov Z. İrəvanda məktəbdarlıq və maarifçilik. Bakı: Nurlan, 2010
74. Məmmədov İ. İrəvan dəftəri (ictimai fikir tariximizin qərubsəyən üfüqləri). Bakı: Adiloğlu, 2002, 216 səh. (s.143)
75. Məmmədli Q. İmzalar. Bakı: ADU, 2010, 146 səh.
76. Məmmədli Q. Molla Nəsrəddin. Bakı: ADU, 1966, 564 səh.

77. Məmmədov İ. Tariximiz, torpağımız, taleyimiz. Bakı: Adiloğlu, 2002
78. Məmmədov K. “Azərbaycan” jurnalı, 1966, №1
79. Məmmədov X. “Əkinçi”dən “Molla Nəsrəddin”ə qədər. Bakı: Yazıçı, 1987
80. Məmmədov İ. Qocaman jurnalistlə görüş. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1967, №126
81. Məmmədov M.C. “Yazıçılarımıza hörmət”. “Yeni iqdəm” qəzeti, 1915, №2
82. Məsudi Ə. “Zəngi”, “Qızıl şəfəq”. 12 yanvar 1929, №3
83. “Molla Nəsrəddin”, 1907, №7
84. “Molla Nəsrəddin”, 30 mart 1917
85. Mustafa N. Ermənilərin İrəvan quberniyasında və Zəngəzur qəzasında törətdikləri terror və qırğınlar (1905-1906)
86. Mustafa N. İrəvan şəhəri. Bakı: “Red Linc” MMC, 2020, 292 s.
87. Müasir şəraitdə partiya təbliğatının vəzifələri haqqında Sov. İKPMK-nın qərarı, 1960
88. Nəzmi Ə. Keçmiş günlər (xatirələr). Transliterasiya edib çapa hazırlayan: Elmira Qasımova. Bakı: Adiloğlu, 2006, 166 səh.
89. “Rəncbər” qəzeti. 29 noyabr 1922, №55
90. “Rəncbər” qəzeti. Müsəlman teatrosunda. 1922, №53
91. “Rəncbər” qəzeti. Maarifə bir nəzər. 1922, №48
92. “Rəncbər” qəzeti. Yeni türk əlifbası haqqında, 1922, №46
93. Seyidzadə M.M. Biblioqrafiya. Tərtib edən N.Tahirova. Bakı: 2017, 304 səh.
94. Səid Ə. Təhəssüratı-qəlbədən bir nümunə. “Bürhani-həqiqət”, 5 mart 1917, №4
95. Səid Ə. “Təhəssüratı-qəlbədən bir nümunə”. “Bürhani-həqiqət”, 25 mart 1917, №5
96. Səriyyə xanım. Türk-islam xanımları arasından bir nümunə. Mənzumə. “Bürhani-həqiqət” jurnalı, 1917, 5 mart, №4
97. Səriyyə xanım. “Mənzumə”. “Bürhani-həqiqət”, 5 mart 1917, №4
98. “Sovet Ermənistanı” qəzeti. 1942, № 105
99. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 22 oktyabr 1971, №126

100. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 14 yanvar 1948, № 108
101. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1969, № 56
102. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1952, № 152
103. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1947, 53, 193
104. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1964, 43
105. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1981, № 32
106. “Sovet Ermənistanı” qəzeti. Həzi Əhəd oğlu Aslanov. 8 fevral 1948, №17
107. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 14 fevral 1947, №24
108. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 5 aprel 1959, №68
109. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 23 oktyabr 1971, №127
110. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1974, № 2
111. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 1988, № 18
112. Müasir şəraitdə partiya təbliğatının vəzifələri haqqında Sov.İKP Mərkəzi Komitəsinin qərarı, 1960.
113. “Sovet Ermənistanı” qəzeti. Sovet mətbuatının tarixi ənənələrinə sadıq mətbuat. 1971, №127
114. Sultanova A. Göylərə gedən yol. Bakı: Açıq dünya, 2002
115. Şeytan. Taqqıltı. “Lək-lək”, 4 mart 1914, №2
116. Şəfəq N. Məmmədəli Nasir. Bakı: Nurlar, 2013
117. Təhməzoğlu R. Ucalıq yurdu “Qismət”, 2004 Təhvil. “Bürhani-həqiqət”. İrəvan məscidi. 1 yanvar 1917, №1
118. Vəlibəyov C. Qardaşlıq rəmzi. “Sovet Ermənistanı” qəzeti, 22 oktyabr 1972, №126
119. Vəliyev Ə. Türk kəndlərində işlər türkcə olmalıdır. “Qızıl şəfəq” qəzeti, 1931, №92
120. Vəzirov X. Azərbaycan oğulları Vətən müharibəsi cəbhələrində. 18 mart 1945, №32
121. Vəzirov X. “Qəhrəmanlıq ənənələri”. “Sovet Ermənistanı”, 1945, №66
122. Vulkanlı. Balaca felyeton. “Qızıl şəfəq” qəzeti, 1936, №15
123. Yetim Cücə. Kamal Paşanın ruhuna ithaf. “Lək-lək”, 28 aprel 1914, №4

124. “Yeni İqbal” qəzeti, 1916, № 5
125. “Zəngi” qəzeti. Zəniyə təbrik məktubları. 1924, №3
126. “Zəngi” qəzeti. İki bayram. 1927, №46
127. “Zəngi” qəzeti. Türkiyədə yeni əlifba. 1928, №57
128. “Zəngi” qəzeti, 1928, №82
129. “Zəngi” qəzeti. “Zəngi”nin üç illik fəaliyyətinin yekunu. 1928, №83
130. Zərdabi H.B. Seçilmiş əsərləri. Bakı: 1960, №26

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Qərbi Azərbaycanda dövrü mətbuat.....	4
Qərbi Azərbaycanda ilk milli mətbuat orqanı: “Lək-lək”	23
“Bürhani-həqiqət” məcmuəsi	41
“Cavanlar Şurası”	56
“Rəncbər” qəzeti	58
“Zəngi” qəzeti	70
“Qızıl şəfəq” qəzeti	99
“Kommunist” qəzeti.....	133
“Sovet Ermənistanı” qəzeti	142
“Xalq maarifi” jurnalı	189
Qərbi Azərbaycanda rayon qəzetlərinin meydana gəlməsi	191
Qərbi Azərbaycanın tanınmış mətbuat xadimləri.....	211
İstifadə edilmiş ədəbiyyat	269

Çapa imzalanmışdır: 05.01.2024

Şerti çap vərəqi: 26

Sifariş: 15203

Tiraj: 300

Təqdim olunan hazır fayldan
“Səda” nəşriyyatında çap olunmuşdur.